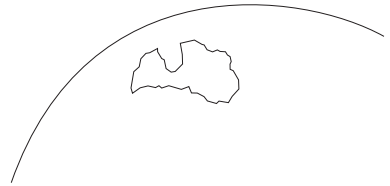
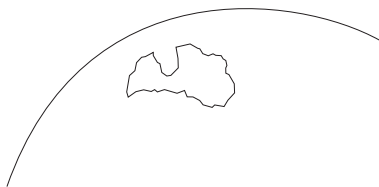

STRATĒGISKĀS
ANALĪZES
KOMISIJA

ZINĀTNISKI PĒTNIECISKIE RAKSTI 4(10)/2006

STRATĒGISKĀS
ANALĪZES
KOMISIJA

LATVIJA un attīstības sadarbība

UDK 316(474.3)(082)

La 804

Zinātniskā redaktore GUNDA IGNATĀNE

ANDRA NIKOLAJEVA mākslinieciskais noformējums

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem un viedokļiem
atbild autori.

ISBN 9984-767-85-X

© Latvijas Valsts prezidenta
kanceleja, 2006

© Rakstu autori, 2006

© "Zinātne", 2006

Saturs

Priekšvārds. <i>Gunda Ignatāne</i>	7
Introduction. <i>Gunda Ignatāne</i>	13

I nodaļa. Vērtības, solidaritāte un intereses

<i>Artūrs Alksnis</i> . Attīstības sadarbība: starp vērtībām un interesēm	21
<i>Līva Muižniece</i> . Globālā solidaritāte <i>versus</i> nacionālās intereses: vai vispārēju prasību un atsevišķu vērtību saskaņa ir iespējama?	59

II nodaļa. Nabadzība, cilvēktiesības un pilsoniskā sabiedrība

<i>Toms Rostoks</i> . Nabadzības mazināšanas mērķa nozīme Latvijas attīstības sadarbības politikā	87
<i>Sandija Novicka</i> . Tiesības kā attīstības instruments	116
<i>Kristīne Krūma</i> . Cilvēktiesības un attīstības sadarbība: Latvijas potenciāls	129
<i>Ivars Ijabs</i> . Pilsoniskās sabiedrības veicināšana: attīstības sadarbības perspektīva	150

III nodaļa. Aktieri un lēmumu pieņemšanas procesi

<i>Gunda Ignatāne</i> . Daudzpusējā attīstības sadarbība: starptautisko organizāciju iespējas un robežas	167
<i>Kristīne Rudzīte</i> . Attīstības sadarbība un Latvijas ārpolitika	202
<i>Ivars Indāns</i> . Latvijas intereses NVS reģiona attīstības kontekstā	218

<i>Aija Lulle.</i> Latvijas privātā un nevalstiskā sektora iniciatīvas attīstības sadarbībā	237
<i>Iveta Reinholde.</i> Vai importēt rīcībpolitiku?	260

IV nodaļa. Globālo procesu izpratne

<i>Visvaldis Vāltensbergs.</i> Attīstības izglītības kompetences Latvijā. Kā paaugstināsim savu jūtīgumu?	281
<i>Ilze Vasariņa.</i> Uz zināšanām balstīta attīstības sadarbība	312
<i>Solvita Denisa.</i> "Attīstības sadarbība": Latvijas perspektīva un retrospekcija (Latvijas mediju analīze)	326
Rakstu autori	353

Priekšvārds

Latvijas Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas dibinātās Stratēģiskās analīzes komisijas Jauno zinātnieku forums turpina Latvijā aktualizēt globālo tematiku. Šī publikācija veltīta attīstības sadarbības tematikai. Attīstības sadarbības politika Latvijā ir salīdzinoši jauns politikas virziens, kura mērķis ir palīdzības sniegšana attīstības valstīm. Citiem vārdiem – Latvija ir kļuvusi no saņēmējvalsts par donorvalsti, kas var palīdzēt citiem pasaulē. Lai arī šī politika ir jauna un sāka pilnvērtīgi veidot tikai līdz ar Latvijas integrāciju Eiropas Savienībā, jau šobrīd būtu nepieciešams izvērtēt, vai Latvija tās veidošanā ievēro mērķus, kuru sasniegšana ir obligāts attīstības sadarbības pozitīva novērtējuma priekšnoteikums.

Lai izvērtētu Latvijas vietu attīstības sadarbībā, iespēju potenciālu un jau paveiktā nozīmi, būtiski ir izprast attīstības sadarbības dažādās šķautnes: gan šīs sadarbības formas vēsturiskās veidošanās fāzes un sevī nesošos vērtību konfliktus, gan virkni tai cieši klāt stāvošu politisko jomu, aktieru un lēmumu pieņemšanas procesus. Ciktāl palīdzības sniedzējvalstu rīcību vada vērtības un solidaritāte, un ciktāl to diktē intereses? Kādas ir attīstības sadarbības iespējas un robežas? Kurš no pastāvošajiem attīstības sadarbības institucionālajiem mehānismiem ir vērtējams kā veiksmīgs? Kad attīstības sadarbība ir palīdzība, bet kad – jau bizness? Ko mēs saprotam ar attīstības sadarbību un ko par to zinām? Šādi jautājumi caurvij četrpadsmit jaunu zinātnieku pētnieciskos rakstus.

Grāmatai ir četras nodaļas. Pirmajā tiek risinātas attiecības starp vērtībām, solidaritāti un interesēm attīstības sadarbības kontekstā.

Tai seko nabadzības, cilvēktiesību un pilsoniskās sabiedrības problemātikas izklāsts. Trešā nodaļa veltīta aktieriem un lēmumu pieņemšanas procesiem attīstības sadarbībā. Grāmatu noslēdz raksti par globālo procesu izpratni.

Grāmatu ievada nodaļa “Vērtības, solidaritāte un intereses” un **Artūra Alkšņa** raksts “Attīstības sadarbība: starp vērtībām un interesēm”. Kas ir attīstības sadarbība? Vai galvenais ir morālais pienākums sadarboties, lai panāktu citu valstu attīstību? Vai varbūt to vēlme attīstīties tiek izmantota kā pamats izdevīgai sadarbībai, vadoties no politiskām un ekonomiskām interesēm? Šie problēmjautājumi tiek aplūkoti, balstoties uz attīstības sadarbības jēdziena duālo raksturu, kas zināmā mērā ļauj nodalīt attīstību no sadarbības, un trīs līmeņiem – globāla, reģionāla un nacionāla –, kuros attīstības sadarbība ir analizējama.

Šis temats tiek turpināts **Līvas Muižnieces** rakstā “Globālā solidaritāte *versus* nacionālās intereses: vai vispārēju prasību un atsevišķu vērtību saskaņa ir iespējama?”. Autore no filozofijas skatpunkta risina bieži pretnostatītās solidaritātes un interešu attiecības un secina, ka tas izraisa jautājumu, vai atsevišķas valsts vērtības un intereses var būt saskaņā ar vispārējām normatīvām prasībām.

Otrajā nodaļā “Nabadzība, cilvēktiesības un pilsoniskā sabiedrība” analizēti problēmu loki, ar kuriem neizbēgami nākas saskarties, domājot par attīstības sadarbību. **Toms Rostoks** rakstā “Nabadzības mazināšanas mērķa nozīme Latvijas attīstības sadarbības politikā” cenšas noskaidrot, vai Latvijas divpusējās attīstības sadarbības politika ir vērsta uz nabadzības mazināšanu tajās valstīs, kurām Latvija ir izteikusi vēlmi palīdzēt attīstīties. Ņemot vērā attīstības sadarbības politikas realizēšanas salīdzinoši īso laika periodu, autors pēta Latvijas izpratni par attīstības procesu un to, kā Latvija ar saviem ierobežotajiem resursiem saredz savu lomu nabadzības mazināšanā par prioritārajām izvēlētajās valstīs.

Sandijas Novickas un **Kristīnes Krūmas** raksti veltīti tiesību tematikai. S. Novicka pētījumā “Tiesības kā attīstības instruments” sniedz ieskatu par to, kāpēc tiesību reforma ir būtisks attīstības

priekšnosacījums, kādas ir tipiskākās kļūdas un problēmas, kas saistītas ar attīstības palīdzību tiesību izstrādē vai pilnveidošanā, un kādas ir Latvijas iespējas izmantot tiesības kā attīstības instrumentu. K. Krūma rakstā "Cilvēktiesības un attīstības sadarbība: Latvijas potenciāls" uzsver viedokli, ka attīstības politikas kontekstā Latvija varētu būt "demokrātijas eksportvalsts", īpaši cilvēktiesību jomā. Rakstā tiek iezīmēta cilvēktiesību loma attīstības sadarbībā un ar to saistītās problēmas vēsturiskā perspektīvā. Uz šī pārskata pamata tiek identificēti apsvērumi, kas Latvijai jāizvērtē, plānojot savu attīstības politiku, un sniegtas rekomendācijas, apzinot līdz šim esošo "labo praksi".

Otro nodaļu noslēdz **Ivara Ijaba** raksts "Pilsoniskās sabiedrības veicināšana: attīstības sadarbības perspektīva". Autors secina, ka pilsoniskās sabiedrības veicināšana ir būtisks mehānisms, kā straujos transformāciju procesus padarīt vieglākus, pārskatāmus un ietekmējamus tiem cilvēkiem, kurus šie procesi skar. Līdz ar to, kaut arī atbalsts pilsoniskajai sabiedrībai līdz šim bieži ir sadūries ar problēmām un paradoksiem, tomēr tas ir un paliek viens no efektīvākajiem veidiem, kā atbalstīt jauno demokrātisko valstu sabiedrību virzību pretim tiesiskuma, labklājības un atbildīgas pārvaldes vērtībām.

Grāmatas trešā nodaļa veltīta aktieriem un lēmumu pieņemšanas procesiem attīstības sadarbībā. To ievada **Gundas Ignatānes** raksts, kurā analizētas starptautisko organizāciju iespējas un robežas daudzpusējās attīstības sadarbības kontekstā. Autore analizē Pasaules Bankas grupu, ANO un Eiropas Savienību un secina, ka Bretonvudas organizācijām un ANO sistēmai raksturīgais ir attiecināms uz attīstības politiku pasaulē kopumā: no vienas puses, nacionālās valstis ir gatavas mainīt savus priekšstatus līdzī starptautiskās sistēmas izmaiņām, tomēr, no otras puses, rīkoties tās ir gatavas tikai pie zināmiem nosacījumiem. Autore atzīst, ka par progresu veicinošām kopumā ir uzskatāmas atšķirības ANO un Bretonvudas organizāciju darbības principos – viena organizācija veicina globālo apziņu, kamēr otra spēj konsolidēt nacionālās valstis kopīgai rīcībai.

Kristīne Rudzīte rakstā "Attīstības sadarbība un Latvijas ārpolitika" analizē būtiskākos pamatprincipus, kas ietekmē Latvijas attīstības sadarbības politikas veidošanas procesu, pievēršot uzmanību tiem veidiem, kā attīstības sadarbība var būt proaktīvas ārpolitikas sastāvdaļa, kas strukturāli saliedētos ar citām Latvijas politiskajām un ekonomiskajām interesēm. Rakstā galvenā uzmanība tiek pievērsta divpusējās attīstības palīdzības politikai.

Ivars Indāns pievērsies Latvijas interesēm NVS reģiona attīstības kontekstā. Autors uzsver, ka Latvijai salīdzinoši plašas attīstības sadarbības iespējas sniedz Eiropas Savienības politiskās dienas kārtības attiecībā uz NVS reģiona valstīm izmantošana. Latvijas reformu pieredzes izplatīšana uz ES un NATO vērstajām NVS valstīm ir būtiskākais elements attīstības sadarbības politikā. Raugoties no nacionālā ietvara, Latvijai stratēģiski svarīgi ir atbalstīt Ukrainu, Moldovu un Gruziju; no nacionālās drošības un ekonomiskās perspektīvas viedokļa būtisks ir atbalsts Baltkrievijas demokratizācijai.

Līdzās jau citu autoru rakstos analizētajām attīstības sadarbībā iesaistītajām pusēm – nacionālajām valstīm un starptautiskajām organizācijām – **Aija Lulle** savā rakstā aplūko citus būtiskus aktierus – privāto un nevalstisko sektoru. Autore norāda, ka ASV, Rietumeiropas un nu jau arī jauno palīdzības sniedzēju un attīstības sadarbībā iesaistīto valstu, to skaitā Latvijas, prakse liecina, ka privātais sektors var darboties ļoti dažādās stadijās. Tas var būt projekta ieviešs – īstenot konkrētu projektu un par to saņemt valsts finansējumu. Uzņēmēji var arī piedalīties sākotnējā procesā, kad notiek izpētes darbs konkrētajās valstīs, – skatīties, kādu palīdzību Latvijas valsts var sniegt. Tas var būt arī neatkarīgs projektu, programmu novērtētājs valsts iekšienē. Attīstības sadarbība reizē ir gan palīdzības sniegšana, gan arī bizness.

Iveta Reinholde savā rakstā uzdod attīstības sadarbībai būtisku jautājumu – vai importēt rīcībpolitiku? Autore norāda, ka ideju un pieredzes nodošana un pārceļšana nav vienkāršs process. Tajā darbojas gan donorvalstis, gan saņēmējvalstis, ir iesaistīti politiķi un birokrāti, kā arī tiek pārņemtas gan nozares rīcībpolitikas ar institucionālo

ietvaru, gan arī tiek pārceltas tikai atsevišķas iestādes. Tādēļ ir svarīgi noskaidrot: kas, kā un kāpēc tiek pārcelts, kas ir iesaistīti pārcelšanā un kāds ir pārcelšanas rezultāts? Autore uzsver, ka Latvijai kļūšana par rīcībpolitikas pārcelšanas donorvalsti ir ne tikai izaicinājums, bet arī atbildīgs uzdevums – gan dalīties savā saņēmējvalsts pieredzē, gan arī, esot donoram, nepieļaut tās kļūdas, kuras pieļāva citas donorvalstis un donororganizācijas Latvijā pirms gadiem desmit.

Grāmatas ceturťā – noslēdzošā nodaļa “Globālo procesu izpratne” liek uzdot jautājumus par to, kāda ir zināšanu nozīme attīstības sadarbībā un ko sabiedrībā ar to saprot. **Visvaldis Valtenbergs** rakstā “Attīstības izglītības kompetences Latvijā. Kā paaugstināsim savu jūtīgumu?” norāda, ka jautājumi par attīstības izglītības lomu starptautiskās attīstības politikas kontekstā, par tās integrēšanu izglītības sistēmās un par tās kvalitāti ir aktuāli arī šodien. Ir skaidrs, ka pašos pamatos attīstības izglītība ir cieši saistīta ar identitātes jautājumiem, tādēļ šī jēdziena ienākšana publiskā diskursā vēl raisīs diskusijas. Pētījuma ietvaros aptaujāto ekspertu sacītais liek domāt, ka “zināšanas par tālām zemēm” nav tikai kārtējā “prasība no Eiropas”. Tas ir veids, kā paaugstināt savu jūtīgumu pret sevi un citiem.

Ilze Vasariņa rakstā “Uz zināšanām balstīta attīstības sadarbība” aktualizē zināšanas kā vienu no pamatnosacījumiem kvalitatīvas un efektīvas palīdzības sniegšanā, vienlaicīgi norādot uz pētnieku lomu zināšanu iegūšanā par noteiktu reģionu un valstu sabiedrību kultūras īpatnībām, kas veidojušās noteiktā vēsturiskā, politiskā un ekonomiskā kontekstā, un šo zināšanu izmantošanu attīstības projektos, kas var būt izšķiroši svarīgs priekšnosacījums veiksmīgai mērķu sasniegšanai.

Izvijusies caur vērtību, interešu, problēmloku, aktieru, zināšanu un rīcībpolitikas pārņemšanas jautājumiem, grāmatas tematika noslēgumu rod **Solvītas Denisas** rakstā ““Attīstības sadarbība”: Latvijas perspektīva un retrospekcija (Latvijas mediju analīze)”. Autore secina, ka jēdziens “attīstības sadarbība” Latvijas plašsaziņas līdzekļos šobrīd ir “svešķermenis”. Proti, tā lietojums un izpratne lasītāju un žurnālistu vidū ir visai vāja. Arī rakstot par valstu sadarbību un

palīdzības sniegšanu, plašsaziņas līdzekļi iztiek bez šī jēdziena. Jēdziena nelietošana vai tā retais lietojums liecina, ka palīdzības citām valstīm izpratne auditorijas uztverē nesaistās ar politiku un ekspertu piedāvāto jēdzienu “attīstības sadarbība”, šo procesu Latvijas publiskajā telpā iespējams raksturot, izmantojot citus, daudz ierastākus jēdzienus.

Balansēšana starp vērtībām un interesēm attīstības sadarbībā ir motīvs, kas caurvij katru no šajā grāmatā apkopotajiem rakstiem. Var teikt, ka “vērtību – interešu” ass ir tik spēcīga, ka pie tās nākas atgriezties katrā no attīstības sadarbības analīzes līmeņiem un aplūkojamiem aspektiem.

Jauno zinātnieku foruma pētnieki pateicas ekspertiem, kas ar savām zināšanām palīdzēja veiksmīgi īstenot šo projektu. Arī turpmākā Jauno zinātnieku foruma pētījumu tematika būs veltīta globālajai tematikai, un kā nākamā lasītājus sasniegs publikācija “ANO globālās politikas”.

Gunda Ignatāne

Jauno zinātnieku foruma vadītāja

Introduction

The Young Scientists Forum of the Strategic Analysis Commission established by the President of Latvia Vaira Vīķe-Freiberga continues the actualising of global issues in Latvia. This publication addresses the theme of development co-operation. This is a relatively new policy area, whose goal is providing assistance to developing countries. To put it differently, Latvia has progressed from being a recipient country to being a donor country capable of helping others. Although this policy area is new and its full-fledged formation has only begun with Latvia's integration in the European Union, it would be a useful undertaking to assess to what extent Latvia's policy formation adheres to the goals whose attainment is a required precondition for positive assessment of its development co-operation.

To evaluate Latvia's role in development co-operation, as well as its potential and the contribution provided so far, it is essential to understand the various facets of development co-operation. These include both the historical phases of this co-operation form and the intrinsic conflicts, as well as a number of other adjacent policy areas, actors and decision-making processes. To what extent are the activities of donor countries guided by values and solidarity and when are they dictated by interests? What are the development co-operation opportunities and limitations? Which of the existing institutional mechanisms of development co-operation are to be considered successful? When is development co-operation an assistance and when does it become a business activity? How do we understand development co-operation and what do we know about it? These are the thematic strands underpinning the articles by fourteen young scientists.

The book has four chapters. The first chapter tackles the relationship between values, solidarity and interests in the context of development co-operation. It is followed by a discussion of the issues of poverty, human rights and civil society. The third chapter addresses the actors and decision-making processes in development co-operation. In the concluding chapter, the authors turn to the understanding of global processes.

The book is introduced by the chapter 'Values, Solidarity and Interests' and the article by **Artūrs Alksnis** 'Development co-operation: between values and interests'. What is development co-operation? Is the top priority a moral duty to collaborate in order to achieve development of other countries? Could their wish to develop be used as a foundation for mutual profit, based on political and economic interests? These challenging issues are discussed through considering the dual nature of the idea of development co-operation, which to some extent allows separating development from co-operation. The analysis proceeds on the three levels – global, regional and national – pertinent to development co-operation.

The thematic strand is continued in the article by **Līga Muižniece** 'Global Solidarity versus National Interests: is Concord of Universal Requirements and Particular Values Possible?'. The author considers the often juxtaposed relationship between solidarity and interests from the point of view of philosophy and concludes that it leads to the question whether particular values and interests of a state may be in concert with universal normative requirements.

The second chapter of the book 'Poverty, Human Rights and Civil Society' analyses the issues which are inevitable in discussing development co-operation. **Toms Rostoks** in his article 'The Importance of the Poverty Reduction as a Goal in Latvia's Development Co-Operation Policy' asks if Latvia's bilateral development co-operation policy is directed at poverty reduction in the countries whose development Latvia has declared to assist. In considering the relatively short time span of implementing development co-operation policy, the author studies Latvia's understanding of development process and how

Latvia with its limited resources sees its role in poverty reduction in the selected priority countries.

The articles by **Sandija Novicka** and **Kristīne Krūma** address the issues of law and rights. In her study 'Law as a Development Tool' Sandija Novicka provides an account of why legal reform is a vital precondition of development, as well as discusses the typical mistakes and challenges pertaining to the development or improvement of the legal framework of development co-operation, and Latvia's opportunities for using law as a development tool. Kristīne Krūma in her article 'Human Rights and Latvia's Development Co-operation Potential' emphasises an opinion that in the context of development co-operation Latvia could act as a 'democracy export country', especially in the sphere of human rights. The article outlines the role of human rights in development co-operation and its challenges as viewed in a historical perspective. Based on this outline the author identifies issues that Latvia has to assess in planning its development co-operation and provides recommendations stemming from 'best practices' so far.

The second chapter of the book is concluded with the article by **Ivars Ijabs** 'Promoting Civil Society: a Perspective of Development Co-operation'. The author concludes that promoting civil society is an essential mechanism to facilitate the rapid processes of transformation, and make them more transparent and accessible for stakeholder participation. Therefore, notwithstanding the fact that supporting civil society has so far frequently encountered challenges and paradoxes, it remains one of the most effective ways to support the advances of new democratic societies towards the values of the rule of law, welfare and responsible governance.

The third chapter of the book addresses the actors and decision-making processes in development co-operation. It is introduced by the article by **Gunda Ignatāne**, which analyses the opportunities and limitations of international organisations in the context of multilateral development co-operation. The author analyses the World Bank group, the United Nations and the European Union and concludes that the characteristic features of Breton Woods organisations and the

UN system are applicable to the global development co-operation as a whole. On the one hand, the national states are ready to adjust their views to the changes in the international system, on the other – they are ready to act only under certain conditions. The author notes that overall progress is promoted precisely by the differences in the operational principles of the UN and the Breton Woods organisations – the former is promoting a global awareness, while the latter is capable of consolidating national states for joint action.

Kristīne Rudzīte in her article 'Development Co-operation and Latvia's Foreign Policy' analyses the core principles influencing the formation of Latvia's development co-operation policy, putting special emphasis on ways in which development co-operation can be a part of proactive foreign policy, structurally integrated with other political and economic interests of Latvia. The main focus of the article is on the policy of bilateral development co-operation.

Ivars Indāns addresses Latvia's interests in the context of development in the CIS region. The author underlines that the use of the EU political agenda with regard to the countries of CIS region provides relatively wide development co-operation opportunities to Latvia. The dissemination of Latvia's experience of reforms in the CIS countries orientated towards the EU and NATO is the core element of development co-operation policy. Proceeding from the national framework, it is strategically important for Latvia to support Ukraine, Moldova and Georgia. Viewed from the perspective of security and economic perspective, support for democratisation in Belarus is essential.

In addition to other partners analysed by authors of the articles – nation states and international organisations – **Aija Lulle** in her article discusses other relevant actors – the private and non-governmental sector. The author points at the practice of the USA and Western Europe, as well as the new donors and countries involved in development co-operation, including Latvia, attests to the broad applicability of private sector activity at various stages. They can be implementing institutions – carrying out a concrete project and receiving state funding for it. The business community can also participate in the initial process when needs assessment is

carried out in various countries – assessing the possible contribution that Latvia may provide. Private sector representatives can also be independent evaluators of projects and programmes on a domestic level. Development co-operation may mean both a provision of assistance and a business activity.

Iveta Reinholde in her article poses a question which is vital for development co-operation – should countries practice policy import? The author points out that the transfer of ideas and experience is not a straightforward process. Its participants are both the donor state and the recipient state, both politicians and bureaucracy. In addition, the transfer may include sectoral policies and institutional frameworks, or merely specific institutions. Therefore it is essential to find answers to the questions of what, how and why is being transferred, who is involved in the transfer and what the result of the activity is. The author emphasises that for Latvia becoming a donor country in policy transfer means not only a challenge but a serious responsibility – both to share its experience of being a recipient country and not to commit the errors that other donor countries and organisations committed in Latvia a decade ago.

The fourth and the last chapter of the book is 'Understanding Global Processes', and it poses questions on the role of knowledge in development co-operation, and the understanding of this policy area by the general public. **Visvaldis Valtenbergs** in his article 'Development Co-operation in Education' points out that the issue of development co-operation education in the context of international development policy, and its integration in education systems as well as its quality, remains topical. It is evident that the core of development education is closely linked with issues of identity; therefore the appearance of this notion in the public discourse is bound to arouse debate. The expert opinions obtained in the course of the study indicate that the 'knowledge from far away countries' is not merely another 'requirement from Europe'. It is a way to increase one's sensitivity towards oneself and others.

Ilze Vasariņa in her article 'Knowledge-based Development Co-operation' points out knowledge as one of the prerequisites of providing

high quality and effective assistance. Simultaneously she addresses the role of researchers in obtaining knowledge on features of cultures of particular regions and countries, formed in a specific historical, political and economic context and the application of this knowledge in development co-operation projects. This is emphasised as a possible critically important prerequisite in successful attainment of project goals.

Having proceeded through the issues of values, interests, challenges, actors, knowledge and policy transfer, the theme of the book finds its conclusion in the article by **Solvita Denisa** 'Development Co-operation: Latvia's Perspective and a Retrospective View (analysis of Latvia's media)'. The author concludes that the concept of 'development co-operation' remains an 'alien body' for Latvia's mass media. That means that its use and the understanding of the audience and the journalists are quite low. When writing about the co-operation between countries and providing of assistance, mass media do so without employing the idea of development co-operation. Non-use or rare occasions of use signify that the understanding of providing assistance to other countries in the perception of the audience is not related to the concept of 'development co-operation' offered by politicians and experts, and the process can be referred to in the public space by using other, much more habitual notions.

Finding the balance of values and interests in development co-operation is a motif that follows through each of the articles presented in the book. It may be said that the axis of 'values/interests' is so powerful that its consideration is required on each level and aspect of analyzing development co-operation.

The researchers of the Young Scientists Forum extend their gratitude to experts whose knowledge helped to carry out this project successfully. Future research themes of the Young Scientists Forum will remain to be focused on global issues, and the next publication to reach the audience will be 'Global Policies of the United Nations'.

Gunda Ignatāne

Head of the Young Scientists Forum

I NODAĻA

**Vērtības,
solidaritāte
un intereses**

Attīstības sadarbība: starp vērtībām un interesēm

Kas ir attīstības sadarbība? Vai galvenais ir morālais pienākums sadarboties, lai panāktu citu valstu attīstību? Vai varbūt to vēlme attīstīties tiek izmantota kā pamats izdevīgai sadarbībai, vadoties pēc politiskām un ekonomiskām interesēm? Citiem vārdiem, vai tā ir sadarbība attīstībai vai attīstība sadarbībai? Atskatoties vēsturē, ir redzams, ka tā vienmēr ir bijusi gan sadarbība attīstībai, gan attīstība sadarbībai, cieši savijoties gan vispārcilvēciskajām vērtībām, gan politiskajām un ekonomiskajām interesēm.

Raksts, kura mērķis ir analizēt attīstības sadarbību vēsturiskā perspektīvā, tiks strukturēts, vadoties pēc paša attīstības sadarbības jēdziena duālā rakstura, kas zināmā mērā ļauj nodalīt attīstību no sadarbības, un trim līmeņiem – globālā, reģionālā un nacionālā –, kuros attīstības sadarbība ir analizējama. Attiecīgi, pirmkārt, tiks aplūkota attīstības jēdziena izpratne starptautisko institūciju – Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO), Starptautiskā valūtas fonda (SVF) un Pasaules Bankas – ietvaros, atskatoties, kā attīstības jēdziens ir paplašinājies no valstu ekonomiskās attīstības līdz uz cilvēku centrētai ilgtspējīgai tautas attīstībai. Otrkārt, tiks aplūkots, kā attīstības sadarbība tikusi īstenota reģionālā līmenī, proti, Eiropas Savienības (ES) ietvaros, īpašu uzmanību pievēršot tam, kāda loma Eiropas Kopienas attīstības sadarbībā ir tās dalībvalstu nacionālajām interesēm. Šāds attīstības sadarbības aplūkojuma veids ir izvēlēts, balstoties uz to, ka pārmaiņas attīstības jēdziena izpratnē globālā mērogā nosaka kopējo attīstības sadarbības ietvaru, savukārt Eiropas Kopienas attīstības sadarbība ir viens no būtiskākajiem ietvariem Latvijas attīstības sadarbībai, lielākajai daļai tās finansējumam tiekot novirzītam tieši iemaksām ES budžetā.

Pirmajā raksta nodaļā attīstības jēdziena izpratne tiks aplūkota ar to saistīto vērtību kontekstā, bet otrajā nodaļā tiks analizēta Eiropas Kopienas īstenotā attīstības sadarbība tās dalībvalstu nacionālo interešu kontekstā. Jāuzsver, ka šāda raksta struktūra nebūt nebalstās uz pieņēmumu, ka attīstības jēdziena paplašināšanās bijusi saistīta tikai un vienīgi ar universālām vērtībām, bet praktiskā sadarbība – tikai ar interesēm. Attīstības jēdziena paplašināšanās, kā tas tiks atspoguļots pirmajā raksta nodaļā, protams, ir bijusi cieši saistīta ar valstu politiskajām un ekonomiskajām interesēm. Savukārt sadarbība, lai arī cieši saistīta ar interesēm, nebūt nav skatāma atrauti no vērtībām, kas, protams, ir neatņemams attīstības sadarbības elements.

Attīstība un vērtības: no valstu ekonomiskās attīstības līdz cilvēkam attīstības centrā

Attīstības sadarbības pirmsākumi un ekonomiskās attīstības koncepcija

Centieni attīstīt, kā tolaik tika teikts, “mazattīstītās valstis” (*underdeveloped countries*) aizsākās pēc Otrā pasaules kara, pēc tam kad ASV bija veiksmīgi iesaistījušās kara izpostītās Eiropas atjaunošanā. Tieši Māršala plāna panākumi ietekmēja to, ka attīstības sadarbība tika uzsākta arī ar citām pasaules valstīm. Gan jānorāda, ka tam pamatā nebija tikai vispārcilvēciskas rūpes, lai attīstība un labklājība aptvertu arvien vairāk pasaules iedzīvotāju. Protams, tas bija būtiski, kā to liecina kaut vai Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā noteiktās ikviena cilvēka tiesības “uz tādu dzīves līmeni, ieskaitot uzturu, apģērbu, mājokli, medicīniskos pakalpojumus un vajadzīgo sociālo apkalpošanu, kas nepieciešams viņa un viņa ģimenes veselības uzturēšanai un labklājībai”.¹ Tomēr daudz lielāka nozīme tolaik bija sāncensībai starp divām superlielvalstīm – ASV un Padomju Savienību, kad katra no tām attīstības sadarbību uztvēra kā līdzekli savas ietekmes vairoša-

nai un pretinieka vājināšanai. To pārstāvētās ideoloģiskās, politiskās un ekonomiskās sistēmas bija kā divas atšķirīgas pasaules, savukārt jaunattīstības valstis bija kā spēles laukums šo abu superlielvaru sāncensībai, kādēļ tad tās arī sāka dēvēt par “Trešo pasauli”². Ne velti, raksturojot attīstības valstis aukstā kara laikā, bieži tiek citēts Džuliuss Njerere (*Julius Nyerere*, Tanzānijas pirmais prezidents), kurš reiz savā runā ANO teica: “Kad ziloņi cīkstas, zāle cieš.”³

Attīstības sadarbība tolaik bija cieši saistīta ar tīri reālpolitiskiem apsvērumiem par nacionālajām interesēm un spēku līdzsvaru starptautiskajā sistēmā. Abas superlielvalstis savās attiecībās ar attīstības valstīm bieži vadījās pēc to sāncensības noteiktiem ģeopolitiskiem diktātiem, kas lika atbalstīt vienu vai otru tām simpatisējošo valsti, universālām vērtībām nereti paliekot otrajā plānā. Valstu politiskā režīma raksturs ne vienmēr bija tik nozīmīgs kā tas, vai tās piederēja “mūsu” vai “viņu” ideoloģiskajam blokam. Tika rēķināts, ka ģeopolitiskās izmaksas, kas rastos, pazaudējot kādas valsts uzticību, varētu būt lielākas par iespējamo labumu, ja tiktu panāktas veiksmīgas demokrātiskas reformas.⁴ Attīstības sadarbība bija ārkārtīgi politizēta, un tā tas nebija tikai divpusējo attiecību ietvaros. Arī, piemēram, jaundibinātās Pasaules Bankas pirmais prezidents Džons Džejs Makklojs (*John Jay McCloy*) visai skaidri norādīja uz attīstības politisko dimensiju, solot, ka banka būs izdevīga amerikāņu biznesam: “Tā radīs jaunus tirgus [...] un apturēs komunismu.”⁵

Te gan jānorāda, ka globālā sāncensība tomēr nebija pietiekams stimuls, lai attīstības valstīm sniegtās palīdzības apjomi būtu tik lieli, ka spētu radīt patiesi nozīmīgu dzīves līmeņa uzlabošanos. ASV administrācijas ieskatos jaunās “mazattīstītās” valstis to drošībai nebūt nebija tik nozīmīgas kā Rietumeiropa vai Japāna. Trešā pasaule tā arī nesagaidīja savu Māršala plānu – 40. un 50. gados vismazāk attīstītajām valstīm sniegtās palīdzības apjomi bija pavisam niecīgi salīdzinājumā ar tiem, kas pēc kara tika ieguldīti Rietumeiropas un Japānas atjaunošanā.⁶

Pats attīstības jēdziens tolaik tika skatīts visai šaurā nozīmē, dominējot ekonomiskās attīstības koncepcijai. Tās ietvaros attīstība

tika identificēta ar ekonomisko izaugsmi, tādēļ 50. un 60. gados par galveno attīstības rādītāju tika pieņemts NKP/IKP *per capita*. Savukārt ekonomiskā izaugsme nevarēja notikt citādi, kā vien pastāvot brīvībai kā ražošanā, tā tirdzniecībā un finansiālajā jomā. Tika pieņemts, ka šādi ekonomiskie apstākļi paši radītu labvēlīgas sekas arī sociālajā jomā. Līdz pat 1960. gadam, kad ANO dalībvalstu vairākumu vēl veidoja Rietumvalstis (kam tolaik vēl tika pieskaitīta arī Latīņamerika), Ģenerālās asamblejas un Ekonomikas un sociālo lietu padomes rezolūcijās gandrīz vai vienmēr tika runāts par “mazattīstīto valstu ekonomisko attīstību”, bet attīstības neekonomiskie, it īpaši jau sociālie aspekti lielākoties tika noklusēti – vai nu tos vēlējās apzināti vai neapzināti ignorēt, vai arī tos uzskatīja par ekonomiskās izaugsmes neatņemamiem augļiem. Tas pats attiecās uz ētiskas dabas jautājumiem, jo, lai gan tika atzīts morāls pienākums palīdzēt nabadzīgajām jaunizveidotajām valstīm, visai mazu rezonansi guva prasības, kas būtu saistītas ar sadales taisnīgumu vai vienlīdzību.⁷

1960. gadā ANO Ģenerālajā asamblejā balsu vairākums no Rietumiem pārgāja uz “Trešo pasauli”, kas atstāja būtisku ietekmi gan uz ANO institūciju darbu, gan diskusijām par attīstību kopumā. Jau 1961. gadā ANO Ģenerālā asambleja pasludināja pirmo “attīstības desmitgadi”, jaunajām attīstības valstīm paužot vēlmi savā attīstībā pēc iespējas drīzāk pietuvoties industrializētajām valstīm. Kā galvenais faktors, kam būtu jānodrošina tradicionālo sabiedrību transformācija modernās un industrializētās sabiedrībās, tika pieņemta pietiekami strauja ekonomiskā izaugsme. Par to liecināja šai attīstības desmitgadei izvirzītais mērķis – līdz tās beigām sasniegt 5% NKP pieaugumu visās attīstības valstīs.⁸ Jānorāda, ka tas tika sasniegts un pat pārsniegts, jo 50. un 60. gados visas valstis, pat visnabadzīgākās, piedzīvoja samērā stabilu ekonomisko izaugsmi. Tas bija tā saucamais Zelta laikmets starptautiskajā ekonomikā, kas ilga līdz pat 1973. gada naftas krīzei. Tomēr, lai gan dažas valstis centās īstenot uz importa aizstāšanu balstītas industrializācijas programmas, lielākā daļa attīstības valstu bija atkarīga no kādu konkrētu izejvielu vai pārtikas produktu eksporta.⁹

Par spīti stabilajiem ekonomiskās izaugsmes rādītājiem, attīstīto valstu sniegtajai palīdzībai un privātajām investīcijām, arvien acīmredzamāks kļuva fakts, ka nabadzība un nevienlīdzība nebūt nemazinās. Tādēļ 60. gados radās sava veida "Trešās pasaules" ideoloģija, ko veidoja antikoloniālistisks nacionālisms un antiimperālistisks sociālisms, citiem vārdiem, antirietumnieciska ideoloģija. Tā sāka dominēt ANO Ģenerālajā asamblejā un divās citās ANO apakšorganizācijās – ANO Tirdzniecības un attīstības konferencē (UNCTAD) un ANO Industriālās attīstības organizācijā, kas pašas tika izveidotas attīstības valstu spiediena rezultātā. 1964. gadā UNCTAD pirmās sesijas laikā, apvienojoties Āfrikas, Āzijas un Latīņamerikas valstīm, tika izveidota tā saucamā 77 valstu grupa jeb G-77, kas tad ar jaunu sparū uzstājās pret neokoloniālismu un "Rietumu imperiālismu".¹⁰

Šo valstu neapmierinātība un pretenzijas visspilgtāk izpaudās to prasībās pēc "Jaunās starptautiskas ekonomiskās kārtības", ko tās izvirzīja pēc 1973. gada naftas krīzes. Šīs prasības un to ietekme uz attīstības koncepciju attiecīgi tiks aplūkota nākamajā apakšnodaļā.

Jaunā starptautiskā ekonomiskā kārtība

Ar "Jauno starptautisko ekonomisko kārtību" tika apzīmētas prasības pēc vienlīdzīgākas starptautiskās ekonomiskās sistēmas, pēc taisnīgākiem starptautiskās tirdzniecības noteikumiem, citiem vārdiem, pēc labākiem nosacījumiem šo valstu ekonomiskajai un sociālajai attīstībai. Atšķirībā no attīstības valstīm, kuras savas prasības izteica ANO institūciju ietvaros, kritizētās Rietumvalstis savukārt uzstāja, ka attīstības valstu aktualizētās problēmas jārisina Bretonvudas institūciju ietvaros, kur tām, protams, joprojām bija balsu vairākums.¹¹ Un ne velti, jo ANO Ģenerālajā asamblejā Trešās pasaules valstis balsu vairākuma dēļ spēja panākt sev vēlamu rezolūciju pieņemšanu, no kurām viszīmīgākā bija 1974. gada 1. maijā pieņemtā Deklarācija par Jaunās starptautiskās ekonomiskās kārtības nodibināšanu. Vainojot

koloniālismu un neokoloniālismu “visās tā izpausmēs” kā vienu no lielākajiem šķēršļiem attīstības valstu progresam un norādot, ka attīstības valstīm, kurās dzīvo 70% pasaules iedzīvotāju, tiek vien 30% no pasaules kopējiem ienākumiem, rezolūcijā tika pausta kategoriska prasība mainīt pastāvošo ekonomisko kārtību, kuras ietvaros nav bijis iespējams sasniegt “vienmērīgu un līdzsvarotu attīstību”.¹² Kopumā tika izvirzīti 20 principi – no jebkuras valsts tiesībām “pieņemt tādu ekonomisku un sociālu sistēmu, ko tā uzskata par vispiemērotāko tās attīstībai” līdz suverēnām tiesībām nacionalizēt tās dabas resursus un visas ekonomiskās aktivitātes.¹³ Vienlaikus tika pieņemta arī rīcības programma, kas jau konkrēti noteica uzdevumus, piemēram, attiecībā uz starptautisko tirdzniecību, monetāro sistēmu, industrializāciju u. c. Visas šīs prasības vēlreiz tika apstiprinātas 1975. gadā pieņemtajā Valsts ekonomisko tiesību un pienākumu hartā.

Prasību pēc taisnīguma un cieņas pret nabadzīgajām valstīm dēļ respektējama no ētiskā viedokļa Trešās pasaules “ofensīva” tomēr cieta neveiksmi. “Jaunā kārtība” palika skaļi deklarētu vēlmju līmenī, un šī rezultātu pieticība asi kontrastēja ar paustajām ambīcijām. Šādai neveiksmei pamatā bija vairāki iemesli. Viegli kritizējama kā pārlietu ideoloģiska un utopiska un būdama bez konkrēta ekonomiska pamatojuma, “Jaunā starptautiskā ekonomiskā kārtība” Rietumvalstīs saskārās ar asu kritiku gan politiskajās, gan akadēmiskajās aprindās. Turklāt tika uzsvērtas šīs iniciatīvas “neapšaubāmā” saistība ar attīstības valstu politiku savtīgajām interesēm – īpaši aktīvi šādu viedokli pauda toreizējais ASV vēstnieks ANO Daniels Patriks Moynihens (*Daniel Patrick Moynihan*).¹⁴ Tomēr galīgu punktu visām diskusijām par “Jauno starptautisko ekonomisko kārtību” pielika 80. gadu finansiālās krīzes, kuru rezultātā radās tā saucamais Vašingtonas konsenss. Tam tad arī tiks velīta nākamā apakšnodaļa, lai pēc tam aplūkotu, kā paralēli attīstības izpratnes maiņai Vašingtonas konsensa kontekstā attīstības jēdziens paplašinājās ANO institūciju ietvaros, rodoties sociālās attīstības, ilgtspējīgās attīstības un tautas attīstības koncepcijām.

No Vašingtonas līdz Postvašingtonas konsensam

80. gadu finansiālās krīzes cēloņi ir meklējami 70. gados, kad pēc naftas cenu četrkārtīga pieauguma attīstības valstis no privātām bankām aizņēmās lielus līdzekļus arvien pieaugošo izdevumu segšanai. To eksporta apjomiem pieaugot, šāda rīcība tolaik šķita visai racionāla. Tomēr jau 70. gadu beigās vairākas Latīņamerikas valstis smagi skāra pieprasījuma kritums pēc to eksportētajām izejvielām. Turklāt būtisku ietekmi atstāja tas, ka 1979. gadā ASV un Lielbritānija radikāli mainīja savu monetāro politiku, procentu likmēm kļūstot par galveno līdzekli inflācijas regulēšanai – ASV noteiktās procentu likmes no 1977. līdz 1981. gadam paaugstinājās par vairāk nekā 10%, kas, protams, atstāja ietekmi uz procentu likmēm visā pasaulē.¹⁵ Attiecīgi Latīņamerikas valstīm procentu atmaksa prasīja arvien lielāku daļu no eksporta gūtiem ieņēmumiem, kas savukārt samazinājās – pasaules ekonomikas lejupslīdes dēļ izejvielu cenas bija nokritušās līdz to zemākajam līmenim kopš 1945. gada.¹⁶ Tā nu parādu nasta daudzām valstīm kļuva nepanesama. Pirmā par to paziņoja Meksika 1982. gada 12. augustā, dienā, kas ir uzskatāma par globālās parādu krīzes sākumu.

Parādu krīzes risināšana tika uzticēta SVF un Pasaules Bankai, kas attiecīgi valstīm ar lielu parādu apjomu sniedza finansējumu to segšanai, bet tikai tādā gadījumā, ja tās piekrita striktām reformām strukturālo pielāgojumu programmu ietvaros. Par nosacījumu turpmākajai palīdzībai un aizdevumiem tika noteikta saņēmējvalsts pieturēšanās pie starptautisko institūciju noteiktās fiskālās, monetārās un ekonomiskās politikas. Pamazām nostiprinājās uz neolibērālisma principiem balstītais “Vašingtonas konsenss”, kura trīs būtiskākie elementi bija makroekonomiskā stabilizācija, liberalizācija un privatizācija.

Jēdzienu “Vašingtonas konsenss” 1989. gadā pirmo reizi lietoja Džons Viljamsons (*John Williamson*), lai raksturotu vienprātību, kas pastāvēja starp ekonomistiem trijās nozīmīgās Vašingtonas

institūcijās (SVF, Pasaules Bankā un ASV Valsts kasē) par nepieciešamajām reformām Latīņamerikā.¹⁷ Tas neapšaubāmi ir uzskatāms par tālaika attīstības sadarbības atslēgvārdu, jo Latīņamerikas valstīm līdzīgas problēmas piedzīvoja teju vai visas attīstības valstis un ekonomiskā stabilizācija, liberalizācija un privatizācija kļuva par nozīmīgākajiem šīs sadarbības darba kārtības jautājumiem. Kaut vai tādēļ, ka parādu krīzes rezultātā lielākajai daļai attīstības valstu neatlika nekas cits kā sekot šiem “Vašingtonas konsensa” principiem, lai piekļūtu SVF un Pasaules Bankas resursiem.¹⁸ Tas gan jau tolaik lika aizdomāties par sava veida divkāršo paradoksu, uz ko norādīja Pols Strītenš (*Paul Streeten*): kādēļ gan donoriem nākas uzspiest nosacījumus, ja tie ir pašu saņēmēju interesēs, un kādēļ gan tā vietā, lai saņēmēji maksātu par labu padomu, donoriem vēl ir jāmaksā, lai to padomi tiktu ņemti vērā?¹⁹

Lai nu kā, var apgalvot, ka 80. gados SVF un Pasaules Banka praktiski bija dominējošie dalībnieki attīstības jomā – ne tikai skatoties pēc to piešķirtajiem finansiālajiem līdzekļiem, bet arī pēc to ietekmes uz attīstības jēdziena izpratni.²⁰ Dominējošs kļuva uzskats, ka pati valsts un tās rīcība ir daļa no attīstības valstu problēmām. Tādēļ tika pieņemts, ka valsts lomai ekonomikā ir jābūt minimālai, kas vien iespējams ir jānodod privātā sektora rokās un jāpakļauj tirgus “neredzamās rokas” pārziņai. Valstij gan būtu jānodrošina piesardzīga un stabila makroekonomiskā politika, un zināma valsts iejaukšanās tika pieļauta sociālo problēmu risināšanā, nabadzības mazināšanā un apkārtējās vides aizsardzībā, bet tikai jomās, kur tirgus un privātais sektors noteikti nebija spējīgs sniegt adekvātu risinājumu.²¹

Tomēr jau 80. gadu beigās kļuva skaidrs, ka SVF un Pasaules Bankas programmas nespēj adekvāti risināt attīstības valstu sociālās problēmas, turklāt arī ekonomiskā attīstība lielākajā daļā valstu nebija ne tuvu gaidītajai – ienākumu, uzkrājumu un investīciju pieaugums bija mazāks par cerēto, tāpat arī eksporta rādītāji lielākoties bija neapmierinoši. Savukārt valstis, kas uzrādīja straujus attīstības rādītājus, īpaši jau tā saucamie Austrumāzijas tīģeri, nebūt nepieturējās pie visiem Vašingtonas konsensa “priekšrakstiem”.²² SVF un Pasaules

Bankas sākotnējā reakcija uz to īstenoto programmu neveiksmēm bija tajās iekļauto nosacījumu skaita palielināšana, saīsinot laika periodus, kuros tās bija jāīsteno, tādējādi cenšoties palīdzības saņēmējvalstis vairāk stimulēt īstenot prasītās reformas. Taču rezultāti lielākoties joprojām bija neapmierinoši.²³

Visbeidzot Vašingtonas konsensu pārskatīt lika 90. gadu finansiālās krīzes, no kurām vislielāko ietekmi, protams, atstāja 1997.–1998. gada Austrumāzijas krīze. Tās ietekmē aizsākās plašas diskusijas ne tikai par starptautisko finanšu institūciju darbību, asi kritizējot SVF, bet arī par valsts lomu ekonomikā, kas pretnostatīja neoliberalisma un neokeinsisma ideju piekritējus. Un tas jau tiešā veidā bija saistīts ar attīstības jēdziena izpratni kopumā. Vieni, piemēram, Miltons Frīdmans (*Milton Friedman*), uzskatīja, ka starptautiskās finanšu institūcijas, it īpaši jau SVF, ir atbildīgas par krīzi (Frīdmans rakstīja: “Ja nebūtu SVF, nebūtu Austrumāzijas krīzes”²⁴), tādēļ to loma būtu jāmazina, uzticoties tirgum, kas tad varētu brīvi regulēt ekonomiku. Citi, piemēram, Džozefs Stiglics (*Joseph Stiglitz*) – tieši otrādi – norādīja uz tirgus nepilnībām, uzsverot vajadzību pēc lielākas valsts lomas un vienlaikus aicinot būtiski reformēt SVF un Pasaules Banku.

Tieši Stiglics izteiktā kritika pret šo abu institūciju iemiesoto Vašingtonas konsensu iezīmēja lūzuma punktu. Savā 1998. gada 7. janvāra runā,²⁵ aicinot uz “Postvašingtonas konsensu”, Stiglics būtībā centās radīt jaunu ekonomiskās attīstības izpratni. Viņš ne tikai aicināja paplašināt abu organizāciju mērķus un līdzekļus, bet arī uzstāja, ka tie jāskata plašākā kontekstā ar to, kā darbojas ekonomika un tirgus mehānismi vai – un kas ir tikpat būtiski – kad un kā tie nedarbojas. Noraidot minimālās valsts koncepciju, Stiglics uzsvēra, ka valstij ir jāieņem nozīmīga vieta blakus tirgus mehānismiem, nodrošinot adekvātu regulāciju, īstenojot industriālo politiku, nodrošinot sociālo aizsardzību un labklājību. Stiglics paustās idejas radīja plašu rezonansi, jo nekas tāds netika gaidīts no Pasaules Bankas vecākā viceprezidenta un galvenā ekonomista, kurš turklāt iepriekš bija vadījis ASV Ekonomisko padomdevēju padomi (*Council of Economic Advisors*).

Tas viss radīja būtiskas pārmaiņas gan pašu starptautisko finanšu institūciju darbā, gan kopējā skatījumā uz attīstību. Tā, piemēram, iepriekš daudzi Vašingtonas konsensa kritiķi, kā sers Hanss Singers (*Hans Singer*), bija kritizējuši starptautiskās finanšu institūcijas par “pašpārliecinātību un ignoranci pret institucionālajām īpatnībām, ar kurām neolīberālo līdzekļu aizstāvji tos īsteno dzīvē”²⁶, taču pēc Austrumāzijas krīzes institucionālajiem jautājumiem tika piešķirta īpaša uzmanība, uzsvaram uz labu pārvaldību kļūstot par vienu no iezīmīgākajiem Postvašingtonas konsensa elementiem. Tas iezīmēja būtisku pavērsienu, ja ņem vērā, ka, piemēram, vēl līdz pat 90. gadu vidum korupcija praktiski bija tabu temats, SVF un Pasaules Bankas darbiniekiem vien šad un tad piesaucot “*the C word*”.²⁷ Par tikpat būtisku pārmaiņu ir uzskatāma abu institūciju strikta pārorientēšanās uz nabadzības novēršanu kā vienu no galvenajām to darbības prioritātēm. Lai gan nabadzības jautājums Pasaules Bankas uzmanības centrā ienāca jau 70. gados, kad to vēl vadīja Roberts Maknamara (*Robert McNamara*), Vašingtonas konsensa ietvaros tai netika pievērsta liela vērība.²⁸ Kopumā jāsecina, ka attīstība nebūt vairs netika skatīta vien ekonomiskās izaugsmes vai kopprodukta pieauguma kontekstā.

Bet, kā jau tika norādīts iepriekš, tā saucamā Vašingtonas un pēcāk Postvašingtonas konsensa rašanās iezīmēja tikai vienu attīstības jēdziena evolūcijas dimensiju. Paralēli tam attīstījās citas attīstības koncepcijas – sociālā attīstība, ilgtspējīga attīstība un tautas attīstība. Nākamajās apakšnodaļās attiecīgi tiks aplūkota katra no šīm koncepcijām, lai pēc tam pievērstos visas šīs koncepcijas aptverošo Tūkstošgades attīstības mērķu izvērtējumam.

No sociālās attīstības...

Sociālā attīstība nebūt nav jauns jēdziens – jau 1969. gadā ANO Ģenerālā asambleja pieņēma Deklarāciju par sociālo progresu un attīstību. Tā skaidri iezīmēja attīstības sociālo aspektu nozīmīgumu, uzsverot, ka “sociālajam progresam un attīstībai [...] ir jāno-

drošina cilvēktiesību ievērošana un sociālais taisnīgums” un “jāceļ visu sabiedrības locekļu materiālais un garīgais dzīves līmenis”.²⁹ Tomēr, dominējot ekonomiskajai attīstības koncepcijai, tolaik šai deklarācijai vismaz Rietumvalstīs netika pievērsta liela uzmanība.³⁰

Tikai ar laiku tika pieņemts, ka ekonomiskā attīstība vien nespēj uzlabot vairāk nekā miljarda nabadzībā dzīvojošo cilvēku stāvokli. Vašingtonas konsensa ietvaros īstenotajām politikas jomām tā arī nespējot uzlabot cilvēku dzīves līmeni, 90. gadu sākumā arvien lielāka uzmanība tika pievērsta tieši attīstības sociālajiem jautājumiem. Tā, piemēram, gatavojot Pasaules sociālās attīstības sammitu, kas 1995. gada martā norisinājās Kopenhāgenā, ANO Sociālās attīstības institūts izstrādāja ziņojumu, kurā tika uzsvērtā 90. gadu sociālās attīstības krīze. Tajā tika vērsta uzmanība uz to, ka toreizējā situācija ir visai līdzīga 30. gadu krīzei, kas bija saistīta ar augstu bezdarba līmeni, inflāciju, etniskiem konfliktiem, sociālo nemieru un haosu monetārajā politikā. 90. gados to visu papildināja daudzie militārie konflikti, kas pēc aukstā kara beigām nebūt nebija mazinājušies. Tika norādīts, ka ekonomiskā modernizācija, kas bija uzskatāma par galveno mērķi visu 20. gadsimta otro pusi, lielākajā daļā attīstības valstu krietni vien ir pastiprinājusi sabiedrības noslāņošanas, tādējādi samazinot cilvēku iespējas sasniegt normālu dzīves līmeni. Jāmin, ka īpaša uzmanība tika pievērsta arī bijušā komunistiskā bloka valstīm, kurās straujo reformu rezultātā ļoti lielai sabiedrības daļai pasliktinājās dzīves līmenis.³¹

Sociālajām problēmām daudzviet esot patiesi dramatiskām, ANO Kopenhāgenas sammita laikā valstu līderi apstiprināja, ka sociālajai attīstībai un cīņai pret nabadzību, bezdarbu un sociālo atstumtību ir jākļūst par globālu prioritāti. Turklāt Kopenhāgenas deklarācijā tika ietverts arī mūsdienās par centrālo kļuvušais ilgtspējīgas attīstības jēdziens, uzsverot, ka “ekonomiskā attīstība, sociālā attīstība un dabas aizsardzība ir savstarpēji atkarīgi un cits citu pastiprinoši ilgtspējīgas attīstības elementi”.³² Ilgtspējīgas attīstības koncepcijai attiecīgi tiks veltīta nākamā apakšnodaļa.

...ilgtspējīgas attīstības...

Atšķirībā no sociālās attīstības mūsdienās tik nozīmīgā ilgtspējīgas attīstības koncepcija ir radusies samērā nesen. Turklāt atšķirībā no tagadējās ilgtspējīgas attīstības izpratnes, kas aptver teju vai visus attīstības aspektus, sākotnēji tā galvenokārt bija saistīta ar pieaugošajām bažām par apkārtējās vides stāvokļa pasliktināšanos. Tas, ka apkārtējās vides sakarā būtu jāīsteno tāda attīstības politika, kas vairotu, nevis pasliktinātu attīstības valstu pašreizējo un nākotnes attīstības potenciālu, pirmo reizi izskanēja 1972. gadā ANO apkārtējai videi veltītajā konferencē Stokholmā. Ar vidi saistītajām problēmām saasinoties, 1983. gadā ANO izveidoja tā saucamo Bruntlanda (*Brundtland*) komisiju, kurai bija jāizstrādā stratēģija, kas ļautu sasniegt "ilgtspējīgu attīstību" līdz tolaik vēl šķietami tālajam 2000. gadam. Komisijas ziņojums tika publicēts 1987. gadā, un tas identificēja daudzus sociālekonomiskus cēloņus valstu nespējai risināt vides piesārņotības problēmas, kā galvenos minot nabadzību un pārlietu straujo iedzīvotāju skaita pieaugumu.³³

Patstāvīgu vietu starptautiskajā darba kārtībā ilgtspējīgas attīstības jēdziens ieguva 1992. gadā Riodežaneiro notikušajā ANO konferencē par vidi un attīstību jeb tā sauktajā Zemes sammitā. Tajā pieņemtajā deklarācijā tika apstiprināta saikne starp apkārtējo vidi un attīstību, uzsverot, ka apkārtējās vides aizsardzība ir vitāls priekšnosacījums, lai nodrošinātu attīstības iespējas arī nākamajām paaudzēm: "Tiesības uz attīstību ir jāizmanto tā, lai tās vienlīdz apmierinātu šīs un nākamo paaudžu ar attīstību un apkārtējo vidi saistītās vajadzības."³⁴

Tā nu no Riodežaneiro līdz Kioto tika skarti teju vai visi dabas aizsardzības jautājumi. Tomēr, lai arī no sākuma ilgtspējīga attīstība tika saistīta galvenokārt ar apkārtējās vides problēmām, ar laiku tomēr, kā tika norādīts jau iepriekš, tā tika gan saistīta ar sociālo attīstību, gan arī kļuva par vienu no būtiskākajiem tautas attīstības koncepcijas elementiem.

...un tautas attīstības...

Paralēli sociālās un ilgtspējīgās attīstības koncepcijām ANO Attīstības programmas (UNDP) ietvaros radās tautas attīstības koncepcija – koncepcija, kas, kā liecina tās angļiskais apzīmējums *human development*, ir fokusēta uz cilvēku, uz tā izvēles iespēju vairošanu. 1990. gadā izdotajā pirmajā pārskatā par tautas attīstību tika rakstīts: “Mēs no jauna atklājam būtisku patiesību: cilvēkam ir jābūt visas attīstības centrā.”³⁵

Galvenais uzsvars tika likts uz trim nozīmīgākajām izvēles iespējām: “Dzīvot garu un veselīgu mūžu, būt izglītotam un baudīt pienācīgu dzīves līmeni.”³⁶ Sākotnēji tautas attīstības koncepcijas ietvaros uzmanība tika pievērsta šiem trim nozīmīgākajiem rādītājiem – dzīves ilgumam, izglītībai un dzīves līmenim –, kas tika iekļauti arī tautas attīstības indeksā. Vēlāk tautas attīstība aptvēra arvien plašāku jautājumu loku, iekļaujot demogrāfiskos, ekoloģiskos, kultūras, sociālos un politiskos cilvēku labklājības faktoros, par galveno vērtību izvirzot to dzīves kvalitāti. Protams, arī tautas attīstības koncepcijas ietvaros tika atzīts, ka ir nepieciešama ekonomiskā izaugsme. Tomēr pēc vairākām “attīstības desmitgadēm” bija skaidrs, ka ar to vien nepietiek. Tika uzsvērts, ka būtiskākais ir nevis pati ekonomiskā izaugsme, bet tas, vai ekonomikas attīstības radītās bagātības patiešām uzlabo cilvēku dzīvi.

Būtiski ir norādīt, ka ar laiku par ārkārtīgi nozīmīgu tautas attīstības koncepcijas elementu kļuva cilvēkdrošība, kas tiek definēta kā “brīvība no bailēm un brīvība no trūkuma”. Ar to tika uzsvērts, ka pārāk ilgi drošības koncepts ir ticis saistīts tikai un vienīgi ar valstīm un to drošību, tādējādi vēl vairāk iezīmējot tendenci attīstību saistīt tieši ar cilvēku. 1994. gada Tautas attīstības pārskatā tika uzsvērts: “Ir nepieciešama jauna attīstības paradigma, kas attīstības centrā liktu cilvēku, skatītu ekonomisko izaugsmi kā līdzekli, nevis mērķi.”³⁷

Kā redzams, attīstības jēdziens ir piedzīvojis būtiskas pārmaiņas. Lai gan ekonomiskā attīstība arī šobrīd tiek pieņemta par būtisku priekšnoteikumu cilvēku dzīves līmeņa celšanai, saikne starp

ekonomisko izaugsmi un pozitīvām pārmaiņām citās jomās vairs nebūt netiek pieņemta par pašsaprotamu. Par to skaidri liecina tautas attīstības pārskati, norādot uz gadījumiem, kad valstīs ar zemu ienākumu līmeni ir augsti tautas attīstības rādītāji – un otrādi.³⁸ Attīstības jēdziens ir kļuvis daudzdimensionāls, būtisku lomu pievēršot vairs ne tikai valstij kopumā vai tās institūcijām, bet arī sabiedrībai, sākot jau ar katru cilvēku individuāli. Ar ilgtspējīgu attīstību vairs netiek saprasta vien apkārtējās vides pasargāšana nākamajām paaudzēm, šai jēdzienā nu iekļaujot arī labu pārvaldību, cilvēktiesības, politiskos, ekonomiskos, sociālos un ar apkārtējo vidi saistītos aspektus.

Būtiska loma attīstības jēdziena paplašināšanā bija daudzajām ANO paspārnē rīkotajām konferencēm, kas bez jau minētās vides aizsardzības un sociālās attīstības problēmām aplūkoja arī cilvēktiesību jautājumus (1993. gads, Vīne), demogrāfiskās problēmas (1994. gads, Kaira) un īpaši sievietes skarošās problēmas (1995. gads, Pekina). 90. gados globālā mērogā palēnām veidojās vienprātība, ka attīstība aptver virkni problēmu, kas pašas no sevis neatrisināsies, lai gan, protams, valstu centienos šīs problēmas risināt atšķirības nav izzudušas. Vislabāk par to liecina Tūkstošgades attīstības mērķi.

...līdz Tūkstošgades attīstības mērķiem

Jaunais 21. gadsimts un jaunā tūkstošgade tika uzsākta ar solījumu par labāku nākotni. Valstu un valdību vadītāji Tūkstošgades deklarācijā apliecināja, ka 21. gadsimtā tie starptautiskās attiecībās būtisku nozīmi piešķirs tādām vērtībām kā brīvība, vienlīdzība, solidaritāte, tolerance, cieņa pret dabu un kopīga atbildība. Tie apņēmas veltīt visas pūles, lai atbrīvotu cilvēci no galējas nabadzības, kādā joprojām dzīvo vairāk nekā miljards pasaules iedzīvotāju.³⁹ No šīs deklarācijas attiecīgi tika atvasināti Tūkstošgades attīstības mērķi,⁴⁰ ar kuriem tika pausta apņemšanās:

- 1) izskaust galēju nabadzību un badu;
- 2) nodrošināt pamatizglītību visiem;
- 3) nodrošināt vienādas iespējas sievietēm un vīriešiem;

- 4) mazināt bērnu mirstību;
- 5) uzlabot māšu veselību;
- 6) ierobežot HIV/AIDS, malāriju un citas slimības;
- 7) nodrošināt vides ilgtspējību;
- 8) palīdzēt cilvēkiem mazāk attīstītajās valstīs.

Ja mērķi tiktu sasniegti, tad vēl šīs paaudzes dzīves laikā (par termiņu tika noteikts 2015. gads) tiktu uz pusi samazināts bada cietēju skaits, visiem bērniem būtu garantēta pamatizglītība, par divām trešdaļām tiktu samazināts to bērnu skaits, kas miruši jaunāki par pieciem gadiem, par trim ceturtdaļām būtu samazināts risks mātēm nomirt grūtniecības laikā, uz pusi būtu samazināts to cilvēku skaits, kuriem nav pieejams tīrs dzeramais ūdens, kā arī tiktu sasniegti daudzi citi panākumi cilvēku dzīves apstākļu normalizēšanā. Tas nebūtu maz. Tomēr mērķu izpildes gaita nebūt nav tik raita, kā varētu vēlēties, uz ko piecus gadus pēc Tūkstošgades deklarācijas pieņemšanas nepārprotami norādīja 2005. gada Tautas attīstības ziņojums: "Vienprātībai par attīstību vēl ir jāpārtop praktiskā darbībā."⁴¹ Arī Kofi Annans savā 2005. gada ziņojumā uzsvēra, ka "pārāk maz ir to valdību gan attīstītās, gan attīstības valstīs, kas būtu darījušas pietiekami, lai līdz 2015. gadam izpildītu nospraustos uzdevumus".⁴²

Tūkstošgades attīstības mērķu 2006. gada ziņojumā tiek norādīts, ka no 1997. gada oficiālās attīstības palīdzības apjomi ir nemitīgi auguši, 2005. gadā sasniedzot 106 miljardus dolāru jeb aptuveni trešdaļu procenta no donorvalstu NKP.⁴³ Tas, ka donorvalstis, kas 90. gadu pirmajā pusē strauji samazināja to sniegtās palīdzības apjomus, atkal ir kļuvušas devīgākas, nenoliedzami ir pozitīva tendence. Tomēr tikai piecas valstis (Dānija, Luksemburga, Nīderlande, Norvēģija un Zviedrija) ir sasniegušas ANO noteikto mērķi – 0,7% no NKP. Daudzas citas valstis gan ir apņēmības pilnas, tā, piemēram, visas ES "vecās dalībvalstis" izvirzīto mērķi ir solījušas sasniegt līdz 2015. gadam. Arī "jaunās" ES dalībvalstis ir apņēmušas būtiski palielināt attīstības sadarbības finansējumu. Bet, piemēram, ASV nemaz negrasās savu attīstības sadarbības budžeta apjomu saskaņot ar ANO noteikto mērķi, gan vienlaikus solot sniegtās palīdzības apjomus

būtiski palielināt. ASV vēstnieks ANO Džons Boltons (*John Bolton*) norāda: "Savienotās Valstis ir konsekventi uzstājušās pret skaitļiskiem palīdzības apjoma mērķiem jau kopš to parādīšanās 20. gadsimta 70. gados."⁴⁴ Tā nu 2005. gadā ASV, tās palīdzībai atvēlētajiem 27,46 miljardiem dolāru (kas absolūtos skaitļos to padara par lielāko donorvalsti) veidojot 0,22% no NKP, ierindojas vien 20. vietā – starp Grieķiju un Portugāli.⁴⁵

Te jānorāda, ka patiesi ANO izvirzītais mērķis – 0,7% no NKP – nebūt nav jauns. Jau 1970. gadā ANO Ģenerālā asambleja, "atzīstot īpaši nozīmīgo lomu, ko var veikt tikai oficiālā attīstības palīdzība", noteica, ka attīstītajām valstīm līdz 70. gadu vidum palīdzības apjomi jāpalielina līdz tiem pašiem 0,7% no NKP.⁴⁶ Vairāk nekā pēc trīsdesmit gadiem šis mērķis joprojām nav sasniegts.

Protams, oficiālā attīstības palīdzība nebūt nav vienīgais attīstības finansēšanas avots. Ir jau arī iespējami citi veidi, kā iegūt kaut daļu nepieciešamo līdzekļu Tūkstošgades mērķu sasniegšanai, kaut vai, piemēram, Francijas aktīvi aizstāvētā un pašas jau no 2006. gada 1. jūlija ieviestā ideja par papildu nodevu aviobiļetēm, no kuras iegūtos līdzekļus iecerēts atvēlēt medikamentu iegādei attīstības valstīs.⁴⁷ Nevar aizmirst arī, piemēram, Bila un Melindas Geitsu fondu (*Bill & Melinda Gates Foundation*), kas lielus līdzekļus velta veselības jautājumiem visā pasaulē. Nav jau arī izslēgts, ka uzradīsies vēl kāds labdaris, kurš būtu gatavs ANO ziedot, piemēram, vienu miljardu dolāru, kā to 1997. gadā nolēma darīt Teds Tērnērs (*Ted Turner*).⁴⁸ Tas gan jebkurā gadījumā būtiski nemainītu pastāvošo situāciju, kad pasaules 500 bagātāko cilvēku ienākumi ir pielīdzināmi 416 miljonu nabadzīgāko cilvēku iztikas līdzekļiem.⁴⁹

Var piekrist "*The Economist*", kas norāda, ka, lai kādi arī būtu aprēķini par to, cik daudz naudas "bagātajai pasaulei" būtu jāpiešķir, lai tiktu atrisināta nabadzības problēma, ir skaidrs, ka nav iespējams "ieliet naudu Tūkstošgades attīstības mērķu cauruļvadā, cerot, ka otrā galā radīsies paredzams skaits no trūkuma un slimībām atbrīvotu cilvēku".⁵⁰ Tomēr tikpat skaidrs ir arī tas, ka naudas abos "cauruļvada" galos vismaz pagaidām ir stipri vien par maz.

Turklāt pārlietu daudz naudas plūst “nepareizā virzienā”, attīstības valstīm joprojām esot milzīgu parādu noslogotām. Tā, piemēram, 2005. gadā procentu nomaksai vien tās tērēja 370 miljardus dolāru, nemaz nerunājot par kopējo parādu summu, kas šajā gadā vēl veidoja 2,5 triljonus dolāru.⁵¹ Un, lai gan parādu problēmai šobrīd tiek pievērsta īpaši liela uzmanība (sevišķi jau pēc apjomīgās starptautiskās kampaņas, ko pirms Tūkstošgades sammita organizēja *Jubilee-2000*, piedaloties rokmuziķim Bono un atbalstu saņemot no pāvesta Jāņa Pāvila II⁵²) un kreditorvalstis ir vienojušās par visnotaļ ievērojama parādu apjoma atlaišanu, šis jautājums joprojām ir tālu no apmierinoša risinājuma.

Laikā, kad zināmas cerības par vismaz daļēju mērķu izpildi vieš vien Ķīnas un Indijas straujā ekonomiskā attīstība, pārējā pasaulē ienākumu nevienlīdzībai pastāvīgi pieaugot, īpaši negatīvi vērtējamas neveiksmīgās sarunas Dohas raunda ietvaros. Pirms pieciem gadiem, uzsākot sarunas par tālāku tirdzniecības liberalizāciju, tās tika nodēvētas par “attīstības raundu” – par mērķi tika izvirzīta attīstības valstu labāka integrēšana pasaules ekonomiskajā sistēmā. Līdzīgi 70. gadiem, kad radās prasība pēc “Jaunās starptautiskās ekonomiskās kārtības”, liela daļa pasaules valstu joprojām ir atkarīga no nedaudzu izejvielu vai pārtikas produktu eksporta ienākumiem, tādēļ pasaulē pastāvošās tirdzniecības barjeras jomās, kur tās ir spējīgas konkurēt, atstāj ārkārtīgi negatīvu ietekmi uz to attīstību kopumā. Līdzīgi kā pirms trīsdesmit gadiem, prasības būtībā joprojām ir pēc taisnīgākas starptautiskās ekonomiskās sistēmas.

Attīstīto valstu līderi gan vienmēr ir uzsvēruši savu politisko gribu un pauduši izpratni par tirdzniecību kā vienu no visnozīmīgākajiem elementiem cīņā pret nabadzību. Kaut vai, piemēram, 2002. gada Monterejas konferencē par attīstības finansēšanu, kad ASV prezidents Džordžs Bušs (*Georges W. Bush*), norādot, ka lielākā daļa finansējuma attīstībai nāk nevis no palīdzības, bet no tirdzniecības, vietējā kapitāla un ārvalstu investīcijām, uzsvēra: “Ja mēs esam nopietni savos nolūkos apkarot nabadzību, tad mums ir jāattīsta tirdzniecība. [...] Kad attīstās tirdzniecība, tad nav vairs jautājuma par to, vai

nabadzība atkāpsies, – tas ir fakts.”⁵³ Arī Eiropas Komisijas toreizējais prezidents Romāno Prodi (*Romano Prodi*) pauda apņemšanos “turpināt tirdzniecības liberalizāciju, tostarp tādos jutīgos sektoros kā lauksaimniecība”. Turklāt Prodi bija taisnība, norādot, ka ES jau bija veikusi “vēl nepieredzētu soli”, kad, reformējot tās jau ilgstoši pastāvošo Kopienas vispārējo priekšrocību sistēmu, Eiropas valstis vienojās par iniciatīvu “*Everything but Arms*”, kuras ietvaros visām vismazāk attīstīto valstu precēm, izņemot ieročus, tiek piemēroti 0% tarifi.⁵⁴ Tomēr tieši tas, ka ASV un ES nespēja vienoties par lauksaimniecības produktu tarifiem un subsīdijām, bija pamatā tam, ka Dohas raunda sarunas vismaz pagaidām nonākušas strupceļā. Ne velti pēc sarunu pārtraukšanas 2006. gada jūlijā PTO ģenerāldirektors Paskāls Lamī (*Pascal Lamy*) aicināja attīstīto valstu tirdzniecības ministrus beidzot “padomāt par tiem nabadzībā dzīvojošajiem, kas šajās sarunās saskatīja cerību uz labāku dzīvi”.⁵⁵

Jāsecina, ka, neskatoties uz paša attīstības jēdziena paplašināšanos un dažādošanos, kā arī globālā mērogā pausto vienprātību par universālām vērtībām, faktiskā situācija kopumā nevieš lielas cerības, ka drīzumā varētu mainīties situācija, kurā katra konkrētā cilvēka “iespēja sasniegt labāku dzīves līmeni ļoti lielā mērā atkarīga no tā, kur ir lemts dzīvot”.⁵⁶

Sadarbība un intereses: Eiropas Kopienas attīstības sadarbība nacionālo interešu kontekstā

Pievēršoties otram attīstības sadarbības elementam, proti, praktiskai sadarbībai, šīs nodaļas ietvaros tiks aplūkota Eiropas Kopienas attīstības sadarbība tās dalībvalstu nacionālo interešu kontekstā. ES var pamatoti lepoties, ka tās ieguldījums veido vairāk nekā pusi no pasaulē sniegtās palīdzības (2004. gadā – 54,5%⁵⁷). Te gan jānorāda, ka Eiropas sniegtās palīdzības apjomi statistiski tiek izteikti kā tās dalībvalstu divpusēji sniegtās palīdzības, Eiropas Investīciju bankas

aizdevumu, Eiropas Attīstības fonda un Eiropas Savienības budžetā attīstības sadarbībai atvēlēto līdzekļu summa. Turklāt tā ietver gan līdzekļus, kas piešķirti attīstības valstīm, gan tos, kas piešķirti ES kandidātvalstīm un kaimiņvalstīm. Tādējādi pašas Kopienas attīstības sadarbības ietvaros sniegtās palīdzības apjomi (2005. gadā – 7,5 miljardi eiro⁵⁸) vidēji veido aptuveni 20% no kopējās Eiropas Savienības palīdzības.

Vispirms jāuzsver, ka Kopienas attīstības sadarbība, protams, nevar tikt nošķirta no vērtībām, par kurām ES kopumā iestājas divpusējo un daudzpusējo attiecību ietvaros. Tās skaidri tiek uzskaitītas 2005. gada decembrī pieņemtajā Eiropas konsensā par attīstību: cilvēktiesības, fundamentālās brīvības, miers, demokrātija, laba pārvaldība, dzimumu vienlīdzība, likumu vara, solidaritāte un taisnīgums.⁵⁹ Tāpat arī Kopienas attīstības sadarbība nevar tikt skatīta atrauti no jau iepriekš minētajiem Tūkstošgades attīstības mērķiem. ES dalībvalstu apņemšanās palielināt to sniegtās palīdzības apjomus un daudzas aktivitātes, piemēram, speciālas stratēģijas izstrāde Āfrikai, ir tiešā veidā saistītas, pārfrāzējot iepriekš minēto 2005. gada Tautas attīstības pārskata skaidro secinājumu, ar centieniem “vienprātību pārvērst praktiskā darbībā”.

Tomēr atšķirīgās dalībvalstu intereses būtiski ietekmē ES attiecības ar attīstības valstīm. Un tā tas nav tikai, piemēram, plašu rezonansi guvušajā jautājumā par Kopējo lauksaimniecības politiku, kur Francija – lielākā Eiropas lauksaimniecības produktu eksportētājvalsts – vienmēr ir stingri bijusi par to, lai ES aizstāvētu savas pozīcijas pasaules tirgū, vienlaikus uzsverot savu kaismīgo vēlni novērst “visu veidu ekspluatāciju” (to gan, kā raksta Žaks Delors (*Jacques Delors*), nekad īsti neīstenojot citur kā vien politiskās runās).⁶⁰ Kā tiks atspoguļots nākamajās raksta apakšnodaļās, tieši dalībvalstu politiskajām un ekonomiskajām interesēm ir bijusi izšķirīgi būtiska loma Eiropas Kopienas attīstības sadarbības izveidē, attīstīšanā, pārveidošanā un paplašināšanā.

Francija un Eiropas Kopienas attīstības sadarbības pirmsākumi

Eiropas Kopienas attīstības sadarbība aizsākās vienlaikus ar pašas Eiropas Kopienas izveidi 1957. gadā, kad tika parakstīts Romas līgums. Tas notika laikā, kad daļai jaunveidojamās Kopienas dibinātājvalstu joprojām bija kolonijas, kas radīja jautājumu par Kopienas attiecībām ar šīm aizjūras teritorijām, it īpaši jau Francijas kolonijām Āfrikā. Neizbēgami tieši franču skatījums veidoja Kopienas sākotnējo pieeju attīstības sadarbībai. Francija Eiropas integrācijas sākumposmā bija politiski ietekmīgākā partnervalsts un nozīmīga koloniālā lielvalsts, kas ar tās kolonijām veidoja sava veida ārēju muitas barjeru aizsargātu vienotu tirgu. Atstāt visas šīs teritorijas ārpus topošās Eiropas Kopienas franču līderiem tolaik likās vienkārši neiespējami, tādēļ asociācija ar aizjūras teritorijām tika izvirzīta kā priekšnoteikums Romas līguma parakstīšanai. Būtībā franču priekšlikums bija šāds: Francija atvēra savas impērijas robežas citu Eiropas valstu produktiem, pretim prasot piedalīties šo teritoriju attīstības finansēšanā. Vācija un Nīderlande pret šādu priekšlikumu bija visai noraidoši noskaņotas, tomēr Vācija, nevēloties novilcināt Kopienas dibināšanas līguma parakstīšanu, franču prasībām visbeidzot piekāpās.⁶¹

Tā nu, lai gan citas dalībvalstis negribēja ietvert Eiropas Kopienā to, kas lielākajai daļai likās kā "pašu franču tīri ārpolitiskas problēmas",⁶² Romas līguma nosacījumus attīstības sadarbībai ("asociācijai ar aizjūras teritorijām", kā tas tolaik tika dēvēts) praktiski noteica Francija. Attiecīgi asociācijas nosacījumi – gan komerciālie, gan finansiālie – tika pieņemti tikai Francijas un Beļģijas koloniālajām teritorijām,⁶³ turklāt pati asociācijas sistēma teju vai pilnībā tika pārņemta no Francijas koloniālās sistēmas. Par atbildīgo komisāru, protams, tika iecelts francūzis – Robērs Lemeņēns (*Robert Lemaignen*), kas iepriekš bija bijis veiksmīgs uzņēmējs Āfrikā. Tehniskās un finansiālās palīdzības sniegšanai tika izveidots Eiropas Attīstības fonds (EAF), kas tika veidots no tiešām dalībvalstu iemaksām (88% fonda līdzekļu

tika Francijas teritorijām⁶⁴). Jānorāda, ka paša EAF institucionālais mehānisms arīdzan tika pārņemts no Francijas Ekonomiskās un sociālās attīstības investīciju fonda, kas bija izveidots jau 1946. gadā, lai veicinātu Francijas impērijas attīstību.

Sākotnējo Kopienas attīstības sadarbības institucionālo identitāti veidoja divi būtiski elementi – Žaka Ferandi (*Jacques Ferrandi*) vadītā bijušo Francijas koloniālo administratoru komanda un šis valsts interešu realizēšanai labvēlīgs spēku līdzsvars starp toreizējām Eiropas Kopienas dalībvalstīm. Kā norāda Veronika Dimjē (*Veronique Dimier*), Ferandi un viņa komanda uz Kopienas institūcijām pārnesa Francijas attīstības sadarbībai raksturīgās antibirokrātiskās metodes, kas balstījās uz ciešām personiskām attiecībām ar politiskās elites pārstāvjiem Āfrikā. Lai veidotu attiecības ar jauno Āfrikas valstu vadītājiem, Ferandi izmantoja vecās koloniālās metodes – biežas vizītes, sarunas un kompromisus. Tas savukārt kritiķiem ļāva apgalvot, ka, nepastāvot skaidriem kritērijiem, EAF nauda tiekot piešķirta nevis saskaņā ar Āfrikas valstu iedzīvotāju vajadzībām vai saskaņā ar iesniegto projektu ekonomisko un sociālo ietekmi, bet vadoties pēc Ferandi personiskajām attiecībām ar Āfrikas valstu elitēm, kas savukārt bija cieši saistītas ar Francijas politiskajām prioritātēm. Par tām gan nevienam nebija šaubu, jo arī pēc agrāko koloniju neatkarības iegūšanas Francijai attiecības ar jaunajām frankofonajām Āfrikas valstīm bija ārkārtīgi nozīmīgas. It īpaši jau toreizējam Francijas prezidentam ģenerālim Šarlam de Gollam (*Charles de Gaulle*), kas tajās saskatīja vienu no svarīgākajiem Francijas, tās valodas un kultūras starptautiskās ietekmes elementiem.⁶⁵

Tomēr, lai gan, no šodienas viedokļa skatoties, tolaik attīstības sadarbībā izmantotās metodes varētu šķist nepieņemamas, tieši Ferandi personiskajiem kontaktiem ar Āfrikas valstu vadītājiem bija izšķirīga nozīme, lai pēc dekolonizācijas asociāciju ar Eiropas Kopieni "pārdotu" jaunajām Āfrikas valstīm un lai Kopienas attīstības politikai piešķirtu zināmu leģitimitāti.⁶⁶ Āfrikas valstu elites sākumā uz piedāvāto asociāciju raudzījās ar nicinājumu, uzskatot to par jauna veida koloniālu paktu, kas tās pakļautu turpmākai ekspluatācijai. Tas gan ir saprotams, jo vēl 1957. gadā Francijas

valdība šīs teritorijas bija "asociējusi" bez jebkādām konsultācijām un Eiropas attīstības sadarbības struktūra un principi, kā jau minēts iepriekš, tika pārņemti no franču koloniālās sistēmas. Tādēļ Kopienai bija nepieciešamība organizēt sava veida propagandas kampaņu, lai pārliecinātu Āfrikas līderus, ka piedāvātā asociācija ir "Eiropas valstu solidaritātes izpausme". Jāteic, ka tas arī pilnībā izdevās, un rezultātā visas Āfrikas valstis, izņemot Gvineju, pēc neatkarības iegūšanas prasīja, lai asociācija tiktu saglabāta.⁶⁷ Tā nu tika noslēgtas divas Jaundes (*Yaoundé*) konvencijas (1964. un 1971. gadā), Kopienas dalībvalstis saistot ar astoņpadsmit asociētajām Āfrikas valstīm un Madagaskaru.⁶⁸

Atgriežoties pie šīs nodaļas virsraksta "Sadarbība un intereses", ir jāsecina, ka Eiropas Kopienas attīstības sadarbības pirmsākumi saistāmi ne ar ko citu kā valstu (un galvenokārt jau Francijas) nacionālajām interesēm. Kopš tā laika Kopienas attīstības sadarbība gan ir būtiski mainījusies. Izmaiņas ir bijušas gan ģeogrāfiskas, paplašinoties aptverto valstu lokam, gan politiskas, izmainoties attīstības sadarbības motivācijai, gan arī ekonomiskas, būtiski mainoties izmantotajiem līdzekļiem. Kā tiks atspoguļots turpmākajās apakšnodaļās, tieši valstu interesēm ir bijusi izšķirīga loma, nosakot tālāko Eiropas attīstības sadarbības evolūciju. Spilgti tas bija redzams pirmās Eiropas Kopienas paplašināšanās kontekstā, kad 1973. gadā bez Īrijas un Dānijas tai pievienojās arī Lielbritānija.

Lielbritānija un Eiropas Kopienas attīstības sadarbības paplašināšanās

Lielbritānijas pievienošanās būtiski izmainīja līdzsvaru starp Kopienas dalībvalstīm par labu Vācijai un Nīderlandei – valstīm, kas jau kopš Kopienas pirmsākumiem vēlējās tās attīstības sadarbību attiecināt uz plašāku valstu loku, lai tā neaptvertu vien Francijas un Beļģijas agrākās kolonijas.⁶⁹ Lielbritānijas gadījumā, protams, galvenās intereses saistījās ar Britu Sadraudzības valstīm. Toreizējā Lielbritānijas aizjūras attīstības lietu ministre Džūdita Hārta (*Judith*

Hart) tolaik uzsvēra: "Valstis ar vislielākajām vajadzībām ir Āzijas valstis: tā nu ir sagadījies, ka Indija un Šrilanka ir Sadraudzības valstis. Bet tas tā nav tādēļ, ka tās ir Sadraudzības valstis, tas tā ir tādēļ, ka šīs valstis ir visnabadzīgākās pēc visiem objektīviem kritērijiem."⁷⁰

Kā tika atzīts kādā tālaika britu Aizjūras attīstības institūta pētījumā, Kopienas palīdzība tika sniegta, praktiski neņemot vērā palīdzības saņēmējvalstu iedzīvotāju vajadzības. Tāpat britiem nepamanīts nepalika arī fakts, ka lielākās daļas projektu izpilde tiek uzticēta tieši franču uzņēmumiem, par ko kritiku jau iepriekš bija izteikusi Vācija. Tādēļ Lielbritānija prasīja, lai projektu apstiprināšana un palīdzības sniegšana tiktu racionalizēta saskaņā ar britu attīstības sadarbības praksi, kas bija balstīta uz striktu finanšu plānošanu (*programming*). Projektiem būtu jābūt iekļautiem programmās, par kurām noteiktam laika periodam vienotos Kopiena sarunās ar asociētajām valstīm. Tādējādi finansējums starp valstīm tiktu sadalīts, vadoties pēc to relatīvajām vajadzībām (balstoties uz NKP, iedzīvotāju skaitu utt.), un projekti tiktu izvēlēti saskaņā ar precīziem kritērijiem, ņemot vērā to sociālo un ekonomisko ietekmi ilgtermiņa perspektīvā un to atbilstību kopējai programmai.⁷¹

Tomēr jānorāda, ka šādas britu rūpes par Kopienas attīstības sadarbības sistēmas institucionālo sakārtotību bija tieši saistītas ar pašas Lielbritānijas vēlmi saņemt pēc iespējas vairāk līdzekļu tās agrākajām kolonijām, un tas būtībā ne pārāk atšķīrās no Francijas nostājas. Ne velti pirms Lielbritānijas pievienošanās norisa garas un sarežģītas sarunas, lai vienotos par to, kuras Britu Sadraudzības valstis tiks iekļautas Kopienas attīstības sadarbības sistēmā. Tāpat arī briti izmantoja ārkārtīgi komplicētus kritērijus un aprēķinus, lai nodrošinātu, ka Lielbritānijas iemaksas EAF atbilstu naudai, ko no tā saņēma tās bijušās kolonijas.⁷²

Lielbritānija gan nespēja panākt, lai Eiropas attīstības sadarbībā tiktu iekļautas visas tās agrākās kolonijas. Kompromiss tika panākts, vienojoties, ka jaunajā Lomes (*Lomé*) konvencijā, ko Eiropas Kopiena 1975. gadā parakstīja ar attīstības valstīm, tika iekļautas Āfrikas, Karību un Klusā okeāna (ĀKK) reģiona valstis. Tieši sadarbība ar

šim tā saucamajām ĀKK valstīm tad arī ilgu laiku veidoja Eiropas attīstības sadarbības kodolu – tās saņēma lielāko daļu no Kopienas sniegtās oficiālās attīstības palīdzības, kā arī baudīja īpašus tirdzniecības noteikumu atvieglojumus, ko Eiropas Kopiena vienpusēji noteica šo valstu ražotajām precēm.

Lielbritānijas vēlme attiecināt attīstības sadarbību arī uz citām attīstības valstīm, ko aktīvi atbalstīja arī Vācija un Nīderlande, palēnām realizējās tikai 70. un 80. gados. 1976. gadā tika noslēgti divpusēji sadarbības līgumi ar Āzijas un Latīņamerikas valstīm, kas gan ne tuvu nebija pielīdzināmi “partnerībai” ar ĀKK valstīm Lomes konvencijas ietvaros. Turklāt jānorāda, ka jau tolaik nozīmīgs faktors bija aizvien pieaugošās atšķirības Āzijas valstu starpā. No 1971. gada tirdzniecības noteikumu atvieglojumi tika attiecināti arī uz Āzijas vismazāk attīstītajām valstīm – un finansiālā palīdzība tika sniegta, piemēram, Indijai, taču strauji augošās Dienvidaustrumāzijas valstis (Honkonga, Singapūra, Dienvidkoreja un Taivāna) tika uztvertas kā nozīmīgs drauds Eiropas ražotājiem. Tādēļ kopš 70. gadu vidus attiecībās ar šīm valstīm Eiropas Kopiena īstenoja atklāti naidīgu tirdzniecības politiku.⁷³

Visbeidzot jānorāda, ka Lielbritānijas pievienošanās radīja būtiskas pārmaiņas arī pašās Eiropas Kopienas institūcijās. Līdz ar šo pievienošanos, saprotams, Kopienas institūcijās iekļāvās arī britu ierēdņi, kas par attīstības sadarbību atbildīgajās institūcijās – “vecā korsikāņa” Ferandi radītajā “mazajā impērijā”, kā tolaik to sarkastiski apzīmēja britu “*Times*”,⁷⁴ – izraisīja cīņas starp dažādām “koalīcijām”, kur dalībvalstu intereses tika identificētas ar attiecīgiem “kļaniem” to ietvaros.⁷⁵ Briti spēja panākt, ka EAF līdzekļu sadalē tika ieviesta līdzekļu plānošana, kas turpmāk bija pamatā Lomes konvencijas ietvaros īstenojamajai attīstības sadarbībai. Tomēr, kā norāda Veronika Dimjē, šajā jaunajā attīstības sadarbības ietvarā attiecības ar ĀKK valstīm praktiski tika veidotas “pa vecam”. Tāpat ilgs laiks tika pavadīts vizītēs Āfrikā, lai pārliecinātu no jauna piepulcināmo konvencijas dalībvalstu vadītājus par tās izdevīgumu, vien Ferandi vietā tagad ceļoja britu pārstāvis. Faktiski agrākās Ferandi metodes bija

atjauninātas un paplašinātas, lai Kopienas attīstības sadarbībā būtu iespējams iekļaut arī britu agrākās kolonijas. Tādēļ finanšu plānošana ilgu laiku nebija nekas vairāk kā līdzeklis vienlīdzīgai naudas sadalei starp vecajām un jaunajām asociētajām valstīm – spilgts piemērs kompromisam starp Francijas un Lielbritānijas politiskajām un ekonomiskajām interesēm Āfrikā.⁷⁶

No Spānijas līdz Ziemeļvalstīm: Eiropas Kopienas attīstības sadarbības tālākā paplašināšanās

Šāda uz agrāko koloniālo impēriju nacionālajām interesēm balstīta kompromisa sistēma gan vairs nevarēja funkcionēt, kad 1981. gadā Eiropas Kopienā tika uzņemta Grieķija, bet 1986. gadā – Spānija un Portugāle. Nevienai no šīm valstīm nebija specifisku interešu attiecībā uz ĀKK valstīm. Tieši pretēji, piemēram, Spānijas un Portugāles politiskās un ekonomiskās intereses galvenokārt bija saistītas ar Latīņameriku, tādēļ iestāšanās sarunās abas valstis uzstāja, lai pievienošanās līgums tiktu papildināts ar deklarāciju, kas atzītu šo valstu īpašās saites ar Latīņamerikas reģionu un aicinātu šīs attiecības pastiprināt arī Kopienas līmenī.⁷⁷

Līdz tam Latīņamerika Kopienas attīstības sadarbībā bija ieņēmusi visai maznozīmīgu vietu. Lai gan dažām dalībvalstīm – atkal jāmin Vācija un Nīderlande – jau kopš 70. gadiem bija samērā nozīmīgas divpusējas attīstības sadarbības programmas ar vairākām Latīņamerikas valstīm, Kopienas līmenī šim reģionam sniegtās palīdzības apjomi bija visai niecīgi. Turklāt līdz pat 1981. gadam netika skaidri noformulēti šīs palīdzības mērķi, lai gan nelielā apjomā tā tika sniegta jau kopš 1976. gada.⁷⁸ Tādēļ Spānija centās panākt jau 70. gados ar Latīņamerikas valstīm noslēgto līgumu paplašināšanu, aktīvi uzstājoties par Eiropas un Latīņamerikas attiecību intensificēšanu. Tas bija dabisks veids, kādā Spānija vēlējās stiprināt savas pozīcijas Eiropas Kopienas ietvaros, apliecinot sevi kā nozīmīgu politisko aktieri.⁷⁹

Turklāt, līdzīgi kā iepriekšējā Eiropas Kopienas paplašināšanās reizē, arī šoreiz izmainījās Kopienas institūciju sastāvs un struktūra. Zīmīgi, ka tieši šai laikā Francija 1989. gadā pirmo reizi zaudēja tai tradicionāli rezervēto attīstības komisāra amatu, to sākot ieņemt Spānijas pārstāvim, kas nenoliedzami liecināja par Francijas arvien mazinošos ietekmi uz Eiropas attīstības sadarbību kopumā.⁸⁰

Būtiskas pārmaiņas ieviesa arī 1995. gadā notikuši paplašināšanās, kad ES iestājās Austrija, Somija un Zviedrija. Pēc tās arvien lielāku svaru ieguva valstis, kas jau ilgstoši bija uzstājušās par “globālākas pieejas” nepieciešamību Kopienas attīstības sadarbībā, – Vācija, Nīderlande, Dānija un zināmā mērā arī Lielbritānija.⁸¹ Ziemeļvalstu divpusēji īstenotās attīstības sadarbības globālais raksturs ir skaidrojums arī to stingrajai morālajai stājai, aktīvi aizstāvot labas pārvaldības, cilvēktiesību un dzimumu vienlīdzības veicināšanu. Tādējādi tās atšķirās, piemēram, no Spānijas, kas gan iepriekš pati bija aktīvi uzstājusies par kondicionalitātes principa ieviešanu.⁸² Attīstības sadarbībā saskatot iespēju sevi apliecināt uz starptautiskās politikas skatuves, Ziemeļvalstis lielu uzmanību pievērš to īstenotās attīstības sadarbības “redzamībai”, to pamatoti uzskatot par piemēru, kuram vajadzētu vairāk iedvesmot arī Kopienas attīstības sadarbību.⁸³ Atgriežoties pie raksta sākumā uzdotā jautājuma, vai attīstības sadarbība ir “sadarbība attīstībai” vai “attīstība sadarbībai”, jānorāda, ka tieši Ziemeļvalstis ir spilgts piemērs veiksmīgam līdzsvaram starp vērtībām un interesēm attīstības sadarbībā.

Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis – Austrumi pret Dienvidiem

Kā tika atspoguļots iepriekšējās apakšnodaļās, katra Eiropas Savienības paplašināšanās ieviesa būtiskas pārmaiņas Kopienas attīstības sadarbībā. Izņēmums, protams, nav arī 2004. gada paplašināšanās. Tomēr atšķirībā no iepriekšējām paplašināšanās reizēm, kad izmaiņas radās līdz ar pašu paplašināšanos, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis uz Kopienas attīstības sadarbību atstāja bū-

tisku ietekmi jau kopš Padomju Savienības sabrukuma. Atšķirībā no iepriekšējām reizēm pati paplašināšanās kļuva par vērienīgu attīstības sadarbības “projektu” – tā kā pirmsiestāšanās fondi tika iekļauti kopējā palīdzības budžetā, tad, piemēram, Polijā Kopiena tērēja vairāk nekā Āzijā un Latīņamerikā kopā.⁸⁴

Martins Holands izsakās: “Berlīnes mūra krišana [...] ir pārveidojusi ES attīstības politikas kontekstu vairāk nekā jebkurš cits mūslaiku notikums,” – jo “90. gados par galveno ES attīstības palīdzības mērķi kļuva Austrumi, nevis Dienvidi”.⁸⁵ Ne velti IV Lomes konvencijas parakstīšanas ceremonijā 1989. gada decembrī Togo prezidents Gnassingbe Ejadema (*Gnassingbe Eyadema*) aicināja Kopieni “nepamest tās draugus Dienvidos par labu tās brāļiem Austrumos”.⁸⁶ 90. gadu vidū pat raisījās plašas diskusijas par to, vai Lomes sistēma pēc 2000. gada vairs vispār pastāvēs. Vienīgi frankofonās Āfrikas pārstāvji esot bijuši samērā optimistiski, paužot pārliecību, ka “Francijas valdība neļaus Lomei nomirt”.⁸⁷

Un Francija patiešām konsekventi uzstāja, lai attiecības ar ĀKK valstīm joprojām paliktu prioritāras. Lai gan arī citas valstis ar koloniālo vēsturi, piemēram, Lielbritānija vai Spānija, joprojām uztur prioritāras attiecības ar bijušajām kolonijām,⁸⁸ tieši Francija ir bijusi visaktīvākā, uzstājot uz nepieciešamību pēc “balansa” starp Kopienas aktivitātēm “Austrumos” un “Dienvidos”. Te gan jānorāda, ka Francijas pozīcija ES paplašināšanās jautājumā Centrāleiropas un Austrumeiropas virzienā ir jāskata plašākā kontekstā ar tās kopējo attieksmi pret Eiropas integrāciju pēc Berlīnes mūra krišanas, kad Vācijas apvienošanās un iespējamā ES paplašināšanās tika cieši saistīta ar pašas Francijas ietekmes mazināšanos. Francija skaidri apzinājās, ka paplašināšanās rezultātā Eiropas “gravitātes centrs” pārvirzīsies uz austrumiem ar Vāciju kā galveno ieguvēju.⁸⁹ Ne velti sākumā vēl tika cerēts, ka “Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu pievienošanās Kopienai nenotiks agrāk kā pēc desmitiem un desmitiem gadu”, kā vēl 1991. gadā intervijā RFI izteicās toreizējais Francijas prezidents Fransuā Miterāns (*François Mitterrand*).⁹⁰

Tā nu pretēji Vācijai, kam bija izšķirīga loma Kopienas attīstības sadarbības prioritāšu pārorientēšanā, ņemot vērā tās īpašās intereses tai prioritārajā *Mitteleuropa*,⁹¹ Francija uzsvēra, ka palīdzība Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm nekādā ziņā nevar tikt sniegta "uz Dienvidu rēķina", kā to vēl 1994. gadā Esenē šo valstu pārstāvjiem "skaidroja" Francijas ārlietu ministrs.⁹² Arī pēcāk Francija stingri iestājās par Kopienas un ĀKK attīstības sadarbības stiprināšanu. Tomēr Kotonū partnerības līgums, kas 2000. gadā nomainīja Lomes konvenciju, liecināja par sarežģītu kompromisu, kas reizē apstiprināja un mazināja agrāko Kopienas un ĀKK valstu attiecību nozīmīgumu.

Pārmaiņas Eiropas Kopienas un ĀKK valstu attiecībās, protams, nav skaidrojamas tikai ar pēdējo ES paplašināšanos. Kaut vai minot tikai vienu piemēru, būtiska loma attiecību pārvērtēšanā ir bijusi nepieciešamībai Kopienas attīstības sadarbībā iekļaut globālā mērogā izvirzītās prioritātes. Tā, piemēram, jau pirmajā nodaļā minētā iniciatīva "*Everything but Arms*" atspoguļoja būtisku pavērsienu ES attiecībās ar attīstības valstīm. Lai īstenotu izvirzīto mērķi cīnīties pret nabadzību, ES vienlaikus bija jāsāk diferencēt ĀKK valstis, piešķirot īpašas priekšrocības vismazāk attīstītajām valstīm, kā arī attiecinot šīs privilēģijas uz valstīm, kas nav ĀKK grupā. Pirmo reizi ES piešķīra lielākas priekšrocības kādām ārpus ĀKK grupas esošām valstīm, pret ko gan diskrēti iebilda attīstītākās ĀKK valstis.⁹³ Te gan jānorāda, ka Āfrika kā tāda Kopienas attīstības sadarbībā ir atzīta par galveno prioritāti, ņemot vērā tās īpašās problēmas Tūkstošgades mērķu sasniegšanā.⁹⁴

Bez būtiskajām pārmaiņām, ko Kopienas attīstības sadarbībā radīja jau pati Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu virzība uz ES, to iestāšanās vēl vairāk mainīja Eiropas attīstības sadarbības sistēmu – paplašināšanās, kas būtiski izmainīja ES ārējās robežas, bija iemesls ES Kaimiņu politikas radīšanai. Arī pašu jauno dalībvalstu, tostarp Latvijas intereses galvenokārt saistās tieši ar Eiropas austrumu kaimiņvalstīm. Tas ir saprotams, jo šo valstu relatīvi niecīgais attīstības sadarbībai atvēlēto līdzekļu apjoms un to vājās saiknes ar citām attīstības valstīm tās vēl pagaidām padara par visai maznozīmīgiem partneriem citu Eiropas attīstības sadarbības jautājumu kontekstā.⁹⁵ Pat

lielākā no šā reģiona donorvalstīm Polija, kura 2004. gadā par prioritārām valstīm divpusējās sadarbības ietvaros bez Gruzijas un Moldovas noteica arī Afganistānu, Angolu, Irāku un Vjetnamu un kura turklāt ir izveidojusi arī speciālu Mazo projektu fondu Āfrikas valstīm, ar kuru tiek realizēti vairāki projekti Kamerūnā, Kongo, Kenijā, Ruandā un Senegālā,⁹⁶ kopumā attīstības sadarbībai atvēlēja vien 124 miljonus dolāru jeb 0,05% no NKP.⁹⁷ Protams, tas nav maz valstij, kas, līdzīgi Latvijai, nupat kā no palīdzības saņēmējvalsts ir kļuvusi par aktīvu donorvalsti (ja neņem vērā tās aktivitātes Padomju bloka ietvaros, kad Polija sniedza palīdzību “sociālisma attīstības ceļu pieņemušajām Dienvidu valstīm”⁹⁸). Tomēr ir skaidrs, ka iepretim “vecajām” ES dalībvalstīm pat Polija ir visai neliela attīstības sadarbības partnere. Salīdzinājumam: kaimiņos esošā Vācija tajā pašā 2004. gadā attīstības sadarbībai veltīja gandrīz 7,5 miljardus dolāru jeb 0,28% no NKP.⁹⁹

Kā redzams, Eiropas Kopienas attīstības sadarbība laika gaitā ir būtiski mainījusies. Līdzīgi pašam attīstības jēdzienam globālā mērogā, tā ir kļuvusi plašāka un daudzpusīgāka. Katra ES paplašināšanās reize ir bijusi būtisks stimuls Kopienas attīstības sadarbības tālākai transformācijai, un ir skaidrs, ka arī nākotnē paredzamā ES paplašināšanās ieviesīs būtiskas pārmaiņas. Bet, kā liecina līdzšinējā Kopienas attīstības sadarbības veidošanās vēsture, arī turpmāk būtiska loma būs tās dalībvalstu, tostarp Latvijas interesēm, kas lielā mērā noteiks Kopienas attīstības sadarbības prioritātes.

Nobeigums

Raksta ietvaros attīstības sadarbība tika aplūkota vēsturiskā perspektīvā, tās rašanos un tālāko veidošanos analizējot vērtību un nacionālo interešu kontekstā. Attīstības sadarbības jēdziens tika nosacīti sadalīts divos – attīstībā un sadarbībā, lai uzsvērtu, ka attīstības sadarbību būtībā veido gan sadarbība attīstībai, kurā primāras ir vērtības, gan arī attīstība sadarbībai, kurā attīstība ir pamats politiskām un ekonomiskām interesēm atbilstīgai sadarbībai. Bez attīstības jēdziena

izpratnes globālā mērogā, kas veido kopējo ietvaru arī Latvijas attīstības sadarbībai un tam, kā mēs paši uztveram attīstību, rakstā uzmanība tika pievērsta Eiropas Kopienas attīstības sadarbībai, kas Latvijai ir īpaši būtiska, ņemot vērā, ka lielākā daļa mūsu attīstībai atvēlētā finansējuma tiek velūta tieši iemaksām Eiropas Savienības budžetā. Atskatoties vēsturē, ir redzams, ka valstu politikās un ekonomiskās intereses šajā jomā ir bijušas izšķirīgas jau kopš Eiropas Kopienas attīstības sadarbības pirmsākumiem. Tomēr būtisks ir jautājums par to, ko no tā visa var mācīties.

Ir pats par sevi saprotams, ka, veidojot Latvijas divpusējo attīstības sadarbību, nacionālajām interesēm būs izšķirīga nozīme. Protams, katrai valstij ir prioritāras attiecības ar kādām konkrētām valstīm, kas izriet no tās politikajām un ekonomiskajām interesēm. Nenoliedzami ir arī tas, ka vienas valsts sniegtā palīdzība un ekspertīze ir iedarbīgāka vienā reģionā vai valstī, bet citas – citā. Tas tiek atzīts arī pirms nepilna gada pieņemtajā Eiropas konsensā par attīstību, nosakot, ka “ES arī turpmāk prioritāra būs palīdzība vismazāk attīstītajām un pārējām zemu ienākumu valstīm, lai panāktu līdzsvarotāku globālo attīstību, vienlaikus atzīstot katras dalībvalsts palīdzības aktivitāšu koncentrēšanu tajās jomās un reģionos, kur tām ir relatīvas priekšrocības un kur tās spēj sniegt vislielāko devumu cīņā pret nabadzību”.¹⁰⁰

Bet kā mums izturēties pret pašas Eiropas Kopienas attīstības sadarbību? Cik lielā mērā mēs būsīm spējīgi asociēties ar Kopienas sniegto palīdzību no Latvijas ģeogrāfiski attālās valstīs un reģionos, kas turklāt, iespējams, ir saistīta ar kādu “veco” dalībvalstu politiskajām un ekonomiskajām interesēm? Vai mums uz Kopienas attīstības sadarbību raudzīties kā uz sava veida kompromisu, kas panākts, saskaņojot tik atšķirīgās valstu intereses dažādos pasaules reģionos, attiecīgi par “mūsu” uzskatot vien tos Kopienas realizētos projektus, kas skar valstis, ar kurām attiecības uzskatām par prioritārām mūsu divpusēji īstenotās attīstības sadarbības ietvaros?

Eiropas Kopienas attīstības sadarbība piedzīvo būtiskas pārmaiņas, un mēs esam daļa no šīm pārmaiņām. Ir skaidrs, ka attīstības sadarbība nekad nebūs šķirta no politikajām un ekonomiskajām in-

teresēm, tomēr tikpat skaidrs ir arī tas, ka vienprātība par nepieciešamību risināt globālas problēmas veido Kopienas attīstības sadarbības kopējo ietvaru. Tādēļ atbilde ir meklējama “zelta viduseļā” starp vērtībām un interesēm, Kopienas attīstības sadarbībā aizstāvot mums svarīgās vērtības, vienlaikus izsverot savas rīcības praktiskās iespējas nacionālo interešu kontekstā – kas gan tur slikts, ja, cenšoties pasauli padarīt kaut nedaudz labāku, mēs arī paši gūstam savu labumu.

Latvija savu attīstības sadarbību ir sākusi īstenot sarežģītā laikā, kas reizē rada jaunus izaicinājumus un jaunas iespējas. No vienas puses, mūsdienās, runājot par attīstības sadarbību, ir jāņem vērā ne tikai tradicionālie attīstīto un attīstības valstu attiecību elementi, kā tirdzniecība, palīdzība un aizdevumi, investīcijas, nabadzība un nevienlīdzība, bet arī vesela virkne jaunu starptautiskās darba kārtības jautājumu, kā, piemēram, ekoloģiskie draudi, starptautiskais terorisms, masu iznīcināšanas līdzekļu izplatība, migrācija, dažādu slimību un epidēmiju izplatība. No otras puses, šis ir laiks, kad globālā mērogā ir panākta zināma vienprātība par attīstību visā tās daudzveidībā, laiks, kad Eiropas Kopienas attīstības sadarbība sen vairs nav skatāma tikai kādas vienas vai vairāku valstu šauru nacionālo interešu kontekstā, laiks, kad daudzas citas valstis saskaras ar problēmām, kurām mēs jau esam tikuši pāri, – laiks, kad mums ir ko teikt un ko dot.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Universal Declaration of Human Rights. United Nations General Assembly. Resolution 217 A (III), 10 December 1948. Article 25.
- ² Jēdzienu “Trešā pasaule” 1952. gadā pirmo reizi lietoja franču demogrāfs un sociologs Alfrēds Sovī (*Alfred Sauvy*): “Mēs labprāt runājam par divām pasaulēm, par iespējamo karu to starpā, par to līdzaspastāvēšanu, pārāk bieži aizmirstot, ka eksistē arī trešā [...] ko Apvienoto Nāciju stilā sauc par mazattīstītajām valstīm.” Pārfrāzējot Emanuēla Žozefa Sijē (*Emmanuel Joseph Sieyès*) sacīto par Trešo kārtu Lielās franču revolūcijas laikā, Sovī uzsvēra, ka “ši Trešā pasaule, ignorēta, ekspluatēta un nicināta, tāpat kā Trešā kārta, arī vēlas būt kaut kas” (*Sauvy A. Trois mondes, une planète // L'Observateur. 1952. 14 août. P. 14*). Lai gan jēdziens “Trešā pasaule” tiek lietots arī pēc

- Padomju Savienības sabrukuma, kas iezīmēja tā saucamās Otrās pasaules izzušanu, kā norāda Martins Holands (*Martin Holland*), neskaidrības rada tas, kādus kritērijus izvirzīt, valstis vai reģionus pieskaitot pie “Trešās pasaules”, – ideoloģiju, nabadzību, ģeogrāfiju, ekonomiskos rādītājus, palīdzības apjomus vai arī nespēju iekļauties pasaules ekonomiskajā sistēmā (*Holland M. The European Union and the Third World. New York: Palgrave, 2002. P. 4.*)
- ³ *Macfarlane S. N. Taking Stock: The Third World and the End of the Cold War // Fawcett L., Sayigh Y. (eds). The Third World beyond the Cold War: Continuity and Change. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 20.*
- ⁴ *Dunning T. Conditioning the Effects of Aid: Cold War Politics, Donor Credibility, and Democracy in Africa // International Organization. Vol. 58. Spring 2004. P. 411.*
- ⁵ *Nustad K. G. The Development Discourse in the Multilateral System // Boas M., McNeill D. (eds). Global Institutions and Development: Framing the World? New York: Routledge, 2003. P. 16.*
- ⁶ *Kramer M. Ideology and the Cold War // Review of International Studies. 1999. Vol. 25. P. 559.*
- ⁷ *Feuer G. Vers des changements de paradigmes dans l'action internationale pour le développement? // Annuaire français de relations internationales. 2002. Vol. 3. P. 283–284.*
- ⁸ United Nations Development Decade. A Programme for International Economic Co-operation. United Nations General Assembly. Resolution 1710 (XVI), 19 December 1961. Para. 1.
- ⁹ *Hurrell A., Woods N. Inequality, Globalization and World Politics. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 129.*
- ¹⁰ *Feuer G. Vers des changements.. P. 284.*
- ¹¹ Turpat. 285.–286. lpp.
- ¹² Declaration on the Establishment of a New International Economic Order. United Nations General Assembly. Resolution 3201 (S-VI), 1 May 1974. Para. 1.
- ¹³ Turpat. Para. 4.
- ¹⁴ *Murphy C. N. Global Institutions, Marginalization and Development. London: Routledge, 2005. P. 104.*
- ¹⁵ *Baer W. United States Policies and the Latin American Economies. New York: Praeger, 1990. P. 44.*
- ¹⁶ *Hurrell A., Woods N. Inequality.. P. 130.*
- ¹⁷ *Williamson J. A Short History of the Washington Consensus. Institute for International Economics. September 24–25, 2004. <http://www.iie.com/publications/papers/williamson0904-2.pdf>. (Skatīts 07.05.2006.)*

- ¹⁸ Jāuzsver, ka SVF un Pasaules Bankas izstrādātie nosacījumi lielā mērā veidoja kopējo attīstības sadarbības ietvaru, jo bez tā, ka Pasaules Banka piešķirtos līdzekļus neformāli saistīja ar saņēmējvalstu atbilstību SVF izvirzītajiem nosacījumiem (angliski tas tiek apzīmēts kā *cross-conditionality*), arī, piemēram, Parīzes klubs – forums, kura ietvaros OECD kreditorvalstis saskaņo to nostāju pret divpusējo parādu mazināšanu vai atlaišanu – izvirzīja prasību, lai valsts, kurai varētu tikt dzēsti tās parādi, īstenotu reformu programmas SVF vadībā. Arī daudzas divpusējās palīdzības aģentūras īstenoja līdzīgu praksi, nereti gan atbilstību starptautisko organizāciju prasībām papildinot ar saviem vēl stingrākiem nosacījumiem, piemēram, par privatizāciju un tirgus liberalizāciju, kā to darīja ASV Starptautiskā attīstības aģentūra. (*Gunatilaka R., Killick T., Marr A. Aid and the Political Economy of Policy Change. London: Routledge, 1998. P. 8–9.*)
- ¹⁹ Atsauce uz Pola Strītena 1987. gada rakstu žurnālā “World Development”: *Boyce J. K. Aid Conditionality as a Tool for Peacebuilding: Opportunities and Constraints // Development and Change. 2002. Vol. 33. Issue 5. P. 1026.*
- ²⁰ *Masujima K. ‘Good Governance’ and the Development Assistance Committee: Ideas and Organizational Constraints // Boas M., McNeill D. (eds). Global Institutions and Development. P. 151.*
- ²¹ *Degnbol-Martinussen J. Development Goals, Governance and Capacity Building: Aid as a Catalyst // Development and Change. April 2002. Vol. 33. Issue 2. P. 271.*
- ²² *Stiglitz J. Towards a New Paradigm of Development // Dunning J. H. Making Globalization Good: The Moral Challenges of Global Capitalism. Oxford University Press, 2003. P. 78.*
- ²³ *Hermes N., Lensink R. Changing the Conditions for Development Aid: A New Paradigm? // Journal of Development Studies. August 2001. Vol. 37. Issue 6. P. 7.*
- ²⁴ *Friedman M. How Asia Fell // Hoover Digest. 1999. No. 2. <http://www.hooverdigest.org/992/friedman3.html>. (Skatīts 12.03.2006.)*
- ²⁵ *Stiglitz J. More Instruments and Broader Goals: Moving Toward the Post-Washington Consensus. January 7, 1998. <http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/js-010798/wider.htm>. (Skatīts 08.03.2006.)*
- ²⁶ *Singer H. W. International Development Co-Operation: Selected Essays by H.W. Singer on Aid and the United Nations System. Basingstoke; New York: Palgrave, 2001. P. 73.*
- ²⁷ *Wolfensohn J. D. Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement. Remarks at a Dialogue on Human Rights and Development Organized by the Ethical Globalization Initiative and New York University*

- Law School. March 1, 2004. <http://www.nyuhr.org/docs/3-1JamesWolfensohnRemarks.doc>. (Skatīts 12.08.2006.)
- ²⁸ *Sindzingre A.* The Evolution of the Concept of Poverty in Multilateral Financial Institutions: The Case of the World Bank // Boas M., McNeill D. (eds). *Global Institutions and Development*. P. 165.
- ²⁹ Declaration on Social Progress and Development. United Nations General Assembly. Resolution 2542 (XXIV), 11 December 1969, article 2, part II "Objectives".
- ³⁰ *Feuer G.* Vers des changements.. P. 287–288.
- ³¹ *Corrales-Jiménez E.* Social Sustainable Development // Cosgrove-Sacks C., Santos C. (eds). *Europe, Diplomacy, and Development: New Issues in EU Relations with Developing Countries*. New York: Palgrave, 2001. P. 131–132.
- ³² Copenhagen Declaration on Social Development. United Nations. World Summit for Social Development, 6–12 March 1995. Para. 6.
- ³³ *Simpson G.* The European Community's Approach to Sustainable Development in its Relations with the Developing World // Cosgrove-Sacks C., Santos C. (eds). *Europe, Diplomacy, and Development..* P. 119.
- ³⁴ Rio Declaration on Environment and Development. United Nations. Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3–14 June 1992. Principle 3.
- ³⁵ UNDP. Human Development Report 1990. P.III. <http://hdr.undp.org/reports/global/1990/en/>. (Skatīts 21.03.2006.)
- ³⁶ Turpat. 10. lpp.
- ³⁷ UNDP. Human Development Report 1994. P. 3–4. <http://hdr.undp.org/reports/global/1994/en/>. (Skatīts 08.09.2006.)
- ³⁸ *St. Clair L.* The Role of Ideas in the United Nations Development Programme// Boas M., McNeill D. (eds). *Global Institutions and Development*. P. 186.
- ³⁹ United Nations Millennium Declaration. United Nations General Assembly. Resolution 55/2, 8 September 2000. Para. 6, 11.
- ⁴⁰ ANO ģenerālsēkretārs, vairākas tās aģentūras, kā arī pārstāvji no Pasaules Bankas, SVF un OECD izstrādāja astoņus mērķus, 18 uzdevumus un 48 indikatorus, kas tad kopumā tika nosaukti par Tūkstošgades attīstības mērķiem. Jānorāda, ka Tūkstošgades mērķu izstrādei par pamatu tika ņemti OECD Attīstības palīdzības komitejas jau 1996. gadā izstrādātie Starptautiskās attīstības mērķi (septiņi no astoņiem Tūkstošgades mērķiem faktiski ir tie paši, kas OECD). Ziņojums par Tūkstošgades mērķu izpildi pieejams: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2006/MDGReport2006.pdf>. (Skatīts 16.08.2006.)

- ⁴¹ UNDP. Human Development Report 2005. P. 3. http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_complete.pdf. (Skatīts 23.07.2006.)
- ⁴² United Nations. In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All. Report of the Secretary-General. Para. 9. <http://www.un.org/largerfreedom/contents.htm>. (Skatīts 22.08.2006.)
- ⁴³ United Nations. Millennium Development Goals Report 2006. New York, 2006. P. 22. <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2006/MDGReport2006.pdf>. (Skatīts 16.08.2006.)
- ⁴⁴ Aspirations and Obligations: The UN's Millennium Development Goals // The Economist. 8 September 2005.
- ⁴⁵ OECD. Net Official Assistance in 2005. <http://www.oecd.org/dataoecd/34/26/36418606.pdf>. (Skatīts 11.08.2006.)
- ⁴⁶ International Development Strategy for the Second United Nations Development Decade. United Nations General Assembly. Resolution 2626 (XXV), 24 October 1970. Para. 43.
- ⁴⁷ Ministère des Affaires étrangères. Financements innovants du développement. http://www.diplomatie.gouv.fr/actions-france_830/financements-innovants-du-developpement_14483/index.html. (Skatīts 04.08.2006.)
- ⁴⁸ *Kafala T.* Ted Turner: UN Saviour? // BBC News. 22 December 2000. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1083010.stm>. (Skatīts 16.07.2006.)
- ⁴⁹ UNDP. Human Development Report 2005. P. 4. http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_complete.pdf. (Skatīts 23.07.2006.)
- ⁵⁰ Aspirations and Obligations: The UN's Millennium Development Goals // The Economist. 8 September 2005.
- ⁵¹ *Millet D., Toussaint E.* Les faux-semblants de l'aide au développement // Le Monde diplomatique. Juillet 2005. <http://www.monde-diplomatique.fr/2005/07/MILLET/12467>. (Skatīts 26.04.2006.)
- ⁵² Bono Petitions Leaders over Debt // BBC News. 8 September 2000. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/916015.stm>. (Skatīts 16.07.2006.)
- ⁵³ United States of America. Remarks by Mr. George W. Bush at the International Conference on Financing for Development. Monterrey, Mexico, March 22, 2002. <http://www.un.org/ffd/statements/usaE.htm>. (Skatīts 10.05.2006.)
- ⁵⁴ European Community. Statement by Romano Prodi, President of the European Commission at the International Conference on Financing for Development. Monterrey, Mexico, March 22, 2002. <http://www.un.org/ffd/statements/ecE.htm>. (Skatīts 10.05.2006.)

- ⁵⁵ *Lamy P.* What Now, Trade Ministers? // International Herald Tribune. July 27, 2006. <http://www.iht.com/articles/2006/07/27/opinion/edlamy.php>. (Skatīts 21.08.2006.)
- ⁵⁶ United Nations. World Economic and Social Survey 2006: Diverging Growth and Development. P. VI. <http://www.un.org/esa/policy/wess/wess2006files/wess2006.pdf>. (Skatīts 14.08.2006.)
- ⁵⁷ OECD in Figures. 2005 edition. Paris: OECD, July 2005. P. 65. http://www.oecd.org/document/34/0,2340,en_2649_201185_2345918_1_1_1_1,00.htm. (Skatīts 02.08.2006.)
- ⁵⁸ European Commission. Highlights – Annual Report 2006 on the European Community's Development Policy and the Implementation of External Assistance in 2005. P. 1. http://ec.europa.eu/comm/europeaid/general/index_en.htm. (Skatīts 18.08.2006.)
- ⁵⁹ European Union. The European Consensus on Development. Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States Meeting within the Council, the European Parliament and the Commission. 20 December 2005. Para. 13. http://ec.europa.eu/comm/development/body/development_policy_statement/docs/edp_declaration_signed_20_12_2005_en.pdf. (Skatīts 17.07.2006.)
- ⁶⁰ *Delors J.* Mémoires. Paris: Plon, 2004. P. 391.
- ⁶¹ *Dimier V.* De la dictature des drapeaux au sein de la Commission Européenne?: Loyautés multiples et constitution d'une identité commune au sein d'une administration multinationale. VIIe congrès de l'Association française de science politique, Lille, 18–21 septembre 2002. P. 5. <http://www.afsp.msh-paris.fr/archives/congreslille/pdf/lille/tr5dimier.pdf>. (Skatīts 08.08.2006.)
- ⁶² *Holland M.* The European Union and the Third World. New York: Palgrave, 2002. P. 25.
- ⁶³ Jānorāda, ka asociācija tika attiecināta arī uz dažām Nīderlandes un Itālijas teritorijām, tomēr absolūto vairākumu veidoja tieši Francijas un Beļģijas kolonijas.
- ⁶⁴ *Parsons C.* Showing Ideas as Causes: The Origins of the European Union // International Organization. Vol. 56. Issue 1. Winter 2002. P. 72.
- ⁶⁵ *Maillard P.* De Gaulle et l'Europe: entre la nation et Maastricht. Paris: Tallandier, 1995. P. 261.
- ⁶⁶ *Dimier V.* Constructing Conditionality: The Bureaucratization of EC Development Aid // European Foreign Affairs Review. 2006. Vol. 11. P. 268–269.
- ⁶⁷ *Dimier V.* De la dictature des drapeaux.. P. 11–13.

- ⁶⁸ Jānorāda, ka 1969. gadā, pārējām Kopienas dalībvalstīm nebūt nevēloties palikt saistītām vien ar frankofonajām Āfrikas valstīm, tika noslēgts Arušas līgums ar Keniju, Tanzāniju un Ugandu. Tomēr, kamēr Eiropas Kopienai nebija pievienojusies Lielbritānija, attiecības ar šīm valstīm bija visai ierobežotas. (*De Chávarri Ureta I. The European Commission's Institutional Framework for Development Policy // Cosgrove-Sacks C., Santos C. (eds). Europe, Diplomacy, and Development.. P. 53.*)
- ⁶⁹ *Dimier V. Constructing Conditionality.. P. 269.*
- ⁷⁰ Turpat. 273. lpp.
- ⁷¹ Turpat. 270., 272.–273. lpp.
- ⁷² Turpat. 273. lpp.
- ⁷³ *Bretherton Ch., Vogler J. The EU as Development and Humanitarian Actor // The European Union as a Global Actor. 2nd ed. London: Routledge, 2005. P. 129.*
- ⁷⁴ *Dimier V. De la dictature des drapeaux.. P. 20.*
- ⁷⁵ *Dimier V. Constructing Conditionality.. P. 266.*
- ⁷⁶ Turpat. 275. lpp.
- ⁷⁷ *Freses C. The European Union as a Global 'Civilian Power': Development Cooperation in EU–Latin American Relations // Journal of Interamerican Studies & World Affairs. Summer 2000. Vol. 42. Issue 2. P. 69.*
- ⁷⁸ Turpat. 68.–69. lpp.
- ⁷⁹ *Dimier V. Constructing Conditionality.. P. 276.*
- ⁸⁰ Turpat.
- ⁸¹ *Forwood G. Complementarity in the European Union's Development Policy: Fifteen Plus One? // Cosgrove-Sacks C., Santos C. (eds). Europe, Diplomacy, and Development.. P. 220.*
- ⁸² Spānija tolaik jau bija ieņēmusi daudz reālpolitiskāku pozīciju, ieturot piekāpīgu toni pret cilvēktiesību pārkāpumiem Kolumbijā, Meksikā un citviet Latīņamerikā. Tā, piemēram, Kotonū līguma sagatavojošo sarunu laikā Spānija bija vienīgā ES dalībvalsts, kas bija par Kubas iekļaušanu tajā. (*Dimier V. Constructing Conditionality.. P. 279.*)
- ⁸³ *Balleix C. La politique européenne de coopération au développement. Fondation Robert Schuman. Note No. 29. Août 2005. P. 32. <http://www.robert-schuman.org/notes/note29.htm>. (Skatīts 02.04.2006.)*
- ⁸⁴ *Santiso C. Reforming European Foreign Aid: Development Cooperation as an Element of Foreign Policy // European Foreign Affairs Review. 2002. Vol. 7. P. 409.*
- ⁸⁵ *Holland M. The European Union and the Third World. P. 9.*

- ⁸⁶ Cit.: *Bretherton Ch., Vogler J.* The EU as Development and Humanitarian Actor. P. 121.
- ⁸⁷ Turpat. 121.–122. lpp.
- ⁸⁸ Par to skaidri liecina šo abu valstu sniegtā divpusējā oficiālā attīstības palīdzība: 2003. un 2004. gadā lielākās Spānijas palīdzības saņēmējvalstis bija Nikaragva un Bolīvija, bet vislielākos Lielbritānijas palīdzības apjomus saņēma Indija un Bangladeša. (OECD. Aid Statistics, Donor Aid Charts. http://www.oecd.org/countrylist/0,2578,en_2649_34447_1783495_1_1_1_1,00.html (Skatīts 13.08.2006.))
- ⁸⁹ *De la Serre F.* La France et l'élargissement à l'Est de l'Union européenne // *Annales français des relations internationales*. 2004. Vol. 5. P. 506.
- ⁹⁰ Turpat. 507. lpp.
- ⁹¹ *Balleix C.* La politique européenne de coopération au développement. Note No. 29. Août 2005. Fondation Robert Schuman. P. 32. <http://www.robert-schuman.org/notes/note29.htm>. (Skatīts 02.04.2006.)
- ⁹² *Deloche F.* La France et l'élargissement à l'Est de l'Union européenne // *Les Études du CERI*. No. 46. Octobre 1998. P. 2.
- ⁹³ *Bretherton Ch., Vogler J.* The EU as Development and Humanitarian Actor. P. 114.
- ⁹⁴ European Commission. Highlights – Annual Report 2006 on the European Community's Development Policy and the Implementation of External Assistance in 2005. P. 4. http://ec.europa.eu/comm/europeaid/general/index_en.htm. (Skatīts 18.08.2006.)
- ⁹⁵ *Balleix C.* La politique européenne.. P. 32.
- ⁹⁶ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. Poland's Development Co-operation: 2004 Annual Report. September 2005. P. 15. http://www.ms.gov.pl/files/docs/pomoc_pwr_en.pdf. (Skatīts 02.08.2006.)
- ⁹⁷ OECD. Net Official Development Assistance in 2004. <http://www.oecd.org/dataoecd/40/3/35389786.pdf>. (Skatīts 04.08.2006.)
- ⁹⁸ *Baginski P.* Poland // *Dauderstädt M.* (ed.). EU Eastern Enlargement and Development Cooperation. Electronic edition. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002. <http://library.fes.de/fulltext/id/01424toc.htm>. (Skatīts 02.08.2006.)
- ⁹⁹ OECD. Net Official Development Assistance in 2004.
- ¹⁰⁰ European Union. The European Consensus on Development. Joint Statement by the Council and the Representatives of the Governments of the Member States Meeting within the Council, the European Parliament and the Commission. 20 December 2005. Para. 10. http://ec.europa.eu/comm/development/body/development_policy_statement/docs/edp_declaration_signed_20_12_2005_en.pdf. (Skatīts 17.07.2006.)

LĪVA MUIŽNIECE

Globālā solidaritāte versus nacionālās intereses: vai vispārēju prasību un atsevišķu vērtību saskaņa ir iespējama?

Apvienoto Nāciju Organizācijas Attīstības programma (UNDP) ir beigusi savu oficiālo misiju Latvijā. Mūsu valsts ir sasniegusi savus līdzšinējos politiskos mērķus – iestāšanos Eiropas Savienībā un NATO – un teorētiski ir ieņēmusi vietu attīstīto valstu saimē. Latvijai no palīdzības saņēmējas ir jātop par palīdzības sniedzēju, proti, jāiesaistās starptautiskos attīstības sadarbības projektos ar mērķi sniegt palīdzību trūcīgām un mazāk attīstītām valstīm, lai veicinātu šo valstu un to sabiedrību ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību un mazinātu nabadzību pasaulē.¹

Līdz 2010. gadam attīstības sadarbībai velītajam finansējuma apjomam no jauno ES dalībvalstu puses jāsasniedz 0,17% no NKP. Šī apņemšanās izriet no Tūkstošgades attīstības mērķiem,² kas balstīti ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā³ un ANO Tūkstošgades deklarācijā.⁴ Minētie dokumenti ietver domu, ka visi cilvēki pēc būtības ir vienlīdzīgi. Rasei, dzimumam, izcelsmei vai stāvoklim sabiedrībā nav nozīmes. Arī valstu robežas nedrīkstētu kalpot par nevienlīdzības attaisnojumu. Tūkstošgades deklarācijā tiek uzsvērts, ka attīstības augļi ir objektīvi jāsadala saskaņā ar vispārēja taisnīguma principiem. Tiem, kuri iegūst vismazāk, jāsaņem palīdzība no lielākiem ieguvējiem. Turklāt šai resursu pārdalei jānotiek nediskriminējošā gaisotnē, cienot atšķirības ne tikai vienas sabiedrības iekšienē, bet arī starp sabiedrībām. Ja mēs to uztveram nopietni, tad mums ir pienākums pret ikvienu šīs pasaules iedzīvotāju – mēs tiecamies uz globālu solidaritāti.

Latvijas sabiedrības vairākums pauž atbalstu globālai solidaritātei, tomēr attieksme pret reālu līdzdalību ir atturīga. Lielā mērā tās ir bažas, ka, palīdzot citiem, tiek atņemti līdzekļi pašiem.⁵ Latvijas pārstāvis Pasaules Bankā, Pasaules Bankas Ziemeļu–Baltijas valstu direktora padomnieks Gints Freimanis norāda, ka bažām nav pamata. Lai gan “nacionālās intereses tiek liktas pirmajā vietā un naudu vēlamies maksimāli atstāt šeit”,⁶ jādomā par nākotnes perspektīvām. Iespējams, ka nacionālo interešu realizācija ir efektīvāka, ja daļa naudas aizplūst ārpus valsts robežām. “Attīstības sadarbību var aplūkot arī kā ārpolitikas instrumentu, sagatavojot augsni ārējām ekonomiskajām un politiskajām attiecībām. Realizētie projekti palielina Latvijas atpazīstamību reģionā un ļauj Latvijas uzņēmējiem vieglāk ienākt attiecīgajās valstīs.”⁷ Šis aspekts tiek uzsvērts arī oficiālajās Latvijas Republikas attīstības sadarbības politikas pamatnostādnēs.⁸

Jāatzīmē, ka attīstības sadarbība līdz šim nav bijis tiešs Latvijas nacionālo interešu realizācijas instruments, jo, piemēram, 2004. gadā no Latvijas atvēlētās naudas attīstības sadarbībai 97% bija maksājumi starptautiskās organizācijās. Tātad uzsvars tiek likts uz daudzpusēju, nevis divpusēju sadarbību, kas ir ciešāk saistīta ar valstu nacionālajām interesēm.⁹ Nākotnē tas varētu mainīties, jo Latvija par savu prioritāti 2006. gadā ir noteikusi Moldovu un Gruziju – šo valstu ekonomiskā izaugsme, stabilitāte un demokrātija nāk par labu mūsu valsts labklājībai un drošībai.

Runa nav tikai par Latvijas kā attīstītas valsts pienākumu sadarbīties – tas var būt ienākumu avots. Lai gan attīstības sadarbība pēc OECD/DAC klasifikācijas neparedz komerciālas aktivitātes, “aiz attīstības sadarbības jebkurā gadījumā stāv atklātāka vai slēptāka interese nopelnīt, .. tā nenes tiešu peļņu, bet .. nodrošina biznesa vidi un papildu informāciju”,¹⁰ atzīmē Latvijas būvnieku konsorcijs pārstāvis Valdis Birkavs.

Ja sadarbība tiek uztverta kā bizness, nevis kā nesavtīgs žests vai vispārēja taisnīguma principu apliecinājums, tad pastāv draudi, ka donoru nauda var nesasniegt īstos adresātus un atgriezties pie investoriem. Tas liek izvērtēt “attīstības politikas instrumentu atbilstību

izvirzītajiem globālās atbildības morālajiem imperatīviem, kas ietverti ANO Tūkstošgades mērķos".¹¹

Diemžēl ANO nav konsekventa, nepildot principus, ko tā sludina. Tā kā ANO budžetu veido tās dalībvalstu maksājumi un dažas dalībvalstis maksā vairāk nekā citas, tad nav brīnums, ka izšķirīgos mirkļos ANO rīcībpolitiku nosaka vienpusējas nacionālo valstu intereses. Piemēram, "ASV organizāciju instrumentalizē – šī valsts veica maksājumus budžetā ANO pirmsākumos, kad tai Ģenerālajā asamblejā bija lielāka vara, kā arī maksā tad, kad ANO iesaistās ASV intereses skarošās krīzēs".¹² Fakts, ka ietekmīgākās valstis izmanto Apvienoto Nāciju Organizācijas budžetu kā līdzekli nacionālo mērķu sasniegšanai, sašūpo ANO pamatus – līdztiesīgu suverēnu valstu demokrātisku lēmumu pieņemšanu globālas attīstības, drošības un cilvēktiesību vārdā. Protams, noteikta daļa finansējuma sasniedz cilvēkus, kuriem patiešām ir nepieciešams atbalsts, un šis devums pierāda ANO lozungu praksē neatkarīgi no tā, vai tas ietilpst kādas dalībvalsts interesēs. Tomēr, ja jautājums par interesēm tiek atcelts formālas diplomātiskās pieklājības dēļ (diez vai ANO sanāksmē pieklātos klaji aizstāvēt nacionālistisku nostāju, pieņemot, ka organizācijas ideāls ir visas cilvēces "laimes" kāpināšana), nezūd šaubas par morālo pienākumu validitāti un realitāti.

Ja attīstības sadarbība, no vienas puses, tiek pasludināta par pienākumu, bet, no otras puses, izmantota kā līdzeklis nacionālo interešu realizācijā, tad uzreiz gribas vaicāt, vai šis projekts nav liekulīgs. Šādiem spriedelējumiem nav lielas vērtības – atklāsme, ka pamatā ir "patiesi" motīvi vai – gluži otrādi – meli, nemazinās valdošo spriedzi starp pienākumiem un interesēm. Šķiet, ka problēma ir fundamentālāka, un pirmais solis tās risināšanā ir atbildes meklējumi uz relatīvi abstraktu un visaptverošu jautājumu: *Vai atsevišķas intereses un vērtības (piemēram, valsts stratēģija vai kopienas normas) var būt saskaņā un vai tām jābūt saskaņā ar vispārējām prasībām (piemēram, ANO mērķiem un starptautiskā taisnīguma principiem)?*

Nacionālistiski noskaņotie teiks, ka valsts interesēm ir jābūt prioritārām un pārnacionālu organizāciju izvirzītie nosacījumi ir

uzlūkojami kā pietiekami nenoteikti, lai tos interpretētu sev izdevīgā gaismā. Saskaroties ar jautājumu “Kāpēc spējīgākajiem un veiksmīgākajiem jāziedo darba augļi nabadzīgākajiem?” – viņi atbildēs, ka šī problēma attiecas uz katras valsts iekšējām lietām un tās atrisinājums slēpjas atskārsnē, ka līdzpilsoņiem ir pienākumi citam pret citu gluži tāpat kā ģimenē – vienas kopienas locekļus saista spēcīgas solidaritātes jūtas un psiholoģisks tuvums, ko nosaka piederība attiecīgajai grupai. Ja tu esi latvietis, tad tev jāpalīdz citiem latviešiem, jo viņi ir latvieši. “Vai ir jāsadarbojas ar citām valstīm?” – “Tikai tad, ja tas ir izdevīgi mums pašiem,” teiks cilvēks, kura vērtību hierarhijā augstākās vietas ieņem tautiskums un valstiskums. Palīdzības sniegšana tiem, kas nav mūsu grupas pārstāvji, ir vēlama, ja tā ir mūsu interesēs. Ja nacionālās intereses ir pretrunā “no augšas” dotai pavēlei solidarizēties ar svešiniekiem, tad priekšroka jādod pirmajām, pat par spīti tam, ka palīdzība svešiniekam ir vairāk nepieciešama nekā neliels stāvokļa uzlabojums pašmāju ļaudīm.

Varētu piekrist, ka morālais un lietderīgais nav principiāli nošķirami lielumi, jo taisnīga internacionāla sabiedrība ir ikvienas valsts interesēs, ņemot vērā labumus, ko tā sniedz, – mieru, drošību, pārticību, vides ilgtspēju, cilvēktiesību ievērošanu, līdztiesību, demokrātiju un tamlīdzīgi. Jādalās ne tik daudz tāpēc, ka ikviens cilvēks ir pelnījis cieņu un “normālu dzīvi”, bet gan tāpēc, ka tā būs labāk mums pašiem. Pat ja man nerūp kāda bērna dzīvība Āfrikā, racionālais egoisms liks ņemt vērā iespēju, ka spēku samēra izjaukšana pasaulē, kas varētu būt cēlonis globālai katastrofai, apdraudēs manu labklājību nākotnē. Tomēr arī šādi apsvērumi ir saistīti ar nacionālismam raksturīgo favorītismu, un ziedošana ārpus kopienas robežām drīzāk tiek uzskatīta nevis par pienākumu, bet par preventīvu mehānismu savas kopienas pārticības līmeņa saglabāšanai.

Turpretī liberālais kosmopolīts apgalvos, ka ikvienam ir jāievēro objektīvs taisnīgums, jo tādas *ad hoc* pazīmes kā nacionalitāte, pilsonība vai lokalizācija pārticības zonas šajā vai viņā pusē nav leģitīmi pienākumu diferenciācijas principi. Šādas nostājas atbalstītāji raizēsies,

vai politikas instrumenti (mūsu aktivitātes) ir savienojami ar morāles principiem. Vieni sacīs, ka tas ir Kanta morālais imperatīvs izturēties pret cilvēku kā pret mērķi, nevis līdzekli, kas paredz rīkoties bez savtīgām interesēm. Citi aizstāvēs utilitārisma doktrīnu, ka jācenšas maksimizēt vispārējais laimes līmenis, rīkojoties tā, lai pēc iespējas vairāk cilvēku justos labi. Ja būtu jāizšķiras starp nacionālajām interesēm un globālu solidaritāti, tad priekšroka būtu jādod pēdējai, jo kas gan ir algas pielikums salīdzinājumā ar daudzu cilvēku ciešanu novēršanu kādā trešās pasaules valstī.

Šā raksta uzdevums ir izvērtēt minētās pozīcijas un tādējādi atbildēt uz jautājumu par atsevišķu vērtību un interešu saskaņojamību ar vispārējām prasībām.

Vispirms pakāvēsimies pie plaši pārstāvēta viedokļa, kas it kā izslēdz morāli no politikas, apgalvojot, ka centrā ir nacionālās intereses. Jēdzienu "nacionālās intereses" var definēt kā "rīcības orientieru kopumu, kurš attiecīgās valsts ārpolitikas kontekstā tiek uzskatīts par labvēlīgu tās veiksmīgai politiskai, ekonomiskai, sociālai un cita veida pastāvēšanai un attīstībai".¹³ No šādas perspektīvas skatoties, attīstības sadarbība tiek uztverta kā instruments noteiktu interešu īstenošanai vai mērķu sasniegšanai. Minētos apsvērumus var uzskatīt par sekošanu politiskam reālismam. Lai gan reālisms vēlas pārvarēt normatīvu pieeju un liek uzsvaru uz "reālu" nosacījumu izvērtēšanu, tomēr arī tam ir morāls pamats – uzskats par valsti kā nozīmīgāko tiesību un pienākumu subjektu.

Internacionālu un transnacionālu aktivitāšu intensifikācija starptautiskajās attiecībās ir radījusi lielu skaitu nevalstisku aģentu – pārvalstiskas un nevalstiskas organizācijas. Reizēm ir jārunā nevis par internacionālām, bet transnacionālām attiecībām. Šāda pasaules sistēma skaidri iezīmē pārrāvumu starp morālo kārtību, kas valda vienotā nacionālā kopienā, un visaptverošu attiecību modeli starp visas pasaules iedzīvotājiem. Kopiena paredz pakļaušanos atsevišķām vērtībām (un, iespējams, politiskā realisma akceptēšanu starptautiskās attiecībās), turpretī visu pasaules iedzīvotāju vēra ņemšana – universālas normatīvas prasības.

Morālās kārtības pārrāvuma pamatā ir fakts, ka liberālisma garā aizstāvēto taisnīguma teoriju subjekts ir ierobežota valsts, bet vienlaikus taisnīgums attiecas uz ikvienu cilvēku. Autore pievērsīsies šai dilemmai, kā arī komunitāristu un kosmopolītu piedāvātajiem risinājumiem. Komunitārisms ir virziens, kas mēģina attaisnot politisku apvienību (piemēram, nacionālu valstu) nozīmi, apelējot pie metafiziskiem pieņēmumiem par kopienu kā pilnvērtīgas cilvēka dzīves nodrošinātāju. Tas tiek formulēts opozīcijā liberāļu individualistiskajai un savstarpēja izdevīguma principos balstītajai ideoloģijai.¹⁴ Kosmopolitisms padara liberālismā aizstāvētās indivīda intereses un objektīvu attieksmi par vispārēju maksimu, kas būtu jāņem vērā visā pasaulē.¹⁵

Raksta gaitā taps redzams, ka nedz komunitārisms, ko akceptējuši daudzi nacionālistiski domājošie, nedz liberālisma garā ieturētais kosmopolitisms nav neproblemātisks. No vienas puses, neizrādīt cieņu pret visiem vienādā mērā, mierīgi noskafties, kā cilvēki cieš, nepalīdzēt, jo viņi nepieder mūsu kopienai, šķiet labākajā gadījumā savādi. Ja mēs noraidām liberālismu un liberālās ideoloģijas inspirēto kosmopolitismu, tad jāpierāda, ka cilvēku šķirošanai ir dibināts iemesls. No otras puses, prasība īstenot svešu cilvēku intereses tikai tāpēc, ka tā ir "pareizi", nesniedz pietiekamu rīcības motivāciju. Ja nu tas, kas šķiet pareizi man, nešķiet pareizi tev? Ja mēs noraidām komunitārisma, jāatrod ne vien pieņemams globālās vienlīdzības pamatojums, bet arī kas tāds, kas mūs pamudinātu tam praktiski sekot. Raksta noslēgumā tiks ieskicēts risinājums šīm debatēm, kāds tas parādās R. Rortija (*Rorty*) filozofijā.

Politiskais reālisms un valstiskuma morāle

Uzsverot nacionālo interešu nozīmi un uzlūkojot attīstības sadarbību kā instrumentu to īstenošanā, liela daļa mūsu valsti pārstāvošo cilvēku piekrīt politiskajam reālismam, saskaņā ar kuru morāliem

apsvērumiem nav vietas ārpolitikā. Politiskais reālisms pagērē, ka katra valsts starptautiskā arēnā vadās pēc savām interesēm un morāli mērķi starptautiskās attiecībās nepastāv. Valstij ir tiesības uz autonomiju, kas to pasargā no citas valsts iejaukšanās iekšējās lietās un garantē dabas un cilvēku resursu pārvaldi savās robežās.

Ja vadāmies pēc 17. gadsimta filozofa Tomasa Hobsa apsvērumiem, tad starptautiskā arēna ir salīdzināma ar “dabisko stāvokli” jeb visu karu pret visiem, kur pienākums sekot morāles normām neeksistē, jo nav kāda ārēja autoritāte, kas to pieprasītu.¹⁶ Atsevišķā valstī kārtību nodrošina suverēna vara. Lai pārvarētu “dabisko stāvokli”, ikvienam jāpakļaujas principiem, kas ierobežo tiešu sekošanu savtīgām interesēm. Vispārēja pakļaušanās principiem ir izdevīgāka salīdzinājumā ar vispārēju kara stāvokli. Hobsa gadījumā politiskais reālisms ir morālā skepticisma forma, kas noliedz, ka morāli spriedumi varētu būt motivējoši, ja vien tos nevada apsvērumi par izdevīgumu.¹⁷

Vēl viens pazīstams domātājs, kurš emancipē politiku no morāles un kura vārds nereti tiek attiecināts uz amorāliem gājieniem politikā, ir 16. gadsimta sākuma vēsturnieks un diplomāts Nikolo Makjavelli. Parasti citētā tēze, ka mērķis attaisno līdzekļus, nav tik būtiska kā doma par politikas pakļaušanu racionāliem apsvērumiem.¹⁸ Viņa redzējums ir pamatā priekšstatam, ka politikas uzdevums ir varas un ietekmes uzturēšana, no kā vēlāk izaug doma par nacionālajām interesēm.¹⁹

Tomēr lielākoties politiskā reālisma pārstāvji nenoliegs, ka valstu vadītāju rīcības pamatā jābūt morālai motivācijai. Valsts galvai nav pienākumi starptautiskā mērogā, taču viņš ir atbildīgs savas tautas priekšā kā tās interešu aizstāvis.

Politiskais reālisms ir saistīts ar viedokli, ka starptautiskā arēna ir “valstu sabiedrība”, kur sākotnējie aktieri, tiesību un pienākumu subjekti ir valstis, nevis indivīdi. Valstīm ir morāls statuss, tāpat kā pašmāju iedzīvotājiem. Pēc analogijas ar indivīda brīvību un autonomiju, valstīm ir tiesības uz teritoriālo integritāti un politisko suverenitāti, kas nepieļauj citas valsts iejaukšanos iekšējās lietās.²⁰ Valstis nav atbildīgas par tām nepiederošo cilvēku dzīves apstākļiem, bet tām

ir jāveicina savu iedzīvotāju labklājība. Starptautiskā kārtība pieļauj dažādību – valstis netiek mērītas pēc viena etalona. Izņemot ekstrēmumus gadījumus, ne atsevišķas valstis, ne starptautiskā sabiedrība nav pilnvarota aizstāvēt tautu pret tās valdību vai veikt politiskas reformas citā valstī. Minēto nostāju starptautisko attiecību kontekstā var dēvēt par “valstiskuma morāli”.²¹

Tā saucamajai valstiskuma morālei par labu runā nacionālistu arguments, ka suverenitāte palīdz saglabāt kopienām savu specifisko vēsturi un kultūru un kalpot iedzīvotāju interesēm. Nacionālisti izmanto komunitāristu pieņēmumus, ka atsevišķi cilvēki var dzīvot pilnvērtīgu dzīvi vienīgi kā kopienas pārstāvji. Lojalitāte ir saistīta ar domu, ka kopienai ir iekšēja vērtība. Vēlme sadarboties var tikt uzturēta tikai tad, ja indivīdi sevi un cits citu identificē kā kopīga pasākuma dalībniekus. Identificēšanās ir iespējama apstākļos, kad cilvēkus vada tādas institūcijas, kuras tie uzlūko kā savas kopienas izpausmi.

Klasiskais liberālisms arī aizstāv valstiskuma morāli, apgalvojot, ka valsts tiesības uz politisko suverenitāti un teritoriālo vienotību balstās pavalstnieku individuālajās tiesībās un brīvībās. Šis arguments ir saistīts ar sabiedriskā līguma teorijām, kur valsts tiesības iejaukties indivīda dzīvē pamato kolektīva pavalstnieku vienošanās un valsts tiesības būt pasargātai no ārēju spēku iejaukšanās ir ārējā izpausme tās pārstāvju tiesībām tikt pasargātiem no iejaukšanās viņu dzīvē bez viņu pašu piekrišanas. Klasiskā liberālisma teorētiķis Dž. S. Mills (*Mill*) atzīmē, ka sabiedriskais līgums nav izšķirošs faktors – individuāla brīvība nebūtu iespējama bez suverēnas valsts pastāvēšanas, nevis otrādi. Valsts ir kā brīvas sabiedrības aizsardzības bastions no citām valstīm.²²

Liberāļiem (atšķirībā no nacionālistiem un komunitāristiem) valsts un citas politiskas organizācijas ir attaisnojamas tikai tiktāl, ciktāl tās veicina indivīdu intereses. Liberāļi noraida uzskatu, ka kultūra, kopiena vai valsts ir mērķis pats par sevi un ka šādi fenomeni varētu pilnveidot cilvēka dabu. Cilvēkiem ir pašiem savi mērķi, un, tā kā dažādu cilvēku mērķi mēdz nonākt pretrunā, ir nepieciešami likumi,

kas regulē cilvēku attiecības. Faktiski liberālisms ir izdevīguma un interešu maksimizācijas augstākais punkts: mums ir jātolerē atšķirīgi mērķi un intereses savu idiosinkrātisko mērķu un interešu attaisnošanas vārdā. Šis faktors kalpo par iemeslu dilemmai paša liberālisma ietvaros. Pirmkārt, ja liberālisms atzīst visu vērtību vienlīdzību, tad jāvaicā, kā savienojama liberālisma doktrīna ar teritoriāli norobežotas valsts jēdzienu. Otrkārt, neatkarīgi no valstiskuma morāles atzīšanas nav skaidrs, kā principiāli iespējama dažādu vērtību tolerēšana.

Liberālisma dilemma: taisnīguma robežas

Liberālisma ekspansija internacionālajā arēnā rada pretrunu paša liberālisma ietvaros starp morālo egalitārismu un valsts teritoriālajām robežām. Liberālisms paredz morālo egalitārismu – visi cilvēki savā būtībā ir vienlīdzīgi, un nejaušas pazīmes nevar kalpot par pamatojumu atšķirīgai attieksmei. Tomēr tradicionāli liberālisma egalitārie principi ir spēkā teritoriālas valsts robežās. Izejas punkts taisnīguma teorijās ir nevis visas pasaules populācija, bet gan neliela cilvēces daļa ar kopīgu pilsonību un piederību valstij ar noteiktu teritoriju.²³

Šai pretrunai tiek piedāvāti divi pretēji risinājumi. Nacionālistu un komunitāristu variants paredz, ka liberālismā aizstāvētā objektīvā izturēšanās pret ikvienu individu un taisnīgums ir lietojams vienīgi valsts vai kopienas ietvaros. Radikālākie pat apgalvo, ka izdevīgumā balstītā liberālisma ideoloģija vispār nav savienojama ar morāli. Savukārt kosmopolīti aizstāv viedokli, ka liberālismu iespējams padarīt konsekventu, tikai atsakoties ņemt vērā tādus nejaušus faktoros kā robežas un pilsonību. Citiem vārdiem sakot, liberālisms ir jāpadara globāls, valstīm jāveicina visneapskaužamāko pasaules iedzīvotāju labklājība, ne tikai savu valstu mazturīgāko pilsoņu dzīves kvalitāte.²⁴

Te iezīmējas vispārējs konflikts starp kosmopolītu un nacionālistu politiskās organizācijas ideāliem. Saskaņā ar nacionālistisko ideālu

ārpolitikai būtu jāveicina noteiktas cilvēku grupas intereses, kuru vieno kopīgas tautības saites, bet saskaņā ar kosmopolītu ideālu, tai būtu jācenšas objektīvi atbalsīt jebkura intereses, neskatoties uz no vietojumu vai pilsonību.²⁵

Liberālisms kā valsts ideoloģija un problēmas, kas rodas, ņemot vērā starptautiskās attiecības, iezīmē tikai vienu liberālisma dilemmas līmeni. Eksistē vēl otrs – abstraktāks līmenis. Atmetot jebkādu sociāli determinētu ierobežotību (un tieši to liberālisms plašā nozīmē arī propagandē), paliek atklāts jautājums, kā iespējams saskaņot atsevišķas (iespējams, pretrunīgas) vērtības vai ideālus, kas piemīt kādam indivīdam vai ir akceptētas kādā grupā, ar vispārējām prasībām, kas tos transcendē. Faktiski tiek uzstādīts jautājums par augstākas objektivitātes pakāpes postulēšanu. Šī perspektīva ir cieši saistīta ar kosmopolītisma doktrīnu, proti, ar liberālismu, kas atrauts no koncepcijas par valsti.

Lai priekšstats par objektivitātes līmeņiem kļūtu skaidrāks, jāpievēršas morāles filozofa R. M. Hēra (*Hare*) piedāvātajai interešu un ideālu definēšanai. Intereses ir subjektīvas un nav vispārināmas, proti, ja manās interesēs ir iegūt x , tas nenozīmē, ka manās interesēs jābūt, lai x iegūtu arī kāds cits. Turpretī vērtības vai ideāli ir objektīvi un vispārināmi – es varu domāt, ka tā un tā rīkoties ir labi un tas būtu jādara ikvienam. “Morāli domāt minimālajā līmenī indivīdam nozīmē pakļaut savas intereses, kad tās nonākušas konfliktā ar citu cilvēku interesēm, tādām principam, kuru viņš var pieņemt par vadošo attiecībā uz jebkura cilvēka izturēšanos līdzīgos apstākļos.”²⁶ Tādējādi interešu konfliktus var atrisināt ar morāles uzlikto vispārināmības palīdzību. Taču situācija ir citāda, kad konfliktā tiek iesaistītas vērtības vai ideāli. Tie nav savstarpēji samierināmi.

Hērs min piemēru no starptautiskās politikas. Divu valstu konfliktējošās intereses var atrisināt, pirmkārt, bez morāles palīdzības, kad katra puse atsakās no kādas savu interešu daļas par labu konflikta novēršanai, un, otrkārt, ieviešot morālus apsvērumus, kad katra puse īsteno tikai tās intereses, kuras līdzīgos apstākļos būtu akceptējamas no jebkuras valsts puses. Taču šīs metodes nav izmantojamas, kad

starptautiskajā politikā tiek ienesti ideāli. Ja kādam ir ideāls, tad pastāv kaut kas, ko viņš uzskata par nepārspējami labu. Nereti ideālu īstenošana nozīmē citu interešu un ideālu nicināšanu, proti, ideāla vārdā jāiznīcina viss ideālam neatbilstošais, arī citu intereses. Visbēdīgāk ir tad, ja ideāla īstenošanās ir fanātisks. Viņu nav iespējams pārliecināt atteikties no kādas savas intereses, kas kaitētu citam, liekot iztēloties sevi otra situācijā. Fanātisks paliek pie saviem principiem pat tad, kad tie nonāk konfliktā ar viņa paša interesēm.²⁷

Pretstatā fanātiķim "liberāli raksturo tas, ka viņš par daļu no saviem ideāliem atzīst tolerances ideālu – proti, gatavību respektēt citu cilvēku ideālus tāpat kā savējos".²⁸ Respektēt nenozīmē piekrist. Liberālis atbalsta domu, ka jāļauj katram īstenot savas intereses un ideālus tiktāl, ciktāl tas netraucē citu cilvēku ideālu un interešu īstenošanai.²⁹

Tolerances ideāls paredz, ka liberālisms atzīst augstāka līmeņa objektivitāti – ievieš prasības, kas būtu pārējo vērtību *alias* ideālu fons, un "rada nopietnas problēmas dažādu objektivitātes līmeņu integrēšanā".³⁰ Dažādu vērtību jeb dažādu objektivitātes līmeņu saskaņošana ir daudz sarežģītāka un neskaidrāka nekā vienkārša objektivitātes saskaņošana ar personiskiem motīviem. Pēdējā paredz, ka es savas vēlmes pakļauju savam priekšstatam par pareizu rīcību, turpretī pirmā nozīmē, ka mans priekšstats par pareizu rīcību nav galējais atskaites punkts – pastāv vēl kāda augstāka instance, kas sludina, ka mans priekšstats pastāv līdzās citiem, varbūt radikāli atšķirīgiem ideāliem un visiem šiem ideāliem ir tiesības eksistēt, ja vien tie netraucē cits citam.

Neskatoties uz objektivitātes līmeņu integrēšanas grūtībām, pēc politikas un morāles filozofa T. Neidžela (*Nagel*) domām, "pastāv augstāka līmeņa satvars morālai spriešanai, .. kas mūs noved pie nostājas, kura nav atkarīga no tā, kas mēs paši esam".³¹ Izrietošā universālā viedokļa pamatojuma premisas nedrīkst atvasināt no mūsu konkrētajiem, nejaušajiem skatpunktiem, lai gan šie skatpunkti ir pieļaujami, ja tie nav pretrunā ar šo universālo viedokli. Neidžels to pamato ar domu – "ja arī es nevaru ticēt, nebūdamas pārliecināts, ka tas, kam es

ticu, ir patiesš, man tomēr jāatzīst, ka, no malas raugoties, ir liela atšķirība starp to, kam es ticu, un to, kas ir patiesš".³² Politiskā diskusijā savas pārlicības mēs nevaram uzskatīt par patiesību, ja vien mēs nespējam tām rast "piedienīgu bezpersonisku pamatojumu". Konflikts starp bezpersonisko egalitāro ideālu un katra personisko motivāciju vadīt savu dzīvi var tikt atrisināts, pieņemot vispārējus principus, kurus var universalizēt kantiāniskā ceļā, proti, principi, kurus ikviens no mums var pieņemt, kalpo kā universāli likumi.³³

Tolerances prasība, bezpersoniska pamatojuma iespējamība vai augstāka līmeņa objektivitātes esamība šķiet šaubīga. Kādā veidā radikāli atšķirīgi vai konfliktējoši uzskati var sadzīvot? Tie būs savstarpēji izslēdzošī jau pēc definīcijas. Ja mēs ejam vēl tālāk – kā iespējams tolerēt skatījumus, kas nav toleranti? Liberālis teiktu, ka te ir tolerances robežas. Vai tolerances robežas ir arī taisnīguma robežas? Vai mēs nesadarbojamies ar valstīm, kuras nav liberālas? Vai sadarbojamies tieši tādēļ, lai tās kļūtu liberālas? Mēs "eksportējam" toleranci, cenšoties tolerēt netolerējamo. Nekas cits neatliek kā atgriezties pie uzskata, kuru Neidžels tiecas atspēkot: "Liberālismā – vismaz virspusēji – ir kaut kas paradoksāls, bet liberālisma sludinātās objektivitātes pašos pamatos – kaut kas neskaidrs."³⁴

Komunitāristu risinājums: taisnīgums kopienas robežās

Liberālisms, kas balstās objektīvu prasību izvirzīšanā, ir nepilnīgs vai nekonsekvents. Nacionāla valsts vai kāda etniska kopiena, kuru raksturo piederība pie noteiktas kultūras vai kopēja pašizpratne, pieprasa īpašu attieksmi pret līdzcilvēkiem un pretēji liberālismam – komunitāristisku neobjektivitāti. Nacionālās kopības izjūta, kas līdzinās ģimeniskumam vai draudzībai, šķietami ģenerē iemeslus tam, lai tiktu dota priekšroka savējo interesēm, nevis kādiem objektīviem, no malas dotiem kritērijiem, kas liktu ņemt vērā ikviena intereses. Ja mēs dodam priekšroku kopienai, tad atrisinām liberālisma pretrunu

tādējādi, ka akceptējam vienu no dilemmas pusēm, argumentējot, ka labākajā gadījumā ir iespējams aizstāvēt morālo egalitārisma kopienas ietvaros, atceļot augstāka objektivitātes līmeņa iespējamību. Šī “spārna” teorētiski mēģina rast pierādījumus, kādā veidā kopiena kalpo par pamatojumu atšķirībām pienākumos pret savējiem un svešajiem.

Politikas un morāles filozofs M. Volzers (*Walzer*) argumentē, ka morāle ir lokālu pūliņu rezultāts un cieši saistīta ar savstarpēju pieķeršanos un mīlestību, tādēļ kopienām ir tiesības norobežoties pienākumu izpratnē, pat ja tiem, kuri neietilpst šajā kopienā, ir daudz dziļākas vajadzības. Pieņemšana un izslēgšana ir kopienu pastāvēšanas pamatā. Bez tām nebūtu iespējamās vēsturiski stabilas apvienības ar īpašām savstarpējām saiknēm un īpašu kopā dzīvošanas jēgu: “Ja nesaskatīsim atšķirību starp locekļiem un svešiniekiem, tad mums nebūs iemesla veidot un uzturēt politiskas kopienas.”³⁵ Globāls taisnīgums nav iespējams, jo tas nozīmētu ignorēt politisko un morālo prakšu pamatus.

Tikumu ētikas pārstāvis A. Makintīrs (*MacIntyre*) ir vēl radikālāks. Objektīva morāle nav savienojama ar patriotisma tikumu, kas ir nepieciešami saistīts ar cieņu pret savu nāciju tieši tā iemesla dēļ, ka tā ir savējā. Objektīvs skatījums paredz, ka patriotisms ir nevis tikums, bet netikums, jo par morāliem jautājumiem vajadzētu spriest bezpersoniski – “kā spriestu jebkurš racionāls cilvēks neatkarīgi no savām interesēm, patikas vai sociālā stāvokļa”.³⁶ Morāles subjektam būtu jāatmet visas īpatnības un neobjektivitāte. Turpretī “patriotisms prasa, lai es izrādītu īpašu uzticību savai nācijai, bet jūs – savējai, .. un uzskatītu par izšķirošiem tādus nejaušus sociālus faktoros kā dzimšanas vietu un valdību tajā laikā un vietā, manu vecāku un vecvecāku sabiedrisko stāvokli utt.”³⁷ Ja rodas konflikts par resursu sadali, tad bezpersoniskā morālā nostāja pieprasa sadalīt labumus pēc principa, ka katrs indivīds ir atsevišķa vienība, bet patriotisms liek aizstāvēt katras kopienas intereses.

Makintīrs mēģina pierādīt, ka patriotisms ir vērtējams augstāk par bezpersonisku pozīciju, jo kopiena ar noteiktām morālām normām ir nepieciešams nosacījums katra atsevišķā cilvēka kā morāles subjekta

pastāvēšanai. Morāles normas nekad nepastāv pašas par sevi kā tīras maksimas, tās ir apgūstamas vienīgi konkrētos apstākļos un attiecīgās sabiedrības kontekstā. Nav nekas tāds kā labums pats par sevi; mēs konstruējam labumus, vadoties pēc mūsu kopienā akceptētajiem principiem. Iznāk, ka patriotisms ir nevis netikums, bet gan morāles pamats, jo "*savu* pamatojumu ievērot šos morāles likumus *es* rodu *savā* konkrētajā kopienā un, ja *man* būtu liegta šīs kopienas dzīve, tad man nebūtu nekāda iemesla būt tikumīgam".³⁸

Makintīra argumentācijas stratēģija ir apofātiska – komunitārisma pārākums tiek demonstrēts, parādot liberālisma principu nelegitimitāti. Situācijā, kad pienākuma izjūtu nosaka vienīgi savstarpēja ieinteresētība, interešu konfliktu nevar atrisināt neitrāli liberālās morāles kritēriji, pat ja tie ir stiprāki par izdevīguma apsvērumiem. Šo kritēriju atbalstīšanai ir vajadzīga kāda motivācija. "Tā kā jebkura nopietnāka vajadzība pēc šāda atbalsta rodas tieši tad un tikai tad, kad zudušas iespējas apelēt pie savstarpējā izdevīguma, tad savstarpējā ieinteresētība vairs nevar radīt pietiekamu motivāciju. Ir ļoti grūti atrast kaut ko, kas varētu stāties tās vietā."³⁹ Kaili racionāli apsvērumi ir pārāk vispārīgi, lai spētu virzīt uz konkrētu rīcību. Motivācijai nepietiek tikai zināt, kas ir pareizi, to vajag arī vēlēties.

Kosmopolītu risinājums: taisnīgums bez robežām

Iepriekš aplūkoto komunitāristu nostāju var saprast, iedomājoties faktu, ka cilvēks visu mūžu ir maksājis savas valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai, un tāpēc šķiet loģiski, ka viņam ir tiesības prasīt atbalstu no saviem līdzpilsoņiem – formālas savstarpējās palīdzības sistēmas dalībnieki ir cits citam parādā. Viņiem nav tāds pats pienākums pret kādu ārpus šīs sistēmas, kuram ir tādas pašas vai pat lielākas vajadzības.

Tomēr, ja mēs uzdodam jautājumu, ko sevī ietver fundamentālā cilvēku vienlīdzības ideja – doma, ka visas cilvēciskas būtnes ir vien-

līdz vērtīgas, tad šo domu nevar konsekventi izvērst vienīgi vienas valsts vai kopienas ietvaros. Mums ir jāatzīst starptautiskā taisnīguma principi.

Burtiskā nozīmē “starptautiskais taisnīgums” attiecas uz taisnīgumu starp nācijām vai atsevišķām valstīm. Plašākā nozīmē šo domu var pārformulēt tā, ka valstīm ir pienākumi pret citiem indivīdiem ārpus tās robežām, indivīdiem ir pienākumi arī pret citām valstīm, ne tikai pret savējo, un starptautiskām organizācijām, transnacionālām korporācijām un kolektīviem politiskiem aktieriem ir pienākums ierobežot valstu patvaļu, ja tiek pārkāptas cilvēktiesības.⁴⁰

Kosmopolitisms aizstāv starptautiskā taisnīguma ideju plašā nozīmē un noliedz, ka nacionālām valstīm ir kāda īpaša priekšrocība pienākumu sfērā. Morāles subjekti ir indivīdi, nevis valstis. Vērtējošiem spriedumiem vienlaikus jāskar kā līdzpilsoņi, tā svešinieki. Valstu robežām nav morālas nozīmes. Lēmumu pieņemšanas un rīcībpolitikas pamatojumā jāņem vērā ikviena iesaistītā cilvēka intereses. Telpiska tuvība vai kopīga identitāte nedrīkst būt privilēģiju avots.

Vispārējā cilvēktiesību deklarācija ir ieturēta kosmopolitiskā garā, aizstāvot aksiomu, ka ikviens cilvēks ir līdzvērtīgs. Rietumu morāles filozofijā šī aksioma tiek īpaši uzsvērtā kantiānismā un utilitārisma. Kantam ikviens ir “mērķu valstības” pārstāvis, kamēr “lietderības” (*utility*) principa izgudrotājs Dž. Bentems (*Bentham*) uzsver, ka visiem cilvēkiem ir vienāds svars neatkarīgi no to identitātes.

Saprātīgu būtņu vienlīdzība tiek akcentēta arī modernajās sabiedriskā līguma teorijās, kur taisnīgums ir tas, kam vienlīdzīgi autonomi subjekti ir ar mieru piekrist. Liberālisma teorētiķis Dž. Roulzs (*Rawls*) formulē “sākotnējo pozīciju”⁴¹ – perspektīvu, no kuras raugoties racionāliem aģentiem būtu vienbalsīgi jāpiekrīt noteikumiem, par kuriem tie ir vienojušies. Ja mēs iztēlojamies, ka ikviens cilvēks pasaulē, nezinot savu identitāti, “sākotnējā pozīcijā” izvēlēties globālā taisnīguma principus, tad tie noteikti būs tādi, kas izslēgs nabadzīgāko valstu iedzīvotāju mokpilno likteni. T. Skanlons (*Scanlon*) seko Roulzam – ja mēs jautātu, kādus principus nevar saprātīgi noraidīt cilvēki, kuri mēģina vienoties apstākļos, kas izslēdz vienpusēju izdevīgumu, tad

atbilde būtu, ka nabadzīgākie saprātīgi noraidītu principus, kas radītu tādu pasaules kārtību, kurā daudziem būtu jāslīgst degradējošā nabadzībā.⁴²

Risinājums situācijai, kurā pasaules iedzīvotāju turīgākā piektdaļa dzīvo neskaitāmas reizes labāk nekā nabadzīgākā piektdaļa, no pirmā acu uzmetiena šķiet elementārs – jāpārdala resursi. Taču kādēļ man būtu jāuztraucas par svešām likstām? Vai man jābūt sašutumā, ka miljoniem cilvēku visā pasaulē cieš, kamēr citi dzīvo pārtikuši un neliekas par to ne zinīs?

Viens no spēcīgākajiem un slavenākajiem argumentiem par labu globālam taisnīgumam ir atrodams morāles filozofa utilitārista P. Singera (*Singer*) slavenajā rakstā “Bads, pārticība un morāle”.⁴³ Lai pamatotu savu pozīciju, filozofs sāk ar pieņēmumu, ka bada, patvēruma un medicīniskās aprūpes trūkuma izraisītas ciešanas un nāve ir kas slikts. Atzīt minēto premisu par patiesu nozīmē akceptēt arī no tās izrietošo principu: “Ja mūsu spēkos ir novērst ļaunumu, neziēdojot ko tādu, kam būtu līdzvērtīgs morāls statuss, tad mums tas ir jādara.”⁴⁴ Piemēram, ja es eju garām sekam diķim un redzu sliksstošu bērnu, tad man vajadzētu viņu glābt. Tas, ka es samērcēšu drēbes, ir nesvarīgi salīdzinājumā ar bērna nāvi.

Minētā principa vispārēja ievērošana padarītu ikviena cilvēka dzīvi šajā pasaulē daudz labāku. Nav nozīmes attālumam – nav svarīgi, vai mirstošais bērns ir mana kaimiņa dēls vai Bengālijas iedzīvotājs, kurš atrodas desmit tūkstoš jūdžu tālu. Nozīme nav arī tam, vai es esmu vienīgā rīcībspējīgā persona vai daudzi atrodas līdzīgā pozīcijā.

Ja mēs akceptējam vispārēja taisnīguma, objektivitātes, vienlīdzības vai tamlīdzīgas idejas, mēs nedrīkstam šķirot cilvēkus pēc viņu atrašanās vietas vai piederības. Agrāk varēja rast attaisnojumu favorītizmam, apgalvojot, ka precīzi nav zināma cietēju situācija otrpus zemeslodei un sniegtā palīdzība varētu būt neefektīva. Tagad pasaule ir kļuvusi par “globālu ciemu” – informācija ir pieejama, bada novēršanas organizācijas ir pietiekami attīstījušas palīdzības sniegšanas mehānismus, lai šādi aizbildinājumi vairs nešķistu nopietni. Arī fakts,

ka ir citi, kas var palīdzēt, vai doma “Kāpēc man jāziedo, ja citi, kas ir tādā pašā situācijā kā es, neziedo?” nemazina pienākuma spēku.

Pēc Singera domām, minētais arguments liek pārskatīt tradicionālās morālās kategorijas – nošķirums starp labdarību (t.i., ziedošanu aiz žēlsirdības) un pienākumu (prasību, saskaņā ar kuru es nedrīkstu neziedot) vairs nav leģitīms. Atdot naudu nabagajiem ir nevis vēlami, bet nepieciešami, un to nedarīt ir nepiedodami.

Objektivitāte *versus* solidaritāte

Kosmopolitisma teorētiskā perspektīva paredz distancēties no jebkādas nejaušas piesaistes noteiktai kopienai un atzīt starptautiskā taisnīguma principus – augstāka līmeņa objektivitāti un bezpersonisku morāli. Liberāļi aizstāv prasību pēc objektivitātes, un kosmopolīti tiecas šo objektivitāti iedibināt visā pasaulē. Izšķirīga nozīme nav tam, vai mums ir morāls pienākums pret cilvēkiem kā mērķiem pašiem par sevi, jo tiem ir prāta spēja akceptēt universālus likumus, vai arī secinām, ka neviens saprātīgs cilvēks neizvēlēsies nevienlīdzīgus noteikumus, ja ir iespēja, ka viņš pats varētu no tā ciest, vai, visbeidzot, mūs pārliecina utilitārisms, ka rīcība ir pareiza, ja tā palielina kopējo labklājību. Galvenais ir fakts, ka tiek meklēti noteikti kritēriji, kas būtu spēkā visos gadījumos. Kritēriju meklēšana ir saistīta ar domu, ka pasaulei un cilvēkiem ir kāda iekšēja būtība, kas garantētu šo kritēriju validitāti. Tie ir centieni pierādīt, ka Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas lozungs “Visi cilvēki ir vienlīdzīgi” ir patiess. Patiesība tiek konstruēta kā korespondences relācija starp šo izteikumu un kādu ārēju referentu pasaulē – visiem cilvēkiem piemītošu būtību, kas visbiežāk tiek identificēta ar racionalitāti. Tādējādi solidaritātes ideja paredz, ka “katrā no mums ir kaut kas būtiski cilvēcisks, kas rezonē tāda paša elementa klātbūtnē citos cilvēkos”.⁴⁵

Pragmatisma filozofijas pārstāvis R. Rortijs noliedz, ka eksistē kāds patības kodols, kas noteiktas darbības, piemēram, genocīdu, nepieciešami liktu dēvēt par pretdabiskām. Pieņēmums par skaidri

determinētu struktūru eksistenci, kas nešaubīgi noteiktu, cik tālu jāsniedzas mūsu iecietībai un respektam, nav pierādāms. Kur slēpjas nošķirums starp racionāla baltā vīrieša un kādas indiešu ubadzies pretenzijām uz cieņu vai starp līdzjūtību racionālas būtnes un dzīvnieka ciešanām? Mums genocīds šķiet perverss (un atteikums sniegt palīdzību pasaules nabagajiem varbūt arī kādreiz tāds šķitīs) nevis tāpēc, ka tā tas ir objektīvi, bet tāpēc, ka mūsu kopienā tas nav pieņemami.

Rortijs apraksta divus principus, kā cilvēks piešķir nozīmi savai eksistencei, – objektivitāti vai solidaritāti. Tiekme uz objektivitāti izpaužas kā bezpersoniskas realitātes atzīšana. Tiekme uz solidaritāti izpaužas kā kopienas pieņemšana par savas realitātes pamatu. “Tiktāl, ciktāl persona meklē solidaritāti, viņu nesatrauc saistība starp izvēlētajās kopienas praksēm un to, kas ir ārpus šīs kopienas. Tiktāl, ciktāl viņa meklē objektivitāti, viņa distancējas no apkārtējiem, nevis redzot sevi kā kādas citas reālas vai iedomātas grupas biedru, bet piesaistot sevi kaut kam, kas var tikt aprakstīts, neatsaucoties ne uz ko cilvēcisku.”⁴⁶

Rietumu tradīcija un liberālisms kā tās piemērs ir iecentrējis uz patiesības meklēšanu un objektīvām zināšanām par cilvēci, paredzot pagriezieni no solidaritātes uz objektivitāti. Liberālis vēlas atstāt kopienu un pievērsties kam tādām, kas to transcendē, – nevis šaurai kopienas solidaritātei, bet tādai, kuras pamatā ir nevēsturiska “reāla” cilvēka daba. Tie, kas vēlas pamatot solidaritāti objektivitātē, jeb “reālisti” uzskata, ka patiesība ir atbilstība realitātei, un pieņem, ka eksistē no cilvēka dabas izrietošas, racionālas, sociāli neangažētas uzskatu attaisnojuma procedūras.

Turpretī tie, kas vēlas reducēt objektivitāti uz solidaritāti, jeb “pragmatiski” redz patiesību kā tādu, kurai mēs ticam vairāk nekā kaut kam citam. “Mums nav nepieciešama patiesības korespondences teorija vai priekšstats par cilvēka izziņas spējām kā tādām, kas var iekļauties šādas atbilstības attiecībās. Plaisu starp patiesību un tās pamatu nevar pārvarēt, atrodot dabisku un pāri kultūrām stāvošu racionalitāti, kas var tikt lietota, lai kritizētu citas kultūras. Šī plaisa

ir starp esošo labumu un iespējami labāko.⁴⁷ Pragmatīķim vēlme pēc objektivitātes nav vēlme pārvarēt savas kopienas robežas, bet vienkārši vēlme sasniegt pēc iespējas lielāku intersubjektīvu saskaņu, vēlme pēc iespējas tālāk pavirzīt “mēs” referenci.⁴⁸

Cilvēks, kas tiecas uz solidaritāti, nemeklē saistību starp kopieni un kādu ārēju realitāti, jo vienīgā nozīmīgā realitāte ir pati kopiena. Viņš neraugās no nevēsturiska skatpunkta, kurā pamatot moderno demokrātiju labumus. Ārpus socializācijas un vēstures nav nekādas bezpersoniskas esamības. Turpretī objektivitātes piekritēju satrauc dilemma starp etnocentrismu un relativismu: vai nu mēs saistām īpašas privilēģijas ar savu kopieni, vai arī slīgstam ilūzijās par neiespējamu ikvienas citas grupas toleranci. Rortijs argumentē, ka pragmatīķim jādod priekšroka savai grupai, jābūt etnocentriskam, kaut šādu pozīciju nav iespējams necirkulāri pamatot. Priekšstats, ka mums jābūt etnocentriskiem un jāskata viss savā gaismā, nozīmē to, ka citu kultūru uzskatus mēs varam pieņemt tikai tad, kad esam tos pārbaudījuši, cenšoties saskaņot ar saviem uzskatiem. Nav nekādas fundamentālas nesamērojamības, ja vien necenšamies ieviest kritērijus tur, kur ir tikai paradumi.⁴⁹

Paradoksālā kārtā paši liberālie intelektuāļi, kas cenšas izskaust neobjektīvus skatījumus, neveido neko citu kā vien etnosu: “Ikviens, kas iesaistīts aktuāli notiekošās debatēs, ir etnocentrisks neatkarīgi no tā, kādu reālistu retoriku par objektivitāti viņš savos pētījumos producē.”⁵⁰ Objektivitātes sludinātāji pārstāv neobjektīvu skatījumu, jo aizstāvēt kādu pozīciju nozīmē būt neobjektīvam. Objektīvs vērojums ir himera, kas paredz raudzīties no nekurienes vai no visurienes vienlaikus – vai nu izslēgt sevi kā skatītāju (vērties bez perspektīvas), vai pretendēt uz Dieva acs redzējumu (visu neskaitāmo perspektīvu summu). Tā kā abi varianti šķiet absurdi, tad absolūta objektivitāte nav ticama. Vai šī alogisma dēļ liberālisms būtu jāatmet? Rortijs norāda, ka liberālisma uzstādījumiem pašiem par sevi nav nekādas vainas. Vaina ir centienos pierādīt mūsu dzīvesveida “objektīvo” pārākumu pār alternatīvām (neliberālām) kultūrām – atbalstīt liberālisma ekspansiju visas pasaules mērogā, atrisināt liberālisma pretrunu starp

morālo egalitārismu un valsts teritoriālajām robežām kosmopolitiskā ceļā, pienākumu sadalē atsakoties ņemt vērā valstu robežas. Tas nozīmē, ka mums nav jāpalīdz svešiniekam, kas nonācis nelaimē. Tas nozīmē tikai to, ka mums šī ideoloģija nav jāpadara par vispārēju maksimu.

Cilvēkam, kurš ir sapratis, ka nav nekā ārpus vēstures un nejaušajiem apstākļiem, solidaritāte nozīmē iedomātu identificēšanos ar citu cilvēku dzīves sīkumiem un riebumu pret nežēlību. Kaut arī solidaritātei nav nekāda loģiska vai ontoloģiska pamata – solidaritāte nav kaut kas objektīvi atklājams, bet ir mūsu pašu radīta –, tomēr mēs to spējam izjust pret ikvienu cilvēcisku būtni. Tas ir iespējams tikai tad, kad par tiem, ar kuriem solidarizējamies, mēs domājam kā par “vienu no mums”, nevis kā par cilvēku rasi kopumā. Teikt, ka es palīdzu kādam tādēļ, ka viņš ir cilvēks, ir pārāk vājš un abstrakts pamatojums, ņemot vērā faktu, ka “cilvēciskā būtība” pati par sevi nav atrodama.⁵¹ Solidaritāti dara iespējamu nevis uzskats par kopēju, objektīvu cilvēcisku būtību, bet gan visiem piemītošā spēja uzlūkot tradīciju atšķirības kā nebūtiskas salīdzinājumā ar visiem pazīstamo sāpju un pazemojuma pieredzi. Tā ir spēja domāt par cilvēkiem, kas no mums ir bezgalīgi atšķirīgi, kā par “mūsējiem”.⁵²

Kā norāda Rortijs, mums vienmēr būs savstarpēji konfliktējoši morālie pienākumi, pretrunas starp pienākumiem un privātām simpātijām. Taču šīs dilemmas nekad nevarēs atrisināt, apelējot pie kāda augstāka kanona. “Nav tādas instances, kas varētu novērtēt cilvēka vai kultūras galīgo vārdu krājumu, un tāpat pašā šai vārdu krājumā nav nekā, kas varētu noteikt, kā to pārveidot, kad rodas nepieciešamība. Viss, ko varam darīt, ir rīkoties ar to vārdu krājumu, kurš mums pieder, reizē būt gataviem to paplašināt vai pārskatīt.”⁵³ Balstīties ierobežotos vārdu krājumos un atsevišķās perspektīvās, nevis centienos radīt valodu, kas ietvertu visus iespējamus vārdu krājumus, vai skatījumu, kas būtu visu perspektīvu summa, ir vienīgais veids, kā cerēt uz visaptverošākās solidaritātes iespējamību.

Nobeigums

Globālās solidaritātes pretstatījums nacionālajām interesēm noved pie jautājuma, vai atsevišķas valsts vērtības un intereses var būt sašķaņā ar vispārējām normatīvām prasībām, ko paredz ANO proponētā egalitārisma doktrīna un starptautiskais taisnīgums.

Ja pievēršamies politiskajam reālismam un aizstāvam valstiskuma morāli, tad, šķiet, nacionālās intereses ir pirmajā vietā, un, kamēr vispārējām prasībām nav likuma spēka, tām nav jāpakļaujas. Mums nav nekādas morālas saiknes ar citu valstu iedzīvotājiem.

Valstiskuma morāli aizstāv gan nacionālisms un komunitārisms, gan klasiskais liberālisms. Nacionālisms un komunitārisms īpaši akcentē morālu pienākumu esamību pret saviem tautiešiem vai grupas biedriem, savukārt liberālisms atgriežas pie savstarpēja izdevīguma shēmas un prasību cienīt citu intereses ievēro savējo attaisnošanas vārdā. Liberālisms izvirma vispārēju principu – visi cilvēki ir vienlīdzīgi – visu intereses ir vērā ņemamas vienādā mērā.

Liberālismā slēpjas dilemma. Egalitārisms nav savienojams ar ierobežotas valsts jēdzienu, tomēr taisnīguma teorijas nekad nesākas ar visas cilvēces aplūkojumu. Ja atzīstam visu cilvēku vienlīdzību, tad visu interesēm un vērtībām vajadzētu būt pakļautām kādai augstākai objektivitātes pakāpei un formālam izvērtēšanas kanonam, kuru varētu akceptēt visas racionālas būtnes. Tomēr nav skaidrs, kā šis kanons varētu darboties vērtību nesamērojamības apstākļos un tolerēt netolerējamo.

Liberālisma problēmas cenšas risināt komunitārisms, akceptējot vienu no dilemmas pusēm – pienākumi mums ir tikai pret līdzcilvēkiem, un prasība būt atbildīgiem par ikviena “autsaidera” likteni nav pamatojama.

Turpretī kosmopolītisms argumentē par labu otrai dilemmas pusei – tā vietā, lai meklētu kādu *ad hoc* ierobežojumu garantijām un principiem, liberālismam vajadzētu akceptēt sevī ietvertu globālismu un konsekventi īstenot savu pārlicību kā mājās, tā ārpus tām.

Taču šie globālā taisnīguma principi prasa pamatojumu – augstākā objektivitātes līmeņa postulēšanu, kas ir leģitīms tikai tad, ja ikviens ir pietiekami racionāls *alias* cilvēcisks, lai tam pakļautos. ANO lozungos ietvertais ētiskais universālisms paredz, ka jāizvairās no pretstatīšanas, jo mēs visi esam cilvēki. Bet kurš uzdrošināsies pateikt, kur beidzas racionalitāte un tikumība? Kādi objektīvie kritēriji to nosaka?

Mēģinot atklāt solidaritāti, nedrīkst meklēt patiesību kā atbilstību objektīviem standartiem, jo tad nevar izvairīties no jautājuma par to, vai solidaritāte, morāle un pienākumi ir reāli. Un tie nav reāli, jo tie ir mūsu radīti.

Solidaritāte ir saistīta ar līdzību un atšķirību postulēšanu, un tas, ko mēs postulējam, izriet no vēsturiski nejausiem vārdu krājumiem. Ja vēlamies solidarizēties, mums jāmēģina saskatīt nevis to, kas mūsu kopienu atšķir no citām, bet to, kas “mūs” ar “viņiem” vieno.

Galvenais secinājums ir tāds, ka nav iespējams attaisnot vispārēju prasību izvirkzīšanu, piemēram: “Tev būs ikvienu cienīt un mīlēt neatkarīgi no tā, kādai kopienai viņš pieder.” Prasības paredz definēt atbilstības kritērijus un objektīvus nosacījumus, kad šie kritēriji īstenojas. Tā kā solidaritāte nav objektīvi pamatojama, bet ir mūsu pašu radīta, tad šādas prasības ir bezjēdzīgas. Atliek vienīgi cerēt, ka objektivitātes zudums nenozīmē galu mūsu mēģinājumiem būt taisnīgākiem.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Attīstības sadarbība//Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas mājaslapa. <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/#2> Lapa pēdējoreiz skatīta 14.08.2006.
- ² ANO Tūkstošgades attīstības mērķi paredz līdz 2015. gadam “izskaust galēju nabadzību un badu, nodrošināt visiem pamatizglītību, kā arī pieeju vidējai izglītībai, veicināt dzimumu līdztiesību un sieviešu līdzdalību, mazināt bērnu mirstību, uzlabot mātes veselību, apkarot HIV/AIDS, malāriju, citas slimības un mirstību no ārējiem nāves cēloņiem, nodrošināt vides ilgtspēju, kā arī veidot uz attīstību orientētas globālas partnerattiecības”. (Kā dzīvosim Latvijā 2015. gadā? Ziņojums par Tūkstošgades attīstības mērķiem Latvijā.

- Rīga: UNDP, 2005. 6. lpp. <http://www.mfa.gov.lv/data/ANO/latvija-2015.pdf> Lapa pēdējoreiz skatīta 15.08.2006.)
- ³ http://www.integracija.gov.lv/doc_upl/Vispareja_cilvektiesibu_deklaracija_ANO.doc?PHPSESSID=1e0ef3f338035e1efbdea0c22527ae12 Lapa pēdējoreiz skatīta 15.08.2006.
- ⁴ <http://www.un.lv/down/Press/millennium.pdf> Lapa pēdējoreiz skatīta 15.08.2006.
- ⁵ *Strode I.* Negribīga dalīšanās //politika.lv. – Publicēts portālā 17.01.2006. <http://www.politika.lv/index.php?id=6426> Lapa pēdējoreiz skatīta 19.07.2006.
Kā norāda I. Strode, aptaujas rezultāti liecina, ka 2004. un 2005. gadā vairāk nekā 4/5 iedzīvotāju atbalsta palīdzības sniegšanu nabadzīgākām valstīm, tomēr tikai 2/5 aptaujāto uzskata, ka tieši Latvijai vajadzētu būt naudas devējam.
- ⁶ Ieguldījums labākai nākotnei. Diskusija. (Diskusiju vada Aija Lulle.) //politika.lv. – Publicēts portālā 11.07.2006. <http://www.politika.lv/index.php?id=10087> Lapa pēdējoreiz skatīta 19.07.2006.
- ⁷ *Valtenbergs V.* Akadēmiskā sektora mājasdarbi attīstības sadarbībā //politika.lv. – Publicēts portālā 30.08.2005. <http://www.politika.lv/index.php?id=6420> Lapa pēdējoreiz skatīta 19.07.2006.
Arī viens no šī krājuma autoriem, Ivars Indāns, norāda, ka attīstības sadarbība kalpo kā ārpolitisks līdzeklis politisko un ekonomisko mērķu sasniegšanā, piebilstot, ka šāda pieeja var sadarbību arī ierobežot, ja abpusējo interešu un ieguvumu pietrūkst. (Sk.: *Indāns I.* Latvijas intereses NVS reģiona attīstības kontekstā.)
- ⁸ Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas mājaslapa. <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatnostadnes/> Lapa pēdējoreiz skatīta 15.08.2006.
- ⁹ Sīkākus datus par Latvijas sniegto finansējumu sk.: <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/#4> Lapa pēdējoreiz skatīta 15.08.2006.
- ¹⁰ Attīstības sadarbība – business, ne tikai ārpolitika. Diskusija. (Diskusiju vada I. Sedliņa.) //politika.lv. – Publicēts portālā 09.08.2005. <http://www.politika.lv/index.php?id=6419> Lapa pēdējoreiz skatīta 19.07.2006.
- ¹¹ *Valtenbergs V.* Op. cit.
- ¹² *Ignatāne G.* Globālās politikas robežas. ANO finanšu un budžeta piemērs // Globalizācija un globālā politika. Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti. Nr. 5 (6)/2005. Rīga: Zinātne, 2005. 70. lpp.
- ¹³ *Ijabs I.* Nacionālās intereses: par politiku, pilsoņiem un lietpratējiem // Nacionālās intereses: formulējuma meklējumos. Stratēģiskās analīzes

- komisija. Zinātnieciski pētnieciskie raksti. 1/2004. Rīga: Zinātne, 2004. 12. lpp. http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/item_496_Nacionalas_intereses.pdf Lapa pēdējoreiz skatīta 02.08.2006.
- ¹⁴ Komunitārisms izveidojies galvenokārt kā kritiska reakcija uz Džona Roulza (*John Rawls*) 1971. gadā publicēto grāmatu "Taisnīguma teorija". Jāpiebilst, ka centrālie komunitārisma teorētiķi, tādi kā Alasdairs Makintīrs (*Alasdair MacIntyre*), Maikls Sendels (*Michael Sandel*), Čārlzs Teilors (*Charles Taylor*) un Maikls Volzers (*Michael Walzer*), paši sevi nesauc par komunitāristiem un neaizstāv sistemātisku teoriju.
- ¹⁵ Kosmopolitismam var būt daudzas un dažādas formas. Piemēram, sengrieķu kuniķa Diogēna priekšstats par pasaules pilsonību izpaužas kā dzīve saskaņā ar dabu un brīvība no savas polisas konvencijām. Liberālais kosmopolitisms ir saistīts ar vācu filozofa I. Kanta vārdu. Darbā "Mūžīgais miers" Kants ievieš "kosmopolītisko likumu", saskaņā ar kuru gan indivīdiem, gan valstīm ir tiesības, turklāt indivīdiem ir tiesības tieši kā "pasaules pilsoņiem", nevis kā konkrētu valstu pārstāvjiem. (Sk.: *Kant I. Perpetual Peace* / Trans. H. Nisbet // *Political Writings* / Ed. by H. Reiss. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. Pirmo reizi publicēts 1795. gadā.)
- ¹⁶ *Hobbes T. Leviathan* / Ed. with introd. C. A. Gaskin. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 86. (Pirmo reizi publicēts 1651. gadā.)
- ¹⁷ Liberālisma teorētiķis Džons Roulzs lielā mērā seko Hobsam, mēģinot pierādīt, ka taisnīguma principu ievērošana ir pilsoņu interesēs. (Sk.: *Rawls J. Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, 1993.)
- ¹⁸ Sk.: *Machiavelli N. The Prince* / Ed. by Q. Skinner and R. Price. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- ¹⁹ Sal.: *Ijabs I. Op. cit.* 14. lpp.
- ²⁰ Valstu rīcības analīze starptautiskā arēnā pēc analogijas ar indivīdu uzvedību ir bijusi ietekmīga doktrīna 18. gadsimta starptautiskās likumdošanas jomā. Sk.: *Vattel E. The Law of Nations or the Principles of the Law of Nature Applied to the Conduct and Affairs of Nations and Sovereigns* / Ed. by J. Chitty. Philadelphia: T. & J.W. Johnson & Co., Law Booksellers, 1883. (Pirmo reizi publicēts 1758. gadā.) <http://www.constitution.org/vattel/vattel.htm> Lapa pēdējoreiz skatīta 15.08.2005.
- ²¹ Jēdzienu "valstiskuma morāle" (*morality of states*) šajā nozīmē lieto Č. R. Beics (*Beitz*). Sk.: *Beitz C. R. International relations, philosophy of* // *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0. London: Routledge, 1998.

- ²² Sk.: *Mill J. S. A Few Words on Non-intervention. (1859) // Dissertations and Discussions: Political, Philosophical and Historical. London: Longmans, Green, Reader and Dyer, 1867. Vol. 3. P. 153–178.*
- ²³ *Blake M. International Justice // The Stanford Encyclopaedia of Philosophy / Ed. by E. N. Zalta. Fall, 2005. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2005/entries/international-justice/> Lapa pēdējoreiz skatīta 19.07.2006.*
- ²⁴ Sal.: *Blake M. Op. cit.*
- ²⁵ *Sidgwick H. The Elements of Politics. London: Macmillan, 1919. P. 309.*
- ²⁶ *Hērs R. M. Brīvība un saprāts / Tulk. N. Pukjans // Mūsdienu politiskā filozofija. Hrestomātija / Sastādījis J. Kiss. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 129. lpp. (Hare R. Freedom and Reason. Oxford: Oxford University Press, 1963.)*
- ²⁷ Turpat. 130.–133. lpp.
- ²⁸ Turpat. 143. lpp.
- ²⁹ Turpat. 144. lpp.
- ³⁰ *Neidžels T. Morālais konflikts un politiskā leģitīmācija / Tulk. I. Beķere // Mūsdienu politiskā filozofija. Hrestomātija / Sastādījis J. Kiss. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 295. lpp. (Nagel T. Moral Conflict and Political Legitimacy // Philosophy and Public Affairs 16. 1987.)*
- ³¹ Turpat. 307. lpp.
- ³² Turpat. 306.–307. lpp.
- ³³ *Nagel T. Equality and Partiality. Oxford: Oxford University Press. 1991. P. 48.*
- ³⁴ *Neidžels T. Morālais konflikts un politiskā leģitīmācija. 294. lpp.*
- ³⁵ *Volzers M. Taisnīguma sfēras / Tulk. N. Pukjans // Mūsdienu politiskā filozofija. Hrestomātija / Sastādījis J. Kiss. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 388. lpp. (Walzer M. Spheres of Justice. New York: Basic Books, 1983.)*
- ³⁶ *Makintīrs A. Vai patriotisms ir tikums?/Tulk. I. Beķere // Mūsdienu politiskā filozofija. Hrestomātija/Sastādījis J. Kiss. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 422. lpp. (MacIntyre A. Is Patriotism a Virtue? The Lindley Lecture at the University of Kansas. 1984.)*
- ³⁷ Turpat. 422. lpp.
- ³⁸ Turpat. 426. lpp.
- ³⁹ Turpat. 432.–433. lpp.
- ⁴⁰ *Barry B., Matravers M. Justice, international // Routledge Encyclopedia of Philosophy, Version 1.0. London: Routledge, 1998. Cilvēktiesību problēmai atsevišķi pievērsusies Kristīne Krūma krājumā iekļautajā rakstā “Cilvēktiesības un attīstības sadarbība: Latvijas potenciāls”.*

- ⁴¹ Par "sākotnējo pozīciju" sk.: *Rawls J. B. A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971. P. 118–192.
- ⁴² Sk.: *Scanlon T. M. Contractualism and Utilitarianism // Utilitarianism and Beyond* / Ed. by A. Sen and B. Williams. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. P. 103–128.
- ⁴³ *Singer P. Famine, Affluence, and Morality // Political Thought* / Ed. by M. Rosen and J. Wolff, with the assistance of C. McKinnon. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 300–304. (Pirmpublicējums: *Philosophy and Public Affairs*. Vol. 1, no. 1. Spring 1972. P. 229–243. Revised edition. Atrodams arī tīklā: <http://www.ualitarian.net/singer/> Lapa pēdējoreiz skatīta 08.08.2006.)
- ⁴⁴ Turpat. 301. lpp.
- ⁴⁵ *Rortijs R. Nejausība, ironija un solidaritāte*. Rīga: Pētergailis, 1999. 217. lpp.
- ⁴⁶ *Rorty R. Solidarity or Objectivity? // Objectivity, Relativism, and Truth: Philosophical Papers*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. P. 21.
- ⁴⁷ Turpat. 23. lpp.
- ⁴⁸ Turpat. Rortijs salīdzina savu "pragmatismu" ar Patnema (*Putnam*) "internālistisko filozofijas koncepciju", kas atsakās no Dieva skatījuma uz lietām, mēģinājuma pieslēgties necilvēciskajai tieksmei pēc objektivitātes. (Sk.: *Putnam H. Reason, Truth and History*. Cambridge: Cambridge University press, 1981. P. 49–50.)
- ⁴⁹ Turpat. 26. lpp.
- ⁵⁰ Turpat. 30. lpp.
- ⁵¹ *Rortijs R. Nejausība, ironija un solidaritāte*. 219. lpp.
- ⁵² Turpat. 221. lpp.
- ⁵³ Turpat. 226. lpp.

II NODAĻA

**Nabadzība,
cilvēktiesības un
pilsoniskā sabiedrība**

TOMS ROSTOKS

Nabadzības mazināšanas mērķa nozīme Latvijas attīstības sadarbības politikā¹

Attīstības sadarbības politika Latvijā ir salīdzinoši jauns politikas virziens, kura mērķis ir palīdzības sniegšana attīstības valstīm. Lai arī šī politika ir salīdzinoši jauna un divpusējā sadarbība tiek attīstīta tikai kopš Latvijas integrācijas ES, tomēr jau šobrīd būtu nepieciešams izvērtēt, vai Latvija tās veidošanā pieturas pie mērķiem, kuru sasniegšana ir obligāts attīstības sadarbības politikas pozitīva novērtējuma priekšnoteikums.

Attīstības sadarbība ir palīdzības sniegšana trūcīgām un mazāk attīstītām valstīm ar mērķi veicināt šo valstu un to sabiedrību ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību un tādējādi sniegt ieguldījumu nabadzības mazināšanai pasaulē.² Tas nozīmē, ka attīstības sadarbības politika ir pasākumu kopums, kura galvenais uzdevums ir nabadzības mazināšana attīstības valstīs. Izejot no šīs definīcijas, ikvienas valsts realizētās attīstības sadarbības politikas galvenajam uzdevumam vajadzētu būt nabadzības mazināšanai palīdzības saņēmējās valstīs. Tajā pašā laikā attīstības sadarbības politika visās valstīs atrodas starp kārdinājumu ar tās palīdzību realizēt valsts nacionālās intereses un nesavtīgu vēlmi palīdzēt citām valstīm attīstīties. Tādējādi attīstības sadarbības politikas uzdevumi un mērķi var mainīties – un nabadzības izskaušanu un palīdzības sniegšanu var aizstāt savu nacionālo interešu realizēšana. Valstu savtīgās intereses un palīdzības sniegšana var izrādīties savstarpēji nesavienojami mērķi, ja raugās no saņēmējas valsts puses.

Raksta galvenais mērķis ir pārbaudīt, vai Latvijas divpusējās attīstības sadarbības politika ir vērsta uz nabadzības mazināšanu tajās

valstīs, kurām Latvija ir izteikusi vēlmi palīdzēt attīstīties. Raksta mērķis nav izvērtēt atsevišķus realizētos projektus vai veikt attīstības sadarbības politikas auditu, izvērtējot arī realizētās politikas ietekmi uz palīdzības saņēmējām valstīm. Ņemot vērā attīstības sadarbības politikas realizēšanas salīdzinoši īso laika periodu, raksta autors centīsies izpētīt nevis to, vai īstenotajai politikai ir bijusi pozitīva nabadzību samazinoša ietekme, bet gan to, kāda ir Latvijas izpratne par attīstības procesu un kā Latvija ar saviem ierobežotajiem resursiem saredz savu lomu nabadzības mazināšanā par prioritārajām izvēlētajās valstīs.

No raksta galvenā mērķa izriet arī tā apakšmērķis, proti, tēmas ietvaros ir paredzēts sīkāk aplūkot dažādas nabadzības un attīstības izpratnes, jo tās dažādos laikposmos ir bijušas visai atšķirīgas. Tā kā nabadzības samazināšana var notikt ļoti dažādos veidos un pētnieku un praktiķu vidū nav vienprātības par to, kāda veida palīdzība ir visefektīvākā nabadzības izskaušanā, tad raksta gaitā autors centīsies noteikt, kāda attīstības izpratne veidojas Latvijā.

Pirmajā nodaļā autors centīsies atbildēt uz jautājumu: kas ir nabadzība? Otrajā nodaļā tiks meklēta atbilde uz jautājumu: kāda stratēģija ir jāizvēlas, lai izkļūtu no nabadzības? Šajā nodaļā tiks aplūkotas dažādas attīstības izpratnes. Tā kā lielākā daļa Latvijas realizēto sadarbības projektu ir vērsta uz valsts un pilsoniskās sabiedrības stiprināšanu, tad īpaša uzmanība tiks pievērsta pētnieku viedokļiem par valsts un pilsoniskās sabiedrības lomu un nozīmi attīstības procesā. Savukārt trešajā nodaļā autors aplūkos Latvijas realizēto attīstības sadarbības politiku, cenšoties noskaidrot, kādus pasākumus veic un kādus projektus realizē Latvija, palīdzot citām valstīm attīstīties. Šajā nodaļā tiks mēģināts noskaidrot, kādai attīstības pieejai atbilst Latvijas realizētā attīstības sadarbības politika un kādā veidā Latvija palīdz cīnīties ar nabadzību citām valstīm. Latvija par prioritārajām valstīm divpusējās un trīspusējās palīdzības projektiem 2006. gadam ir izvēlējusies Gruziju un Moldovu. Tā kā šīs abas valstis bija prioritāras arī 2005. gadā, tad rakstā tiks aplūkota Latvijas attīstības sadarbības politika attiecībā ar Gruziju un Moldovu.³

1. Nabadzība un tās izpausmes

Nabadzība, attiecinot šo jēdzienu uz attīstības valstīm, var tikt raksturota kā stāvoklis, kad cilvēkiem nav pietiekami daudz iztikas līdzekļu, lai realizētu savas pamatvajadzības. Parasti nabadzība izpaužas kā nepietiekams uzturs, ierobežota piekļuve dzeramajam ūdenim, ierobežotas personiskās higiēnas un apģērba iegādes iespējas. Par nabadzību liecina arī adekvātas pajumtes neesamība. Dažreiz šīs nabadzības pazīmes ir novērojamas atsevišķi, bet bieži tās savstarpēji kombinējas. Latvija nav starp pasaules nabadzīgākajām valstīm, tomēr arī šeit daudzi cilvēki apzinās sevi kā nabadzīgus. Tas liek domāt, ka nabadzības jēdziens nav tik vienkāršs, kā varētu likties no pirmā acu uzmetiena.

Holandiešu pētnieki Aldi Hagenārs un Klāss de Voss, aplūkojot dažādas nabadzības definīcijas, norāda, ka tās ir iespējams iedalīt trijās kategorijās. Cilvēku var atzīt par nabadzīgu gan tad, ja viņa iztika ir objektīvi mazāka par noteikto minimumu, gan tad, ja viņa iztika ir mazāka nekā pārējiem sabiedrības locekļiem,⁴ gan tad, ja cilvēks pats jūtas nabadzīgs.⁵ Tātad abi pētnieki nodala trīs nabadzības veidus: objektīvo, subjektīvo un relatīvo nabadzību. Nabadzības objektīvo izpratni vislabāk raksturo Pasaules Bankas speciālistu lietotā definīcija, proti, vispārpieņemtais veids, kā izmērīt nabadzību, ir balstīts uz ienākumu līmeņa. Cilvēks tiek atzīts par nabadzīgu, ja viņa ienākumi ir zem minimālā līmeņa, kas nepieciešams, lai apmierinātu savas pamatvajadzības. Šis ienākumu līmenis parasti tiek dēvēts par nabadzības robežu. Tā kā nabadzība ir fenomens, kas dažādos laikos un vietās ir atšķirīgs, tad katra valsts pati nosaka savu nabadzības robežu, kas atbilst tās attīstības līmenim, sabiedrības normām un vērtībām.⁶

Nabadzības relatīvo izpratni lieliski raksturo Skotijas Nabadzības informācijas vienības sniegtā definīcija, proti, nabadzība ir relatīvs mainīgais, kas ir atkarīgs no konkrētās sabiedrības dzīves līmeņa noteiktā laikā. Cilvēki ir uzskatāmi par nabadzīgiem, kad viņu ienākumi ir nepietiekami, lai apmierinātu savas materiālās vajadzības, un kad šie apstākļi rada traucējumus cilvēkiem piedalīties tajās aktivitātēs, kas

konkrētajā sabiedrībā tiek uzskatītas par ikdienišķām.⁷ Nabadzības izpratnei paplašinoties, aizvien biežāk tiek izmantots tāds jēdziens kā sociālā atstumtība, kas raksturo situāciju, kad indivīdi vai pat veseli reģioni un valstis cieš no problēmu kombinācijas, kurā ietilpst bezdarbs, prasmju trūkums, zems ienākumu līmenis, slikti sadzīves apstākļi, augsts noziedzības līmenis, vāja veselības aprūpe un problēmas ģimenē.

Savukārt nabadzības subjektīvā izpratne visvairāk raksturoīga iekšēji sašķeltām sabiedrībām, kurās ienākumu nevienlīdzība starp sabiedrības daļām ar attiecīgi viszemākajiem un visaugstākajiem ienākumiem ir ļoti augsta. Piemēram, starpība starp 20% bagātāko un 20% nabadzīgāko iedzīvotāju ienākumiem Zviedrijā ir 4,0, proti, Zviedrijā iedzīvotāju bagātākās piektdaļas ienākumi ir tikai četras reizes lielāki par nabadzīgākās piektdaļas ienākumiem. Latvijā šī starpība ir 5,6, Argentīnā – 18,1, Brazīlijā – 26,4, Lesoto – 44,2, bet Sjerraleonē, kur nevienlīdzības līmenis ir visaugstākais, ienākumu starpība ir 57,6 reizes liela.⁸

Tomēr nabadzības relatīvās un subjektīvās izpratnes nav izmanojamas globālā mērogā, jo starp pasaules valstīm pastāv milzīgas atšķirības iedzīvotāju ienākumu ziņā, tāpēc visbiežāk nabadzības robeža tiek aprēķināta objektīvi, balstoties uz pieejamajiem datiem par to, cik lieliem ir jābūt cilvēka ienākumiem attīstības valstī, lai izdzīvotu.

Mēģinājumi objektīvi noteikt nabadzības galējo robežu ir saskārušies ar grūtībām. Karolīna Tomasa uzskata, ka pastāv divas savstarpēji konfliktējošas nabadzības izpratnes. Pirmkārt, var apgalvot, ka nabadzība ir situācija, kad cilvēkiem nav naudas, lai iegādātos pārtiku un apmierinātu savas pamatvajadzības. Otrkārt, nabadzību var raksturot kā stāvokli, kad cilvēki nespēj paši saviem spēkiem apmierināt savas materiālās un nemateriālās vajadzības.⁹ Šīs nabadzības izpratnes ir radušās dažādos laikposmos un apstākļos, iezīmējot atšķirīgas nabadzības izpratnes paaudzes. Pirmajā gadījumā nabadzība tika saprasta kā naudas trūkums, ko iespējams pārvarēt ar ekonomiskās liberalizācijas un tirgus spēku palīdzību, savukārt otrajā gadījumā nabadzība tiek aplūkota kā plašāks fenomens, kas sastāv ne tikai no naudas trūkuma, bet arī ierobežotas piekļuves lēmumu pieņemšanas procesam, turklāt tiek uzsvērts tas, ka nabadzības pārvarēšanas procesā ir jāievēro ilgtspējīgas attīstības principi.

Nabadzības problēma starptautiskajās attiecībās 20. gs. otrajā pusē ir izgājusi attīstību no stadijas, kad sākotnēji tā netika vispār uzskatīta par nozīmīgu problēmu, jo pastāvēja uzskats, ka tirgus visu sakārtos, līdz nākamajai stadijai, kad attīstītās valstis centās palīdzēt attīstības valstīm pārvarēt nabadzības radītos izaicinājumus. Savukārt mūsdienās skatījums uz nabadzības problēmu ir daudz kompleksāks, jo tā vairs netiek izprasta tikai kā ekonomiska rakstura problēma. Piemēram, Zviedrijas Starptautiskās attīstības sadarbības aģentūra nabadzību raksturo šādi: "Nabadzīgs ir cilvēks, kas ir izsalcis, kam pietrūkst drošības un kam nav varas. Nabadzīgi ir arī cilvēki, kas nevar aiziet pie ārsta, kad jūtas slimi, kas nevar savus bērnus sūtīt skolā un kas nejutas droši mājās un darbā. Nabadzīgiem cilvēkiem nav pieejas kvalitatīvam dzeramajam ūdenim, kā arī nav iespējas ietekmēt politisko procesu, tādējādi uzlabojot savus dzīves apstākļus. Nabadzīgiem cilvēkiem nav ne ēdiena, ne varas."¹⁰

Latvija par prioritārajām valstīm attīstības sadarbībai ir izvēlējusies divas: Moldovu un Gruziju. Lai arī ienākumu atšķirības uz vienu iedzīvotāju starp Latviju un šīm abām valstīm ir milzīgas, tomēr ne Moldova, ne Gruzija nav starp pasaules nabadzīgākajām un neatīstītākajām valstīm. Piemēram, pēc Pasaules Bankas piedāvātās klasifikācijas Latvija tiek ierindota vienā grupā ar Moldovu un Gruziju, proti, tās ir valstis ar vidējiem ienākumiem, tomēr, pateicoties tam, ka šī valstu grupa tiek iedalīta sīkāk divās daļās, Latvija atrodas šīs klasifikācijas pārtikušākajā daļā (*upper-middle-income countries*), bet Gruzija un Moldova – nabadzīgākajā daļā (*lower-middle-income countries*). Savukārt pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas, kuras Attīstības palīdzības komiteja ir izstrādājusi savu oficiālās attīstības palīdzības saņēmējvalstu sarakstu, datiem Gruzija un Moldova ietilpst atšķirīgās attīstības valstu grupās. Kopējo klasifikāciju veido četras valstu grupas: valstis ar zemu attīstības līmeni, valstis ar zemiem ienākumiem (mazāk par 825 ASV dolāriem uz vienu iedzīvotāju; šajā grupā ietilpst Moldova), valstis un teritorijas ar vidēji zemu ienākumu līmeni (826–3255 ASV dolāri uz vienu iedzīvotāju; šajā grupā ietilpst Gruzija) un valstis un teritorijas ar vidēji augstu ienākumu līmeni (3256–10065 ASV dolāri uz vienu

iedzīvotāju).¹¹ Jāatzīmē, ka valstis, kuru vidējie ienākumi uz vienu iedzīvotāju ir augstāki par 3000 ASV dolāriem, vidēji saņem tikai 2–3% no visa sniegtā oficiālās attīstības palīdzības apjoma, jo šīs valstis var uzskatīt par samērā pārtikušām.¹²

1. tabula

LATVIJAS, GRUZIJAS UN MOLDOVAS SALĪDZINĀJUMS
PĒC IEDZĪVOTĀJU IENĀKUMIEM UN IEŅEMTĀS VIETAS
TAUTAS ATTĪSTĪBAS INDEKSĀ

Valsts	Ienākumi uz vienu iedzīvotāju (Pasaules Banka, 2004. gada dati)	Ienākumi uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas (Tautas attīstības pārskats 2005, 2003. gada dati)	Ieņemtā vieta pasaulē pēc tautas attīstības indeksa (2003. gada klasifikācija)
Latvija	5580 USD	10270 USD	48
Gruzija	1060 USD	2588 USD	100
Moldova	720 USD	1510 USD	115

Būtiska atšķirība starp Latviju un abām pārējām valstīm ir tāda, ka Latvija neatrodas valstu grupā, kurām sniegtā palīdzība tiek uzskatīta par attīstības sadarbības palīdzību, bet Gruzija un Moldova atrodas to valstu grupā, kurām sniegtā palīdzība ietilpst oficiālajā palīdzībā. Šī atšķirība norāda uz to, ka Latvija ir pieskaitāma attīstīto valstu pulkam, kamēr Gruzija un Moldova vēl tikai atrodas ceļā uz to un tāpēc pagaidām ir uzskatāmas par attīstības valstīm.

2. Attīstības izpratņu un situāciju daudzveidība

Ar attīstības jēdzienu parasti tiek saprasti attīstības valstu sociālās atražošanās un transformācijas procesi, kurus ietekmē starptautiskajā sistēmā notiekošie procesi.¹³ Tieši ārējās ietekmes uz attīstības valstu transformāciju apzināšanās kopā ar atbildību, kas izriet no attīstības

valstu koloniālās pagātnes, ir galvenie iemesli tam, kāpēc industriāli attīstītās valstis ir izvēlējušās palīdzēt šīm valstīm attīstīties. Līdz ar to rodas jautājums par visefektīvāko palīdzības formu un to, kādi apstākļi attīstību sekmē un kādi to kavē. Kopš 20. gs. 50. un 60. gadiem attīstības jēdziens ir piedzīvojis pārvērtības, sākot ar priekšstatu, ka brīvais tirgus pats visu saliks pa vietām, līdz post-attīstības izpratnei, kuras ietvaros tiek apgalvots, ka attīstītajām valstīm vajadzētu attīstības valstis likt mierā, un tad atkal līdz pat neoliberalajiem uzskatiem par attīstību un ilgtspējīgas attīstības izpratnei. Tā kā runa ir par valsts attīstību (par attīstības galamērķi un līdzekļiem tā sasniegšanai), tad pētnieku viedokļi šajā jautājumā ir ļoti dažādi.

Šīs nodaļas uzdevums ir sniegt ieskatu attīstības jēdziena evolūcijā. Vispirms tiks aplūkotas dažādas attīstības izpratnes, bet nodaļas otrajā daļā uzmanība tiks pievērsta valsts un pilsoniskās sabiedrības lomai attīstības procesā. Šāda uzmanības fokusēšana ir nepieciešama, jo mērķis ir izvērtēt Latvijas izvēli, veidojot savu attīstības sadarbības politiku, jo no kopumā vienpadsmit 2005. gadā realizētajiem projektiem gandrīz visi bija saistīti ar valsts pārvaldes kvalitātes uzlabošanu un pilsoniskās sabiedrības celšanu.¹⁴ Izskaidrojumu Latvijas attīstības sadarbības stratēģijas izvēlei var meklēt ne tikai Latvijā, bet arī pētnieciskajā literatūrā.

2.1. Attīstības izpratnes

Attīstības izpratnes ir ļoti dažādas, tomēr vairums pētnieku par to pirmsākumu uzskata ekonomiskās izaugsmes ideju. Apstākļos, kad katru gadu miljoniem cilvēku mirst no bada, tieši ekonomiskā izaugsme tiek uzskatīta par pašu nepieciešamāko komponentu, ar kura palīdzību tiktu samazināts galējā nabadzībā dzīvojošo cilvēku skaits. Cilvēks tiek uzskatīts par nabadzīgu, ja viņam nav pietiekami daudz naudas, lai iegādātos pašas nepieciešamākās preces un apmierinātu savas pamatvajadzības. Šī attīstības izpratne ir tikusi asi kritizēta, tomēr arī mūsdienās vairums attīstības pieeju nav iedomājamas bez ekonomiskās attīstības komponenta, turklāt ienākumu līmeņa kritērijs palīdz starptautiskajām organizācijām sašķirot valstis pēc

to attīstības jeb, pareizāk sakot, pēc to ienākumu līmeņa. Piemēram, Pasaules Banka iedala valstis trijās grupās: valstis ar zemiem, vidējiem un augstiem ienākumiem. Valstis ar zemāku ienākumu līmeni uz vienu iedzīvotāju tiek uzskatītas par mazāk attīstītām nekā valstis, kurās ienākumu līmenis ir augstāks.

Tradicionālajai, kā to dēvē Karolīna Tomasa, pieejai attīstības mērīšanai, kuras centrā atrodas ekonomiskās izaugsmes ideja, ir dažādas variācijas, tomēr vairumā gadījumu ekonomisko izaugsmi papildina modernizācijas ideja. Attīstības valstis tiek uzskatītas par neattīstītām, un to pilnvērtīgai attīstībai ir nepieciešama Rietumvalstu, kuru sabiedrību dzīvesveids un ekonomiskās atražošanās modelis ir pārāks, iejaukšanās.¹⁵ Aukstā kara apstākļos ASV un PSRS piedāvāja atšķirīgas attīstības alternatīvas. ASV piedāvāja ekonomisko izaugsmi, balstītu uz tirgu, bet PSRS piedāvāja attīstību, balstītu uz valsts plānotu un vadītu ekonomiku. Modernizācijas idejas centrā atrodas viedoklis, ka attīstības valstīm modernizācijas procesa gaitā vajadzētu kļūt līdzīgākām Rietumu industriāli attīstītajām valstīm.¹⁶

Attīstības jēdziens laika gaitā piedzīvoja nozīmīgas pārmaiņas. Otrajā tabulā apkopotās dažādu autoru piedāvātās attīstības pieeju klasifikācijas sniedz vispārēju pārskatu par attīstības koncepta evolūciju.¹⁷ Džons Martinusens lielāku uzmanību pievērš attīstības koncepta pārmaiņām un papildinājumiem, kurus tas ir piedzīvojis laika ritumā, norādot uz šī koncepta evolūciju, kuras gaitā ekonomiskās izaugsmes ideja tikusi papildināta ar citiem komponentiem. Savukārt Ričards Pīts un Elēna Hartvika attīstības konceptam pieiet ļoti kritiski, uzskatot, ka Rietumvalstu piedāvātā attīstības izpratne nav piemērojama attīstības valstīm. Kā risinājumu Pīts un Hartvika piedāvā radikālu ražošanas attiecību maiņu un radikālu attīstības valstu demokratizāciju, ieviešot tiešas demokrātijas elementus. Karolīnas Tomasas piedāvātajā attīstības pieeju klasifikācijā pārsvarā tiek norādīts uz to, ka ekonomiskās attīstības ideja laika gaitā ir tikusi papildināta ar daudziem citiem komponentiem, kā rezultātā mūsdienās attīstības koncepts daudz lielākā mērā ņem vērā attīstības valstu vajadzības un īpatnības.

ATTĪSTĪBAS IZPRATŅU KLASIFIKĀCIJAS RIČARDA PĪTA UN ELĒNAS HARTVIKAS, DŽONA MARTINUSENA UN KAROLĪNAS TOMASAS DARBOS

Džons Martinusens ¹⁸	Ričards Pīts un Elēna Hartvika ¹⁹	Karolīna Tomasa ²⁰
<p>Attīstība kā ekonomiskā izaugsme. Attīstība ir tas pats, kas ekonomiskā izaugsme.</p> <p>Attīstība kā tautas attīstība. Cilvēku iespēju paplašināšana.</p> <p>Attīstība kā modernizācija. Modernizācijas gaitā attīstības valstis kļūst līdzīgākas attīstītajām Rietumu valstīm.</p> <p>Marksistu attīstības izpratne. Atkarības no attīstītajām valstīm samazināšana.</p> <p>Attīstība kā dialektiskā transformācija. Tradicionālisma elementi tiek apvienoti ar modernās sabiedrības elementiem.</p> <p>Attīstība kā zināšanu un rīcības spējas paaugstināšana. Attīstību virza cilvēki, tāpēc svarīgas ir indivīdu prasmes un iemaņas.</p> <p>Attīstība kā drošības sajūtas palielināšanās. Drošība ir būtisks attīstības priekšnoteikums.</p> <p>Attīstība kā vēsture. Katra valsts attīstās savādāk.</p> <p>Attīstība kā ilgtspējīga attīstība. Cilvēki apmierina savas pašreizējās vajadzības, neapdraudot nākamo paaudžu iespējas apmierināt savas vajadzības.</p>	<p>Attīstība kā ekonomiskā izaugsme. Attīstība ir tas pats, kas ekonomiskā izaugsme.</p> <p>Attīstība kā modernizācija. Modernizācijas gaitā attīstības valstis kļūst līdzīgākas attīstītajām Rietumu valstīm.</p> <p>Marksistu attīstības teorijas. Attīstības valstu atkarības samazināšana.</p> <p>Postrukturalisms, postkoloniālisms un postattīstības pieeja. Attīstības noliegšana. Attīstība ir Rietumu jaunievedums, kas ir uzspiests attīstības valstīm.</p> <p>Feministu pieejas attīstībai. Tiek uzsvērti sievietēm nozīmīgie attīstības aspekti. Feminisms papildina attīstības pieejas ar sieviešu skatījumu uz attīstības procesu.</p> <p>Kritiskā modernisma un radikālās demokrātijas pieeja attīstībai. Darba ņēmēju kontrole pār ražošanas līdzekļiem un tiešās demokrātijas ieviešana.</p>	<p>Tradicionālā attīstības izpratne. Attīstība ir ekonomiskā attīstība, kuras rezultātā ieguvējas ir visas sabiedrības grupas. Rietumu izpratne par attīstību ir pārāka. Tradicionālo ekonomiku pārveidošana par industriālām modernām patēriņa ekonomikām.</p> <p>Alternatīvā attīstības izpratne. Cilvēku labklājības paaugstināšana, vienlaikus nodrošinot sabiedrības sociālo, kultūras, politisko un ekonomisko ilgtspēju. Atstumto sabiedrības grupu iesaistīšana lēmumu pieņemšanas procesā. Attīstība notiek saskaņā ar apkārtējo vidi, cenšoties saglabāt tās daudzveidību.</p>

Otrajā tabulā ievietotās daudzveidīgās attīstības izpratnes ir asu diskusiju objekts un rezultāts. Pētnieki ar mēreniem uzskatiem šīs attīstības izpratnes redz kā daudzveidīgu attīstības aspektu kopumu, tādējādi norādot uz to, ka attīstība nav vienkāršs process un ka visas valstis nevar attīstīties pēc viena modeļa. Neaplūkojot katru pieeju atsevišķi, var secināt, ka par sākumpunktu attīstības konceptam kalpo ekonomiskās izaugsmes pieeja, kas vēlāk tiek pakļauta asai kritikai no marksistu,²¹ feministu, poststrukturālistu un citu virzienu puses. Par spīti pieeju daudzveidībai, var izdarīt secinājumu, ka laika gaitā attīstības jēdziens ir būtiski paplašināts, tomēr tā kodolu joprojām veido ekonomiskās izaugsmes un modernizācijas idejas, ka attīstības valstīm ir noderīgi apgūt Rietumvalstu attīstības pieredzi. Tas nozīmē, ka radikālākie priekšstati par attīstību nav ņēmuši virsroku. Nav tikuši īstenoti arī marksistu ieteikumi mainīt ražošanas attiecības pašās attīstības valstīs, kā arī attiecības starp attīstības valstīm un industriāli attīstītajām valstīm.

Aplūkotās attīstības pieejas nav tikai teorētiski pārspriedumi. Tās liek uzdot jautājumus un izdarīt izvēles attīstības sadarbības politikas veidošanas procesā arī Latvijā. Iejaukties vai neiejaukties attīstības valstu attīstības procesā? Vai attīstība ir noderīgs jēdziens? Vai attīstība ir šauri vai plaši traktējams jēdziens? Vai konkrētā attīstības pieeja darbojas esošās "sistēmas" ietvaros vai arī tā paredz jauna tipa sabiedrības organizācijas izveidošanu? Vai esošajās attīstības izpratnēs ir tikušas ņemtas vērā visu sabiedrības grupu intereses un zināšanas? Vai attīstības valstu problēmas un vajadzības ir objektīvas vai arī iedomātas un sociāli konstruētas? Atbildes uz šiem jautājumiem autors meklēs raksta trešajā nodaļā.

2.2. Valsts un pilsoniskās sabiedrības loma attīstības procesā

Attīstības valstu grupa ir iekšēji ļoti dažāda. Dažas no šīm valstīm tikai atgūstas no pilsoņu kariem, bet citas drīzumā varētu tapt pieskaitītas attīstīto valstu pulkam. Ne mazāk atšķirīgi ir arī apstākļi, kādos valstis attīstās. Pastāvošās atšķirības liek domāt, ka "veiksmes recepte" katras valsts gadījumā varētu būt vismaz nedaudz atšķirīga. Raksta

apjoms un mērķis neļauj aplūkot visus apstākļus, kas būtiski ietekmē attīstību, tāpēc uzmanība tiks pievērsta tikai valsts un pilsoniskās sabiedrības lomai attīstības procesā. Valsts un pilsoniskā sabiedrība tiek īpaši izceltas, jo Latvija, palīdzot Gruzijai un Moldovai attīstīties, fokusējas uz palīdzības sniegšanu valsts pārvaldes un pilsoniskās sabiedrības stiprināšanā. Šajā apakšnodaļā tiks aplūkotas atziņas, kas ir tikušas uzkrātas pētnieciskajā literatūrā attiecībā uz valsts un pilsoniskās sabiedrības lomu attīstības procesā. Līdzšinējās pieredzes izvērtēšana ļaus labāk izprast Latvijas lēmumu par labu palīdzības sniegšanai valsts pārvaldes un pilsoniskās sabiedrības stiprināšanai attīstības sadarbības politikas ietvaros.

2.2.1. Spēcīga valsts kā attīstības priekšnoteikums

Attīstība ir grūti panākama apstākļos, kad valsts spēja pārvaldīt tās teritoriju (iekasēt nodokļus, kontrolēt personu un preču kustību pāri valsts robežām utt.) ir vāja. Ir grūti iedomāties, ka investīcijas varētu ieplūst valstī, kuras valdība nespēj nodrošināt saviem iedzīvotājiem kaut minimālu drošību. Tātad funkcionējoša valsts ir būtisks attīstības priekšnosacījums, tomēr pētnieku vidū nav vienprātības par valsts lomu attīstības procesā un par nepieciešamību attīstības valstu pārvaldes sistēmām līdzināties Rietumvalstu piemēram.

Būtībā galvenais iemesls, kāpēc valsts loma attīstības valstīs ir tik nozīmīga, ir valsts spēja adekvāti reaģēt uz apkārtējās (iekšpolitiskās un ārpolitiskās) vides spiedienu. No šāda viedokļa raugoties, valstij ir jābūt spējīgai veikt noteiktas funkcijas neatkarīgi no tā, vai šī valsts ir attīstīta vai nav. Pastāv uzskats, ka attīstības valstīs ir jānostiprina moderno valstu pazīmes, taču Martinusens izdala četras valsts funkcijas, kas ir īpaši nozīmīgas tieši attīstības valstu kontekstā:

1. Valstij ir jābūt spējīgai radīt birokrātiskās un citas struktūras, kas spētu integrēt un saliedēt sabiedrību, lai nodrošinātu politisko sistēmu ar tās apmierinošai funkcionēšanai nepieciešamo atbalstu.

2. Valstij ir jābūt spējīgai veidot nāciju, radot politisko kopienienu un pārveidojot pilsoņu lojalitāti no lojalitātes mazāku grupu (cilšu, klanu) ietvaros uz lojalitāti lielākai politiskajai sistēmai, proti, valstij.

3. Valstij ir jākļūst par politiskās mobilizācijas galveno objektu, veicinot pilsoņu aktīvu un pozitīvu iesaistīšanos valsts politiskajā dzīvē un pārvaldes procesā.

4. Valstij ir jāspēj efektīvi un taisnīgi veikt preču un pakalpojumu pārdali, lai nodrošinātu savu iedzīvotāju labklājību. Tas ir gan mērķis pats par sevi, gan reizē arī līdzeklis pilsoņu atbalsta nodrošināšanai pastāvošajam režīmam.²²

Citi pētnieki ir izveidojuši atšķirīgas klasifikācijas, norādot uz citiem valsts lomas aspektiem, taču pārsvarā tās ir līdzīgas iepriekšminētajai. Pastāv būtiskas domstarpības jautājumā par nepieciešamību attīstības valstīm sekot modernizācijas vai dialektiskās modernizācijas scenārijam, tomēr kopumā skaidrs ir tas, ka valstij ir ļoti nozīmīga loma attīstības procesā. Piemēram, Semjuels Hantingtons pat ir aizstāvējis viedokli, ka attīstība neizbēgami rada politisko nestabilitāti un ka tāpēc ir attaisnojamas pat militārās diktatūras, ja vien tās spēj nodrošināt kārtību valstī. Hantingtons īpaši uzsvēris, ka valsts nostiprināšanai ir jānotiek pirms ekonomiskās un sociālās attīstības, proti, spēcīga valsts ir attīstības priekšnoteikums.²³

Tomēr spēcīga valsts²⁴ negarantē attīstību, kā tas ir pierādījis daudzu attīstības valstu gadījumos. Politiskās varas konsolidācija liecina par vertikālu (no augšas uz leju jeb *top-down*) pieeju attīstībai, taču pēdējās desmitgadēs tā ir izpelnījies plašu kritiku, jo daudzas valstis nekur tālāk par varas koncentrāciju nav tikušas un partnerība starp valsti un iedzīvotājiem nav izveidojusies.²⁵ Tā rezultātā valsts ir radījusi apstākļus attīstībai, taču, tā kā šo procesu realizē valsts iedzīvotāji, tad ļoti būtiski ir attīstības procesā nodibināt dialogu starp sabiedrību un valsti, proti, valstij ir jābūt spēcīgai, taču ne represīvai un individuālo iniciatīvu ierobežojošai.

2.2.2. Valsts un ekonomiskā attīstība

Iepriekšējā apakšnodaļā tika noskaidrots, ka būtisks attīstības priekšnoteikums ir valsts spēja pārvaldīt tās teritoriju un nodrošināt ar iedzīvotāju lojalitāti, bet šajā un nākamajā apakšnodaļā tiks sperts solis uz priekšu. Šajā apakšnodaļā uzmanība tiks pievērsta

valsts lomai attīstības modelēšanā, plānošanā un vadīšanā. Jautājums būtībā ir par to, cik nozīmīga ir valsts loma (ekonomiskās) attīstības procesa virzīšanā.

Lielākajā daļā pētījumu par attīstības valstīm valstij tiek piešķirta ļoti īpaša loma attīstības procesā. Ekonomisti uz valsti parasti atsaucas kā uz attīstības procesa iniciatoru, un parasti valsts tiek uzskatīta par neatkarīgu institūciju kopumu, kas darbojas racionālu lēmumu pieņēmēju vadībā. Savukārt atkarības teorijas piekritēju viedoklis ir pilnīgi pretējs. Tiek uzskatīts, ka valsts noteikti nav neatkarīgu institūciju kopums, jo lēmumu pieņēmēji nav neatkarīgi. To pieņemtos lēmumus lielā mērā nosaka lielie uzņēmēji. Tas nenozīmē, ka atkarības teorijas valstij neatvēr nozīmīgu lomu attīstības procesā. Runa drīzāk ir par to, ka valsts ir instruments, kas tiek lietots šauru interešu aizstāvībai.

Daudzām attīstības valstīm raksturīgi ir "maigās valsts" simptomi. Kā apgalvo Mirdāls, "maigo valsti" raksturo lēmumu pieņēmēju nevēlēšanās panākt pieņemto likumu ievērošanu sabiedrības līmenī, un sabiedrību raksturo nevēlēšanās pakļauties pieņemtajiem likumiem pat tad, ja tie pieņemti demokrātiskā ceļā.²⁶ Tiesa gan, šis ir ļoti vispārīgs "maigās valsts" raksturojums. Lai arī Mirdāla "maigās valsts" koncepts ir visai pesimistisks, tomēr tajā valstij tiek piešķirta nozīmīga loma. Tiek uzskatīts, ka veiksmīga attīstība ir valsts vadīta attīstība, un šajā kontekstā īpaša nozīme ir piešķirama valsts lomai ekonomiskās plānošanas procesā.

Teorētiskajā diskusijā kopš 20. gs. 80. gadiem aizvien vairāk ir tikusi apšaubīta valsts spēja vadīt attīstības procesu, uzskatot, ka valsts tam nav piemērota un ka privātajam sektoram ir jādod lielāka rīcības brīvība. Protams, attiecībā uz attīstības plānošanu kā procesu, kura gaitā tiek identificēti galvenie attīstības mērķi un to sasniegšanai vispiemērotākie līdzekļi, pret valsts lomu skeptiski noskaņotajiem pētniekiem ir liela daļa taisnības, taču šaubas neizraisa tas, ka valstij ir būtiska loma uzņēmējdarbības vides veidošanā. Var apšaubīt ekonomiskās plānošanas nepieciešamību no valsts puses, taču valstij ir nozīmīga loma kā aktierim, kas definē uzņēmējdarbības spēles noteikumus. Var secināt, ka vairuma pieeju ietvaros valstij tiek atvēlēta

Ļoti nozīmīga loma ekonomiskās attīstības procesā. Nav vienprātības par iekļaušanās intensitāti, taču kopumā valsts tiek uzskatīta par nozīmīgu ekonomiskās attīstības iniciatoru un vadītāju.

2.2.3. Pilsoniskās sabiedrības loma attīstības procesā

Klasiskās pieejas attīstības centrā novietoja valstis un tirgus, bet pieejas, kuru centrā tiek novietota pilsoniskā sabiedrība vai atsevišķas sociālās grupas, tiek pieskaitītas attīstības alternatīvajām pieejām. Būtiska atšķirība starp klasiskajām un alternatīvajām attīstības pieejām ir arī tāda, ka pēdējām ir izteikti normatīvs skatījums uz attīstības procesu. Ar normatīvismu šajā gadījumā tiek saprasts skatījums uz dažādiem attīstības scenārijiem kā vēlamiem vai nevēlamiem no kādas sociālās grupas viedokļa. Alternatīvās attīstības pieejas laika gaitā ir izpelnījušās pieaugošu uzmanību. Dažas no tām papildina jau esošās klasiskās teorijas, bet citas – tieši pretēji – tām oponē.

Alternatīvās attīstības pieejas var iedalīt divās grupās:

1. Pieejas, kuras cenšas pārdefinēt attīstības mērķus. Šo pieeju ietvaros tiek identificēti alternatīvi attīstības mērķi un tiek veidotas stratēģijas, ar kuru palīdzību būtu iespējams sabiedrībā panākt vēlamās pārmaiņas. Šo pieeju autorus vieno tas, ka viņi ir atteikušies no ekonomiskās izaugsmes kā galvenā attīstības mērķa, tā vietā piedāvājot tādus jēdzienus kā labklājība, tautas attīstība, iespēju paplašināšana, sociālās atstumtības mazināšana u.c. Šīs pieejas neatsakās pilnībā no klasiskajām teorijām, taču piedāvā atšķirīgus mērķus un kritērijus, ar kuru palīdzību attīstību varētu vērtēt kā veiksmīgu vai neveiksmīgu. Lai arī pilsoniskās sabiedrības nozīme šajās pieejās ne vienmēr tiek īpaši uzsvērtā, tomēr būtībā alternatīvu attīstības mērķu definēšana iziet ārpus tradicionālā valsts–tirgus attiecību loka, turklāt alternatīvo attīstības mērķu definēšana un sasniegšana nav iedomājama bez pilsoniskās sabiedrības iesaistīšanās, jo ir nepieciešama sabiedrības līdzdalība.

2. Pieejas, kuras uzsver pilsoniskās sabiedrības nozīmi. Pieeju grupa, kuru ietvaros tiek uzsvērtā pilsoniskās sabiedrības nozīme, ir iekšēji ļoti daudzveidīga. Viedokļu spektra vienā galā atrodas

romantiski priekšstati par vietējām kopienu, kuru ietvaros varētu norisināties attīstība, kuras mērķi tiktu definēti vietējā līmenī. Tiek noraidīta jebkāda valsts iejaukšanās vietējo kopienu dzīvē, jo valsts, uzspiežot savu attīstības redzējumu, tās degradē un iznīcina. Citas pieejas uzsver to, ka attīstības plānošana un realizēšana līdz šim ir atstāta lielu organizāciju (valstis, starptautiskās organizācijas) ziņā, tāpēc attīstību ir nepieciešams padarīt tuvāku cilvēkiem, kas reizē ir attīstības līdzeklis un mērķis. Tomēr šāds romantisks skatījums uz pilsonisko sabiedrību ir mazākumā, jo lielākā daļa pieeju uzsver to, ka pilsoniskā sabiedrība ir svarīga no tā viedokļa, ka tā kontrolē un cenšas līdzsvarot valsts un tirgus spēku ietekmi uz attīstības procesu.²⁷

Lai arī klasiskās attīstības pieejas tiecas uzsvērt valsti un tirgu kā nozīmīgākos attīstības procesa dalībniekus, tomēr pēdējās desmitgadēs aizvien lielāku uzmanību izpelnās pieejas, kas akcentē pilsoniskās sabiedrības nozīmi. Jāatzīmē, ka šī nozīme palielinās tā dēvētajās “maigajās valstīs”, kur nepieciešamība pēc sabiedrības kontroles pār attīstības procesu ir īpaši izteikta.

3. Nabadzības samazināšanas mērķis Latvijas attīstības sadarbības politikā

Latvijas attīstības sadarbības politika atrodas sākumstadijā, kad tiek ielikti šīs politikas pamati, tāpēc ir nepieciešams šo pamatu kritisks izvērtējums, jo vēlāk, kad attīstības sadarbības politikas “māja” jau būs uzcelta, pamatus mainīt būs daudz grūtāk. Latvija savu attīstības sadarbības politiku neveido vakuumā. Tās veidošanā būtisku ieguldījumu ir snieguši ārvalstu eksperti, kā arī tas, ka Latvija vēl nesen pati bija palīdzības saņēmēja valsts un ir iepazinusies ar šīs politikas realizāciju no saņēmēja pozīcijām. Šī unikālā pieredze ļauj Latvijai realizēt sabalansētu attīstības sadarbības politiku. Jāatzīmē arī tas, ka Latvijai ir bijusi iespēja mācīties no savu Rietumu partneru kļūdām un pieredzes. Šajā nodaļā vispirms tiks aplūkota nabadzības samazināšanas mērķa vieta Latvijas attīstības sadarbības politikā. Pēc

tam uzmanība tiks pievērsta Latvijas attīstības stratēģijas izvēlei, bet nodaļas trešajā daļā autors aplūkos Latvijas izvēli caur divpusējo sadarbību stiprināt Moldovas un Gruzijas valsts pārvaldes institūcijas un pilsonisko sabiedrību.

3.1. Nabadzības samazināšanas mērķis Latvijas attīstības sadarbības politikā

Jautājums par nabadzības samazināšanas mērķa klātbūtni Latvijas attīstības sadarbības politikā ir pavisam vienkārši formulējams. Vai Latvija, sadarbojoties ar Moldovu un Gruziju, cenšas panākt to, lai šajās valstīs mazinātos nabadzība? Lai arī jautājums ir vienkārši formulējams, atbildēt uz to nemaz nav tik vienkārši.

No vienas puses, nabadzības mazināšana atzīmēta nozīmīgākajos attīstības sadarbības pamatdokumentos, piemēram, "Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas pamatnostādņēs" un "Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas programmā no 2006. līdz 2010. gadam", tomēr tā tiek pieminēta diezgan neskaidri un nav saprotams, vai šis mērķis tiek attiecināts arī uz Gruziju un Moldovu. Attīstības sadarbības programmā no 2006. līdz 2010. gadam ir rakstīts, ka "globalizācijas laikmetā būtiski ekonomiskās labklājības un nacionālās drošības stiprināšanas elementi ir demokrātisko reformu un ekonomiskās attīstības veicināšana kaimiņvalstīs, nabadzības mazināšana, kā arī attīstība pasaulē kopumā, sevišķi tās trūcīgākajos reģionos".²⁸ Šajā dokumentā nabadzības mazināšana vairāk tiek saistīta ar nabadzības mazināšanu pasaulē kopumā un nabadzīgākajos reģionos.

Tā kā Gruzija un Moldova nav pieskaitāmas pie pašām nabadzīgākajām valstīm un ir raksturojamas kā valstis ar vidējiem ienākumiem, tad Latvijas attīstības sadarbības politikā parādās dalījums daudzpusējā un divpusējā (un trīspusējā) attīstības sadarbībā: caur daudzpusējo sadarbību (caur iemaksām ES budžetā un dalības maksu ANO) Latvija palīdz mazināt nabadzību pasaulē, bet ar divpusējās un trīspusējās sadarbības palīdzību Latvija realizē citus mērķus. Līdz

šim daudzpusējā palīdzība Latvijas gadījumā ir bijusi ievērojamā pārsvārā, jo Latvijas maksājumi starptautiskajās organizācijās laikā no 2002. līdz 2004. gadam ir veidojuši vairāk nekā 90% no kopējā palīdzības apjoma, 2004. gadā sasniedzot pat 97% atzīmi, kas ir izskaidrojams ar to, ka minētajā gadā Latvija iestājās ES, kā rezultātā gandrīz vai desmitkārtīgi pieauga Latvijas devums attīstības sadarbībai, un ka šajā laikā Latvijas divpusējā attīstības sadarbības politika vēl bija ļoti neattīstīta.²⁹

Attīstības sadarbības programmā no 2006. līdz 2010. gadam ir norādīts, ka par prioritātēm var izvirzīt noteiktas valstis un sektorus, vadoties pēc tādiem kritērijiem kā Latvijas nacionālās intereses, aktīva Latvijas NVO un/vai komersantu klātbūtne valstī, saņēmējvalsts sadarbība aizsardzības jomā ar NATO un ES, valsts ārpolitiskā virzība, vispārējo demokrātisko vērtību un cilvēktiesību ievērošana un likuma vara, situācija korupcijas novēršanā un apkarošanā konkrētajā valstī, citu valstu un organizāciju attīstības sadarbības klātbūtne un jomas, vietējās kapacitātes stiprināšanas nepieciešamība un gatavība uzņemties saistības, programmu ilgtspēja, iepriekš izveidojušies kontakti un palīdzības redzamība saņēmējvalstī.³⁰ Lai arī minēto kritēriju izvēle varētu būt saprotama no Latvijas nacionālo interešu viedokļa, tomēr rodas bažas par to, vai, piemēram, tāda kritērija izvēle kā "palīdzības redzamība saņēmējvalstī" neliecina par to, ka Latvija ir ļoti tālu atkāpusies no attīstības sadarbības politikas sākotnējā mērķa, proti, nabadzības mazināšanas, un vai šī politika netiek pārvērsta par sabiedrisko attiecību aktivitāti ar mērķi iegūt Latvijai labvēlīgu publicitāti palīdzības saņēmējās valstīs.

Citos dokumentos tomēr nabadzības mazināšana tiek pieminēta kā nozīmīgs mērķis arī Gruzijas un Moldovas gadījumā. Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnēs tiek atzīmēts, ka "sadarbība, t. sk. attīstības jomā tiek veidota, lai nodrošinātu demokrātiskas reformas, cilvēktiesību ievērošanu, kā arī ekonomisko un sociālo izaugsmi, panākot ilgtspējīgu attīstību un nabadzības samazināšanos attīstības valstīs un valstīs ar pārejas ekonomiku".³¹ Var apšaubīt, ka Gruzija un Moldova ir attīstības valstis, taču tās abas neapšaubāmi ir "valstis

ar pārejas ekonomiku". Citētajā dokumentā tiek uzsvērts arī tas, ka Latvijas attīstības sadarbības politikas pamatprincipi izriet no ANO Tūkstošgades deklarācijā uzskaitītajiem mērķiem. Tiesa gan, nedaudz tālāk kā galvenais politikas mērķis ir atzīmēta Latvijas drošības nostiprināšana un ekonomiskās attīstības un labklājības veicināšana.³² Līdzīga mērķu dihotomija parādās arī citos politiskos dokumentos, turklāt, piemēram, "Latvijas valsts stratēģijā attīstības sadarbībai ar Gruziju 2006.–2008. gadam" sadaļā par nabadzības mazināšanu Gruzijā ir atzīmēti tikai daži iespējamās palīdzības elementi, kā sabiedrības veselības uzlabošana un sadarbība izglītības sektorā.³³ Tas varētu liecināt par to, ka Latvijas puse nav pievērsusi īpašu uzmanību sadarbības iespējām šajā sektorā un ka nabadzības mazināšanas mērķis Latvijas un Gruzijas sadarbībā netiek īpaši izcelts.

Var redzēt, ka Latvija svārstās starp diviem attīstības sadarbības politikas mērķiem. No vienas puses, humanitārais un palīdzības sniegšanas komponents ir labi redzams. Arī neoficiāla informācija liecina par to, ka nabadzības mazināšana tomēr ir nozīmīgs mērķis Latvijas realizētajos projektos Moldovā un Gruzijā, taču šis mērķis netiek īpaši uzsvērts, jo Latvijas sabiedrība nav gatava tam, ka Latvija varētu palīdzēt attīstīties citām valstīm. Līdzīga piekāpšanās sabiedrības viedoklim ir redzama arī jautājumā par finansējuma palielināšanu Latvijas realizētajai attīstības sadarbības politikai laika posmam no 2006. līdz 2010. gadam. No trīs piedāvātajiem variantiem tika pieņemts variants ar mazāko finansējuma apjomu – 0,1% apmērā no NKP.³⁴

No otras puses, Latvijas attīstības sadarbības politika varētu tikt ievirzīta nacionālo interešu realizēšanas gultnē, par ko liecina pakāpeniska nabadzības mazināšanas un sadarbības humanitāro aspektu pazušana no politiskiem dokumentiem, uzsverot Latvijas, nevis palīdzības saņēmēju valstu intereses politikas īstenošanas procesā. Raugoties īstermiņā, šāda stratēģija ir saprotama, taču ilgtermiņā tā var būt bīstama, jo var tikt aizmirsts politikas galvenais mērķis. Moldova un Gruzija nav pašas nabadzīgākās valstis, tomēr tas nedod pamatu izslēgt nabadzības mazināšanas komponentu no realizētās politikas.

3.2. Latvijas izvēlētās attīstības stratēģijas analīze

Latvijas priekšstatus par attīstību un līdz ar to arī par Latvijas pieeju attīstības sadarbības politikas veidošanai un attiecībām ar Gruziju un Moldovu veido vairāki faktori. Pirmkārt, Latvijas izpratni par jēdzienu "attīstība" ir spēcīgi ietekmējis laiks, kad Latvija ir nonākusi situācijā, kad tai ir jāsāk palīdzēt citām valstīm attīstīties. Līdz ar to Latvijai ir ne tikai izdevies izvairīties no strīdiem, kas ir norisinājušies starp dažādām attīstības pieejām, bet arī iepazīties ar dažādu valstu pieredzi attīstības politikas realizācijā. Attīstības koncepts ir piedzīvojis būtiskus uzlabojumus pēdējās desmitgadēs, kā rezultātā tas ir ticis paplašināts. Tas palīdz Latvijai izvairīties no pārāk vienkāršotas attīstības izpratnes.

Latvijas pieņemtais attīstības koncepts būtībā ir papildināta ekonomiskās izaugsmes pieeja, kuru veido neoliberālais skatījums uz starptautiskajām ekonomiskajām attiecībām kombinācijā ar ilgtspējīgas attīstības, cilvēkdrošības, feministu un dialektiskās transformācijas idejām, turklāt laika gaitā ir pierādījies, ka attīstības procesā ir daudzi nezināmie, tāpēc šī procesa galaiznākums ne vienmēr ir iepriekš paredzams. Var secināt, ka Latvijas izpratne par attīstību veidojas vidē, kas ir bagāta ar idejām par attīstību, un ka šis koncepts laika gaitā ir pamatīgi izstrādāts.

Otrkārt, Latvijas izpratni par attīstību ietekmē reģionālais konteksts un tās attiecības ar Rietumu partneriem. Latvija ir Eiropas valsts, kas pēc neatkarības atgūšanas ir saņēmusi palīdzību no Rietumvalstīm, turklāt Latvijai ir izdevies realizēt savus lielos ārpolitiskos mērķus un kļūt par ES un NATO dalībvalsti. Tā kā valstīm ir raksturīgi uztraukties par to, kas notiek pie to robežām, tad Latvijai ir tikusi pievērsta visai liela uzmanība. Latvijas attīstība notika situācijā, kad tās ārpolitiskie centieni lielā mērā sakrita ar tās Rietumu partneru vēlmi pēc drošības Austrumeiropas reģionā.

Visai līdzīga situācija ir izveidojusies pēc Latvijas kļūšanas par ES un NATO dalībvalsti, iegūstot donoralsts statusu. Latvijas izvēlētās

sadarbības valstis Gruzija un Moldova arī pēdējos gados ir izdarījušas izvēli par labu Eiroatlantiskās integrācijas ceļam, tāpēc Latvijas nesenā pieredze, integrējoties šajās starptautiskajās organizācijās, ļoti veiksmīgi sakrīt ar nepieciešamību veidot divpusējo sadarbību un Gruzijas un Moldovas vēlmi uzsākt ceļu uz integrāciju ES un NATO. Latvija attiecībās ar Moldovu un Gruziju šobrīd cenšas realizēt līdzīgu attiecību modeli tam, kāds pirms kāda laika pastāvēja Baltijas valstu un Rietumvalstu attiecībās. Attīstība šajā gadījumā tiek saprasta kā ciešāka sadarbība (ar integrācijas perspektīvu) ar ES un NATO.

Treškārt, iespējams, pats būtiskākais iemesls pašreizējai izpratnei par attīstību ir Latvijas pašas pieredze. Nepilnu piecpadsmit gadu laikā Latvijai ir izdevies veikt nepieciešamās reformas un pārkartojumus, lai kļūtu par ES un NATO dalībvalsti. Transformācijas periodu raksturo spēcīga ārvalstu un starptautisko organizāciju ietekme, turklāt pārmaiņu rezultāts tiek vērtēts kā veiksmīgs, proti, Latvija ir veiksmīgas attīstības piemērs. Tas rada pārliecību, ka iejaukšanās no ārpusē attīstības procesā ir vēlama un sniedz cerētos rezultātus. Ja aplūko dokumentus, kas nosaka Latvijas realizēto attīstības sadarbības politiku, tad kļūst skaidrs, ka Latvijas pozīciju raksturo dziļa ticība modernizācijas pieejai. Latvijai, lai kļūtu par ES un NATO dalībvalsti, vajadzēja kļūt līdzīgai tās Rietumu sabiedrotajiem. Līdzīga scenārija iespējas var saskatīt arī Gruzijas un Moldovas gadījumos, jo Latvijas nostāju raksturo nesatricināma pārliecība, ka Latvijas pieredze ir noderīga šīm valstīm un ka tās pārņemšana noteikti būs veiksmīga.

Latvijas attiecības ar Gruziju un Moldovu raksturo Latvijas puses nostāja, ka abām valstīm ir jākļūst līdzīgākām Latvijai, lai tās veiksmīgi realizētu savus ārpolitiskos mērķus. Šī nostāja ļoti uzskatāmi parādās gan attīstības sadarbības politikas pamatdokumentos, gan Latvijas, Gruzijas un Moldovas amatpersonu izteikumos. Pastāv uzskats, ka Latvijas pieredze Gruzijai un Moldovai ir pat noderīgāka nekā Rietumvalstu ieteikumi, jo Latvijai ir gan teorētiskās zināšanas par integrācijas procesu un attīstības mērķiem, gan praktiskā pieredze reformu īstenošanā. Tiesa gan, šāda Latvijas kā veiksmīga attīstības piemēra pozicionēšana ir kritiski jāizvērtē. Īpaši neapšaubot Latvijas

veiksmīgo attīstību, tomēr ir nepieciešams norādīt uz vienu būtisku potenciālu problēmu. Jautājums ir par to, vai tas, kas darbojās Latvijā, līdzīgi (veiksmīgi) darbosies arī citās valstīs.

Latvijas šobrīd nozīmīgākais devums citu valstu attīstībai ir veiksmīgā reformu un integrācijas ES un NATO pieredze, taču var izrādīties, ka atšķirības gūst virsroku pār līdzībām. Iespējams, ka reformu veikšana Gruzijā un Moldovā ir kaut kas pavisam cits nekā reformu veikšana Latvijā. Der atcerēties, ka daudzas valstis ir centušās veicināt attīstību attīstības valstīs, taču ne visi īstenotie pasākumi ir izrādījušies veiksmīgi. Arī Latvijai vajadzētu būt gatavai, ka tās pieredze un ieteikumi var izrādīties nerealizējami vai arī nedot gaidītos rezultātus. Ir maz ticams, ka Latvijas realizētā attīstības sadarbības politika būs nebeidzams veiksmes stāsts, un ir jāreķinās ar to, ka Latvijas nešaubīgi akceptētā modernizācijas pieeja var novest pie neveiksmēm un sarūgtinājumiem.

3.3. Latvijas izvēles atbalstīt valsts pārvaldes institūcijas un pilsonisko sabiedrību analīze

Šajā apakšnodaļā autors aplūkos Latvijas centienus ar attīstības sadarbības politikas ietvaros realizēto projektu palīdzību stiprināt Gruzijas un Moldovas valsts pārvaldes institūcijas un pilsonisko sabiedrību. Jautājums ir par to, cik nozīmīgi ir šie attīstības sadarbības komponenti un kāpēc Latvija ir izvēlējusies atbalstīt tieši valsts institūcijas un pilsonisko sabiedrību.

Ja aplūko 2005. gadā realizētos attīstības sadarbības projektus ar Gruziju un Moldovu, tad var redzēt, ka gandrīz visi šie projekti ir vērsti uz valsts un pašvaldību institūciju stiprināšanu, kā arī uz pilsoniskās sabiedrības kapacitātes paaugstināšanu. Gandrīz visu projektu centrā ir tikusi novietota Latvijas pieredzes nodošana Gruzijai un Moldovai. Trešajā tabulā ir apkopoti 2005. un 2006. gada attīstības sadarbības projekti, kas ir tikuši, tiek vai 2006. gada laikā vēl tiks realizēti. 2005. gadā projektu skaits Gruzijā un Moldovā ir tik atšķirīgs tāpēc, ka Moldova bija pirmā valsts, ar kuru Latvija aiz-

sāka attīstības sadarbību projektu veidā. Tas, ka Gruzija pieslēdzās vēlāk, izskaidro to, kāpēc šajā valstī 2005. gadā tika realizēti tikai trīs projekti. Atšķirīgo realizēto projektu skaitu var skaidrot arī ar to, ka Moldovā ir notikusi Latvijas izpētes vizīte, kamēr Gruzijā šāda vizīte nav notikusi, neraugoties uz to, ka tāda ir bijusi ielānota.³⁵

3. tabula

ATTĪSTĪBAS SADARBĪBA AR GRUZIJU UN MOLDOVU
2005. UN 2006. GADĀ

Attīstības sadarbība ar Gruziju 2005. gadā
Projekti
1. Latvijas–Gruzijas NVO forums. Gruzijas un Latvijas NVO dalīšanās pieredzē.
2. Atbalsts Gruzijas pašvaldību kapacitātes un vietējās demokrātijas stiprināšanā. Latvijas pieredzes nodošana.
3. Gruzijas Republikas masu mediju sektora stiprināšana Eiropas integrācijas procesā.
Attīstības sadarbība ar Moldovu 2005. gadā³⁶
Projekti
1. Atbalsta sniegšana Moldovas Republikas valsts pārvaldes sistēmas kapacitātes stiprināšanai valsts robežapsardzības un kontroles jomā, kā arī ārzemnieku uzraudzībā.
2. Atbalsta sniegšana Moldovas Republikas valsts pārvaldes sistēmas kapacitātes stiprināšanā brīvības atņemšanas iestāžu pārvaldīšanas un reformēšanas jomā.
3. Moldovas muitas maksājumu iekasēšanas un muižošanas caurspīdīguma uzlabošana.
4. Tehniskā palīdzība ES integrācijas jautājumu koordinācijas modeļa izveidē Moldovas valsts pārvaldei.
5. Pirmā starptautiskā valsts pārvaldes vasaras skola. Trīs Moldovas valsts institūciju pārstāvju dalība vasaras skolā.
6. Moldovas pašvaldību administratīvās kapacitātes celšana.
7. Konference “Baltijas ES integrācija: Rekomendācijas Moldovai”. Latvijas pieredzes prezentēšana.

8. Līdzfinansējuma līgums ar UNDP Moldovā projekta “Moldovas parlamenta institucionālās kapacitātes celšana” īstenošanai.
Attīstības sadarbība ar Gruziju 2006. gadā
Projekti
1. Projekta “Muzejs atvērts sabiedrībai” īstenošana. Latvijas eksperts strādās Gruzijas Valsts muzejā, lai stiprinātu un atbalstītu pārmaiņu procesus Gruzijas muzeju sistēmā, izmantojot Latvijas pieredzi.
2. Tieslietu ministrijas priekšizpētes vizīte. Tieslietu ministrijas priekšizpētes vizīte notika, lai apzinātu jomas, kurās Latvija varētu dalīties pieredzē un sniegt atbalstu.
3. Mērķgrupu aktivizēšana administratīvo resursu ļaunprātīgas izmantošanas novēršanai priekšvēlēšanu laikā Gruzijā. Pilsoniskās sabiedrības stiprināšana.
4. Gruzijas pašvaldību izpildvaras un kapacitātes stiprināšana. Gruzijas pašvaldību pārstāvju kompetences un zināšanu paaugstināšana efektīvai pakalpojumu nodrošināšanai.
5. Audiovizuālā sektora attīstība Gruzijā: dokumentālās filmas. Atbalsts Gruzijas audiovizuālā sektora attīstībai. Institucionālais atbalsts un dokumentālo filmu producentu apmācība, kā arī pieredzes un informācijas apmaiņas veicināšana starp Latviju un Gruziju.
6. “Sigulda – Čiatura – elpo brīvi”. Pašvaldību sadarbības atjaunošana. Teorētisks un praktisks atbalsts pašvaldību attīstības veicināšanai Čiaturas pilsētā.
Attīstības sadarbība ar Moldovu 2006. gadā
Projekti
1. Moldovas muitas maksājumu iekasēšanas un muitošanas caurspīdīguma uzlabošana.
2. Atbalsta sniegšana Moldovas Republikai valsts pārvaldes sistēmas kapacitātes stiprināšanai valsts robežas drošības, robežapsardzības un kontroles jomā, kā arī ārzemnieku uzraudzībā.
3. Otrais starptautiskais sabiedrības vadības vasaras institūts. Moldovas un Gruzijas pārstāvju dalības vasaras skolā atbalstīšana.
4. Ogres un Basarabeaskas pašvaldību attīstības veicināšana un administratīvās kapacitātes stiprināšana.

5. Moldovas Republikas Ekoloģijas un dabas resursu ministrijas sistēmas kapacitātes stiprināšana būtiskos vides aizsardzības jautājumos.
6. Atbalsts Moldovas ilgtspējīgas ekonomiskās attīstības plānošanai. Moldovas Ekonomikas ministrijas, Finanšu un statistikas institūta darbinieku pieredzes apmaiņas brauciena uz Latviju organizēšana.
7. Atbalsts Moldovas Republikas pilsoniskas sabiedrības attīstībai un sabiedrības iesaistīšanai lēmumu pieņemšanas procesā. Trīs Moldovas preses pārstāvju un trīs Moldovas mazā biznesa asociācijas biedru pieredzes apmaiņas vizīte Rīgā.
8. Moldovas Republikas izglītības attīstības veicināšana lauksaimniecības sektorā. Moldovas lauksaimniecības speciālistu apmācības Latvijā.
9. Moldovas – Latvijas pilsoniskās sabiedrības forums “Ceļā uz Eiropas Savienību”. Latvijas pieredzes nodošana, lai veicinātu Moldovas pilsoniskās sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesos virzībā uz ES.

Arī 2006. gadā plānotos projektus raksturo palīdzība Gruzijas un Moldovas valsts un pašvaldību institūcijām, kā arī pilsoniskās sabiedrības stiprināšanas centieni, taču ir vērojama tendence, ka parādās cita profila projekti, piemēram, audiovizuālā sektora attīstība Gruzijā un Moldovas lauksaimniecības speciālistu apmācība Latvijā. Šie projekti, lai arī orientēti uz Latvijas pieredzes nodošanu citu valstu speciālistiem, tomēr nedaudz atšķiras no 2005. gada šaurās valsts un pašvaldību institūciju atbalstīšanas tendences. Var prognozēt, ka šī tendence nākotnē turpināsies un ka Latvijas attīstības sadarbības politika turpmāk kļūs iekšēji daudzveidīgāka. Tiesa gan, šo tendenci nevar vērtēt viennozīmīgi. No vienas puses, ja valsts pārvaldes institūciju reformu pieredze un integrācija ES ir Latvijas stiprās puses, tad nevalstiskais sektors Latvijā ir ticis vērtēts dažādi. Pārsvarā vērtējums ir visai piesardzīgs, uzskatot, ka nevalstiskais sektors un pilsoniskā sabiedrība Latvijā vēl tikai atrodas veidošanās un nostiprināšanās stadijā. Tā kā Latvijā nav spēcīga nevalstiskā sektora, tad rodas jautājums par pieredzi, kuru Gruzijas un Moldovas kolēģiem varētu nodot Latvijas NVO. Savukārt, no otras puses, NVO sektora iesaistīšana Latvijas

attīstības sadarbības politikā ir ļoti nozīmīgs šīs politikas mērķis no Latvijas NVO kapacitātes paaugstināšanas viedokļa, proti, vietējām NVO ir jāiegūst pieredze attīstības sadarbības jomā, lai tās varētu piedalīties, piemēram, ES attīstības sadarbības politikas realizācijā un pieteikties uz finansējumu projektu realizācijai. Latvijai nākotnē vajadzēs sabalansēt vietējo NVO iespējas ar nepieciešamību pilnveidot attīstības sadarbības politikas nevalstisko komponentu, lai tas kļūtu pietiekami spēcīgs un spētu konkurēt ar citu valstu nevalstiskajām organizācijām par ES finansējumu.

Vēl viens būtisks jautājums ir par Latvijas izvēlēto stratēģiju, proti, pieredzes nodošanu, realizējot savu attīstības sadarbības politiku. Cik šāda pieeja ir attaisnojama? Lai atbildētu uz šo jautājumu, der aplūkot Latvijas attīstības sadarbības politikai atvēlēto finansējumu. Latvija divpusējai palīdzībai 2006. gadā atvēlēja 150 000 Ls, no kuriem jauniem projektiem novirzīti 90 000 Ls, savukārt Gruzijas valdības aptuveni aprēķini rāda, ka īstenojamie projekti un programmas ar finansējumu no starptautisko donoru puses 2004. gadā veidoja aptuveni 521 miljonu ASV dolāru. ASV ieguldījums Gruzijā veido vairāk nekā 1 miljardu un 200 miljonus ASV dolāru. Arī citi starptautiskie donori Gruzijā ir pārstāvēti, piemēram, Starptautiskais valūtas fonds atvēlējis 470 miljonus ASV dolāru, bet ES Gruzijai laikā no 1992. līdz 2000. gadam ir piešķīrusi vairāk nekā 600 miljonus eiro. No valstīm lielākie donori ir ASV, Vācija, Japāna un Nīderlande.³⁷ Moldova līdz šim ir saņēmusi krietni pieticīgāku palīdzību, taču arī šajā gadījumā ES laikā no 1991. līdz 2003. gadam ir piešķīrusi palīdzību 253 miljonu ASV dolāru apmērā.³⁸ Tā kā Latvijas iespējas ne tuvu nav tādas kā lielajiem starptautiskajiem donoriem, tad lielu, finansiālu ziņā ietilpīgu projektu īstenošana Latvijai nav pa spēkam. Līdz ar to Latvija nesniedz tiešu finansiālu palīdzību, bet gan dalās savā pieredzē, sniedzot konsultācijas Gruzijai un Moldovai. Ierobežotu finanšu resursu apstākļos šādas stratēģijas izvēle ir ne tikai dabiska, bet arī ļoti labi pamatota, proti, Latvijas iespējas atbilst palīdzības saņēmēju valstu vajadzībām.

Secinājumi

No Latvijas viedokļa raugoties, attīstības sadarbības politiku var uzskatīt par “uzspiestu” politiku, kas izriet no Latvijas integrācijas ES. Šādā situācijā minētās politikas realizācija ir apgrūtināta, jo tai pagaidām trūkst sabiedrības atbalsta. Šis trūkums izpaužas, piemēram, faktā, ka nabadzības mazināšana kā attīstības sadarbības politikas virsmērķis ir jāaizstāj ar citiem mērķiem, proti, jārada iespaids, ka lielākā ieguvēja no palīdzības sniegšanas ir pati Latvija, nevis valstis, kas saņem tās sniegto atbalstu. Īstermiņā šāda taktika ir saprotama un attaisnojama, taču ilgtermiņā tā ir ļoti bīstama, jo var izstrādāties izkropļota šīs politikas realizēšanas kultūra.

Raksta gaitā pierādījās tas, ka ir ļoti būtiski neaplūkot attīstības sadarbības politiku atrauti no teorētiskajām diskusijām par attīstības jautājumiem, jo tas ļautu attīstīt kritiskāku pieeju attīstības sadarbības politikas realizēšanai un pasargātu no pārlietu liela optimisma šīs politikas realizācijas procesā, jo attīstība ir process, kura galaiznākums ir neskaidrs, tāpēc pat vislabākie ieteikumi var ciest neveiksmi, ja attīstība tiks uztverta kā vienkāršots process, kura gaitā vienas valstis kļūst iekšēji līdzīgākas citām valstīm. Kritiskāko attīstības pieeju apguve ļautu Latvijai izvairīties no nekritiskas pieejas attīstības sadarbības politikas veidošanai, jo attīstība ir process, kura gaitā mācās ne tikai palīdzības saņēmēja valsts, bet arī tā valsts, kas palīdzību sniedz.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Raksta autors izsaka visdziļāko pateicību LR Ārlietu ministrijas Ekonomisko attiecību un attīstības sadarbības politikas direkcijas Divpusējās palīdzības koordinācijas nodaļas vadītājam Zanei Ivanovai par sniegto atbalstu raksta tapšanā.
- ² Attīstības sadarbība. LR Ārlietu ministrija. www.am.gov.lv, skatīta 22.06.2006.
- ³ Plānā 2006. gadam par prioritārajām valstīm tika atzītas Gruzija un Moldova, taču, neraugoties uz to, ka 2005. gadā kā prioritāras tika minētas veselās

piecas valstis (Gruzija, Moldova, Ukraina, Uzbekistāna un Baltkrievija), jau 2005. gadā lielākā sadarbība notika tieši ar Gruziju un Moldovu, kā rezultātā Latvija izvēlējās 2006. gadā esošo sadarbību padziļināt un koncentrēt uz mazāku valstu skaitu. Gruzija un Moldova tika izvēlētas, ņemot vērā izveidojušos kontaktus, valstu ārpolitisko virzību un vēlmi sadarboties ar Latviju, teritoriālo samērojamību un šo valstu kā attīstības valstu aspektus. Attīstības sadarbības politikas plāns 2006. gadam. LR Ārlietu ministrija. www.am.gov.lv, skatīta 22.06.2006.

- ⁴ Relatīvo nabadzību, raugoties no starptautisko attiecību pieejas viedokļa, ir iespējams raksturot ne tikai kā ienākumu līmeņa atšķirības, kuras pastāv vienas valsts līmenī, bet arī atšķirības, kuras pastāv starp valstīm. Piemēram, Latvija ir nabadzīgāka par Portugāli, taču ne vienu, ne otru valsti nevar raksturot kā nabadzīgu.
- ⁵ *Hagenaars A., de Vos K.* The Definition and Measurement of Poverty // The Journal of Human Resources. 1988. Vol. 23, no. 2. P. 212.
- ⁶ The World Bank. Understanding poverty. www.worldbank.org, skatīta 08.08.2006.
- ⁷ Scottish Poverty Information Unit. Overview of key debates. www.povertyinformation.org, skatīta 08.08.2006.
- ⁸ Human Development Report 2005. Ienākumu un patēriņa nevienlīdzība. <http://hdr.undp.org/statistics/data/indicators.cfm?x=147&y=1&z=1>, skatīta 01.05.2006.
- ⁹ *Thomas C.* Poverty, Development and Hunger // Globalization of World Politics. Alternative approaches to international theory / Ed. J. Baylis and S. Smith. 3rd edition. Oxford University Press, 2005.
- ¹⁰ Swedish International Development Cooperation Agency. Who is poor? www.sida.se, skatīta 08.08.2006.
- ¹¹ DAC list of ODA recipients. Effective from 2006 for reporting from 2005, 2006 and 2007. <http://www.oecd.org/dataoecd/43/51/35832713.pdf>
- ¹² DAC list of ODA recipients as at 1 January 2005. Information note on the revision of the DAC list. http://www.oecd.org/document/16/0,2340,en_2649_34447_2093101_1_1_1_1,00.html
- ¹³ *Martinussen J.* Society, State & Market. A Guide to Competing Theories of Development. Fernwood Publishing, Halifax Nova Scotia, 1997.
- ¹⁴ Attīstības sadarbība ar Moldovu 2005. gadā. Attīstības sadarbība ar Gruziju 2005. gadā. LR Ārlietu ministrija. Attīstības sadarbības politika. www.am.gov.lv, skatīta 27.06.2006.

- ¹⁵ *Thomas C. Poverty, Development, and Hunger*. P. 650.
- ¹⁶ Tāds pats viedoklis aukstā kara laikā bija raksturīgs arī sociālistiskajām valstīm, tikai ar to atšķirību, ka attīstības valstīm vajadzēja kļūt līdzīgākām sociālistiskajām valstīm.
- ¹⁷ Šī darba autors nepretendē uz to, ka piedāvātā attīstības pieeju klasifikācija ir pilnīga un izsmelīga. Tieši otrādi. Katras attīstības pieejas ietvaros pastāv būtiskas atšķirības starp dažādu pētnieku uzskatiem. Pastāv ļoti daudzveidīgi marksistu, feministu, modernizācijas teoriju pārstāvju uzskati par to, kas ir attīstība, kādi ir tās mērķi un kādas ir vislabākās stratēģijas.
- ¹⁸ *Martinussen J. Society, State & Market. A Guide to Competing Theories of Development*.
- ¹⁹ *Peet R., Hartwick E. Theories of Development*. The Guilford Press, 1999.
- ²⁰ *Thomas C. Poverty, Development, and Hunger*.
- ²¹ Lai arī marksistu autori ar atkarības teorijas palīdzību ir pakļāvuši asai kritikai modernizācijas jēdzienu, tomēr būtībā marksisti paši piedāvā nedaudz atšķirīgu modernizācijas scenāriju. Ja vairums modernizācijas pieejas autoru uzskatīja, ka attīstības valstīm laika gaitā vajadzēja transformēties un kļūt līdzīgākām Rietumvalstīm, tad marksistu autori uzskatīja, ka attīstības valstīm vajadzēja kļūt līdzīgākām sociālistiskajām valstīm, kas būtībā tā pati modernizācijas pieeja vien ir, tikai vērsta citā virzienā.
- ²² *Martinussen J. Society, State & Market. A Guide to Competing Theories of Development*. P. 171.
- ²³ Turpat. 174. lpp.
- ²⁴ Argumenti par valsts lomu attīstības procesa veicināšanā pārsvarā attiecas tikai uz valsts pārvaldes kvalitāti, nevis uz valsts iejaukšanos ekonomikā. Lai arī valsts loma ekonomiskās attīstības organizēšanā un plānošanā, pēc dažu autoru domām, ir visai būtiska, tomēr neoklasiskie ekonomisti, kā Bagvati, Litls un Bauers, ir asi kritizējuši valsts iejaukšanos ekonomikā.
- ²⁵ Valstij ir jābūt spējīgai mikstināt attīstības procesa blakusparādības, jo attīstības gaitā mainās sabiedrības sociālā struktūra. Attīstība rada gan uzvarētājus, kas ar notikumu virzību ir apmierināti, gan zaudētājus, kuru frustrācija reizēm tiek izpausta ar vardarbīgiem līdzekļiem. Tas nozīmē, ka valstij ir jāspēj reintegrēt tās grupas, kuras attīstības procesa gaitā ir nonākušas zaudētāju lomā.
- ²⁶ *Martinussen J. Society, State & Market. A Guide to Competing Theories of Development*. P. 226.
- ²⁷ Turpat. 275. lpp.

- ²⁸ Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas programma no 2006. līdz 2010. gadam. 2006. 6. lpp.
- ²⁹ Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Gruziju 2006.–2008. gadam. 6. lpp.
- ³⁰ Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas programma no 2006. līdz 2010. gadam. 2006. 6.–7. lpp.
- ³¹ Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes. 2003. 1. lpp.
- ³² Turpat. 3.–4. lpp.
- ³³ Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Gruziju 2006.–2008. gadam. 35. lpp.
- ³⁴ Konceptija finansējuma palielināšanai no 2006. gada līdz 2010. gadam no valsts budžeta Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas īstenošanai. 2006; Ministru kabineta rīkojums Nr. 77 “Par Konceptiju finansējuma palielināšanai no valsts budžeta 2006.–2010. gadā Latvijas Republikas attīstības sadarbības politikas īstenošanai”. 2006.
- ³⁵ Ir jāņem vērā tas, ka attīstības sadarbības politikas realizācijā var rasties sarežģījumi, jo, neraugoties uz to, ka Moldova un Gruzija ir tikušas definētas kā prioritāras valstis, tomēr vēstniecība Latvijai ir tikai Gruzijā, kas tikusi atvērta salīdzinoši nesen. Savukārt Moldovā Latvijai nav savas vēstniecības, tāpēc partneru meklējumi šajā valstī ir nedaudz apgrūtināti. Plānojot attīstības sadarbības prioritātes, būtu nepieciešams, lai tās ietu kopsolī ar Latvijas kopējo ārpolitiku, proti, lai attīstības sadarbības politiku atbalstītu vēstniecību atvēršana tajās valstīs, kurām Latvija ir izvēlējusies palīdzēt.
- ³⁶ Attīstības sadarbība ar Moldovu un Gruziju 2005. gadā. www.mfa.gov.lv, skatīta 22.06.2006.
- ³⁷ Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Gruziju 2006.–2008. gadam. 17.–23. lpp.
- ³⁸ Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Moldovu 2006.–2008. gadam. 12. lpp.

SANDIJA NOVICKA

Tiesības kā attīstības instrumenti

Latvija gan starptautisku un reģionālu starpvaldību organizāciju ietekmē, gan ārpolitisku un iekšpolitisku apsvērumu dēļ arvien aktīvāk iesaistās attīstības sadarbības projektos. To vidū ir gan daudzpusēji, gan divpusēji. Latvijas “firmas zīme” attiecībā uz NVS reģiona valstīm un dažām Balkānu reģiona valstīm šobrīd ir kopīga vēsture, salīdzinoši ātrā un veiksmīgā pāreja no plānveida ekonomikas uz brīvā tirgus ekonomiku, tiesību reforma un iestāšanās Eiropas Savienībā.

No Ārlietu ministrijas mājaslapā pieejamās informācijas redzams, ka Latvija ir gatava nodot savu pieredzi un prasmes teju vai visās jomās, arī tajās, kas Latvijā pašā joprojām ir problēmu saraksta galvgalī, piemēram, iecietības veicināšana.¹ Starp palīdzības veidiem, ko Latvija sniedz/ir gatava sniegt pārejas ekonomikas un attīstības valstīm, ir palīdzība tiesību aktu izstrādē dažādās jomās. Arī Latvijai pārejas laikā daudzas valstis un starptautiskās organizācijas sniedza palīdzību saistībā ar tiesību sistēmas reformu, specifisku tiesību aktu izstrādi. Šī raksta mērķis ir dot ieskatu par to, kāpēc tiesību reforma ir būtisks attīstības priekšnosacījums, kādas ir tipiskākās kļūdas un problēmas, kas saistītas ar attīstības palīdzību tiesību izstrādē vai pilnveidošanā, un kādas ir Latvijas iespējas izmantot tiesības kā attīstības instrumentu.

Labas tiesības kā vispārējās attīstības priekšnoteikums

Attīstības sadarbības mērķis ir veicināt mazāk attīstīto valstu un to sabiedrību ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību, mazināt

nabadzību pasaulē.² Konkrētu attīstības sadarbības projektu stratēģija paredz konkrētāku apakšmērķu sasniegšanu. Piemēram, pilsoniskās sabiedrības stiprināšana, valsts pārvaldes uzlabošana, uzņēmējdarbības vides uzlabošana.³ Pārskati un attīstības sadarbības projektu izvērtējumi bieži atklāj, ka viens no galvenajiem instrumentiem šo apakšmērķu sasniegšanai ir saņēmējvalsts tiesību sistēmas reforma, pilnveidošana. Liela daļa no projekta laika, finanšu līdzekļiem un cilvēku resursiem tiek veltīta saņēmējvalsts tiesību reformai.⁴ Kāpēc?

Ir veikti neskaitāmi pētījumi par to, kā tiesības ietekmē situāciju konkrētā valstī, tai skaitā tās ekonomisko izaugsmi, pilsoniskās sabiedrības attīstību un vispārējo izaugsmi. Lielākā daļa pētījumu apļiecina, ka valsts izaugsme ir cieši saistīta ar valstī esošajām tiesībām. Tiesības nereti tiek raksturotas kā vispārējs attīstības motors, jo tās liek un palīdz mainīties visam pārējam. Tā, piemēram, tiek norādīts, ka ārvalstu investori ir gatavi investēt līdzekļus kādā valstī tikai tad, ja attiecīgās valsts tiesības nodrošina šo investīciju aizsardzību. Savukārt ārvalstu investīcijas ir nepieciešamas valsts ekonomiskajai izaugsmei.⁵ Modernas un labas tiesības nodrošina tiesisku valsti, kas savukārt veicina labklājības pieaugumu. Šo apsvērumu dēļ jau neskaitāmus gadus vienas valstis vai valstu grupas ir atbalstījušas, veicinājušas vai pat uzspiedušas tiesību reformu citām valstīm.

Tomēr tiek pausts arī viedoklis, ka saikne starp tiesībām un vispārēju valsts attīstību ir tikai prezumpcija, kuras patiesums dzīvē nav apstiprināts. Kā pamatojums tam tiek minēti neskaitāmie projekti, kad ārvalstu palīdzība tiesību reformā nebija devusi gaidītos rezultātus. Viens no spilgtākajiem piemēriem ir ASV programma, kas pagājušā gadsimta 60. gados tika neveiksmīgi realizēta vairākās Dienvidamerikas valstīs. Projekta noslēgumā tā autori Deivids Trubeks (*David Trubek*) un Marks Galanters (*Mark Galanter*) bija spiesti atzīt šī projekta neveiksmi un izgāšanos.⁶

Lielā mērā šī diskusija ir saistīta ar dažādām teorijām par saikni starp tiesībām un sabiedrību, kurā tās darbojas. Pēc vienas teorijas tiesības ir autonomas un nav saistītas ar sabiedrību, kurā tās darbojas. Saskaņā ar šo teoriju tiesības var vienkārši izplatīt, tās transplantējot.

Savukārt citas teorijas piekritēji uzskata, ka tiesības ir līdzeklis, ar ko mainīt sabiedrību, un tiesību speciālisti ir kā inženieri, kas var konstruēt sabiedrību un tajā notiekošo. Pastāv arī teorija, ka tiesības atbilst sabiedrības sociāli politiskajai struktūrai. Tādēļ tiesību transplantācija ne vienmēr iespējama, jo attiecīgās sabiedrības sociāli politiskā struktūra var nebūt gatava pieņemt attiecīgo transplantu.⁷ Tomēr arvien vairāk pētnieku nonāk pie secinājuma, ka, pat ja tiesības nav cēlonis izmaiņām sabiedrībā, tās tomēr atrodas ļoti ciešā mijiedarbībā ar sabiedrību.⁸ Tātad tiesības var būt attīstības instruments.

Neveiksmīgo projektu analizētāji atzīst, ka tiesībām ir ievērojama loma valsts attīstībā. Tomēr valsts attīstību nespēj nodrošināt tiesības, kas ir tikai uz papīra un praksē netiek piemērotas.⁹ Kā daudzu projektu neveiksmes cēlonis tiek minēts tas, ka no attīstītajām valstīm pārņemtās tiesības nav bijušas piemērotas attiecīgajai saņēmējvalstij, t.i., tiesības nav bijušas pienācīgi adaptētas saņēmējvalsts vajadzībām. Otra galvenā problēma, kas ir konstatēta, ir nepietiekama uzmanības pievēršana tam, lai tiesības praksē tiktu piemērotas. Proti, līdzekļi un darbs ir jāvelta ne tikai tiesību aktu izstrādei, bet arī cilvēku sagatavošanai to piemērošanai. Turklāt jāstrādā ne tikai ar attiecīgo valdību, ierēdņiem un tiesnešiem, bet arī ar tiem cilvēkiem, kuru tiesību aizsardzībai un nodrošināšanai konkrētie tiesību akti ir paredzēti. Jāveicina jaunas juridiskās kultūras rašanās. Jāpanāk, ka sabiedrība pieprasa, izjūt vajadzību un māk pielietot labas tiesības.¹⁰ Tikai tādā gadījumā sniegtā palīdzība nesīs gaidītos rezultātus.

Tiesību pilnveidošanas fragmentārisms

Visbiežāk attīstības sadarbības projekta ietvaros uzmanība tiek veltīta tikai atsevišķām tiesību jomām. Tam var būt dažādi iemesli – nepietiekami līdzekļi, ierobežots laiks, kompetences jomas.

Iemesls var būt arī saņēmējvalsts nevēlēšanās pieņemt ārvalsts palīdzību noteiktu jautājumu risināšanā. Tiesības ir saistītas ar valsts suverenitāti. Tās nereti ir arī noteiktas ideoloģijas nesējas. Jomās, kur

tas ir izteikti, piemēram, konstitucionālās tiesības, valstī aizsargātās pamattiesības, saņēmējvalsts var nebūt gatava sadarbībai. Savukārt likumi citās jomās tiek uzskatīti par tehniskiem jautājumiem, kur ārvalstu pieredze labprāt tiek uzklauta. Pie tādām jomām pieskaitāmi maksātspējas likumi, finanšu instrumentu tiesības, komerciesības.¹¹

Turklāt jāņem vērā, ka ļoti bieži ir situācijas, kad vienā valstī attīstības sadarbības projektus realizē vairākas valstis vai starptautiskās organizācijas vienlaicīgi vai cita pēc citas. Līdz ar to ir nepieciešama pastiprināta palīdzības koordinācija. Donorvalstīm, ekspertiem, neskatoties uz to, ka tie sniedz savu ekspertīzi konkrētā jomā, jautājumā, nepieciešams paturēt prātā kopējo situāciju valstī, vispārējos attīstības sadarbības mērķus. Ekspertiem iespēju robežās būtu jāpārziņa saņēmējvalsts kopējā tiesību sistēma vai jāstrādā ciešā saiknē ar vietējiem speciālistiem. Pretējā gadījumā var tikt apdraudēta valsts integrēta attīstība, rasties nesaskaņas, pretrunas starp dažādu ekspertu palīdzības rezultātā radītajiem “produktiem”. Tas savukārt var mazināt palīdzības efektivitāti vai vispār to izslēgt.

Pastāv gan viedoklis, ka arī daļēja jeb fragmentāra tiesību sistēmas reforma, pilnveidošana ir vēlama un var sniegt pozitīvus rezultātus. Proti, tiek pausts viedoklis, ka reformas vienā tiesību jomā veicina tiesību reformu arī citās tiesību jomās, jo ir savstarpēji saistītas.¹² Turklāt, ja tiek sakārtotas tiesības, kas saistītas ar komercdarbību, valstu iedzīvotājiem palielinās iespēja nodrošināt savas primārās vajadzības. Kad tas ir noticis, cilvēki sāk domāt par citiem jautājumiem un pieprasa reformas arī pārējās jomās.

Tiesību izplatīšanās

Tiesību izplatīšanos mūsdienās var iedalīt divos galvenajos veidos. Pirmkārt, liela nozīme mūsdienās ir globālai vai reģionālai tiesību standartizācijai,¹³ ko veic starptautiskas vai reģionālas starpvaldību vai nevalstiskās organizācijas. Tie var būt starptautiski daudzpusēji līgumi, direktīvas, regulas, kā arī dažāda nosaukuma ieteikuma

tiesības. To mērķis ir standartizēt noteikumus kādā jomā un tādējādi samazināt darījumu izmaksas, novērst tirgus barjeras, veicināt konkurenci vai paaugstināt standartus kādā jomā.

Izstrādājot vienotu kāda jautājuma regulējumu, var būtiski uzlabot šī jautājuma tiesisko regulējumu dažādās valstīs. Dažādu apsvērumu dēļ (piederības vai nepieciešamo resursu trūkums) šis process šajās valstīs varētu būt krietni vien ilgstošāks un sarežģītāks. Tādējādi šīm valstīm tiek atvieglota iespēja piedalīties un saņemt labumus no dalības globālajā tirgū.¹⁴

Tiesību standartizācija novērš arī tā saukto šoppingu, kad komersanti izmanto savai darbībai attīstības vai jaunattīstības valstis. Minētais ļauj attiecīgajiem komersantiem samazināt ražošanas izmaksas. Tomēr bieži tas notiek uz cilvēktiesību, demokrātijas, apkārtējās vides rēķina.¹⁵ Līdz ar to tiesību standartizācijas rezultātā bieži tiek paaugstināti piemērojamie standarti, kas var būtiski veicināt vides aizsardzību, ilgtspējīgu attīstību un cilvēktiesību ievērošanu.

Tādējādi forumi, ko nodrošina starptautiskas un reģionālas organizācijas, kuru dalībvalsts ir arī Latvija, dod iespējas Latvijai iesaistīties tiesību standartizācijas procesos, iestāties par sasāpējušu jautājumu risināšanu.

Otrs veids, kā tiesības izplatās, ir tā sauktais tiesību eksports, kā arī tiesību transplantēšana. Tiesības tiek transplantētas vai importētas dažādos veidos un dažādu iemeslu dēļ. Ļoti bieži, strādājot pie jauna likumprojekta, attiecīgās valsts speciālisti sāk ar to, ka apzina citu valstu pieredzi konkrētā jautājuma regulēšanā un attiecīgi par paraugu izvēlas, viņuprāt, veiksmīgāko risinājumu vai arī mēģina kombinēt dažādu valstu pieredzi, pielāgojot to savas valsts vajadzībām.

Citu valstu tiesības tiek pārņemtas arī starptautiskās vai divpusējās attīstības sadarbības projektu ietvaros. Šādos gadījumos visbiežāk uz saņēmējvalsti tiek nosūtīti eksperti, lai palīdzētu veikt reformu noteiktā tiesību jomā. Tiek organizētas arī saņēmējvalsts speciālistu apmācības donorvalstī, iepazīstinot viņus ar donorvalsts tiesībām, pieredzi. Tā rezultātā nereti saņēmējvalsts pārņem donorvalsts pieredzi, tiesības.

Galvenais tiesību transplantēšanas pluss ir tas, ka tas ir samērā lēts un ātrs process. Tiesību attīstīšana mēģinājumu un kļūdu metodes ceļā būtu ilgstošs un dārgs process. Tomēr, ja tiesību transplantācijas process tiek pārlieku vienkāršots un netiek vēltīta pienācīga uzmanība nacionālajām vajadzībām, īpatnībām, palielinās risks, ka attiecīgo transplantu saņēmējvalsts nepieņems.

Neskaitāmi pētījumi apliecina, ka daudzi nosūtītie eksperti nav spējusi pietiekami iedziļināties saņēmējvalsts situācijā, nav pienācīgi izvērtējuši tās īpatnības. Tā vietā šie eksperti ir vienkārši piedāvājuši savas valsts tiesību aktus kā vienīgo pareizo risinājumu. Visbiežāk tas beidzas ar to, ka tiesības paliek tikai uz papīra un pat vairāku gadu garumā tā arī netiek piemērotas. Kā piemēru tam var minēt Japānas gadījumu, kad 1950. gadā Japānas Komerckodeksā tika iestrādāts ASV ārkārtīgi populārais un plaši lietotais noteikums par valdes lojalitātes pienākumu. Četrdesmit gadu garumā šis institūts netika piemērots Japānas tiesās un arī ikdienā tam nebija nekādas nozīmes.¹⁶

Saņēmējvalsts situācijas nepienācīga pārzināšana var novest ne tikai pie normām, kas nav nevienam vajadzīgas, bet pat izraisīt plaša mēroga finanšu krīzi saņēmējvalstī un ne tikai. Tā, piemēram, ekonomisko krīzi, kas sākās Indonēzijā 1998. gadā un ietekmēja arī citu valstu ekonomiku, lielā mērā izraisīja tieši palīdzības sniedzēju prasība un ieteikums deregulēt (atkāpties no tradīcijas, ka likumā visam sīki un detalizēti jābūt noteiktam) finanšu tiesības. Tā rezultātā finanšu sektorā Indonēzijā sākās masveida krāpšanās, kas noveda pie finanšu krīzes. Aizdevumu izsaimniekošana un cita veida krāpšanas gadījumi bija iespējami, jo vienlaicīgi ar šī sektora deregulāciju netika nodrošināta atbilstoša tirgus uzraudzība. Acīmredzot arī sabiedrība tam nebija gatava.¹⁷ Līdzīgi stāsti un pieredze ir arī Latvijai attiecībā uz tai pārejas laikā sniegto palīdzību un dotajiem padomiem.

Līdz ar to, palīdzot citiem, Latvijas valdībai un ekspertiem ir jāatceras, ka, lai tiešām sniegtu attīstības palīdzību saņēmējvalstīm, donorvalstīm un to ekspertiem ir jāorientējas saņēmējvalsts situācijā un vajadzībās. Pretējā gadījumā pūles nenesīs gaidītos rezultātus vai pat radīs papildu problēmas.

Latvijas iespējas izmantot tiesības kā attīstības instrumentu

Starptautiskās un reģionālās institūcijas

Tā kā viens no tiesību izplatīšanās veidiem ir caur starptautiskām vai reģionālām institūcijām, tad šos forumus arī Latvija var izmantot. Pirmkārt Latvija gan politiskā, gan ekspertu līmenī var dot savu ieguldījumu jaunu tiesību aktu izstrādē. Šajā procesā gan Latvijai ir jārēķinās ar savu politisko un ekonomisko ietekmi.

Vēsture liecina, ka diemžēl ne vienmēr sarunas starp valstīm, strādājot pie kopīga starptautisko tiesību akta, notiek kā līdzīgam ar līdzīgu. Rezultātā noteikts regulējums faktiski tiek uzspiests valstīm, kam ir mazāka ietekme starptautiskā līmenī. Tā, piemēram, ASV, izmantojot tirdzniecības ierobežošanas draudus, panāca, ka attīstības valstis pievienojās TRIPS. Attīstības valstis, kas pārsvarā ir intelektuālo tiesību importētājas, protams, vispār nebija ieinteresētas vienotā, efektīvā un spēcīgā intelektuālo tiesību aizsardzībā.¹⁸ Tomēr tās galu galā piekāpās ASV prasībām.

Protams, ir arī situācijas, kad "labas" tiesības nepieņem vai neatbalsta pasaules ietekmīgākās valstis un pārējās valstis to priekšā ir bezspēcīgas. Piemēram, ASV atteikšanās ratificēt Starptautiskās krimināltiesas statūtus. Līdz ar to, izstrādājot jaunus starptautiskus tiesību aktus, Latvijas spējas ietekmēt to saturu un iespaidu uz attīstību var būt ierobežotas vai iespējamas, tikai meklējot partnerus līdzīgi domājošo valstu vidū.

Tai pašā laikā jāuzsver, ka starptautisko tiesību avoti ir ne tikai starptautiski līgumi, bet arī paražu tiesības, kas rodas, valstīm atzīstot noteiktu uzvedību par juridiski saistošu. Paražu tiesības var rasties, valstīm noteiktā veidā vienvēidīgi rīkojoties vai konsekventi pieņemot, atbalstot noteiktu rīcību. Valsts attieksmi pret noteiktu paražu tiesību normu var paust arī valsts vadītāju runas, paziņojumi, starptautisku notikumu vērtējumi.

Līdz ar to ikreiz, kad Latvija ieņem noteiktu nostāju kādā starptautiski aktuālā jautājumā, mūsu valsts faktiski ietekmē to, kā attīstīsies vai varētu attīstīties starptautiskās tiesības. Tātad Latvija ietekmē to, kāda būs starptautisko tiesību attieksme pret noteiktu jautājumu. Turklāt jāņem vērā, ka nākotnē šī norma var skart ne tikai tālu no mums esošas valstis vai mūsu kaimiņus, bet arī mūs pašus.

Bez tam Latvija savu artavu starptautisko tiesību attīstībā var dot arī caur savām tiesām. Arvien biežāk Latvijas tiesām, izšķirot strīdus, nākas piemērot ne tikai vietējās tiesību normas, bet arī ES tiesības un starptautiskus līgumus. Piemērojot šos tiesību aktus, Latvijas tiesām ir jāapzinās, ka tās veido šo tiesību aktu piemērošanas praksi.

Savukārt Latvijas valdībai ir jāizvērtē, vai tā vēlas darīt šo pieredzi pieejamu citām valstīm. Tā, piemēram, lai apkopotu dažādu dalībvalstu pieredzi ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisijas (*United Nations Commission on International Trade, UNCITRAL*) izstrādāto konvenciju piemērošanā, UNCITRAL Sekretariāts ir izveidojis speciālu datu bāzi CLOUT. Attiecīgi ikvienā dalībvalstī ir jābūt institūcijai, kas apkopo šādus tiesu nolēmumus, apstrādā tos un pārsūta uz UNCITRAL Sekretariātu. Latvijā šāda prakses apkopošana aizvien vēl nenotiek. Līdz ar to citu valstu tiesām, tiesību speciālistiem mūsu pieredze nav pieejama. Tādējādi par kaut kādu Latvijas ietekmi uz šo konvenciju piemērošanas attīstību ir grūti runāt.

Starptautisku vai reģionālu tiesību aktu izstrādi Latvija var ne tieši ietekmēt arī gadījumos, kad Latvijas eksperti tiek iekļauti darba grupās. Jo vairāk spilgti un profesionāli Latvijas tiesību eksperti piedalīsies šādās darba grupās, kam uzticēta tiesību aktu projektu izstrāde, jo lielāka iespēja, ka tieši viņu viedoklis kļūs par noteicošo un vadošo. Turklāt ekspertu līmenī daudz mazāka nozīme ir attiecīgas valsts politiskajai vai ekonomiskajai ietekmei. Šajā līmenī daudz lielāka nozīme ir eksperta pieredzei, profesionalitātei un personībai. Līdz ar to, protams, ir vērts ieguldīt līdzekļus ekspertu apmācībā, pilnveidošanā.

Tiesību eksports, transplantācija

To, kura valsts kļūs par tiesību eksportētāju, nosaka dažādi apvērumi. Ne vienmēr ideja vai tiesību vērtība ir noteicošā. Attīstības palīdzība tiek sniegta divpusēju, trīspusēju vai daudzpusēju palīdzības programmu ietvaros. Daudzpusējas palīdzības programmas ietvaros palīdzību organizē un ietvaru nosaka starptautiska vai reģionāla institūcija. Līdz ar to valsts iespējas iesaistīties kā donorvalstij un tiesību eksportētājai ir atkarīgas no statusa un sadarbības līmeņa ar attiecīgo starptautisko vai reģionālo institūciju. Protams, svarīga ir arī Latvijas spēja piedāvāt vajadzīgo jomu ekspertus, kā arī nepieciešamo līdzfinansējumu. Līdz šim Latvija, sadarbojoties ar ES, ir iesaistījusies vairākos projektos. Tā, piemēram, Latvijas eksperti ir devuši savu ieguldījumu Kosovas tiesību reformā. Latvijas krimināltiesību eksperts U. Ķinis ir sadarbojies ar kosoviešiem, strādājot pie Kosovas krimināltiesību reformas. Savukārt E. Pārups sniedz palīdzību kosoviešiem publisko iepirkumu jomā.

Divpusēju vai trīspusēju palīdzības programmu ietvaros nozīme var būt valsts piederībai noteiktam ģeogrāfiskam reģionam, kultūrai vai organizācijai. Tā, piemēram, valsts, kuras mērķis ir pievienošanās ES, visdrīzāk velēsies transplantēt kādas ES dalībvalsts, nevis ārpus ES esošas valsts tiesības. Liela loma var būt arī valsts starptautiskajai reputācijai. Pētījumos ir konstatēts, ka ASV realizētās ārpolitikas dēļ daudzas valstis atsakās no ASV tiesību pārņemšanas, dodot priekšroku Kanādai, kuras tiesības ir visnotaļ līdzīgas ASV, bet kuras starptautiskā reputācija ir krietni vien neitrālāka.¹⁹

Izvēli sadarboties ar kādu valsti ietekmē arī donorvalsts loma noteiktā tiesību jomā. Nereti saņēmējvalstis izvēlas par donorvalstīm tās valstis, kam ir vislielākā loma attiecīgo jomu kontrolē. Tā, piemēram, noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanas novēršanas jomā daudzas valstis ir sekojušas ASV piemēram, jo tieši ASV aktīvi darbojas šajā jomā un izsaka pārmetumus tām valstīm, kur šis jautājums ir nepietiekami risināts. Pārņemot "kontrolētājvalsts" tiesības un pieredzi,

saņēmējvalstis cer mazināt pārmetumus nākotnē par nepietiekamu rīcību konkrētā jautājuma risināšanā.²⁰

Ne mazāk svarīgs faktors ir donorvalsts īpašā pieredze. Valsts, kas izgājusi līdzīgu attīstības procesu, kam ar saņēmējvalsti ir kopīga vēsture un kopīgi nākotnes mērķi, kopīga valoda, noteikti ir daudz pievilcīgāka kā donorvalsts.

Šie apsvērumi noteikti ir jāņem vērā, Latvijai izvēloties attīstības sadarbības partnerus un ekspertīzes sfēras. Tomēr Latvijai arī jāpatur prātā tās kļūdas, kas tika pieļautas laikā, kad Latvija bija saņēmējvalsts. Proti, nedrīkst pārvērtēt savu pieredzi un ekspertīzi. Tāpat nedrīkst atstāt novārtā saņēmējvalsts īpatnības. Lai arī Latvijai tik tiešām ir daudz kopīga ar Moldovu, Gruziju, kas šobrīd ir galvenās Latvijas divpusējās attīstības sadarbības partneres, pastāv tomēr arī milzīgas atšķirības, kuru atstāšana novārtā var mazināt projektu efektivitāti.

Viens no veidiem, kā apzināt galvenās problēmas dažādās tiesību jomās, var būt vietējo juridisko biroju iesaistīšana. Valdības pārstāvjiem, ierēdņiem var nebūt nepieciešamo praktisko zināšanu par reālo situāciju. Savukārt vietējie juridiskie biroji, kas regulāri strādā ar saņēmējvalsts tiesībām, kā arī sniedz juridiskās konsultācijas ārvalstu investoriem, to dara ikdienā. Līdz ar to tiem ir skaidri redzamas galvenās problēmas un varētu būt arī priekšlikumi par nepieciešamajām izmaiņām. Turklāt, ņemot vērā, ka šie biroji ikdienā konsultē klientus par šiem jautājumiem, problēmu un nepieciešamo izmaiņu apkopošana būtu salīdzinoši ātra un prasītu nelielus resursus.

Latvijas tiesību eksportu un attīstību Latvija var veicināt, ne tikai sūtot savus ekspertus uz saņēmējvalstīm. Tiesību eksportu var veicināt arī pasīvākā veidā. Proti, piešķirot finansējumu attīstības vai pārejas ekonomikas valstu studentiem jurisprudences studijām Latvijā. Studenti, kas ieguvuši jurisprudences grādu Latvijā, atgriežoties atpakaļ savā valstī, noteikti paņems līdzi arī labāko no Latvijas tiesībām, Latvijas pieredzes.

Latvijas tiesību eksportu var veicināt arī Latvijas tiesību aktu vienkārša un ātra pieejamība svešvalodās. Kā jau iepriekš minēts,

izstrādājot jaunu tiesību projektu, pirmais solis nereti ir citu valstu pieredzes apkopošana. Šeit liela loma ir šīs pieredzes pieejamībai. Ja Latvijas tiesību akti, kā arī judikatūra būs pieejama internetā vairākās vai vismaz vienā no izplatītākajām svešvalodām, būtiski pieaugs iespēja, ka kāds to atradīs, izvērtēs un ņems vērā.

Secinājumi

Tiesības neapšaubāmi ir iedarbīgs attīstības instruments. Tomēr jāņem vērā, ka jaunu tiesību aktu izstrāde *per se* nav un nebūs pietiekama attīstības veicināšanai. Tiesības kā attīstības instruments nesīs rezultātus tikai tad, ja kompleksā ar jaunu tiesību normu ieviešanu tiks veikti pasākumi, lai nodrošinātu šo normu piemērošanu un darbību dzīvē.

Latvijai ir virkne iespēju, kā izmantot tiesības kā attīstības instrumentu. Tas var notikt ne tikai attīstības sadarbības projektu ietvaros. Katrs Latvijas valsts pārstāvis, eksperts, tiesnesis vai tiesību speciālists var ietekmēt tiesību attīstību un tātad vispārējo attīstību.

Savukārt konkrētu attīstības sadarbības projektu ietvaros jāpatur prātā trīs tipiskākās kļūdas, kuras gadu no gada tiek pieļautas, sniedzot palīdzību mazāk attīstītām valstīm:

1) saņēmējvalsts vajadzības un situācija netiek pienācīgi izvērtēta;

2) sadarbības projekti ir pārāk īslaicīgi un kapacitātes ziņā ierobežoti, lai radītu pienācīgu mehānismu atbilstošu tiesību radīšanai un to piemērošanas nodrošināšanai;

3) atsevišķu sadarbības projektu ietvaros uzmanība ir veltīta tikai kādam konkrētam tiesību jautājumam, pazaudējot kopskatu uz visu saņēmējvalsts tiesību sistēmu kopumā.

Acīmredzot projekti būtu jāuzsāk tikai tajos gadījumos, kad ir pilnīga pārliecība par spēju izvairīties no šīm kļūdām. Pretējā gadījumā projekts lielā mērā ir līdzekļu veltīga izšķiešana.

Atsauces un piezīmes

- ¹ www.am.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/?print=on, pēdējoreiz skatīta 14.08.2006.
- ² Latvijas Republikas attīstības sadarbības politikas pamatnostādnes. www.am.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatnostadnes, pēdējoreiz skatīta 14.08.2006.
- ³ Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Moldovu periodam no 2006. gada līdz 2008. gadam.
- ⁴ Sk., piem., Latvijas valsts stratēģiju attīstības sadarbībai ar Gruziju periodam no 2006. gada līdz 2008. gadam.
- ⁵ *Carothers T.* Promoting the Rule of Law Abroad. The Problem of Knowledge // Carnegie Endowment for International Peace. Working Paper No. 34. January 2003. P. 6.
- ⁶ *Stephenson M. C.* A Trojan Horse Behind Chinese Walls?: Problems and Prospects of US-Sponsored "Rule of Law" Reform Projects in the People's Republic of China // Center for International Development at Harvard University. Working Paper No. 47. May 2000. P. 2.
- ⁷ *Dr. Mistelis L. A.* Regulatory Aspects: Globalization, Harmonization, Legal Transplants, and Law Reform – Some Fundamental Observations // International Lawyer. Fall 2000. Vol. 34 (3). P. 1062.
- ⁸ *Sen A.* What is the Role of Legal and Judicial Reform in the Development Process? Speech delivered in the World Bank Legal Conference on Role of Legal and Judicial Reform in Development, Washington, DC, June 5, 2000.
- ⁹ *Golub S.* Beyond Rule of Law Ortodoxy. The Legal Empowerment Alternativ // Carnegie Endowment for International Peace. Working Paper No. 41. October 2003. P. 26.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ *Schauer F.* The Politics and Incentives of Legal Transplantation // Center for International Development at Harvard University. Working Paper No. 44. April 2000. P. 7.
- ¹² *Stephenson M.C.* A Trojan Horse Behind Chinese Walls?: Problems and Prospects of US-Sponsored "Rule of Law" Reform Projects in the People's Republic of China. P. 16.
- ¹³ Vārds "standartizācija" šajā rakstā ir lietots plašā nozīmē un ietver sevī tiesību unifikāciju, harmonizāciju un tuvināšanu.

- ¹⁴ *Corell H.* Under-Secretary-General for Legal Affairs. Opening Speech at UNCITRAL's 35th session, New York, 17 June 2002. Pieejams: <http://www.un.org/law/counsel/english/uncitral2002.htm>
- ¹⁵ *Dr. Zekos G. I.* Cyberspace and Globalization // *Law, Social Justice and Global Development Journal*. 2002 (1). Pieejams: <http://elj.warwick.ac.uk/global/02-1/zekos.html>
- ¹⁶ *Milhaupt C.J.* Re-examining Legal Transplants: The Director's fiduciary duty in Japanese Corporate Law // *American Journal of Comparative Law*. Fall 2003. P. 889.
- ¹⁷ *Brietzke P. H.* The Politics of Legal Reform // *Washington University Global Studies Law Review*. 2004. P. 29.
- ¹⁸ *Drahos P., Braithwaite J.* The Globalisation of Regulation // *Electronic Journal of Intellectual Property Rights*, WP 02/00. Pieejams: <http://www.oiprc.ox.ac.uk/EJWP0200.html>.
- ¹⁹ *Schauer F.* The Politics and Incentives of Legal Transplantation. P. 12.
- ²⁰ Turpat. 20. lpp.

KRISTĪNE KRŪMA

Cilvēktiesības un attīstības sadarbība: Latvijas potenciāls

“Mēs nebaudīsim attīstību bez drošības, mēs nebaudīsim drošību bez attīstības, un mēs nebaudīsim nevienu no tiem bez cilvēktiesību ievērošanas.”

(Kofi Annans, ANO ģenerālsēkretārs. Tūkstošgades attīstības mērķu ziņojums)

Ievads

Diskusijās Latvijā izskan viedoklis, ka attīstības politikas kontekstā Latvija varētu kalpot kā “demokrātijas eksportvalsts”, īpaši cilvēktiesību jomā. Raksta mērķis ir identificēt cilvēktiesību lomu attīstības sadarbībā un ar to saistītās problēmas vēsturiskā perspektīvā. Uz šī pārskata pamata tiks identificēti apsvērumi, kas Latvijai jāizvērtē, plānojot savu attīstības politiku, un sniegtas rekomendācijas, apzinot līdz šim esošo “labo praksi”.

Cilvēktiesības attīstības sadarbībā: tiesības vai politika

Attīstības sadarbība ir izgājusi vairākus attīstības posmus, kuru laikā ir mainījies tās saturs, uzdevumi un mērķi. Tas attiecināms arī uz cilvēktiesību lomas pieaugumu un transformāciju šīs politikas ietvaros. Šajā sadaļā tiks apskatīti attīstības sadarbības posmi un cilvēktiesību politikas loma tajos.

Attīstības sadarbības pirmsākumi

Mūsdienīgas attīstības sadarbības pirmsākumi meklējami pagājušā gadsimta sākumā. Šajā laikā koloniālās valstis sāka izsniegt aizdevumus atkarīgajām teritorijām infrastruktūras attīstībai. Kā spilgtākais šīs politikas piemērs tiek minēts Britu Koloniālās attīstības akts, kas tika pieņemts 1929. gadā.

Nākamais posms attīstības sadarbībā iezīmējās pēc II pasaules kara, un tam bija divi virzieni. Pirmkārt, tika turpināts koloniālais atbalsts, otrkārt, ASV uzsāka Rietumeiropas atveseļošanas plānu (Maršala plāns). Tā veiksmē rādīja, ko var panākt ar attīstības sadarbību, un veicināja līdzīgas politikas ieviešanu arī attiecībā uz citām pasaules daļām.¹

Nākamās izmaiņas attīstības sadarbībā notika, beidzoties dekolonizācijas procesam. Tad faktiski mainījās šīs sadarbības loģika, jo bijušās kolonijas pieprasīja agrāko kolonistu palīdzību, klasificējot to kā pienākumu. Vienlaicīgi donorvalstis konstatēja, ka līdzšinējā palīdzība nav devusi gaidītos rezultātus. Tā rezultātā kopš 70. gadiem tika uzsāktas publiskas diskusijas par attīstības sadarbību. Debatēs norādīts, ka valstis patiesībā šo sadarbību izmantojušas īslaicīgām komerciālām interesēm, nevis attīstībai.

Attīstības sadarbību kopumā diktējuši reālpolitiski apsvērumi. To determinē virkne nosacījumu, kas saistīti ar valstu interesēm un procesiem starptautiskajās attiecībās. Tā, piemēram, attīstības sadarbība var būt politisks instruments pēc sankciju piemērošanas vai arī līdzeklis krīzes novēršanai "agrīnās brīdināšanas" politikas ietvaros. Ņemot vērā to, ka ne sankcijas, ne agrīnā brīdināšana nav noteikta ar strikti juridiskiem parametriem, arī attīstības sadarbību šādās situācijās valstis izmanto politisku motīvu, nevis juridisku apsvērumu vadītās. Šāda pieeja attīstības sadarbības jautājumiem ir ne tikai ANO, ES un citu organizāciju ietvaros, bet arī divpusējās attiecībās. Valstu rīcību vada ārpolitiskās prioritātes un ekonomiskās intereses. Tas attiecas gan uz palīdzības piešķiršanu, gan liegšanu cilvēktiesību pārkāpējiem.

Tādējādi arī “cilvēktiesības” tika pievienotas ārpolitikai un attīstības sadarbībai kā politisks instruments, nevis integrētas tajā juridiski. Tas savukārt nozīmē, ka neviens nekad nav drošs par to, kas valdībai ir vai nav jādara “cilvēktiesību” sakarā.² No starptautisko tiesību viedokļa tas ir nevēlami, jo starptautiskās tiesības veidojas no konsekventas valstu rīcības jeb prakses.

Cilvēktiesību politika attīstības sadarbībā

Cilvēktiesības attīstības sadarbībā ienāca pagājušā gadsimta 70. gados, kad sadarbība pārdzīvoja krīzi neefektivitātes dēļ. Tas bija saistīts gan ar cilvēktiesību vispārējo attīstību, gan arī atziņu, ka līdzšinējā palīdzība nav devusi rezultātus. Diskusijas publiskā telpā, tajā skaitā arī plašsaziņas līdzekļos savukārt veicināja nevalstisko organizāciju dibināšanu un iesaisti 70. gados.

Nevalstiskais sektors savas aktivitātes balstīja uz maksimu, ka cilvēkiem, kuru tiesības tiek aizsargātas, ir jād darbojas to labā, kuriem veicies mazāk. Cilvēktiesības tika uzskatītas par universālu vērtību, kurā galvenais uzsvars ir uz cilvēku (angl. *human*), kam jāaizsargā arī līdzcilvēku tiesības. Tiesības runāt neaizsargāto vārdā pārauga tiesībās darboties viņu vārdā, ko pārņēma tādas organizācijas kā, piemēram, *Amnesty International*, *Human Rights Watch* u.tml. Tās aizsāka cilvēktiesību monitoringu un lobiju darbību, jo bija nepieciešama informācija par pārkāpumiem citās valstīs.

Cilvēktiesībām ieņemot arvien būtiskāku lomu starpvalstu attiecībās, tika pieņemti starptautisku tiesu un kvazitiesisku institūciju spriedumi un ekonomiskas sankcijas gan divpusējā, gan daudzpusējā līmenī. Šis bija laiks, kad leksikā parādījās termins “cilvēktiesību kondicionalitāte”. Cilvēktiesību pētījumi ietekmēja ārpolitiku, jo pārkāpumu publiskošana izdarīja spiedienu uz valdībām.³ Vienlaicīgi ārlietu ministrijas, palīdzības sniedzēju aģentūras, parlamentu komitejas, politiskās partijas, plašsaziņas līdzekļi pieprasīja informāciju par cilvēktiesībām valstīs, kuras ietilpa to interešu sfērā.

Tika dibinātas starptautiskas organizācijas, lai varētu pārraudzīt cilvēktiesību ievērošanu.⁴

Pagājušā gadsimta 90. gados valstu maksājumi attīstības sadarbībai samazinājās, vienlaicīgi pieauga privātās investīcijas. Tas radīja izmaiņas arī cilvēktiesību lobija darbībā, jo privātie investori bija ieinteresēti komercijā, nevis attīstības politikā kā tādā. Attīstības sadarbībā iesaistītās saņēmējvalstis tas sadalīja divās grupās, no kurām viena bija spējīga piesaistīt privāto finansējumu, bet otra kļuva atkarīga no arvien mazāka donorvalstu finansējuma.

Donorvalstu atbalsta politisko problemātiku spilgti raksturo Eiropas Savienības prakse attiecībā uz savulaik esošo Lomes konvencijas režīmu.⁵ Cilvēktiesības tika iekļautas tikai ceturtajā Lomes konvencijā, kas tika pārskatīta 1994./95. gadā. Būtiskas izmaiņas Lomes konvencijas piemērošanā notika 1995. gadā, kad tika pārskatīti finansēšanas jautājumi kārtējai Lomes piecgadei – 1995.–2000. gadam. Pieaugums, ko ierosināja Francija un Eiropas Komisija, par 30% tika noraidīts. Tādējādi ES atradās smagā situācijā, jo, neskatoties uz to, ka ES dalībvalstu skaits pieauga, tā nebija spējīga novērst finansējuma samazināšanos. Gan Vācija, gan Lielbritānija samazināja finansējumu par 30%. ES nebija resursu šī samazinājuma aizstāšanai. Tas noveda pie secinājuma, ka Lomes konvencija vairs nav efektīva.

Iemesls šādām finansējuma izmaiņām bija ES dalībvalstu uzmanības pievēršana Austrumeiropai un Vidusjūras reģionam, uz ko savukārt norāda budžets ārpolitikai. To motivēja bailes no imigrantiem no Austrumeiropas valstīm, kas atradās pārejas periodā no sociālisma uz tirgus ekonomiku. Kā informē profesore K. Tomaševska, 1991. gada maijā Eiropas Kopienā tika diskutēts nepublicēts ziņojums, kas ieteica, ka ES palīdzība ir jāvirza uz kaimiņreģioniem, galvenokārt Vidusjūras un Austrumeiropas virzienā, lai samazinātu imigrāciju no šiem reģioniem.⁶

Publiskajā telpā kā iemesls finansējuma pārņemšanai uz Vidusjūras un Austrumeiropas reģioniem tika minēti cilvēktiesību pārkāpumi Lomes konvencijas valstīs un lietota atsauce uz cilvēktiesību kondicionalitāti.⁷ Tādējādi var secināt, ka arī ES līmenī par palīdzības

saņēmējiem kļūst prioritārie reģioni un tiesības, t.sk. līgumi var tikt apieti, jo nav vienotu standartu cilvēktiesību monitoringam. Turklāt ES ilgu laiku nebija definīcijas, kas ir tās cilvēktiesības, kuras tā aizsargā un respektē. Tādējādi cilvēktiesību kondicionalitāte bija ļoti plaši interpretējama. Arī šobrīd pieņemtā Pamattiesību harta dod tikai vispārēju priekšstatu par ES līmenī aizsargātām cilvēktiesībām, kas saistīts ar kompetences dalījumu starp dalībvalstīm un ES.

Iepriekšējās dekādēs ir bijuši neskaitāmi mēģinājumi pārtulkot attīstības sadarbību savstarpēju tiesību un pienākumu valodā, kā arī strādāts pie starptautiskā cilvēktiesību standarta; ir pieņemtas daudzas rekomendācijas ar potenciālo saņēmēju balsu vairākumu un atšķirīgām domām no mazākuma donoriem.⁸ Turklāt komersantiem cilvēktiesības nav saistošas, un viņi turpina vadīties pēc citām, bieži vien ekonomiskām vērtībām.

Lai kā būtu aģitējuši cilvēktiesību pētnieki, cilvēktiesības attīstības politikā un arī sankciju noteikšanā vēl joprojām ir galvenokārt ārpolitisko lēmumu rezultāts. Šobrīd ir vērojamas divas savstarpēji konfliktējošas pieejas: palīdzība kā stimuls vietējiem pūliņiem uzlabot cilvēktiesību ievērošanu un palīdzības apturešana ar mērķi uzlabot cilvēktiesību ievērošanu.⁹

Procesa politizēšana, ko veicina konkurējošas vērtības un atšķirīgas valdību dienas kārtības, nav radījusi skaidru nostāju attiecībā uz cilvēktiesību un attīstības politikas sasaisti. Tā, piemērojot sankcijas, biežāk izplatītais mērķis ir palīdzības pārtraukšana. To apliecina arī statistika, kas parāda, ka sankcijas pret valstīm, kas nesaņem palīdzību, kā tas bija Dienvidāfrikas gadījumā, ir ļoti retas.

Cilvēktiesību paradokss attīstības sadarbībā

Cilvēktiesību kondicionalitāti attīstības sadarbībā raksturo paradokss. Cilvēktiesības primāri ir nevis starpvalstu attiecību elements, bet valsts, sabiedrības un indivīda savstarpējo attiecību regulēšanas mehānisms. Cilvēktiesības ir balstītas uz likuma varu un veido daļu

no valdības atbildības nacionālā līmenī. Taču esošā pieredze, kad cilvēktiesību pārkāpumi rada sekas starpvalstu attiecībās, ir veicinājuši nepieciešamību runāt par cilvēktiesībām starpvalstu attiecībās. Tādējādi valstis izmanto cilvēktiesības, lai politikas līmenī secinātu, vai attiecīgai valstij ir jāpalīdz vai jāpiemēro sankcijas. Vienlaicīgi jānorāda, ka valstis negribīgi izmanto esošos juridiskos mehānismus starpvalstu sūdzību iesniegšanai cilvēktiesību institūcijās, piemēram, ANO Cilvēktiesību komitejā vai Eiropas Cilvēktiesību tiesā.

No vienas puses, ir viegli saskatīt tās priekšrocības, ko rada šī brīža situācija, kad cilvēktiesību ievērošana vairs netiek uzskatīta par iekšpolitisku jautājumu. Tas ļauj reaģēt uz masveidīgiem un smagiem cilvēktiesību pārkāpumiem, novēršot valstu patvaļu savā teritorijā. Attīstības sadarbības kontekstā "negatīvo suverenitāti", kad saņēmējvalsts baudīja neiejaukšanos savās iekšējās lietās, pakāpeniski aizstāja "pozitīvā suverenitāte", kad donorvalstis arvien vairāk prasīja, lai saņēmējvalstis ir atbildīgas par veidu, kādā tās pārvalda valsti. Juridisks pamatojums šai pieejai ir atrodams ANO Statūtu 2. panta 7. daļas interpretācijā, kas paredz neiejaukšanos citu valstu iekšējās lietās. Cilvēktiesību attīstība apstiprināja, ka cilvēktiesību pārkāpumi attaisno šādas starptautiskās kopienas iejaukšanās tiesības.

No otras puses, ir jākonstatē, ka šādu pieeju motivē ne tikai filantropiski, bet arī savtīgi apsvērumi. Cilvēktiesību pārkāpumi veicina bēgļu un ekonomisko migrantu pārvietošanos. Tas savukārt rada lēta darbaspēka konkurenci, jo īpaši, ja izcelsmes valsts pārkāpj sociālās un ekonomiskās tiesības. Šādos gadījumos migrantu prasības attiecībā pret algu un darba apstākļiem būs salīdzinoši zemas un apdraudēs attīstīto valstu ekonomisko un drošības situāciju.

Iekšpolitiskais spiediens un ārpolitiskās prioritātes ir arī mazinājušas atšķirtību starp iekšpolitiku un ārpolitiku, īpaši 90. gados, kad ārpolitika tika ieviesta iekšējā dienas kārtībā (angl. *domesticated*). Ārpolitika ir izpildvaras prerogātīva un pakļauta politiskiem procesiem. Attīstības un sankciju politikas kontekstā trešo valstu iedzīvotāji kļūst par lēmumpieņemšanas objektu, bet ir izslēgti no lēmumpieņemšanas procesa, kas skar viņus tieši.¹⁰ Ārvalstu pilsoņiem

ārpus valsts jurisdikcijas, kurā viņi uzturas, nav tiesību citā valstī, jo starptautiskajās tiesībās darbojas teritoriālās jurisdikcijas princips. Valsts ir galvenais spēlētājs starptautiskā līmenī. Cilvēktiesības neparedz indivīdiem starpvalstu līdzekļus, jo tās darbojas valsts un rezidējošā indivīda kontekstā, bet ne starptautiskā kontekstā. Neviens indivīds ārpus valsts nevar uzsākt tiesas procesu pret ārlietu ministru par cilvēktiesību kaitējumu, kas nodarīts, piemērojot ekonomiskās sankcijas pret viņa pilsonības valsti.

Šī iemesla dēļ cilvēktiesības tiek paceltas jaunā, augstākā līmenī un vienlaicīgi degradētas. To pārkāpums var būt iemesls, lai iejauktos valsts iekšējās lietās, vienlaicīgi nav līdzekļu pret sankcijām, kas var pārkāpt indivīdu tiesības citā valstī. Cilvēktiesību politizēšana nivelē to nozīmi. Cilvēktiesības bieži vien parādās valdību atskaitēs statistikas formā. Tas pats notiek medijos – “ieslodzītais atbrīvots”, “cilvēktiesību problēma atrisināta”, “valsti noņem no dienas kārtības”. Cilvēktiesību pasniegšana statistikas un procesa problēmu kontekstā zaudē humāno faktoru – atsevišķu cilvēku, kura tiesības tiek pārkāptas. Pazūdot individualizācijai, zūd saskaņa ar cilvēktiesībām, kas katru situāciju konkretizē. Cilvēktiesību nodrošināšana tiek devalvēta, ja, piemēram, sankcijas tiek uzliktas abstrakti eksistējošai valstij, nevis konkrētu partiju un politiķu kontiem. Šajā kontekstā Pinočeta, Huseina un Miloševića prāvas ir pozitīvie piemēri, kas vienlaicīgi apliecina arī problēmas, kādas ir cilvēktiesībām starptautiskā mērogā.¹¹

Negatīvā nozīmē reālpolitiskos apsvērumus attīstības palīdzībā vislabāk ilustrē 90. gadu sākuma statistika. Saskaņā ar to periodā no 1990. līdz 1993. gadam lielākie palīdzības saņēmēji bija Ķīna, Dienvidslāvija un Indonēzija.¹² Ķīna un Indonēzija līderpozīcijas saglabāja līdz pat 2004. gadam. Ķīna, piemēram, pat nav ratificējusi ANO Starptautisko paktu par pilsoniskām un politiskām tiesībām un to parakstīja tikai 1998. gadā. Savukārt Eiropā viena no lielākajām palīdzības saņēmējām ir Turcija.¹³ Turcija sistemātiski ir Eiropas Padomes dienas kārtībā, un pret Turciju regulāri tiek pieņemti spriedumi Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Turklāt Turcijas jautājums

ir vairākkārt skatīts Ministru komitejā attiecībā uz spriedumu nepildīšanu. Tādējādi palīdzības saņemšanai nav bijis noteicoši ievērot cilvēktiesības vai vismaz apliecināt politisko gribu to darīt.

Katra valdība ir atbildīga par cilvēktiesībām savā teritorijā, un starptautiskās tiesības neparedz divpusējas policejiskas darbības un sankcijas. Taču, tā kā ārpolitika un ekonomiskās sankcijas vēl joprojām ir primāri pakļautas politiskiem apsvērumiem, arī cilvēktiesības attīstības sadarbībā faktiski nav pakļautas juridiskiem kritērijiem un vērtējumiem. Tās darbojas kā ārpolitisks instruments, nevis kā starptautisko tiesību sastāvdaļa, kas būtu nepieciešams uz tiesībām balstītai starptautiskai sabiedrībai.

Cilvēktiesību definēšana attīstības sadarbībā

Cilvēktiesību terminoloģija

Kā minēts, atsauce uz cilvēktiesībām attīstības sadarbībā parādījās pagājušā gadsimta 70. gados. Savukārt 90. gados paralēli cilvēktiesībām tiek lietota atsauce uz demokrātiju. Taču demokratizācija un cilvēktiesības tiek skatītas šauri, t.i., demokrātija reducēta uz daudzpartiju sistēmas radīšanu un vēlēšanām. Turklāt donori lieto vārdus "demokrātija" un "cilvēktiesības" nekonsekventi, uztverot tos kā sinonīmus.¹⁴ Šāda pieeja nerada bāzi, lai nodrošinātu ilgtspējīgu demokrātisku konsolidāciju. Tas savukārt izsauca vilšanos vietējās sabiedrībās un donoros, kad vēlēšanu rezultātā netiek apmierinātas "lielās cerības" attiecībā uz pārkārtojumiem.¹⁵ Tādējādi cilvēktiesību un demokrātijas jēdzienos tika ietverta plašāka pieeja, ar mērķi veidot t.s. pilsonisko kompetenci.

Taču pilsoniskās kompetences veidošana nevar notikt mehāniski, pārnesot Rietumu pieredzi. Piemēram, var minēt Dienvidsahāras valstis 90. gados, kad paplašinājās vietējās nevalstiskās organizācijas un tika veidotas vietējās institūcijas. Šajā laikā daudzpusējie un div-

pusējie donori bija cieši iesaistīti Āfrikas politikā un darbībās, lai stiprinātu pilsonisko sabiedrību. Tika veidota gan daudzpartiju sistēma, gan veikti pasākumi pilsoniskās sabiedrības stiprināšanai.¹⁶ Taču visu šo pasākumu rezultātā neizdevās apkarot korupciju, jo netika ņemts vērā tā brīža Āfrikas sabiedrības sociālais konteksts – nabadzība, sabiedrības struktūra un līdzīgi faktori.

Līdz ar apziņu, ka nepieciešama visaptveroša pieeja cilvēktiesībām attīstības sadarbībā, leksikā parādījās termins “laba pārvaldība”. Doktrīnā ir minēti trīs galvenie iemesli labai pārvaldībai.¹⁷ Pirmkārt, “labu pārvaldību” ieviesa starptautiskās finanšu institūcijas, kuras pārliecinājās, ka strukturālo pielāgojumu programmas pirmajā fāzē nedod cerētos rezultātus makroekonomiskai līdzsvarošanai. Neveiksmes cēlonis bija valdības institūciju zemā kapacitāte. Otrkārt, pēc aukstā kara nāca atklāsme, cik kaitējošas var būt ekonomiskās un politiskās sistēmas. Lielie un neefektīvie padomju administratīvie aparāti bija nesavienojami ar ekonomiskās attīstības veicināšanu. Treškārt, ievērojamais ekonomiskais bums, kas notika Āzijas “tīģeros”, parādīja, kāda veida valsts iejaukšanās ekonomikā var veicināt ekonomisko izaugsmi. Kā tipiskākais piemērs šajā kontekstā tiek minēta Japāna.

Fokuss attiecībā uz labu pārvaldību atšķiras atkarībā no vērtētāja (Pasaules Bankas īpašā pieeja) un no tā, kā tiek definēta laba pārvaldība (normatīvs ideāls, analītisks jēdziens, vadlīnijas specifiskām programmām). Definējot to kā normatīvu ideālu, saduras neoliberāļu un jauno kreiso viedokļi. Pirmie par centrālo jautājumu uzskata indivīda brīvību, otrie – vienlīdzību un dalību valsts pārvaldē. Analītiskais jēdziens aptver četrus kritērijus, lai politiku uzskatītu par labu: autoritāte, savstarpējība, uzticēšanās un atbildība. Praktiķiem tas apzīmē valsts spēju sniegt pakalpojumus sabiedrībai, īpaši ekonomisko un sociālo tiesību jomā. Saskaņā ar pēdējo perspektīvu laba pārvaldība pirmkārt jādefinē ar cilvēktiesību standartiem un tikai pēc tam – ar ekonomiskiem un menedžmenta kritērijiem.¹⁸ Pēc praktiķu domām, pārvaldības loģika ir tāda, ka tā ir saistīta ar pilnvaru izmantošanu un tāpēc tā jāierobežo, lai novērstu patvaļīgu izmantošanu.

Šis dažādās pieejas un skatījumi ir būtiski, Latvijai definējot savu skatījumu uz attīstības sadarbību un identificējot prioritāros virzienus palīdzības sniegšanai.

Cilvēktiesību spektrs attīstības sadarbībā

Cilvēktiesības aptver plašu spektru. Tās ir tiesības, kas ir ikvienam indivīdam valstī, un tās uzliek pienākumus valstīm. Ir pieņemti vairāki simti daudzpusējo līgumu un deklarāciju, lai iedibinātu minimālo cilvēktiesību standartu, kuram valstīm ir jāseko. Profesors Alfredsons norāda, ka šobrīd cilvēktiesību jautājumos dominē juristi, taču ir jāpaplašina iesaistīto loks ar citām profesijām un disciplinām.¹⁹ Uzstājot uz cilvēktiesībām attīstības sadarbībā, ir jābūt skaidrībai, par kādiem standartiem ir runa.

Standartu kontekstā ir jāieņem pozīcija attiecībā uz **cilvēktiesību nedalāmību**. Starptautiskā līmenī šis jautājums pakāpeniski atgriezās sākumpunktā, t.i., pozīcijā, ko apstiprināja 1948. gada Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Ideoloģisko pretrunu rezultātā globālā līmenī 1966. gadā tika pieņemti divi pakti, no kuriem viens atrunāja pilsoniskās un politiskās, bet otrs – sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības. Arī Eiropas līmenī pieņemtā Eiropas cilvēktiesību konvencija ietvēra tikai pilsoniskās un politiskās tiesības, lai vērstos pret sociālistisko valstu bloku, kas akcentēja sociāli ekonomiskās tiesības. Šis pieejas beigu sākums ir 1993. gadā Vīnē Pasaules cilvēktiesību konferencē pieņemtā deklarācija, kas no jauna apstiprināja cilvēktiesību nedalāmību.

Attīstības sadarbībā nedalāmība ir īpaši būtiska, jo ir vairāki jautājumi, kas saistīti ar kompleksu cilvēktiesību spektru. Piemēram, lai cīnītos pret korupciju, ir jānodrošina tiesības uz vienlīdzīgu pieeju publiskai varai, tiesnešu neatkarība, tiesības uz taisnīgu tiesu, neatkarīga nacionāla cilvēktiesību institūcija, jāmazina nabadzība.²⁰ Turklāt mērķauditorija ir ne tikai NVO un tiesas, bet arī ieslodzījuma vietu amatpersonas, prokurori un citas ar valsts funkciju veikšanu

saistītas amatpersonas. Šie jautājumi ir īpaši aktuāli potenciālajās saņēmējvalstīs.

Populistisks arguments ir, ka pilsonisko un politisko tiesību nodrošināšana neprasa resursus, savukārt sociālo un ekonomisko tiesību nodrošināšana iespējama tikai bagātās valstīs. Piemēram, bezmaksas juridiskā palīdzība, mazgadīgo cietumnieku nodalīšana no pieaugušajiem, kompensācija par nelikumīgu arestu – šie visi ir izvilkumi no atrunām, ko valstis izdarījušas pie Pilsonisko un politisko tiesību pakta, un to nodrošināšanai nepieciešami finanšu ieguldījumi. Tādējādi politiskā griba ir obligāta, bet ne pietiekama arī pilsonisko un politisko tiesību īstenošanai.

Realizējot attīstības sadarbību, ir jāieņem nostāja attiecībā uz cilvēktiesību **standartu**, kas tiek piemērots, jo standarti atšķiras. ANO ietvaros standartu ietekmē organizācijas sastāvā esošās valstis, kuras pretendē uz palīdzības saņemšanu. Tāpat organizācijas globālais raksturs liek meklēt plašākus kompromisus standartu izstrādē. Kaut arī vairākām ANO konvencijām ir plašs dalībvalstu skaits, to patieso nozīmi var izsecināt, lasot daudzās atrunas un deklarācijas, ko valstis iesniegušas, ratificējot konvencijas. No otras puses, ANO pastāvīgi ir zem saņēmējvalstu spiediena pēc palīdzības. Visaktīvāk šajā jomā darbojas t.s. G77 grupa, kas šobrīd ietver 132 valstis no kopumā 191 ANO dalībvalsts. ANO definējusi savas prioritātes Tūkstošgades attīstības mērķu ziņojumā.²¹ Kopumā ziņojumā izvirzīti astoņi mērķi: izskaust nabadzību un badu, nodrošināt vispārēju pamatizglītību, dzimumu vienlīdzību, mazināt bērnu mirstību, uzlabot mātes veselību, veicināt HIV/AIDS apkarošanu, vides saglabāšanu un globālu partnerību attīstības jautājumos.

Papildus ANO standartiem ir jāņem vērā, ka trīs dažādās Eiropas organizācijas – Eiropas Savienība, Eiropas Padome un EDSO ir izveidojušas atšķirīgu pieeju cilvēktiesībām. ES standartus nosaka 1) valstu vēlme kļūt par dalībvalstīm, 2) valstu vēlme saņemt attīstības palīdzību. Pirmajā gadījumā papildus asociācijas līgumam kandidātvalstīm jāizpilda t.s. Kopenhāgenas politiskie kritēriji. Savukārt attiecībā uz otro valstu grupu piemērojamas cilvēktiesību klauzulas

attiecīgajos līgumos ar ES. Eiropas Padome ir izveidojusi programmas un aktivitātes, lai veicinātu Austrumeiropas atbilstību EP standartiem un pilsonisko un politisko tiesību piemērošanu. EDSO cilvēktiesību definīcija ir bijusi nejuridiska no paša sākuma, un tās darbs aptver plašu jautājumu spektru, sākot ar iesaisti vēlēšanu procesos un beidzot ar konfliktu risināšanu un plašsaziņas līdzekļu brīvību.²²

Attīstības sadarbības kontekstā Eiropas standarti ņem virsroku tā iemesla dēļ, ka tie ir augstāki un striktāki. Tā, piemēram, vērtējot sankciju režīmus, kas ir piemēroti, jāsecina, ka ANO pastāvošais valstu saraksts, kuras atzītas par cilvēktiesību pārkāpējiem, ir daudz īsāks nekā Eiropas valstu uzskaitītie pārkāpēji.²³ Savukārt, vērtējot dažādu Eiropas valstu iesaistīšanos gan sankciju režīmos, gan arī palīdzības sniegšanā, ir jāvērtē to ārpolitika un ekonomiskā orientācija.

Visbeidzot jākonstatē, kāda loma cilvēktiesībām tiek atvēlēta attīstības sadarbībā, t.i., **jādefinē laba pārvaldība**. Laba pārvaldība sevī ietver demokratizāciju un leģitīmu valdību, cilvēktiesību ievērošanu, likuma varu un tirgus ekonomiku.²⁴ Vienlaicīgi jānorāda, ka nepastāv vienotas labas pārvaldības definīcijas. Tā, piemēram, Hanss Oto Sano, apskatot ES, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD), Norvēģijas NORAD un *USA Aid* sniegtās definīcijas, secina, ka tās katra definē šo jēdzienu atšķirīgi, tai skaitā arī cilvēktiesību lomu un vietu tajā. Cilvēktiesības var būt vai nu priekšnosacījums labai pārvaldībai, vai arī saistītas ar demokratizāciju. Tas ir būtiski, tālāk strādājot ar konkrētām valstīm un projektiem, kad nepieciešams izvēlēties mērķauditoriju un piešķiruma veidu. Dažās valstīs šādu definējumu rezultātā ir mainījusies pat institucionālā struktūra. Piemēram, Zviedrijas palīdzību koordinējošā institūcija SIDA 1998. gadā pārstrukturēja divas atsevišķas nodaļas – nodaļu par “Tiesiskumu un mieru” apvienojot ar nodaļu par “Demokrātiju un cilvēktiesībām” vienā nodaļā “Demokrātiskai pārvaldei”. Doktrīnā tiek atbalstīta zviedru izvēlēta integrētā pieeja, jo tā ir atbilstošāka labas pārvaldības mērķiem.²⁵

Latvijai definējot savu redzējumu par to, kas ir laba pārvaldība, ir jāņem vērā, ka labas pārvaldības jēdziens un apmērs mainās līdz

ar cilvēktiesību attīstību. Cilvēktiesību institūcijas pēdējos gados arvien plašāk definē valsti un tās atbildību par cilvēktiesību pārkāpumiem, t.i., paplašinot gan institūciju loku, par kuru darbību vai bezdarbību atbild valsts, gan arī paplašināti interpretējot valstu pienākumus noteiktu cilvēktiesību nodrošināšanai. Tas nozīmē, ka paplašinās saņēmējvalstu atbildība un arī nosacījumi palīdzības saņemšanai. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir noteikusi, ka “valsts nevar atbrīvot sevi no atbildības, deleģējot savus pienākumus privātām institūcijām vai indivīdiem..”²⁶ Savukārt Amerikas Cilvēktiesību tiesa *Velasquez Rodriguez* lietā noteica, ka “nelikumīga rīcība, kas pārkāpj cilvēktiesības un kura sākotnēji nav tieši attiecināma uz valsti (piemēram, tāpēc ka tā ir bijusi privātpersonas rīcība vai tāpēc, ka atbildīga persona nav identificēta), var radīt valsts starptautisko atbildību, nevis pašas darbības dēļ, bet tāpēc, ka nav bijusi pietiekama centība novērst pārkāpumu vai atbilde uz to, kā prasa konvencija”.²⁷

Tādējādi, definējot Latvijas prioritāros virzienus, ir jāņem vērā gan cilvēktiesību nedalāmība, gan jānosaka standarts, pēc kura vadīties, gan jāsniedz savs skatījums uz labas pārvaldības saturu, pēc iespējas pieturoties pie jau esošām definīcijām un izvairoties no papildu standartu radīšanas.

Latvijas “kapitāla” apzināšana attīstības sadarbībā

Ņemot vērā visu iepriekšminēto, šis sadaļas uzdevums ir definēt Latvijas piedāvājumu attīstības sadarbībā un jautājumus, uz kuriem vēl joprojām ir jāmeklē atbildes.

Ko piedāvāt?

Latvijas kapitāls attīstības sadarbības veidošanā ir uzkrātā pieredze, veidojot demokrātisku pārvaldi un sabiedrību. Latvija ir bijusi pakļauta starptautiskam monitoringam gan dažādu organizāciju

ietvaros, gan arī bijusi palīdzības saņēmēja divpusējo attiecību kontekstā. Taču Latvija līdz šim nebija saskārusies ar iespēju definēt savu skatījumu uz attīstības sadarbību, kad jāņem vērā iepriekšminētā pieredze un problēmas.

Neskatoties uz to, ka attīstības sadarbība ierasti ir reālpolitisku apsvērumu virzīta, ja valsts apzinīgi definē to, kā tā saprot labu pārvaldi, un efektīvi plāno palīdzības sniegšanu, rezultātā ieguvēja ir ne tikai donorvalsts, bet arī saņēmējvalsts. Tā kā starptautiskajās tiesībās nav policijas vai armijas, tad ir tikai viens mehānisms, t.i., starptautisko tiesību un cilvēktiesību ievērošanas stiprināšana, kas veicinātu globālās sabiedrības stiprināšanu. Šo izpratni var veicināt tikai caur izglītību un informāciju.²⁸ Līdzīgi kā persona, pievienojoties klubam, tiek informēta par kluba darbības noteikumiem. Tāds pats mehānisms darbojas valstīm, pievienojoties globālai kopienai, kad tās jāapmāca par kopienas darbības nosacījumiem. Līdz ar to politikas veidotājiem ir jāpieiet ar globālu domāšanu, plānojot, ko "pārdot" attīstības sadarbībā.²⁹

Latvija, līdzīgi kā citas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis, kas šobrīd jau ir ES dalībvalstis, ir uzkrājusi zināšanas, kas nepieciešamas valstīm pārejas periodā no sociālisma uz demokrātisku sabiedrību un tirgus ekonomiku. Bieži vien šī pāreja radīja ļoti specifiskas cilvēktiesību, demokratizācijas un labas pārvaldības problēmas, kas globālajai kopienai arī bija jaunatklājums. Papildus tam Latvijai ir pieredze daudznacionālas sabiedrības veidošanā un integrācijas veicināšanā. Šo aspektu īpaši uzsvēra EDSO augstais komisārs nacionālo minoritāšu jautājumos Rolfs Ekeuss savas vizītes laikā Rīgā. Viņš pozitīvi novērtēja sasniegumus, ko Latvija guvusi sabiedrības integrācijā caur izglītību, un pauda uzskatu, ka šo pieredzi vajag "eksportēt" uz citām valstīm. Kā konkrētus piemērus Ekeuss minēja Gruziju, Moldovu, Kazahstānu, Kirgizstānu, Tadžikistānu un pat Rietumeiropas valstis.³⁰

Kam piedāvāt?

Tā kā attīstības sadarbību Latvijas gadījumā ierobežo salīdzinoši nelieli finanšu resursi, tad ir precīzi un plānveidīgi jādefinē, kam

valsts savu pieredzi var piedāvāt. Kaut arī attīstītās valstis tiek aicinātas palīdzēt visnabadzīgākajiem, Latvija diez vai to varēs atļauties tuvākajā laikā. Palīdzība, piemēram, Āfrikas reģionā būs neefektīva, jo Latvijai nav nepieciešamās ekspertīzes šajā reģionā un nav izveidoti pietiekami kontroles mehānismi, lai pārraudzītu palīdzības efektīvu izmantošanu. Līdz ar to ne tikai Latvijas ilgtermiņa intereses, bet arī resursu iespējas liek raudzīties tuvāko kaimiņu virzienā – tās ir bijušās PSRS valstis, kuras ģeogrāfiski, ekonomiski vai citādi ir Latvijai pietuvinātas. To apstiprina arī Ārlietu ministrija, norādot, ka, “kamēr lielo ES donorvalstu uzmanība galvenokārt ir pievērsta Āfrikas reģionam, Latvijas interesēs ir ekonomiskās izaugsmes, stabilitātes un demokrātijas stiprināšana tuvākajos reģionos. Tāpēc Latvija, iesaistoties attīstības sadarbībā, par savu prioritāti divpusējai palīdzībai noteikusi bijušās padomju republikas austrumos no ES.”³¹

Pēc prioritāro valstu identificēšanas ir jādome par cilvēktiesību monitoringu valstīs, kurām palīdzība tiek sniegta. Professore K. Tomaševska iesaka šādus jautājumus:³²

1. Vai valstī ir likumdošana, kas ietver substantīvos standartus cilvēktiesību aizsardzībai attīstības procesā un procedūras, ja tie netiek ievēroti?

2. Vai pastāv starpsektoru koordinācija starp valdības struktūrām, kas atbild par attīstību, un tiem, kas nodarbojas ar cilvēktiesībām?

3. Vai ir dokumentācija, lai izvērtētu iepriekšējo situāciju, lai noteiktu apstākļus, kuros attīstības intervenci ir plānots ieviest?

4. Vai ir institūcija, kas pārrauga cilvēktiesību aizsardzības ieviešanu saskaņā ar likumdošanu?

5. Vai ir institūcija, kas var piespiest ievērot cilvēktiesības?

6. Kas var ierosināt procesu?

Nākamais jautājums ir galvenās mērķauditorijas attīstības sadarbībai cilvēktiesībās. Tie, piemēram, var būt skolēni, palīdzot valstij izstrādāt mācību līdzekļus un apmācot skolotājus. Tie var būt studenti, kuri saņem Latvijas stipendijas studijām Latvijā, kas ļauj viņiem iegūt personisko pieredzi ārpus savas pilsonības valsts. Tie var būt

tiesneši, prokurori, policisti, kuri nodarbojas ar tiesību piemērošanu. Tiesneši ir īpaši svarīga grupa, jo viņi attīsta tiesības un dod impulsu tiesību attīstībai.³³ Tās var būt NVO, kas palīdz iedzīvināt cilvēktiesības pilsoniskajā kopienā. Tie var būt plašsaziņas līdzekļi, kas ir būtiski informētas sabiedrības veidošanā. Tās var būt arodbiedrības, kas palīdz veidot sociāli atbildīgu ekonomiku, u.tml.

Tas, kuras grupas tiek izvēlētas, ir atkarīgs no Latvijas labas pārvaldības definīcijas, situācijas attiecīgajā saņēmējvalstī un Latvijas vispārējām ārpolitiskām interesēm. Piemēram, terorisma riski vai iekšpolitisku nemieru draudi ar pārrobežu (angl. *spill-over*) sekām; biznesa intereses gan investējot, gan novēršot kapitāla aizplūšanu; migrācijas mazināšana vai – gluži pretēji – nepieciešamība pēc legālās migrācijas; politiskā sadarbība citos jautājumos.

Kā piedāvāt?

Attiecībā uz šo jautājumu ir būtiski apzināties, ka attīstības sadarbības efektivitāte būs cieši saistīta ar Latvijas iekšpolitiku, ārpolitiku un tās īstenošanai, ar laiku pieaugot finansējumam, ir jārada arī nepieciešamā institucionālā infrastruktūra.

Iekšpolitiskais konteksts ir cieši saistīts ar starptautiskās reputācijas veidošanu. Pie labās prakses šajā kontekstā būtu pieskaitāma Mazākumtautību konvencijas ratificēšana. Tā kalpo kā spilgts starptautisks signāls, ka Latvija ir spējīga risināt problēmas, kas rodas, dzīvojot daudz nacionālā sabiedrībā ar daudzskaitlīgām mazākumtautībām. Līdzīgs pozitīvs signāls ir sekmīga KNAB darbība, kas apliecina, ka Latvija apzinās problēmas un spēj ar tām cīnīties. Vienlaicīgi ir jānorāda arī negatīvie piemēri, kurus Latvija vairs nevar "pārdot" starptautiskā arenā. Piemēram, Cilvēktiesību birojs, kas pārdzīvoja krīzi un vairs nebauda ANO radītās parauginstitūcijas statusu. Tāpat starptautiski izskanējušie pārmetumi Latvijas banku sistēmai vai pulcēšanās brīvības nodrošinājuma problēmas, neiecietība pret citu rasu vai homoseksuāliem cilvēkiem rada problēmas savas pieredzes nodošanā attīstības sadarbības ietvaros.

Ārpolitiskā kontekstā būtu problemātiski, ja Latvija par prioritārām izvirzītu valstis, kurās tai nav pat vēstniecību vai vismaz spēcīgas NVO pārstāvniecības. Tas būtiski traucētu pārraudzību pār piešķirto resursu izmantošanas efektivitāti. Tāpat būtu grūtāk identificēt jomas, kurās lietderīgāk palīdzību novirzīt. Nākamais apsvērums ir vispārējās reputācijas radīšana starptautiskā mērogā, ka Latvijai ir nepieciešamā ekspertīze cilvēktiesībās un spēja dalīties ar savu pieredzi. To apliecinātu gan Latvijas dalība starptautiskās cilvēktiesību institūcijās un organizācijās (piemēram, ievēlēšana ANO Cilvēktiesību padomē), gan arī Latvijas ekspertu pieteikšana starptautiskās institūcijās (ANO Cilvēktiesību komiteja, Starptautisko tiesību komisija). Visbeidzot, Latvijai uzņemoties "aizbildnību" par kādām specifiskām NVS valstīm, ir jānodrošina ārpolitiska konsekvence, atbalstot šīs valstis starptautiskā mērogā. Labs piemērs šajā kontekstā bija Latvijas prezidentūra EP, kad tika strādāts saistībā ar Armēnijas un Azerbaidžānas uzņemšanu šajā organizācijā. Savukārt problēmas var radīt nekonsekventā politika attiecībā uz Baltkrieviju.

Attiecībā uz *institucionālo struktūru* ir jāpārdomā, pirmkārt, valsts līmeņa institucionālās bāzes radīšana un, otrkārt, piesaisītās institūcijas. Valsts līmeņa institucionālās bāzes radīšanā ir jāapsver nepieciešamība veidot īpašu aģentūru, kas nodarbotos ar attīstības sadarbību. Šo nepieciešamību ir ieteicams apsvērt, palielinoties finansēm, kas tiek novirzītas attīstības sadarbībai. Tas palīdzētu distancēt attīstības sadarbību no ārpolitikas, kas ir saistīta, bet tomēr atšķirīgas politiskās jomas. Kā paraugs var kalpot Skandināvijas valstis, kurās ar attīstības politikas veidošanu un koordinēšanu nodarbojas īpašas institūcijas – Zviedrijā SIDA, Norvēģijā NORAD, Dānijā DANIDA. Šīs institūcijas ietvaros tiktu definēta pieeja labai pārvaldībai, apzināti prioritārie reģioni un valstis, kā arī administrēti valsts budžetā novirzītie līdzekļi.

Attīstības projektu īstenošanā cilvēktiesību jomā būs nepieciešams piesaistīt institūcijas, kuras nodrošina ekspertīzi tieši cilvēktiesībās. Tās ir gan NVO, gan valsts pārvaldes institūcijas, atsevišķi eksperti un citi iespējamie iesaistāmie aktieri. Tā, piemēram,

Skandināvijas valstīs ir izveidotas un apzinātas institūcijas, kas darbojas kā stabili partneri valstīm attīstības sadarbības īstenošanā cilvēktiesībās: R. Valenberga institūts Zviedrijā, E. Kastrena institūts un Abo Cilvēktiesību institūts Somijā, Dānijas Cilvēktiesību centrs, Norvēģijas Cilvēktiesību centrs u.c. Tie iesaistās attīstības politikā kā "cilvēktiesību tilti", balstoties uz filozofiju, ka, jo vairāk līdzīgi domājošo, jo drošāka pasaule un vieglāka kļūst valstu sadarbība citās jomās. Apzinot jau šobrīd esošās institūcijas ārpus NVO sektora, kurām ir pieredze attīstības sadarbībā, ir minami vismaz trīs piemēri.

- LU Cilvēktiesību institūts. Institūts no 2000. līdz 2003. gadam ir organizējis četras veiksmīgas vasaras skolas cilvēktiesībās "Cilvēktiesības un to īstenošana: Eiropas un Baltijas valstu pieredze" studentiem un valsts iestādēs strādājošiem. Tajās kā pedagogi piedalījās gan Latvijas, gan Eiropas līmeņa eksperti.³⁴ Šīs skolas ietvaros dalībnieki iepazīnās gan ar cilvēktiesību pamatnostādņiem, gan Latvijas praksi, kā arī apmainījās ar pieredzi, problēmām un nostādņiem savās valstīs. Valsts atbalsta trūkuma rezultātā šis projekts ir pārtraukts.
- Rīgas Juridiskā augstskola. Augstskola ir organizējusi gan vasaras skolu par ES tiesību jautājumiem, gan apmācījusi studentus no Ukrainas un Kosovas. Ja Latvija saredz NVS valstis kā potenciālās ES dalībvalstis, tad apmācības ES tiesībās ir būtiskas. Ja Latvija uzskata, ka NVS valstīm jābūt stabilām partnerēm sadarbībā ar ES, tad arī apmācības cilvēktiesībās, ņemot vērā ES standartu, ir svarīgas. Kā pozitīvs piemērs ir minama Kosovas studentu uzņemšana RJA maģistra programmā. Šobrīd RJA atjauno darbību, un, ņemot vērā to, ka valdība sniedz finansējumu augstskolai, ir nepieciešams apsvērt, kādā veidā RJA varētu iesaistīt attīstības politikas realizācijā.
- Atsevišķu ekspertu pieteikšana starptautiskām mācībām. Jau šobrīd Ārlietu ministrijai ir pieredze, piesakot ekspertus starptautisku apmācību veikšanai, piemēram, Irākas juridisko profesiju pārstāvju apmācībās cilvēktiesībās. Tas ir labs prakses aizsākums, kuram būtu nepieciešams konsekvents turpinājums.

Jautājumā par institucionālo bāzi ir skaidrs, ka valsts politikas ietvaros ir nepieciešams radīt sistēmu. Būtu nevēlami radīt sadrumstalotas shēmas, kuru ietvaros attīstības politika netiktu konsekventi realizēta. Turklāt, "izkaisot" pienākumus, parādās risks zaudēt kvalitāti, starptautisko atpazīstamību un ar to saistīto reputāciju.

Nobeigums

Cilvēktiesības attīstības sadarbībā ienākušas pakāpeniski. Turklāt tās ir nevis integrētas, bet pakļautas politiskajiem procesiem, kas dominē attīstības sadarbībā. Tādējādi cilvēktiesību nozīme ir gan pieaugusi, ļaujot iejaukties valstu iekšējās lietās smagu pārkāpumu gadījumā un izdarot spiedienu uz valstīm, gan arī devalvējusies, jo zaudējusi individuālo un strikti juridisko pieeju.

Kaut arī donori, ar laiku apzinot neveiksmes attīstības sadarbībā, ir mēģinājuši tās risināt, meklējot kompleksas definīcijas un stratēģijas, lai sasniegtu attīstības sadarbības mērķus, vēl joprojām reālpolitika un atšķirīgās politiskās dienas kārtības traucē šo mērķu sasniegšanu. Starp palīdzības saņēmējiem bieži vien atrodamas valstis, kas sistemātiski pārkāpj cilvēktiesības un nav paudušas politisko gribu situāciju uzlabot.

Latvijai izaicinājums ir iekļauties šajos procesos, definējot savu pieeju attīstības sadarbībā. Tas ir iespējams, apzinot attīstības sadarbības vēsturi, savu pieredzi un priekšrocības, konsekventi veidojot savu tēlu gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski, kā arī radot adekvātu institucionālo bāzi politikas realizācijai, pieaugot finansējumam.

Atsauces un piezīmes

- ¹ *Tomaševski K.* Development Aid and Human Rights Revisited. Printer Publishers, 1993. P. 30.
- ² *Tomaševski K.* Responding to Human Rights Violations. 1946–1999. Martinus Nijhoff Publishers, 2002. P. 382.

- ³ Turpat. 392. lpp.
- ⁴ Turpat. 393. lpp.
- ⁵ 1957. gadā Romas līgums paredzēja asociāciju starp ES un Eiropas kolonijām (Francijas, Beļģijas, Itālijas un vēlāk Lielbritānijas), kura balstījās uz Francijas modeli. To grozīja Jaundes (*Yaounde*) konvencijas un vēlākie grozījumi četrās Lomes konvencijās. 1975. gadā Lomes konvencija izveidoja starptautiskās attīstības sadarbības shēmu, iesaistot Āfrikas, Karību un Klusā okeāna valstis (skaits pieauga no 46 līdz 70). Detalizētākam pārskatam sk.: *Tomaševski K.* Between Sanctions and Elections. Aid Donors and their Human Rights Performance. Pinter, London and Washington, 1997. P. 42–45. Šobrīd Lomes konvencijas ir zaudējušas spēku un ES attiecības ar attiecīgā reģiona valstīm regulē Kotonū līgums (2000/483/EC, OJ L 317, 15.12.2000.)
- ⁶ *Tomaševski K.* Development Aid and Human Rights Revisited. P. 8.
- ⁷ *Tomaševski K.* Between Sanctions and Elections. Aid Donors and their Human Rights Performance. P. 44.
- ⁸ Par cilvēktiesību standarta problēmām sk. sadaļu "Cilvēktiesību spektrs attīstības sadarbībā".
- ⁹ *Tomaševski K.* Responding to Human Rights Violations. 1946–1999. P. 383.
- ¹⁰ Attiecībā uz atsevišķiem izņēmumiem sankciju politikas ietvaros terorisma sakarā sk.: *Krūma K.* Starptautiskās tiesības un ES tiesības: sacensība vai mijiedarbība? // Likums un Tiesības. 2005. 7. sēj., Nr. 11 (75). 341.–351. lpp.
- ¹¹ *Tomaševski K.* Responding to Human Rights Violations. 1946–1999. P. 398–399.
- ¹² Development Cooperation, 1994 Report, OECD, Paris, 1995, Statistical Annex.
- ¹³ <http://thesius.sourceoecd.org/vl=10600389/cl=13/nw=1/rpsv/factbook/data/09-02-05-t02.xls>, aplūkots 12.04.2006.
- ¹⁴ *Tomaševski K.* Development Aid and Human Rights Revisited. P. 13.
- ¹⁵ *Andreassen B. A.* Bridging Human Rights and Governance: Constructing Civic Competence and the Reconstitution of Political Order // H. O. Sano, G. Alfresson, R. Clapp (eds.). Human Rights and Good Governance. Building Bridges, Martinus Nijhoff Publishers, 2002. P. 97.
- ¹⁶ Turpat. 106. lpp.
- ¹⁷ *Kjaer M., Kinnerup K.* Good Governance: How does It Relate to Human Rights? // H.O. Sano, G. Alfresson, R. Clapp (eds.). Human Rights and Good Governance. P. 2–3.
- ¹⁸ Turpat. 15. lpp.

- ¹⁹ *Alfredsson G.* The Usefulness of Human Rights for Democracy and Good Governance // H. O. Sano, G. Alfresson, R. Clapp (eds.). Human Rights and Good Governance. P. 22.
- ²⁰ Turpat. 25. lpp.
- ²¹ Ziņojums pieejams <http://unstats.un.org/unsd/mi/pdf/MDG%20Book.pdf>, aplūkots 12.04.2006.
- ²² Vispārējam ieskatam sk.: *Tomaševski K.* Responding to Human Rights Violations. 1946–1999. P. 307–366.
- ²³ Sk., piemēram, ANO sarakstu 1503 procedūras ietvaros. <http://www.ohchr.org/english/bodies/chr/stat1.htm>, aplūkots 05.04.2006. ES sarakstam KĀDP ietvaros skatīt http://europa.eu.int/comm/external_relations/cfsp/sanctions/measures.htm un http://europa.eu.int/comm/external_relations/cfsp/sanctions/list/version4/global/e_ctlview.html, aplūkots 12.04.2006.
- ²⁴ *Sano H. O.* Good Governance, Accountability and Human Rights // H. O. Sano, G. Alfresson, R. Clapp (eds.). Human Rights and Good Governance. P. 125.
- ²⁵ Turpat. 130. lpp.
- ²⁶ *Costello-Roberts v. United Kingdom*, Judgement 25 March 1993, Series A 247 – C.
- ²⁷ Citēts pēc: *Scheinin M.* State Responsibility, Good Governance and Indivisible Human Rights // H. O. Sano, G. Alfresson, R. Clapp (eds.). Human Rights and Good Governance. P. 22.
Velasquez Rodriguez v. Honduras, Judgement of 29 July 1998, Inter-American Court of Human Rights, Series C No. 4, para 172.
- ²⁸ *Weeramantry C. G.* Justice Without Frontiers: Furthering Human Rights. Kluwer Law International, 1997. P. 157.
- ²⁹ Turpat. 158. lpp.
- ³⁰ EDSO komisārs sola eksportēt Latvijas pieredzi integrācijā. LETA, 21.04.2006.
- ³¹ LETA, 25.11.2005.
- ³² *Tomaševski K.* Development Aid and Human Rights Revisited. P. 156.
- ³³ *Weeramantry C. G.* Justice Without Frontiers: Furthering Human Rights. P. 25.
- ³⁴ Sk. informāciju <http://www.humanrights.lv/edu/vasskola.htm>, <http://www.humanrights.lv/edu/vassk2001.htm>, <http://www.humanrights.lv/edu/vassk2002.htm>, <http://www.humanrights.lv/edu/vassk2003.htm>, aplūkots 12.04.2006.

IVARS IJABS

Pilsoniskās sabiedrības veicināšana: attīstības sadarbības perspektīva

I

Ernests Gellners savu pilsoniskajai sabiedrībai veltīto grāmatu ironiski iesāk ar vārdiem: “Ir dzimis jauns slogans!”¹ Taču, ja atskatāmies uz pēdējo piecpadsmit gadu pārmaiņām pasaules politiskajā domā, ir iemesls teikt vairāk: ir dzimusi jauna paradigma. Kopš 20. gs. 90. gadiem pilsoniskā sabiedrība ir kļuvusi par jaunu perspektīvu sabiedrības aplūkojumam, kura ilgāku laiku bijusi neievērota. Visa “īsā 20. gadsimta”² politiskā doma Rietumu valstīs lielākoties tika balstīta divos sociālās organizācijas veidos: tirgus ekonomikā un valstī. Tirgus apmaiņas produktīvais potenciāls tika uzlūkots kā instruments, kurš paver katram indivīdam iespējas brīvi izmantot savas spējas citu sabiedrības locekļu labā, par to saņemot pretī adekvātu novērtējumu. Pieprasījuma un piedāvājuma brīva un dinamiska sasaiste šķita esam piemērota, lai ar tās palīdzību risinātu aizvien plašāku problēmu loku – sākot ar bezdarba problēmām un beidzot ar ekoloģiskiem jautājumiem. Uzticība valstij turpretī pieauga līdz ar tās spēju racionāli organizēt un vadīt visdažādākos sabiedrības procesus ar administratīvām, birokrātiskām metodēm. Valsts tādējādi pamazām pārstāja būt vienīgi par “leģitīmās vardarbības monopolu”, kā to redzēja Makss Vēbers. Tā pamazām sāka plānot ekonomiskos procesus, nodarboties ar sociāliem, kulturāliem un vides jautājumiem, rūpēties par cilvēku labklājību un veselību.

Kad 20. gs. 90. gados politikas praksē un teorijā aizvien populārāks kļuva pilsoniskās sabiedrības jēdziens, šīs izmaiņas savā veidā

reaģēja uz abu minēto organizācijas formu nepilnībām. Tirgus ekonomika līdzās savām pozitīvajām iezīmēm tomēr bija radījusi jaunas atstumtības un marginalizācijas formas – ne tikai nacionālā, bet arī starptautiskā līmenī. Valsts administrācija, kuras uzmanība lielākoties tika vērsta uz šīs atstumtības mazināšanu, savukārt daudzos gadījumos izrādījās visai neefektīva, bieži problēmas nevis risinot, bet padziļinot, piemēram, bezdarba gadījumā. Tā piesaistīja milzīgus nodokļu resursus bez īsteni pozitīva iespaida uz sabiedrības kopumu. Tieši šo iemeslu dēļ 90. gadu sākumā jaunu nozīmi ieguva agrāk gandrīz pilnīgi aizmirstais pilsoniskās sabiedrības jēdziens. Tas, Daniela Bella vārdiem runājot, signalizēja vēlmi atgriezties pie “saprātīga mēroga sociālās dzīves”, kurā cilvēkiem pašiem būtu iespēja organizēt savu dzīvi un attiecības bez milzīgām, necaurskatāmām ekonomiskām un administratīvām institūcijām. Pilsoniskajai sabiedrībai kā cilvēku brīvas asociācijas un komunikācijas telpai vajadzēja atjaunot to solidaritāti, kuru ievērojami iedragāja tirgus ekonomika un ar to saistītā atomizācija un noslēgšanās individuālā patēriņa sfērā. Taču tai vienlaikus vajadzēja arī atdot to personisko atbildību un iniciatīvu, kuru līdz šim tika uzurpējusi valsts administrācijas aizgādība.

Tieši šajā laikā pilsoniskā sabiedrība ieguva atbalstītājus arī starptautiskās palīdzības jomā. Kopš aukstā kara beigām atbalsts pilsoniskajai sabiedrībai un tās veicināšana ir kļuvusi par vienu no noteicošajām starptautiskās palīdzības formām. Ar to nodarbojas gan atsevišķu valstu valdības (kā USAID), gan starptautiskās organizācijas (kā Pasaules Banka vai ES), gan atsevišķi privāti fondi un organizācijas (kā Sorosa fonds vai Forda fonds). Palīdzības novirzīšana pilsoniskajai sabiedrībai starptautiskajiem donoriem ir šķītusi pievilcīga vairāku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, atbalsts pilsoniskajai sabiedrībai pieļauj visai plašu ietekmes spektru – sākot ar jau samērā tradicionālajām cilvēktiesību un citām aizstāvības (*advocacy*) grupām līdz pilsoniskām aktivitātēm veselības aprūpes, sociālās nodrošināšanas, izglītības, kultūras, vides aizsardzības un citās jomās. Otrkārt, atbalsts pilsoniskajai sabiedrībai bija ļoti efektīvs situācijās,

kad nav iespējams strādāt kopā ar palīdzības saņēmēju valstu valdībām. Pie šādiem gadījumiem pieder, pirmkārt, situācijas, kad valsts nav spējīga pildīt savus uzdevumus kara vai etnisku konfliktu dēļ. Eiropā visiezīmīgākais gadījums ir norises bijušajā Dienvidslāvijā, kur ārvalstu palīdzība lielu finansiālu un cilvēkresursu formā kopumā ir devusi pretrunīgi vērtējamus rezultātus.³ Otrkārt, atbalsts pilsoniskajai sabiedrībai ir visai nozīmīgs palīdzības veids valstīm, kurās valdība tiek pamatoti turēta aizdomās par korupciju un mērķim neatbilstošu starptautiskās palīdzības izmantojumu. Šādas problēmas ir īpaši raksturīgas vairākām Āfrikas un Latīņamerikas valstīm, taču arī Centrāleiropā un Austrumeiropā šīs problēmas nebūt nav svešas. Visbeidzot, sadarbība ar pilsonisko sabiedrību ir īpaši nozīmīga situācijās, kad pati valsts vara, būdama nedemokrātiska un despotiska, ir sabiedrības vislielākā problēma. Šis gadījums vistiešākajā veidā ir attiecināms uz Latvijas kaimiņvalsti Baltkrieviju, kur, pieaugot autoritārā režīma konfrontācijai ar demokrātisko pasauli, pilsoniskās sabiedrības veicināšana kļūst aizvien nozīmīgāka. Protams, starptautiska pilsoniskās sabiedrības veicināšana autoritāros režīmos ir visai problemātiska politisku apsvērumu dēļ. Taču tai arī citos kontekstos lielākoties ir piemēta demokrātijas attīstīšanas dimensija – pilsoniskās sabiedrības veicināšana ne tikai sekmē tiešo palīdzības mērķu sasniegšanu, bet arī netiešā veidā cenšas uzlabot vietējo valstu valdību un pašvaldību adekvātu darbu, veicinot tā caurredzamību, atbildību un efektivitāti.

Līdzās šiem praktiskajiem apsvērumiem kopš 90. gadu sākuma pilsoniskās sabiedrības veicināšanas jomā savu vietu ir ieguvuši arī daži normatīvi apsvērumi. Šajā perspektīvā starptautiskā palīdzība pilsoniskajai sabiedrībai vairs netiek vērtēta tikai no efektivitātes viedokļa, bet arī kā īpaša veida netiešs ieguldījums sabiedrības demokrātiskā, miermīlīgā un saimnieciski veiksmīgā attīstībā. Šis pieejas vadmotīvs pēdējā laikā ir “sociālā kapitāla” jēdziens, un tā lietojumu ar savām plaši pazīstamajām grāmatām ir aizsācis Roberts Patnems.⁴ Viņa skatījumā pilsoniskās sabiedrības asociāciju dzīve izstrādā cilvēkos gatavību kooperācijai un līdzdalībai, savstarpēju

uzticēšanos, ieinteresētību un solidaritāti – īsi sakot, īpašības, kuras ir nepieciešamas sabiedrības veiksmīgai attīstībai gan demokrātiskas politikas, gan efektīvas tirgus ekonomikas virzienā. “Sociālais kapitāls” ir atšķirīgām sabiedrībām dažādā mērā piemītošs lielums, kurš, līdzīgi finansiālajam kapitālam, ir investējams attīstībā. Tomēr atšķirībā no finansiālā kapitāla sociālais kapitāls nav privāts, bet publisks. Tas “pieder” uz kooperāciju gatavu cilvēku kopībai, kuri, nebūdami savstarpēji saistīti ar stingrām ģimenes, klana vai reliģiskas kopienas saitēm, vienlaikus ir gatavi uz sadarbību, izpalīdzību un uzticēšanos. Sociālo kapitālu, pēc Patnema domām, rada brīvprātīgas asociācijas, klubi un biedrības, kurām nebūt nav noteikti jāizvirza politiski mērķi. To tikpat labi veido kori, boulinga klubi un pašpalīdzības apvienības – ne tikai politiskas partijas un tiesību aizstāvības grupas.

No sociālā kapitāla perspektīvas raugoties, pilsoniskās sabiedrības veicināšana ar starptautiskās palīdzības līdzekļiem ne tikai ļauj katrai atbalstītajai grupai sasniegt savus mērķus. Tā, veicinot brīvprātīgo asociāciju tīklojuma veidošanos sabiedrībā, vienlaikus rada specifisku komunikācijas “smērvielu”, kas, veidojot savstarpējības un uzticības normu izplatību, veicina arī politisku līdzdalību un saimniecisku izaugsmi. Šī pieeja, kuras popularitāte sakrita ar pilsoniskās sabiedrības veicināšanas pieaugumu, lielā mērā ir vainojama t.s. asociāciju revolūcijas⁵ izraisīšanā starptautiskās palīdzības jomā, kura, iespējams, mazliet vienpusīgā veidā pilsoniskās sabiedrības asociācijās saskatīja līdzekļi gandrīz vai pret visām sabiedrības problēmām.

Ņemot vērā pieminētās pieejas, turpmākajā raksta daļā es pievērsīšos tām perspektīvām un problēmām, kuras varētu pavērties Latvijas attīstības sadarbības politikai attiecībā uz atbalstu pilsoniskajai sabiedrībai. Latvijas gadījumā šādai pieejai ir ievērojams potenciāls, ņemot vērā mūsu izvēlētos attīstības sadarbības partnerus – Moldovu un Gruziju.⁶ Pilsoniskā sabiedrība ir vēsturiski un kulturāli nosacīta joma, kurā liela loma ir līdzšinējai pieredzei un orientācijai. Tādēļ, ievērojot mūsu reģiona kopīgo politisko pagātņi un līdz ar to arī kopīgās problēmas rīcībspējīgas pilsoniskās sabiedrības iedibināšanā,

mums paveras plašas iespējas izmantot savu pieredzi un vienlaikus labāk apzināties arī savas nepilnības. Protams, pilsoniskās sabiedrības izveide nav dažu mēnešu vai gadu jautājums – tā prasa ilgstošu atbalstu un niansētu pieeju atkarībā no konkrētās palīdzības saņēmējas valsts pieredzes un tradīcijām. Galvenā uzmanība tiks pievērsta tām problēmām, ar kurām līdz šim ir saskārušies starptautiskās palīdzības sniedzēji Centrāleiropas un Austrumeiropas pilsoniskajai sabiedrībai: pirmkārt, praktisku problēmu un tipisku ilūziju “grābekļiem”, uz kuriem ārvalstu donoriem šajā reģionā ir gadījies “uzkāpt”, un, otrkārt, dažām konceptuālām problēmām, kas saistās ar pašu iespēju “veicināt” kādā valstī pilsonisko sabiedrību.

II

Pēc PSRS sabrukuma Centrāleiropas un Austrumeiropas pilsoniskā sabiedrība, piedzīvojusi spēju un visaptverošu uzplaukumu “dziesmoto” un “samta” revolūciju laikā, pakāpeniski nonāca stāvoklī, kurš Rietumos bieži tika raksturots kā “vājš”. No vienas puses, tas šķiet pašsaprotami. Sabrūkot administratīvajai plānveida ekonomikai, gandrīz visās reģiona zemēs priekšplānā izvirzījās ekonomiskas un sociālas problēmas, ar tām saistītā iedzīvotāju noslāņošanās un pilsoniskā apātija. Negatīvu lomu spēlēja arī sabrukuma atraisītie etniskie un teritoriālie konflikti – tie 90. gados Eiropā skāra ne tikai Dienvidslāviju un Čēčeniju, bet arī Moldovu un Gruziju. Taču, 90. gadu otrajā pusē saimnieciskajai un politiskajai situācijai daļā reģiona valstu pamazām uzlabojoties, pilsoniskā sabiedrība joprojām palika samērā pasīva – pat tādos sociālekonomiski “atvieglotos” apstākļos kā bijušajā Vācijas Demokrātiskajā Republikā.⁷ Marks Morjē Hovards, kurš detalizēti pētījis šo situāciju, ir izvirzījis vairākus pieņēmumus par vājuma iemesliem.⁸ Pirmkārt, pilsoniskās sabiedrības vājums varētu būt interpretējams kā komunistiskā režīma mantojums: tā pastāvēšanas laikā jebkura sabiedriska iesaistīšanās tika uzlūkota kā liekulīga, visām asociācijām atrodoties autoritārās valsts kontrolē. Otrkārt, runa varētu būt arī par neoliberālo ekonomisko transformāci-

ju iespaidu, kuras ievērojamai sabiedrības daļai ir atnesušas vilšanos un līdz ar to vienaldzību pret pilsonisko līdzdalību. Tāpat savu iespaidu uz pilsoniskās sabiedrības vājumu ir atstājušas daudzviet reģionā sajūtāmās nacionālistiskās un fundamentālistiskās orientācijas, kuras ir pretrunā ar egalitāriem pilsoniskas līdzdalības principiem. Visbeidzot, pilsoniskās sabiedrības vājums var tikt skaidrots ar komunistisko režīmu laikā izveidoto neformālo radnieku un draugu tīklojumu pašpietiekamību, kas kompensē nepieciešamību veidot "oficiālas" asociācijas un kustības.

Vienlaikus tieši pilsoniskās sabiedrības pasivitāte transformāciju kontekstā lika apzināties nepieciešamību pēc tās. Dzīva un aktīva pilsonisko asociāciju darbība ātro pārmaiņu kontekstā ļautu ne tikai veicināt politiskās varas atbildīgumu un lēmumu caurredzamību, bet arī mīkstināt sociālās problēmas un atsevišķu sabiedrības slāņu marginalizāciju. Tādēļ ievērojams starptautiskās palīdzības apjoms šim reģionam tika novirzīts pilsoniskās sabiedrības veicināšanai, saskaroties ar problēmām un mācoties no tām.

Pirmā, vispārīgas dabas problēma ir saistīta ar veidu, kā starptautiskā palīdzība sasniedz savu mērķi. Rietumvalstu palīdzība Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm bieži rāda, ka, lai gan daudzos gadījumos materiālais atbalsts pilsoniskajai sabiedrībai patiešām ir radījis būtiskas pārmaiņas cilvēku aktivitātē un kooperācijas spējā, šīs palīdzības sekas ne vienmēr ir bijušas viennozīmīgi pozitīvas. Tā, piemēram, Sāra Hendersone norāda, ka Krievijā ārvalstu palīdzība daudzos gadījumos ir izraisījusi ārkārtīgi centralizētu un birokratizētu nevalstisko organizāciju veidošanos. Turklāt, neskatoties uz šo organizāciju augsto profesionalitāti un apķērību, tām ir visai ierobežota saikne ar plašāku sabiedrību un tās vajadzībām, pilsoniskās sabiedrības veicināšanai sponsorējot vienīgi relatīvi šauru, noslēgtu asociāciju loku. Tādēļ rezultāts bieži mēdz būt "pilsoniskās oligarhijas"⁹ veidošanās: situācija, kad tās asociācijas, kurām ir iepriekšēja pieredze un kontakti, var pakāpeniski paplašināt savu darbību un piesaistīt jaunus resursus, turpretī tās, kurām šādas iepriekšējas pieredzes un iestrāžu nav, ir spiestas iztikt bez

ārvalstu palīdzības. Šī situācija pilsoniskās sabiedrības veicināšanā noved pie uzkrītošas noslāņošanās dažādu asociāciju starpā, kura kopumā atstāj negatīvu iespaidu ne tikai neracionālā finansējuma izlietojuma dēļ, bet arī mazinot uzticību pilsoniskajām aktivitātēm kopumā. Rietumu “grantu un projektu pasaules” aprītē nonākušās asociācijas nereti tiek uzlūkotas kā noslēgtas un elitāras, savukārt pati pilsoniskā sabiedrība – kā ideoloģizēta un neautentiska.¹⁰ Situāciju dažviet apgrūrina arī apstākļi, ka pilsoniskās sabiedrības centrālie aktīvisti šajā reģionā visai bieži ir bijušie komunistiskās partijas vai komjaunatnes funkcionāri, kuriem piemīt attiecīgās prasmes un kontakti organizatoriskajam darbam.

Šāda situācija pilsoniskās sabiedrības veicināšanai liek izmantot pārdomātākas atbalsta stratēģijas, kuras ļautu izvairīties no t.s. Mateja principa (Mt 13, 12), saskaņā ar kuru visvairāk atbalsta saņem tie, kuri to ir veiksmīgi ieguvuši jau iepriekš. Kā norāda Tomass Karoters, efektīvai pilsoniskās sabiedrības veicināšanai ir jāizvairās no kārdinājuma “izplatīt palīdzību vienam un tam pašam pazīstamu seju lokam galvaspilsētās”.¹¹ Tā vietā attīstības sadarbības perspektīvā būtu jāstrādā pie stratēģijām, kas ļautu sasniegt arī citus, mazāk profesionalizētus un vēl “nerietumnieciskotus” pilsoniskās sabiedrības slāņus, piemēram, laukos un ekonomiski pasīvos reģionos. Tāpat jau sevi apliecinājušajiem atbalsta piesaistītājiem būtu jāsniedz motivācija dalīties pieredzē ar mazāk attīstītajām grupām, atbalsta sniedzējiem pievēršot pastiprinātu uzmanību atbalstāmo asociāciju saiknei ar plašāku sabiedrību. Viena no problēmām, ar kurām Centrāleiropā un Austrumeiropā saskaras pilsoniskās sabiedrības asociācijas, it īpaši aizstāvības grupas, ir samērā lielā neskaidrība, ko tieši šīs grupas pārstāv, un ar to saistītais leģitimitātes trūkums. Šī reprezentativitātes problēma nav sveša arī Latvijas NVO, tādēļ būtu ņemama vērā arī attīstības sadarbības kontekstā.

Otrā problēma, ar kuru nākas sadurties starptautiskās palīdzības sniedzējiem pilsoniskajai sabiedrībai, ir saistīta ar laiku un ilgtspēju. Ralfs Dārendorfs savulaik tika teicis: “Ir vajadzīgi seši mēneši, lai radītu jaunas politiskās institūcijas, seši gadi – lai radītu puslīdz

ciešamu ekonomiku, un [...] sešdesmit gadu – lai radītu pilsonisko sabiedrību.”¹² Gribētos domāt, ka šī prognoze ir pārspīlēta; tomēr ir skaidrs, ka aktīvu un autonomu pilsonisko asociāciju dzīve nav radāma īsā laika periodā – tā vienmēr prasa ilgstošu un mērķtiecīgu atbalstu. Jāsaka, ka šī problēma ir izrādījusies nopietns klupšanas akmens Centrāleiropā un Austrumeiropā. Tā, piemēram, ilgstoši pilsoniskās sabiedrības veicināšanai sniegtās palīdzības iespaids pētījumi Krievijā ir noveduši pie atziņas, ka daudzu palīdzības sniedzēju institūciju finansējums orientē tā saņēmējus uz īstermiņa projektiem ar viegli kvantificējamiem (t.i., uzrādāmiem) rezultātiem – aiz nepieciešamības atskaitīties augstāka līmeņa naudas devēju priekšā (kā piemērs reizēm tiek minēta USAID atkarība no ASV Kongresa). Tas palīdzības saņēmēju vidū rada motivāciju samērā virspusējai darbībai; un, tā kā vēlme izmantot šādu palīdzību Centrāleiropā un Austrumeiropā ir bijusi pietiekami liela, šāda darbības maniere ir kļuvusi plaši izplatīta.¹³ Par pilsoniskās sabiedrības asociāciju darbības dzinuli ir kļuvušas nevis konkrētās sabiedrības vajadzības, bet gan iespēja iegūt starptautisko palīdzību. Lai izvairītos no šādas situācijas, būtu nepieciešams atbalstu pilsoniskajai sabiedrībai plānot ilgtermiņā, necerot sasniegt viena vai dažu gadu gaitā visaptverošus uzlabojumus, bet gan veicinot asociāciju sociālās bāzes paplašināšanu un padziļināšanu. Kā tiek bieži norādīts, reģistrēto NVO skaita pieaugums nebūt vēl neliecina par aktīvu pilsoniskās sabiedrības dzīvi; lai novērtētu tās attīstību, ir nepieciešams aplūkot ilgtermiņā konkrētus gadījumus.

Trešā problēma, uz kuras nozīmi pilsoniskās sabiedrības veicināšanā tiek bieži norādīts, ir vēsturiskās pieredzes un kultūras ieražu aspekts. Izmantojot Sāras Hendersones minēto līdžību, Rietumu donori Centrāleiropā un Austrumeiropā bieži tika uzskatījuši, ka vietējie pilsoniskās sabiedrības aktīvistu ir līdzīgi Pelnrušķītei – nabadzīgi, pārstrādājušies un nenovērtēti, savukārt paši atbalstītāji ir kā Labā feja – krustmāte, kas uz burvju mājienu sniegs visu pilsoniskajai sabiedrībai vajadzīgo – naudu, idejas un apmācību. Realitāte izrādījās daudz sarežģītāka: sabiedrībās jau pastāvēja noteikti asociāciju

ieradumi un veidošanas principi, kuri ne vienmēr bija savienojami ar donoru pieejām. Viena no tipiskākajām problēmām bija nacionālisms. Etniskais nacionālisms ir grūti savienojams ar pilsoniskās sabiedrības vērtībām. Pilsoniskā sabiedrība paredz asociāciju veidošanu un komunikāciju uz vienojošas, egalitāras “pilsoniskas” identitātes bāzes, bet nacionālisms kā sadarbības un kopības pamatu redz robežošanu no citām etniskajām grupām. Nacionālisms, kā zināms, aplūkojamā reģionā ir bijis un joprojām ir visai noteicošs sociāls un politisks spēks – ne tikai relatīvi atpalikušajās, bet arī veiksmīgajās valstīs. No vienas puses, tas ir pašsaprotami, ņemot vērā postkomunistisko situāciju un lielākoties stihisko, nežēlīgo ekonomiskās liberalizācijas pieredzi: “Komunistiskajam neuzticības potenciālam pievienojās nežēlīgās peļņas kāres neuzticība. Kam tad lai mēs uzticamies? Nacionālisms ļauj mums atbildēt šo jautājumu: uzticības vērti ir tikai tautas brāļi.”¹⁴ Taču, no otras puses, šādas šauri nacionālistiskas attieksmes ilgākā laikposmā var izrādīties visai bīstamas. Tādēļ pilsoniskās sabiedrības veicināšanai būtu jācenšas mazināt etnisko šķirtņu nozīmi. Tas nav viegli izdarāms, jo etniska saspīlējuma situācijās ar abstraktas tolerances un “pilsoniskuma” uzsvēršanu bieži ir par maz. Interesants šeit ir Bosnijas piemērs. Kad pēc Deitonas miera līguma 90. gadu vidū Rietumu palīdzības sniedzēji vēlējās mazināt etnisko spriedzi ar atbalstu “pilsoniskajai sabiedrībai”, tie cieta neveiksmi tādēļ, ka Bosnijas sabiedrībā jau agrāk bija pastāvējuši dažādo etnisko grupu mierīgas un saskanīgas kopdzīves modeļi un paradumi. Te “jau pastāvēja ilga un plaukstoša Bosnijas daudznacionālisma tradīcija no Osmaņu un dienvidslāvu periodiem, kura atšķīrās no liberālā “pilsoniskuma” varianta un lika starptautiskās sabiedrības “civilizējošajai” misijai izskatīties visai aizdomīgai”.¹⁵ Šis piemērs rāda, cik lielā mērā pilsoniskās sabiedrības veicināšanai ir jārēķinās ar vietējo kultūru un tai specifiskajām saskarsmes un asociācijas formām. Iespējams, ka etniskās spriedzes gadījumā lielāka uzmanība būtu vēršama uz to attiecību veicināšanu, kurās vēl joprojām pastāv saskaņa un solidaritāte etnisko grupu starpā, cenšoties izvairīties no ārēji uzspiestas vai veicinātas palīdzības tēla.

Ceturtkārt, viena no pēdējā laikā bieži aplūkotām problēmām ir starptautiskās palīdzības saikne ar pilsoniskās sabiedrības “ro-bežgadījumu” – “politisko sabiedrību” jeb politiskajām partijām. Tradicionālās politikas teorijas pilsoniskās sabiedrības jēdziena izpratnē politiskās partijas neietilpst.¹⁶ Pilsoniskā sabiedrība pati necenšas pārņemt valsts varu, kā to dara partijas, – tieši tādēļ tā ir “pilsoniska”. Tā vienīgi sniedz varai demokrātisku leģitimitāti un kontroli. Starptautiskā palīdzība pilsoniskās sabiedrības veicināšanā līdz šim ir izvairījiesies no darba ar politiskajām partijām – gan tādēļ, lai sekotu šim ideālam, gan tādēļ, lai veicinātu bezpartejisku attieksmi pilsoniskās sabiedrības asociāciju vidū. Tomēr šāda prakse ir izrādījusies visai pretrunīga. Kā norāda Karoters:

“Lielākajā daļā Austrumeiropas un bijušās PSRS politiskās partijas ir gatavais posts. Tās ir personalizēti instrumenti, slikti organizēti un slikti vadīti. [...] Ne mazums NVO ir labi pārvaldītas, relatīvi labi finansētas organizācijas, kurām ir spējīgi darbinieki, un tās strādā līdzās partijām, kuras ir slikti pārvaldītas, slikti finansētas un bez labiem darbiniekiem. Tā ir neveselīga situācija; lai demokrātija darbotos, šim valstīm ir nepieciešama talantīga un dinamiska politiskā šķira, kas darbojas līdzās talantīgam un dinamiskam pilsoniskajam sektoram.”¹⁷

Īpaši svarīgs šāds atbalsts ir situācijās, kad “īsta” plurālistiska partiju sistēma vēl tikai top. Tā, piemēram, Čehijas un Slovākijas dažādās partiju sistēmas, kā arī liberālu un populistisku partiju atšķirīgais īpatsvars šo valstu politiskajā dzīvē tiek saistīts ar atšķirīgo atbalsta apjomu, kuru šo valstu politiskās partijas saņēma vēl pirms abu valstu nodalīšanās 1992. gadā.¹⁸ Tas gan, protams, nenozīmē, ka ārvalstu pilsoniskās sabiedrības atbalstītājiem būtu jāatbalsta politiskās partijas vai par katru cenu jāpanāk pilsonisko asociāciju sadarbība ar tām. Taču pilsonisko asociāciju saikne ar politiskajām partijām nevar tikt ignorēta vai apieta. Tā drīzāk būtu izmantojama, piemēram, veidojot ciešāku sadarbību starp pilsonisko asociāciju un partiju organizatoru apmācību, kā arī veicinot pilsoniskajā sabiedrībā interesi par partiju finansēšanas avotiem.

III

Līdzās šīm praktiskajām problēmām pilsoniskās sabiedrības veicināšanā pēdējā laikā aizvien biežāk ir dzirdami kritiski iebildumi pret to pilsoniskās sabiedrības izpratni, kāda līdz šim ir dominējusi starptautiskās palīdzības sniedzēju vidū. Galvenais pārmetums tiek vērsts pret zināmu rietumniecisku "šovinismu" pilsoniskās sabiedrības izpratnē. Rietumvalstu pilsoniskās sabiedrības veicināšana tiek interpretēta kā mēģinājums ieviest Rietumu pilsoniskās sabiedrības asociāciju un rīcības modeļus vietās, kur šādām asociācijām nav nedz sociālu, nedz vēsturisku priekšnosacījumu. Šis viedoklis pauž, ka aktīvā asociāciju dzīve, kurā formāli vienlīdzīgi indivīdi apvienojas savu problēmu risināšanai un viedokļu paušanai, nav nekāda dabiska parādība. Tā ir Rietumu modernās, kapitālistiskās civilizācijas produkts, kura "pārstādīšana" citos apstākļos drīzāk var vest pie sociālām patoloģijām, nevis progresa. Daži autori pašā "pilsoniskās sabiedrības veicināšanas" idejā ir saskatījuši pat centienus ar starptautiskās palīdzības starpniecību uzspiest citiem pasaules reģioniem savu neolibērālo priekšstatu par sabiedrības, valsts un ekonomikas attiecībām, piemēram, no Pasaules Bankas puses.¹⁹ Ivelins Sardamovs līdzīgu, taču pamatotāku viedokli balsta modernizācijas teorijā un vēsturiskā perspektīvā. 17.–18. gadsimtā Eiropā veidojoties modernajai sabiedrībai, tās locekļu starpā pamazām izzūd tradicionālās (religijskās, ģimenes, politiskās) asociācijas formas. Sabiedrība kļūst individualizēta, un kā tāda tā prasa jaunas sadarbības formas:

"Process, kurš izdala no agrākajām konkrētajām, dabiski piepildītajām un sociāli iesaistītajām patībām abstraktus, pašpietiekamus un pašdisciplinētus indivīdus, radīja nepieciešamību arī pēc jauna kolektīvas rīcības pamatojuma. Aizvien vairāk atraujoties no paplašinātajiem radniecības tīkliem un visām citām "organiskajām" cilvēku solidaritātes saitēm, atsvešināti cits no cita un mazāk spējīgi veidot tuvas draudzības, taču vairāk uzticēdamies "svešiniekiem", cilvēki iesaistās sociālā un politiskā rīcībā kā formālu organizāciju locekļi [...] Šīs organizācijas ietver politiskās institūcijas, partijas

un spiediena grupas, sabiedrības ar ierobežotu atbildību, biržas un citas ekonomiskās vienības – un milzīgu daudzumu pilsonisko asociāciju, kuras tā apbrīvoja Tokvils.”²⁰

Citiem vārdiem, tā aktīvā asociāciju dzīve, kas ir raksturīga Rietumu industriālajām demokrātijām, nav iedomājama sabiedrībā, kurā līdzās pilsoniskās sabiedrības attīstībai nav norisinājušies citi modernizācijas procesi. Starp pilsoniskās sabiedrības attīstību un demokratizāciju, pēc Sardamova ieskatiem, var pastāvēt nevis cēloniska saikne, bet gan epifenomenāla sasaiste – tās abas nevis izraisa viena otru, bet gan ir viena procesa – modernizācijas blakusparādības. Sabiedrībās, kurās joprojām ir spēcīga tradicionālo asociāciju (religīso kopienu, ģimeņu, klanu) ietekme, mēģinājumi veidot Rietumu tipa pilsoniskās asociācijas visdrīzāk ir lemti neveiksmei. Vēl vairāk: šeit var izveidoties situācija, līdzīga jau agrāk pieredzētajai, cenšoties par katru cenu ieviest Rietumu standartus ekonomiskajā vai politiskajā jomā, piemēram, tirgus ekonomikas vai Rietumu “stila” nacionālo valstu implantācija bijušajās Eiropas valstu kolonijās. Rezultāti šeit ir bijuši visai pretrunīgi: šie “palīdzības” pasākumi, tā arī neradot stabilas jaunā tipa struktūras, vienlaikus ir sagrāvuši jau pastāvošās. Ar pilsoniskās sabiedrības attīstību varētu notikt kas līdzīgs – jaunajām asociācijas formām tā arī nespējot pilnībā adaptēties, vecās tiek diskreditētas un vājinātas. Tas liek Sardamovam secināt, ka pilsoniskās sabiedrības veicināšana kā atbalsts jaunajām demokrātijām ir visai apšaubāma, un “gudrāk, iespējams, ir koncentrēt demokrātisko palīdzību uz stabilu un efektīvu sociālo un politisko institūciju iedibināšanu un uz galveno socālās infrastruktūras elementu nodrošināšanu, kas ir kļuvusi par jebkuras mūsdienu valdības sistēmas legitimitātes pamatu”.²¹

Iebildums par rietumniecisku vienpusību pilsoniskās sabiedrības izpratnē, kas vēlas visdažādākajās kultūrās un sabiedrībās pārstādīt noteikta tipa nevalstiskās organizācijas, piešķirot tām noteiktas funkcijas un darbības principus, ir visai pamatots. Demokrātisko un attīstīto Rietumu palīdzības sniedzējiem raksturīgais ieradums

domāt par sevi kā par “normalitāti”, pēc kuras visai pasaulei līdzināties, patiešām ir izrādījies naivi pārgalvīgs – īpaši attiecībā uz tā sauktajām NVO, kas savā tradicionālajā Rietumu (galvenokārt ASV) veidolā nebūt nav ieviešamas visur. Priekšstati par labu dzīvi un pilnvērtīgām cilvēku attiecībām daudzviet pasaulē ir visai atšķirīgi no tiem, kas raksturo Briseles, Ņujorkas vai Helsinku iedzīvotājus. Tomēr tas nebūt vēl neliek atteikties no pilsoniskās sabiedrības veicināšanas idejas kopumā, kā to aicina darīt Sardamovs. Kaut arī pilsoniskās sabiedrības attīstība patiešām ir saistīta ar modernizācijas norisēm – demokratizāciju, industrializāciju, tirgus ekonomikas attīstību, tomēr tās aktivitāte vai kūtrums var atstāt būtisku iespaidu uz modernizācijas tempu, formām un sociālajām sekām. Pilsoniskās sabiedrības vājums ir visai problemātisks faktors apstākļos, kad, kā tas ir noticis daudzās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, neilgā laikposmā tiek radīti gan jauni demokrātiski režīmi, gan jaunas valstsnācijas un tirgus ekonomikas.²² Šādu strauju pārmaiņu kontekstā pilsoniskās asociācijas neattīstās vienkārši paralēli pārējiem transformāciju procesiem, bet spēj būtiski ietekmēt tos, piemēram, ar kolektīvas rīcības palīdzību “mīkstinot” to saimniecisko satricinājumu, kuru pilsoņiem rada pāreja uz tirgus ekonomiku. Un otrādi: pāreja no formālas demokrātijas pie pusautoritāriem, “manipulētās demokrātijas” režīmiem, kādi joprojām ir sastopami bijušajās komunistiskā bloka valstīs, būtu mazāk iespējama, ja pilsoniskā sabiedrība būtu spējusi konsolidēties konstruktīvai savu interešu formulēšanai. Protams, pilsoniskā sabiedrība nebūt nav līdzeklis pret visām problēmām – atbalsts valstu demokrātiskajām institūcijām vai tautsaimniecību efektivitātei un konkurētspējai nav mazāk svarīgs, bieži – pat svarīgāks. Taču pilsoniskās sabiedrības veicināšana ir būtisks mehānisms, kā straujos transformāciju procesus padarīt vieglākus, pārskatāmus un ietekmējamus tiem cilvēkiem, kurus šie procesi skar. Līdz ar to, kaut arī atbalsts pilsoniskajai sabiedrībai līdz šim bieži ir sadūries ar problēmām un paradoksiem, tomēr tas ir un paliek viens no efek-

tīvākajiem veidiem, kā atbalstīt jauno demokrātisko valstu sabiedrību virzību pretim tiesiskuma, labklājības un atbildīgas pārvaldes vērtībām.

Atsauces

- ¹ *Gellner E.* Conditions of Liberty. Civil Society and Its Rivals. London, 1994. P. 1.
- ² *Hobsbawm E.* Das Zeitalter der Extreme. Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts. München, Wien, 1995.
- ³ Sk.: *Belloni R.* Civil Society and Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina // Journal of Peace Research. 2001. Vol. 38, no. 2, P. 163–180.
- ⁴ *Putnam R. D.* Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. (With R. Leonardi and R. Y. Nanett). Princeton, 1993.
- ⁵ *Edwards M.* Civil Society. Cambridge: Malden, 2004. P. 36.
- ⁶ LR Ārlietu ministrija. Attīstības sadarbības politika. www.mfa.gov.lv
- ⁷ Sk.: *Boyle M.* Building a Communicative Democracy: the Birth and Death of Citizen Politics in East Germany // Media, Culture, and Society. 1994. Vol. 16.
- ⁸ *Howard M. M.* The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe. Cambridge, 2002.
- ⁹ *Henderson S.* Building Democracy in Contemporary Russia: Western Support for Grassroots Organizations. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2003. P. 10.
- ¹⁰ *Hamment J.* The Riddle of the Third Sector: Civil Society, International Aid, and NGOs in Russia // Anthropological Quarterly. 2001. P. 215-241.
- ¹¹ *Carothers T.* Western Civil-Society Aid to Eastern Europe and the Former Soviet Union // East European Constitutional Review. Fall 1999. P. 5.
- ¹² Cit. pēc: *Edwards M.* Civil Society. P. 104.
- ¹³ *Henderson S.* Building Democracy in Contemporary Russia: Western Support for Grassroots Organizations. P. 21, 85–89.
- ¹⁴ *Lovell D. W.* Nationalism, Civil Society, and the Prospects of Freedom in Eastern Europe // Australian Journal of Politics and History. 1999. Vol. 45, no. 1. P. 74.
- ¹⁵ *Belloni R.* Civil Society and Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina. P. 169.

- ¹⁶ *Cohen J. L., Arato A.* Civil Society and Political Theory. Cambr/M, London, 1992.
- ¹⁷ *Carothers T.* Western Civil-Society Aid to Eastern Europe and the Former Soviet Union. P. 5.
- ¹⁸ *Glenn J. K.* Civil Society Transformed: International Aid to New Political Parties in the Czech Republic and Slovakia // *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2000. Vol. 11, no. 2. P. 171 ff.
- ¹⁹ Sk.: *Seckinelgin H.* Civil Society as a Matapher for Western Liberalism // *Global Society*. 2002. Vol. 16, no. 4.
- ²⁰ *Sardamov I.* 'Civil Society' and the Limits of Democratic Assistance // *Government and Opposition*. 2005. Vol. 3. P. 379–402.
- ²¹ Turpat. 391. lpp.
- ²² *Offe C.* Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Tripple Transition in East Central Europe // *Social Research*. Fall 2004. Vol. 71, no. 3. P. 502.

III NODAĻA

**Aktieri un
lēmumu pieņemšanas
procesi**

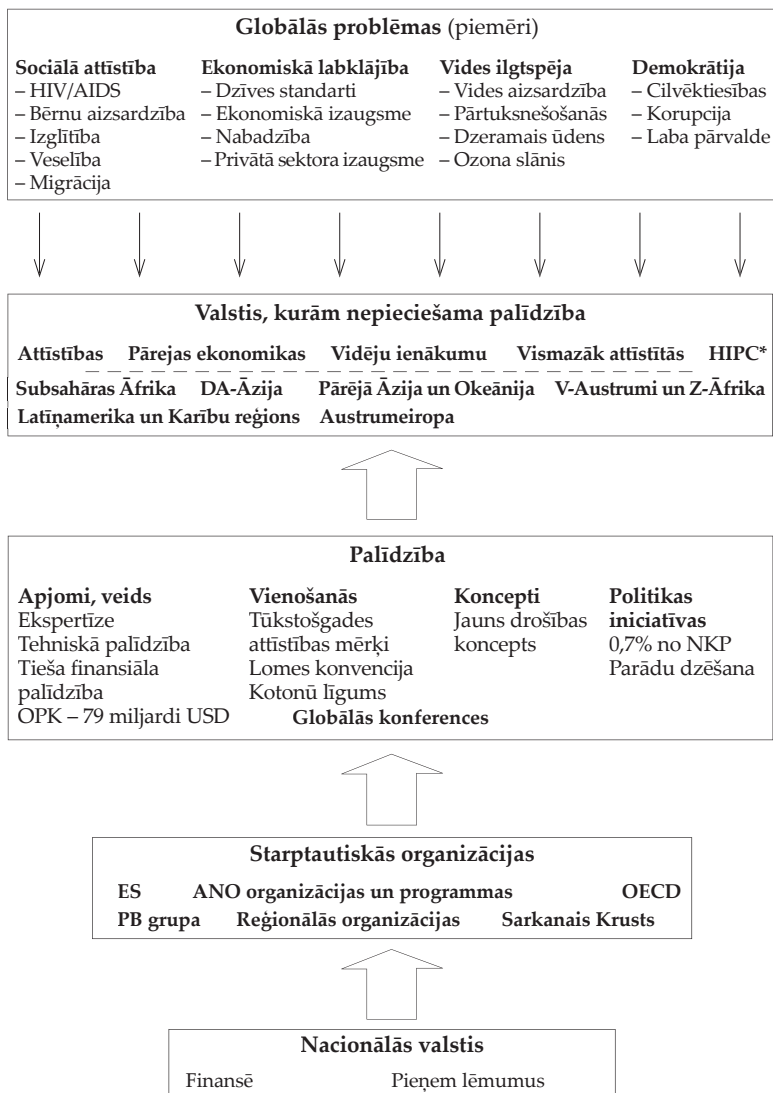
GUNDA IGNATĀNE

Daudzpusējā attīstības sadarbība: starptautisko organizāciju iespējas un robežas

20.–21. gadsimtā attīstības sadarbības ietvars vairākkārt ir būtiski mainījies. Jau koloniālisma beigas attīstības sadarbībai piešķīra citu seju un radīja Ziemeļu–Dienvidu jautājumu,¹ savukārt bipolārās sistēmas sabrukums pārveidoja drošības izpratni un kā galvenās paradigmas izcēla tirgus ekonomiku un brīvo tirgu. Līdztekus turpina palielināties nabadzība, finanšu nestabilitāte un sevī konfliktu nesoša globālā nevienlīdzība, kas pasaulē par vienu no galvenajiem politiskajiem jautājumiem ir izvirzījusi attīstību.

Vienkāršots starptautisko organizāciju dalības modelis attīstības sadarbībā (sk. 1. zīmējumu) paredz, ka līdzās citiem donoriem arī starptautiskas organizācijas, ko veido un finansē nacionālas valstis, ir aktīvas attīstības sadarbības dalībnieces. Tās sniedz palīdzību valstīm, kurām tā ir nepieciešama un kuras graužoši skar globālās problēmas – HIV/AIDS, nabadzība, vides degradācija u.c. Pastāv daudzveidīgas iespējas, kā starptautiskajām organizācijām veidot attīstības politiku pasaulē, – tā var būt tieša finansiālā vai tehniskā palīdzība, ekspertīze, kā arī daudzpusējas vienošanās, politikas iniciatīvas, koncepti un konferences. Tomēr praksē šis modelis ir papildināms ar dažādiem blakusfaktoriem un procesiem, kas būtiski ietekmē katru no atainotajām attīstības sadarbības fāzēm. Šī raksta uzdevums ir atspoguļot to daudzveidīgo faktoru klāstu, kas ietekmē starptautisko organizāciju dalību attīstības sadarbībā. Galvenais raksta jautājums: vai starptautiska organizācija un daudzpusēja sadarbība var būt iedarbīgs attīstības instruments?

STARPTAUTISKO ORGANIZĀCIJU DARBĪBA ATTĪSTĪBAS JOMĀ –
VIENKĀRŠOTS MODELIS

* HIPC (*Heavily Indebted Poor Countries*) – attīstības valstis, kuras tiek uzskatītas par nabadzīgākajām valstīm ar lielu parādu apjomu.

Īpašs uzsvars šajā rakstā tiks likts uz trīs starptautiskajām organizācijām – PB (PB grupu), ANO un ES. Šāda izvēle izdarīta gan tāpēc, ka tieši šīs starptautiskās organizācijas ir uzskatāmas par lielākajiem un nozīmīgākajiem attīstības palīdzības sniedzējiem, gan tāpēc, ka Latvija ir ES dalībvalsts un pati savulaik no šīm organizācijām ir saņēmusi nozīmīgu attīstības palīdzību.

Multilaterālisms pasaulē un Latvijā

Viens no ANO 2002. gada Johannesburgas ilgtspējīgas attīstības sammita galapaziņojumiem bija saistīts ar atziņu, ka nākotnes attīstības veiksmē sakņojas multilaterālismā. Arī globālās struktūrpolitikas koncepts izriet no pieaugošās institūciju nozīmes pasaules problēmu risināšanā. Iespējas pārvaldīt globālos riskus un globālos publiskos labumus (miers, tīra apkārtējā vide, funkcionējoši finanšu tirgi u.c.) būtiski pārsniedz sadarbību valstu un institūciju starpā. Starptautisko organizāciju skaits pasaulē jau pārsniedzis trīs simtus. Šajā ziņā fakti runā par labu daudzpusējībai.

Oficiālo attīstības palīdzību² pārsvarā sniedz Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) valstis.³ Apmēram trešdaļu pasaules oficiālās attīstības palīdzības sniedz starptautiskās organizācijas. Par svarīgākajām multilaterālās (un starpvaldību) palīdzības donororganizācijām var uzskatīt Pasaules Bankas (PB) grupu, reģionālās attīstības bankas un to attīstības fondus, Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) īpašās organizācijas un programmas, kā arī Eiropas Savienību (ES) un dažādus Naftas eksportētājvalstu organizācijas (OPEC) valstu finansētus attīstības fondus. Pēdējos gados nozīme augusi globālajiem fondiem, kuros iemaksas veic arī privāti fondi un uzņēmēji, kā arī īpašiem attīstības finansēšanas instrumentiem, piemēram, GEF (*Global Environment Facility*).

Diskusijas daudzpusējas sadarbības un kopīgas rīcības sakarā visbiežāk ir saistītas nevis ar finanšu apjomiem un pieejamību, bet gan ar nacionālo valstu gatavību sadarboties, un tas bīstami pietuvojas

nacionālās suverenitātes jautājumam. Ja valstis vienojas kopīgai rīcībai, tiek panākta arī vienošanās par finansēšanas principiem.

Jāatceras arī, ka daudzpusējai sadarbībai ir dažādi veidi un izpausmes. Īpaši svarīgi tas ir attiecībā uz attīstības sadarbību, kur iesaistītas ne tikai donorvalstis, bet arī saņēmējvalstis. Daudzām attīstības valstīm daudzpusēji apstiprināts parādu menedžments vai Pasaules tirdzniecības organizācijas (PTO) sarunu kārtās panāktie tirdzniecības noteikumi ir svarīgāki par visdažādākajiem daudzpusēji finansētajiem projektiem.

Kaut nelielos apmēros, arī Latvija ir kļuvusi no saņēmējvalsts par donorvalsti un piedalās daudzpusējā attīstības sadarbībā dažādos līmeņos:

1) **globālajā ANO līmenī**, kas ir radījusi programmas vai speciālas organizācijas globālo problēmu risināšanai un starpnacionālo aktivitāšu veikšanai;

2) **pasaules finanšu un pasaules tirdzniecības līmenī**, kura instrumenti (Starptautiskais valūtas fonds (SVF), PTO un PB) darbojas faktiski ārpus ANO sistēmas;

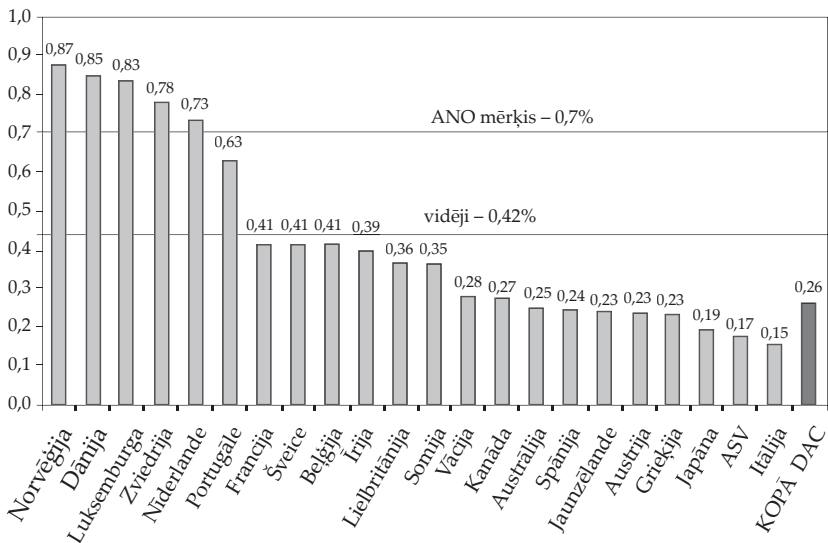
3) **reģionālā līmenī** – ES ietvaros, kas īsteno pasaules mēroga tirdzniecības un sadarbības politiku ar kopienas ārējās tirdzniecības un valūtas politiku, īpašajām attiecībām ar ACP⁴ valstīm.

ES dalībvalstis, to skaitā Latvija, katru gadu uzskaita finansējumu par sniegto oficiālo attīstības palīdzību, izmantojot OECD Attīstības palīdzības komitejas (OECD/DAC) vadlīnijas. Latvija 2004. gadā attīstības sadarbībai veltīja 0,06% no NKP, t.i., apmēram 4,5 miljonus latu jeb 8 miljonus ASV dolāru, kas salīdzinājumā ar citu pasaules valstu ieguldījumu jāvērtē kā ļoti zems un veido tikai 0,02% no kopējās ES sniegtās oficiālās attīstības palīdzības.⁵ No šī finansējuma 97% veidoja maksājumi starptautiskajām organizācijām un to programmām, piemēram, ES, ANO aģentūrām, Starptautiskajai migrācijas organizācijai un SVF.⁶ Tādējādi jāsecina, ka Latvijas finansējuma izteikti lielākā daļa tiek novirzīta daudzpusējai attīstības sadarbībai, kas ir neraksturīgi pasaules praksē vērotajam. Šī fakta nozīmību gan mazina apstākļi, ka absolūtos skaitļos šī summa ir niecīga.

2000. gadā Latvija pievienojās ANO Tūkstošgades deklarācijai un apņēmas īstenot Tūkstošgades attīstības mērķus, kas paredz nabadzības mazināšanu mazāk attīstītajās valstīs. Lai veicinātu šo mērķu sasniegšanu, attīstītākās valstis apņēmas līdz 2015. gadam palielināt sniegto finansējumu attīstības mērķiem līdz 0,7% no NKP. Globālu mērķu sasniegšanā individuāla un nacionāla rīcība nav efektīva – svarīgs ir kopīgs lēmums un kopīga rīcība. Iedarbīgs solis šajā virzienā var būt veiksmīga reģionāla sadarbība, uz kuras bāzes tālāk īstenot globālos mērķus. Kā piemērs tam ir minama ES rīcība Tūkstošgades mērķu īstenošanā – valstu savienība ir izvirzījusi starpposma mērķi attīstības finansējuma palielināšanai līdz 2010. gadam. ES vecajām dalībvalstīm tie ir vismaz 0,51% no NKP, bet jaunajām dalībvalstīm – 0,17% no NKP.⁷ OECD valstu īstenotās oficiālās attīstības sadarbības apjomus salīdzinājumā ar ANO izvirzīto mērķi sk. 2. zīmējumā.

2. zīmējums

OECD VALSTU ĪSTENOTĀS OFICIĀLĀS ATTĪSTĪBAS SADARBĪBAS APJOMI 2004. GADĀ (% NO NKP)

Avots: OECD Attīstības palīdzības komiteja. www.oecd.org

Arī LR Ārlietu ministrija ir izstrādājusi koncepciju attīstības sadarbības budžeta palielināšanai līdz 2010. gadam, kas paredz ik gadu pakāpeniski palielināt Latvijas finansējumu attīstības sadarbības politikas īstenošanai, lai 2010. gadā tas sasniegtu 0,1% no NKP. Jāpiebilst gan, ka šis mērķis ir gandrīz divas reizes pieticīgāks par ES izvirzīto starpposma mērķi – 0,17% no NKP.

Lai arī globālās iniciatīvas ir visai daudzsoļošanas, tomēr to īstenošanu parasti aizēno nerimstoša diskusija par oficiālās attīstības palīdzības apmēriem. Šajā ziņā tomēr jāatzīst, ka multilaterālisms “nav populārs”. Proti, bilaterālisms jeb divpusējība ļauj valstīm ne tikai stingrāk turēties pie nacionālajām interesēm, bet arī sniedz lielāku kontroli pār piešķirtajiem līdzekļiem.

Nākamajās šī raksta nodaļās tiks runāts par daudzpusējību starptautiskajās organizācijās – kas kavē vai veicina šī sadarbības veida veiksmīgu pastāvēšanu attīstības politikā.

ANO un PB attīstības politika

Attīstības jomā darbojas dažādas ANO sistēmas daļas. Pirmām kārtām to efektivitātes un darbības plašuma dēļ jāmin organizācijas, kas ir ANO sistēmas daļas, tomēr ar to saistītas ļoti nosacīti un nav integrālas, – tā ir PB grupa un SVF. Šīs organizācijas nereti tiek uzskatītas par efektīvākajām daudzpusējās attīstības sadarbības jomā. Šajā nodaļā tiks skartas arī ANO organizācijas un programmas, kas nodarbojas ar attīstības sadarbību. Tādējādi ANO sistēmas ietvaros iespējams runāt par divām savstarpēji šķirtām attīstības politiku īstenojošām sistēmām – Bretonvudas sistēmu⁸ un ANO organizācijām un programmām. ANO un Bretonvudas organizācijas būtiski atšķiras arī pēc darbības pamatprincipiem.

ANO organizācijas un programmas

ANO, tās īpašās organizācijas un programmas ir būtisks elements pasaules attīstības politikā. ANO ir aktualizējusi attīstības problemā-

tiku un veicinājusi Dienvidu interešu aizstāvību. Svarīgas šajā darbā ir ne tikai izveidotās institūcijas, bet arī citi politikas veidošanas un ietekmes instrumenti – ANO ir darbojusies kā forums, kurā formulē un veido priekšstatus, viedokļus un attieksmi.

ANO ir izveidota sazarota struktūra attīstības politikas jomā (sk. 1. tabulu), kas nereti tiek uzskatīta par pārāk sarežģītu, pārklājošos un birokrātisku. Galvenais ilgstošais klupšanas akmens savukārt ir nepietiekamā attīstības aktivitāšu finansēšana. Jau 20. gadsimta 60. gados tika runāts par ANO attīstības sadarbības krīzi nepietiekamo finanšu līdzekļu dēļ. Arī laikposmā no 1994. gada līdz 1998. gadam industriālo valstu piešķirto līdzekļu daudzums attīstības valstīm samazinājās par gandrīz 10 miljardiem ASV dolāru. Tomēr vienlaikus jāatzīst, ka privātās tiešās investīcijas šai pašā laikposmā tikpat strauji palielinājās. Tādējādi iespējams secināt – ja mazinās daudzpusējas sadarbības aktivitāte, tā tiek kompensēta ar divpusēju rīcību. Tā savukārt valstīm ir pievilcīgāka no interešu un kontroles viedokļa.

1. tabula

ANO SISTĒMAS ORGANIZĀCIJAS, FONDI UN PROGRAMMAS,
KAS NODARBOJAS AR ATTĪSTĪBAS JAUTĀJUMIEM

ANO galvenā institūcija attīstības jomā		
ECOSOC	Ekonomikas un sociālo lietu padome	<i>Economic and Social Council</i>
ANO īpašās organizācijas		
FAO	ANO Pārtikas un lauksaimniecības organizācija	<i>Food and Agriculture Organization of the United Nations</i>
IFAD	Starptautiskais lauksaimniecības attīstības fonds	<i>International Fund for Agricultural Development</i>
ILO	Starptautiskā darba organizācija	<i>International Labour Organization</i>
UNESCO	ANO Izglītības, kultūras un zinātnes organizācija	<i>UN Educational, Scientific and Cultural Organization</i>

UNIDO	ANO Industriālās attīstības organizācija	<i>UN Industrial Development Organization</i>
WHO	Pasaules veselības organizācija	<i>World Health Organization</i>
ANO attīstības fondi un programmas		
UNCDF	ANO Kapitāla attīstības fonds	<i>UN Capital Development Fund</i>
UNCTAD	ANO Tirdzniecības un attīstības konference	<i>UN Conference on Trade and Development</i>
UNDP	ANO Attīstības programma	<i>UN Development Programme</i>
UNEP	ANO Vides programma	<i>UN Environment Programme</i>
UNFPA	ANO Iedzīvotāju fonds	<i>UN Fund for Population Activities</i>
UNHCR	ANO Augstais bēgļu lietu komisārs	<i>UN High Commissioner for Refugees</i>
UNHCHR	ANO Augstais cilvēktiesību komisārs	<i>UN High Commissioner for Human Rights</i>
UNICEF	ANO Bērnu fonds	<i>UN Children's Fund</i>
UNIFEM	ANO Sieviešu attīstības fonds	<i>UN Development Fund for Women</i>
UNV	ANO Brīvprātīgie	<i>UN Volunteers Programme</i>
WFP	Pasaules pārtikas programma	<i>World Food Programme</i>

ANO institūcija, kurai vajadzētu būt galvenajai starptautiskās attīstības sadarbības sekmētājai un prioritārās rīcības noteicējai ANO sistēmā, ir Ekonomikas un sociālo lietu padome (ECOSOC). Šīs padomes darbs ir saistīts ar starptautisko ekonomisko, sociālo, humanitāro un citu jautājumu risināšanu. Padomei ir pakļautas deviņas funkcionālās komisijas, kas atbilstoši tām piekritīgajai atbildībai un veiktajām ekspertīzēm sagatavo rekomendācijas, piecas reģionālās komisijas, piecas pastāvīgās komitejas un vairākas citas institūcijas, kuru darbības lauks saistīts ar attīstības plānošanu, dabas resursiem, ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. ECOSOC piedalās, līdz noteiktai pakāpei arī koordinējot, ANO programmās (piemēram, UNDP, UNEP, UNICEF, UNFPA) un specializēto aģentūru (piemēram, FAO, WHO,

ILO un UNESCO) darbā. Šīs programmas un aģentūras dažādā intensitātē ir iesaistītas ANO attīstības politikas veidošanā un īstenošanā.

Tomēr ECOSOC vadošā loma attīstības jautājumos ir visai apstrīdama. Tiek atzīts, ka ECOSOC ekonomikas un sociālajā jomā tomēr darbojas kā Drošības padomes jaunākais brālis. 2005. gada ANO reformu priekšlikumos tika atzīmēts, ka ECOSOC jāpārveido par attīstības sadarbības forumu, īstenojot dažādas administratīvas darbības un pilnveidojot sadarbību ar citām organizācijām, kā arī pieņemot jaunu pieeju darba kārtībā, aizstājot pašreizējo uzsvaru uz administratīviem jautājumiem un programmu koordinēšanu ar vairāk mērķorientētu darba kārtību, vērstu uz Tūkstošgades deklarācijā ietvertajām svarīgākajām tēmām. Daudzveidīgo ANO reformu ietvaros daudzu gadu garumā ir bijuši arī piedāvājumi to pārveidot par Ekonomisko drošības padomi (*Economic Security Council*) un piešķirt tai vairāk tiesību. Tomēr demokrātijas un caurskatāmības diskusija parasti ir atdūrusies pret varas un kontroles nepieciešamību no nacionālo valstu puses.

Lai arī katra ANO organizācija, programma vai fonds veic nozīmīgu darbu attīstības politikā pasaulē, īpaši jāizceļ UNCTAD un UNDP. ANO sistēmas ietvaros attīstības politikas jomā atslēgas pozīciju ieņem nevis ECOSOC, bet gan UNDP, kas cieši sadarbojas ar Starptautisko darba organizāciju. Šī programma vada ap 5000 projektu 150 valstīs vai reģionos, to skaitā lielāko tehniskās sadarbības projektu ANO ietvaros. Projekti pamatā ir orientēti uz nabadzības mazināšanu un bāzēti uz tiešajiem maksājumiem, kas nav jāatmaksā, – grantiem. Turklāt UNDP pārvalda daudzus ANO fondus un programmas, piemēram, kapitāla attīstības fondus un attīstības fondus sievietēm. UNDP īpašu atzinību ir guvusi ar Ziņojumiem par tautas attīstību, kas tiek izdoti kopš 1990. gada un iznāk arī Latvijā.

Cita spēcīga ANO institūcija attīstības sadarbības ietvaros ir UNCTAD. Tās galvenais uzdevums ir attīstības valstu integrācija pasaules ekonomikā un foruma radīšana attīstības jautājumu diskutēšanai. Katru gadu UNCTAD izdod pasaulē pazīstamo Tirdzniecības un attīstības ziņojumu (*Trade and Development Report*). Lai

gan UNCTAD darbībā uzsvars nav likts uz operatīvo funkciju, tā koordinē ap 300 projektu vairāk nekā 100 valstīs. Šīs ANO sistēmas institūcijas vājums savukārt slēpjas vienā no klasiskākajiem institucionālajiem klupšanas akmeņiem – lēmumu pieņemšanas procedūrā. Lai UNCTAD pieņemtu lēmumu, nepieciešams divu trešdaļu balsu vairākums, turklāt tās lēmumiem ir tikai rekomendējošs raksturs. Tādējādi, neskatoties uz plašo darbību, UNCTAD tomēr nav izdevies kļūt par Ziemeļu–Dienvidu dialoga forumu. Tomēr šeit pie vainas ir ne tikai procedūra – lielā mērā jāņem vērā arī tas, ka industriālās valstis nacionālajām interesēm pietuvinātāku darbības principu dēļ par veiksmīgāku diskusiju ietvaru uzskata Bretonvudas organizācijas.

Pārmetumi ANO organizācijām un programmām visbiežāk saistīti ar to, ka tās netiek galā ar saviem pienākumiem, izvirzītie mērķi netiek sasniegti, toties tiek tērēti milzīgi finanšu līdzekļi, kuru izlietojums bieži nav mērķtiecīgs. Tomēr kritikas gūzmā bieži netiek pamanīts tas vērtīgais darbs, ko ANO institūcijas attīstības jomā patiesi veic. Pasaules veselības organizācijas darbs epidēmiju, sērgu, pandēmiju apkarošanā, UNESCO alfabētizēšanas kampaņas, Starptautiskās darba organizācijas veikums nodarbinātības normu attīstīšanā un bērnu darba apkarošanā, Augstā komisāra bēgļu jautājumos centieni pasaules bēgļu problēmu risināšanā, ANO Iedzīvotāju fonda veidotās politiski jutīgās apdzīvotības programmas – arī šie panākumi kopējā analīzē nedrīkst palikt nepamanīti. Kritiķi nereti arī piemirst, ka ANO var rīkoties tikai tā mandāta un to finanšu robežās, ko tai piešķir nacionālās valstis.

ANO attīstības politika tiek veidota ne tikai institūciju ietvaros, bet arī ANO konferencēs un sammitos. 1992. gadā Riodežaneiro notika Vides un attīstības konference, kas pārņēma Bruntlandes ziņojuma (1987) atziņas un izveidoja ilgtspējīgas attīstības (*sustainable development*) jēdzienu. Diskusiju centrā bija vides jautājumu saistība ar attīstību. Proti, lēmumus par nacionālajām attīstības stratēģijām un resursu izmantošanu ar tām sekojošām konsekvencēm vides jomā spēcīgi ietekmē pasaules ekonomiskās struktūras. Lielākās daļas at-

tīstības valstu neizdevīgā situācija pasaules tirgos 90. gadu sākumā radīja starptautisku parādu krīzi, kas līdzās citiem faktoriem attīstības valstu sabiedrības lielākajā daļā sekmēja nabadzības pieaugumu un dabas resursu pārtēriņu. Šī sakarība starp nabadzību un vidi radīja nepieciešamību tikties ANO konferencē Riodežaneiro. Rezolūcijā, ar kuru šī konference tika sasaukta (GA Res.44/228, 22.03.1990.), minēts, ka “nabadzība un vides pasliktināšanās ir cieši viena ar otru saistīta, un vides aizsardzībai attīstības valstīs šajā sakarā jātiek uzlūkotai kā integrētai attīstības procesa sastāvdaļai, jo to nevar uzlūkot [no attīstības procesa] izolēti”. 1992. gadā Riodežaneiro, atzīmējot Stokholmas konferences 20. gadskārtu, vairāk nekā 150 valstu vadītāji radīja arī *Agenda 21* – ambiciozu plānu ekoloģiski ilgtspējīgas attīstības veidošanai 21. gadsimtā. Tomēr, neskatoties uz šīm plašajām aktivitātēm, *Agenda 21* ietvertās problēmas tikušas vāji risinātas, daudzas atduras pret politiskiem, ekonomiskiem vai sociāliem aspektiem, kas rada kaitējumu videi. Bez skaidra politiskā un finanšu atbalsta no valstu puses *Agenda 21* no ambicioza rīcības plāna ir kļuvusi par neveiksmi vides politikas jomā.

1993. gadā notika Vīnes cilvēktiesību konference, kas atzina ne tikai cilvēktiesību universalitāti un nedalāmību, bet arī ilgi diskutētās tiesības uz attīstību.⁹ 1994. gadā Kairā Starptautiskā konference par apdzīvotību un attīstību aicināja valstis investēt izglītībā un veselībā, kā arī sieviešu politikā. Konferencē tika uzsvērtā saistība starp nabadzību un iedzīvotāju skaita pieaugumu un apstiprināta industriālo valstu pieredze, ka attīstība ir iedarbīgākais dzimstības kontroles mehānisms. Kopenhāgenas galotņu tikšanās 1995. gadā vēlreiz pieteica “karu nabadzībai” un mēģināja ar “20/20 iniciatīvu” uzlikt donorvalstīm par pienākumu 20% no to oficiālās attīstības palīdzības ieguldīt sociālajos pamatpakalpojumos, savukārt ar attīstības valstīm vienoties par 20% budžeta izdevumu koncentrēšanu uz nabadzības mazināšanu. Tādējādi var uzskatīt, ka pārdzima 70. gadu attīstības stratēģija, bet šoreiz uzsvars tika likts uz nabadzīgo sabiedrības grupu kā attīstības potenciāla aktivizēšanu un izaugsmi. Iezīmējās arī perspektīvu maiņa no pamatvajadzībām (*basic needs*) uz pamattiesībām

(*basic rights*), kam jānodrošina nabadzīgajām grupām pieeja dzīvībai svarīgiem resursiem. 1996. gadā Pasaules pārtikas sammits Romā skāra pārtikas nodrošināšanas saistību ar cīņu pret nabadzību un pieprasīja ar sociālo paktu nodrošinātas tiesības uz pārtiku. Pasaules sieviešu konference Pekinā 1996. gadā izgaismoja daudzveidīgās sieviešu apspiešanas formas un nepievēršanos sievietēm kā attīstības potenciālam. Ir notikušas arī citas svarīgas konferences – Habitat II Stambulā (1996), Riodežaneiro konferencei sekojošās konferences un, protams, Tūkstošgades sammits, kura rezultāts ir globāla vienošanās par Tūkstošgades attīstības mērķiem.¹⁰

Neuzmanīgam vērotājam var šķist, ka ar Tūkstošgades attīstības mērķiem ANO darbība attīstības jomā pagaidām ir sasniegusi savu maksimumu, tomēr tā ir virzījusies vēl tālāk. 2000. gada Tūkstošgades attīstības mērķu panākums ir spēja nacionālām valstīm vienoties par globālas rīcības nepieciešamību un pasākumiem tās īstenošanai. Savukārt ANO kā diskusiju aktivizētājas un globālo paradigmu mainītājas loma īpaši izgaismojas turpmākos gados. 2002. gadā Monterejā notika ANO konference, kurā kā problēmjautājums tika aplūkota attīstības finansēšana. Konferences mērķis bija jauna pamata radīšana pietiekamu līdzekļu mobilizēšanai cīņai pret nabadzību un ilgtspējīgai attīstībai, lai īstenotu Tūkstošgades sammitā pieņemtos attīstības mērķus, kas neilgi pirms Monterejas konferences 2002. gadā bija papildināti un konkretizēti Johannesburgas pasaules sammitā par ilgtspējīgu attīstību, kur diskusiju centrā bija nabadzība ilgtspējības kontekstā.

Būtiski, ka Monterejā diskusijas notika ne tikai par finanšu resursu palielināšanu attīstības politikā. Tās gāja daudz tālāk un skāra valstu un privāto uzņēmēju nozīmes un atbildības pārvērtēšanu attīstības finansēšanā. Tā dēvētajā Monterejas konsensā¹¹ ir panākta vienošanās par jaunu partnerību cīņai pret nabadzību kā 21. gadsimta miera uzturēšanas pamatuzdevumu. Tā ir vienošanās par jauniem, konkrētiem pienākumiem industriālajām valstīm, lai palielinātu attīstības palīdzības apjomus, kā arī par labas pārvaldības (*good governance*) principu īstenošanu attīstības valstīs. Kā rezultāts šai vienošanās bija

vērojama oficiālās attīstības palīdzības paaugstināšanās – līdz pat 5% no NKP.

Cits “jaunās partnerības” aspekts Monterejā bija mēģinājums attīstības finansēšanai ciešāk piesaistīt privāto sektoru – tā dēvētais PPP (*Public-Private-Partnership*) jeb privātās un publiskās partnerības princips. Monterejas vienošanās ietvaros tirdzniecība un tiešās ārvalstu investīcijas tiek cieši saistītas ar attīstības veicināšanu un nabadzības mazināšanu. Šādas atziņas veicināja ne tikai ASV un PB, bet arī ANO ģenerālsēkretārs, kurš iestājās par pasaules mērogā darbojošos multinacionālo uzņēmumu piesaistīšanu attīstības uzdevumiem. Kā PPP idejas uzplaukums vērtējams arī globālo fondu nozīmes pieaugums, kuros maksājumus līdzās valstīm un starptautiskajām organizācijām veic arī privātie uzņēmumi. Tā, piemēram, 22 miljardus dolāru 2002. gadā dažādos fondos veselības jomā, tai skaitā *Global Alliance for Vaccines and Immunization* (GAVI), iemaksājis *Bill and Melinda Gates Foundation*. Jāpiezīmē gan, ka kritiķi aiz šiem maksājumiem saskata nevis labo gribu, bet gan rafinētas mārketinga kampaņas un tirgus iekarošanu.

Nākamajos gados ANO ietvaros notikušas vairākas dialoga kārtas, kas mēģinājušas praksē īstenot panākto “Monterejas garu”. Ja arī mēdz teikt, ka šim “garam” joprojām trūkst “ķermeņa”, tad tomēr Monterejas konsenss skaidri apliecina atvaidīšanos no Vašingtonas konsensa¹² un iezīmē pāreju no tīri neolibērālisma garā ieturētas ekonomiskas pieejas uz sociāli jutīgāku un partnerībā balstītu pieeju.

Var uzskatīt, ka šis trīs 21. gadsimta galotņu tikšanās – Tūkstošgades sammits, Johannesburgas pasaules sammits un Monterejas konference – iezīmē jaunu pieeju ANO attīstības politikā un jaunus partnerības principus starp industriālajām un attīstības valstīm.

Bretonvudas organizācijas

Pasaules Bankas grupa ar Starptautisko attīstības asociāciju ir uzskatāma par svarīgāko un apjomīgāko daudzpusējo kredītu avotu attīstības valstīm (sk. 2. tabulu). Tomēr tā ir vērtējama ne tikai kā

finanšu avots – var uzskatīt, ka tā ir darbojusies kā Rietumu attīstības politikas programmatiska domāšanas veidotāja – tā savus attīstības sadarbības virzienus ir noteikusi ar dziļu pētījumu palīdzību un ar saviem politiskajiem pētījumiem (*Policy-Papers*) devusi skaidras attīstības stratēģijas vadlīnijas.

2. tabula

PB GRUPAS KREDĪTAPJOMI (MILJARDOS ASV DOLĀRU)

Institūcija	2005	2004	2003	2002	2001
IBRD (Starptautiskā rekonstrukcijas un attīstības banka)	13,6	11,1	11,2	11,5	10,5
<i>T.sk. attīstības politikai</i>	4,3	4,5	4,2	7,4	3,9
IDA (Starptautiskā attīstības asociācija)	8,7	6,9	7,3	8,1	6,8
<i>T.sk. attīstības politikai</i>	2,3	1,7	1,8	2,4	1,8
IFC (Starptautiskā finanšu korporācija)	5,4	4,8	3,9	3,1	2,7
MIGA (Daudzpusēja investīciju garantiju aģentūra) (garantijas)	1,2	1,1	1,4	1,4	2,2

Avots: PB grupas organizāciju oficiālie gada pārskati PB interneta mājaslapā www.worldbank.org

Bretonvudas organizācijas darbojas pēc brīvās tirdzniecības, valūtu konvertējamības un atklātas, uz tirgus ekonomikas pamatiem balstītas kārtības principiem. Bretonvudas sistēmas organizatoriskās attiecības ar ANO ir sarežģītas. Formāli Bretonvudas organizācijas pieder pie ANO sistēmas, tomēr faktiski tām ir īpašs statuss, kas raksturojams ar ļoti augstu patstāvības pakāpi, saviem statūtiem, budžeti un struktūrām, kā arī rudimentāru saistību ar ANO sistēmu.

PB nozīmīgākais instruments attīstības sadarbībā ir kredītu piešķiršana uz projektu finansēšanas pamata. Ekonomisko sektoru stabilizēšanai tiek lietotas arī sektorālās operācijas. Pamatā tiek finansēti investīciju projekti, tehniskā palīdzība un ekonomiskās reformu

programmas. Salīdzinājumā ar ANO attīstības palīdzības principiem būtiska atšķirība ir PB spēcīgā balstīšanās uz ekonomiskiem kritērijiem, turklāt kredītu piešķiršana ir cieši saistīta ar konkrētiem nosacījumiem (kondicionalitātes princips), kas no saņēmējpusē pieprasa nopietnus un reizēm strīdīgus piemērošanās pasākumus.

IDA savukārt izsniedz kredītus pārsvarā cīņai pret nabadzību, bet uz maigākiem nosacījumiem. IFC pirmām kārtām veicina privātās ekonomiskās investīcijas attīstības valstīs.

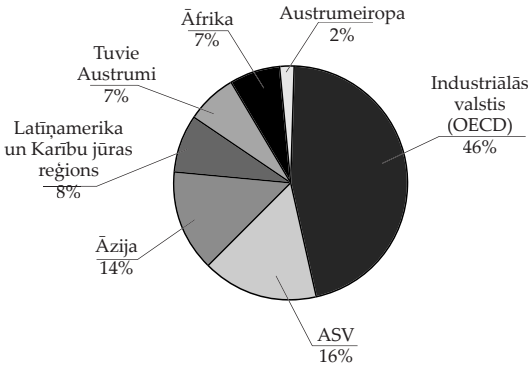
SVF mērķi ir cieši saistīti ar PB grupu, īpaši ja ņem vērā, ka pievienošanās SVF ir formāls priekšnosacījums dalībai PB. SVF veicina starptautisko sadarbību valūtas politikas jomā, ar mērķi paplašināt tirdzniecību un valūtas maiņas kursa stabilitāti, atsevišķām valstīm maksājumu bilances grūtību gadījumā izsniedz līdzekļus un ieņem būtiskas pozīcijas valūtas maiņas kursa noteikšanā dalībvalstīs. SVF kompetences kopš 70. gadiem ir būtiski paplašinājušās. No vienas puses, ir tikuši krietni palielināti kredītu apjomi, no otras puses, fonds darbojas gan publiskiem, gan privātiem kreditoriem kā garants krīzē nonākušu valstu gatavībai nopietnām reformām. "Strukturālās piemērošanās programmas noslēgšana ar SVF simbolizē kvalitātes zīmogu, kas garantē tūlītēju pieeju starptautiskajiem kapitāla tirgiem."¹³ Bretonvudas organizāciju darbības veids un principi mēdz tikt raksturoti kā iebrukums attīstības valstu ekonomiskajās un sociālajās sistēmās. Tas rada pārmetumus, ka Bretonvudas organizācijas pārstāv "tirgus radikālo turbokapitalismu" un pārāk maz uzmanības pievērš valsts sociālajai stabilitātei.

Būtisks PB un SVF ietekmes un nozīmes iemesls rodams arī balsu sadalījumā šajās organizācijās. Balsstiesību svēršana pēc kapitāldaļām sniedz OECD valstīm valdošu pārsvaru šajos svarīgajos kredīta avotos (sk. 3. un 4. zīmējumu) – pret OECD gribu neviena attīstības valsts nevar saņemt kredītu. Tas arī ir iemesls, kāpēc GEF pārvaldīšanas tiesības tika piešķirtas nevis UNEP, bet gan PB. Uz ANO organizācijām valstis raugās piesardzīgi to maigās apiešanās ar nemaksātājiem un bezatbildīgās kontroles dēļ, kas nav iespējams Bretonvudas organizācijās.

Pret Bretonvudas organizācijām tiek vērsta kritika, ka to lēmumiem nav publiskas kontroles. Monterejas konferencē 2002. gadā tika diskutēts par SVF un PB lēmumu pieņemšanas mehānismu demokratizēšanu, tomēr būtiskas izmaiņas izpalika, jo tieši OECD valstis, kas ar savām balsīm veido vairākumu, bloķēja balsu pārsvēšanu.

3. zīmējums

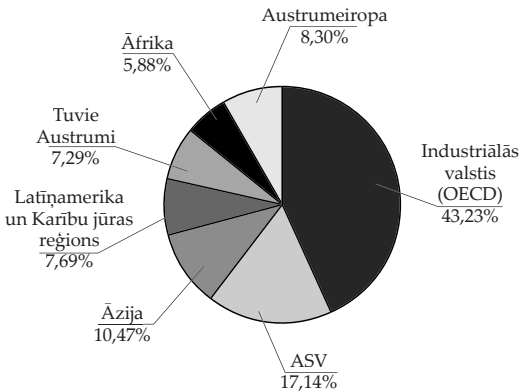
BALSU SADALĪJUMS VALSTU (REĢIONU) STARPĀ PB

Avots: Globale Trends 2004/2005, p. 41.

4. zīmējums

BALSU SADALĪJUMS VALSTU (REĢIONU) STARPĀ SVF

Avots: Globale Trends 2004/2005, p. 41.

Latvija kļuva par Starptautiskās rekonstrukcijas un attīstības bankas un Starptautiskās attīstības asociācijas dalībvalsti 1992. gada augustā. Starptautiskajai finanšu korporācijai, Daudzpusējajai investīciju garantiju aģentūrai un Starptautiskajam investīciju strīdu noregulēšanas centram (ICSID) Latvija pievienojās vēlāk – attiecīgi 1993., 1998. un 1997. gadā. Latvijas balsu skaitu PB grupas institūcijās sk. 3. tabulā.

3. tabula

LATVIJAS PARAKSTĪTAIS KAPITĀLS UN BALSU SKAITS PASAULES BANKAS GRUPAS INSTITŪCIJĀS (04.2005.)

PB grupas institūcija	LR dalībvalsts kopš	Parakstītais kapitāls		Balsstiesības	
		summa	% no kopējā	balsu skaits	% no kopējā
IBRD	11.08.1992.	138,4*	0,09	1634	0,10
IDA	11.08.1992.	–	–	36322	0,30
IFC	29.09.1993.	2,150**	0,09	2400	0,10
MIGA	21.08.1998.	1,71***	0,10	448	0,21
ICSID	07.09.1997.	–	–	–	–

* milj. 1944. gada USD

** milj. USD

*** milj. SDR

Avots: LR Finanšu ministrijas interneta mājaslapa www.fm.gov.lv, pēdējo reizi aplūkota 10.08.2006.

PB arī apvieno piecas reģionālās attīstības bankas (Latīņamerikas, Karību jūras reģiona, Āfrikas, Āzijas un Austrumeiropas). Attīstības diskusijā šīs bankas bieži tiek piemirstas – PB un SVF ar savas darbības mērogiem tās aizēno, tomēr tām ir liela nozīme reģionālās attīstības finansēšanā. Šo banku pamatuzdevums ir reģionālās sadarbības un integrācijas veicināšana, un “smagsvari” starp šīm bankām ir SDB (Āzijas attīstības banka) ar sēdekli Manilā – tajā vadošā loma ir Japānai, kā arī BID (Interamerikas attīstības banka) ar galveno sēdekli Vašingtonā – tajā ASV pieder 31%. Ar 100 miljardu ASV dolāru kapitāla izvietojumu tā ir kļuvusi par otro lielāko

daudzpusējo finansēšanas institūciju pasaulē un lielāko kredītu avotu Latīņamerikā. Sevišķu nozīmi nabadzības apkarošanā ir ieguvis šīs bankas Īpašo operāciju fonds (*Fund for Special Operations*), kas piecām nabadzīgākajām valstīm piešķir kredītus uz izdevīgiem procentu noteikumiem. Globalizācijas kritiķi, kas iestājas pret PB un SVF īstenoto politiku, labprāt redzētu abas šīs globālās organizācijas aizstājam tieši ar reģionālajiem valūtas fondiem un attīstības bankām.

Bretonvudas sistēma daudzpusējā attīstības sadarbībā iezīmē būtiskas pretrunas, kas izriet no starptautiskās sistēmas pamatiezīmēm. Pirmām kārtām Bretonvudas organizācijām tiek pārņemts, ka pēc neoliberālā Vašingtonas konsensa principiem īstenotā strukturālā piemērošanās saasina nabadzību. Kritika pamatā tiek vērsta pret makroekonomiskajām strukturālajām reformām, ko visbiežāk pavada smagas sociāla rakstura problēmas, turklāt šīm reformām mēdz būt ierobežoti panākumi kopējā ekonomiskajā stabilizācijā. Ar saviem kredītiem PB veic tādus pasākumus, ko tirgus dabiski nepanestu, līdz ar to tie nespēj iekļauties kopējā sociāli ekonomiskajā sistēmā un nav ekonomiski ilgtspējīgi. ANO un Bretonvudas organizāciju pamatprincipu salīdzinājumu attīstības politikā sk. 4. tabulā.

Tiek diskutēts arī par Bretonvudas organizāciju kreditētajiem lielajiem materiālās infrastruktūras projektiem – ielām, lidostām, rūpnīcām, aizsprostiem – mazattīstītajās pasaules valstīs. Jautājumi tiek uzdoti par to attīstības derīgumu, par ekoloģiskajām un sociālajām blakusparādībām. Turklāt dārgi projekti bruģē ceļu uz lieliem parādiem, bet mazattīstītās valstis nevar atļauties palikt parādā Bretonvudas organizācijām, jo tas apdraud viņu starptautisko kredītspēju. Tā kā šīs organizācijas darbojas pēc Vašingtonas konsensa principiem, to darbībā trūkst partnerības komponenta – plāni un projekti tiek apspriesti un pieņemti sadarbībā ar vietējām pārvaldēm, neiesaistot mērķgrupas un nepārzinot konkrētās valsts specifiku un kultūras sensibilitāti. Tas nereti ir novedis pie lokāliem protestiem un pat projektu pārtraukšanas. Bretonvudas organizācijas nemiņīgi pavada dabas aizsardzības skandāli, kas ir raksturojami kā grandiozu politisko projektu ekoloģiskie deficīti.

ANO UN BRETONVUDAS ORGANIZĀCIJU PAMATPRINCIPI
ATTĪSTĪBAS POLITIKĀ

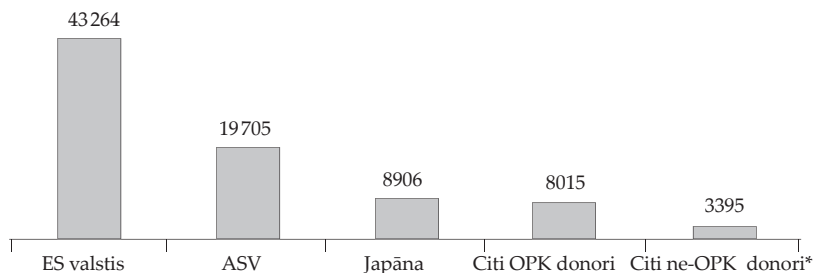
Pazīme	ANO īpašo organizāciju un programmu principi	Bretonvudas organizāciju principi
Dalība	Jebkura valsts uz Ģenerālās asamblejas lēmuma pamata	Atkarīga no finanšu ieguldījuma, ekonomiskajām priekšrocībām un svarīgu valstu piekrišanas
Balss	Katram dalībniekam viena balss	Svērtās balsošanas tiesības, atkarīgas no ekonomikas un finanšu ieguldījuma
Vienlīdzība	Visi dalībnieki vienādi	Īpaša pieeja nabadzīgākiem dalībniekiem
Sodi	Dalībnieki sodāmi tikai ANO Statūtu pārkāpuma gadījumā	Sods, ja dalībnieks neizpilda noteiktas ekonomiskas prasības
Programmas un pasākumi	Visiem dalībniekiem	Tiek īpaši radītas konkrētām valstīm (grupām)
Koordinācija	Ar ANO galvenajām institūcijām (atsevišķos gadījumos – rudimentāri)	Nepastāv koordinācija ar ANO galvenajām institūcijām
Ekonomiska rakstura pasākumi	Nekādu ekonomiska rakstura pasākumu pret valstīm, izņemot sankcijas miera pārkāpuma gadījumā	Pieeja starptautiskajiem kapitāltirgiem ir atkarīga no kredīspējas novērtējuma
Palīdzības atmaksa	Attīstības palīdzība nav jāatmaksā. Vai – ar zemiem procentiem daudzu gadu garumā	Attīstības palīdzība pēc kapitāltirgus nosacījumiem
Peļņa	Nav	IBRD – banka, kuras peļņa pārskata gadā veido ap 3 miljardiem ASV dolāru

ES vieta daudzpusējā attīstības sadarbībā

Patlaban ES valstis ir attīstības valstu galvenais partneris palīdzības, tirdzniecības un tiešo investīciju jomā un lielākais oficiālās attīstības palīdzības avots. Tās atkarībā no ASV un Japānas ieguldījuma sniedz apmēram pusi kopējās oficiālās attīstības palīdzības, 2004. gadā – 52% (sk. 5. zīmējumu). Tomēr uzreiz jāpiezīmē, ka lauvas tiesa – apmēram 83% – attiecas uz divpusēju ES attīstības sadarbību un tikai apmēram 17% – uz daudzpusēju. ES valstu oficiālās daudzpusējās attīstības palīdzības daļu no kopējā oficiālās attīstības palīdzības apjoma sk. 6. zīmējumā. Savukārt, ja šos datus aplūko kopsakarībā ar 7. zīmējumu, kļūst redzama likumsakarība – jo lielāks ir kādas ES valsts sniegtās oficiālās attīstības palīdzības apjoms, jo procentuāli lielāka tā daļa tiek veltīta bilaterālai palīdzībai. Tam ir divi izskaidrojumi. Pirmkārt, valstīm ar mazu palīdzības apjomu ir saistības starptautiskajās organizācijās, līdz ar to bilaterāliem projektiem objektīvi pāri paliek ļoti maza kopējā apjoma daļa. Otrkārt, lielās donorvalstis ir ieinteresētas tiešā kontrolē pār sniegtajiem līdzekļiem un īstenotajiem projektiem, kā arī savu nacionālo interešu īstenošanā, un to spēj nodrošināt bilaterāla sadarbība.

5. zīmējums

KOPĒJĀ SNIEGTĀ OFICIĀLĀ ATTĪSTĪBAS PALĪDZĪBA (BILATERĀLĀ UN MULTILATERĀLĀ) (MILJONOS ASV DOLĀRU, 2004)

OPK – EDSO Oficiālā palīdzības komiteja.

* Citu ne-OPK donoru skaitā šeit netiek ieskaitītas ES dalībvalstis.

Avots: EU Donor Atlas 2006. Vol. I: Mapping Official Development Assistance. February 2006, EC, OECD, p. 4.

Savukārt šaurākā nozīmē par "Eiropas attīstības politiku" dēvē tos līdzekļus, ko pārvalda un piešķir Eiropas Komisija. Šie līdzekļi savukārt iedalās tādos, kas tiek finansēti no ES vispārējā budžeta, un tādos, kas attiecas uz Eiropas Attīstības fondu (EDF). Pēdējo veido dalībvalstu obligātie maksājumi, un tas nonāk vienīgi 77 ACP valstīs – Āfrikā (48 valstīs), Karību jūras reģionā (15 valstīs) un Klusā okeāna reģionā (14 valstīs). Ar šīm valstīm Eiropas Kopienai un vēlāk ES jau kopš 1975. gada ir līgumattiecības – Lomes vienošanās un kopš 2000. gada – Kotonū līgums. Ar šo līgumu palīdzību ES ar ACP valstīm ir izveidojusi īpašu attiecību režīmu, kas tiek dēvēts par "partnerības modeli".

Aukstā kara laikā ES no Dienvidiem pārorientējās uz Austrumiem un Vidusjūras telpu. Iemesli bija acīmredzami: destabilizācija šajos reģionos radītu ES lielākus drošības draudus nekā no tālākiem nabadzības un krīžu skartiem reģioniem. Turklāt pastāvēja bažas par migrācijas viļņiem. 90. gados Austrumu–Rietumu migrācija (legālā un nelegālā ceļā) pārsniedza Dienvidu–Ziemeļu migrāciju. Jāpiebilst gan, ka tai pašā laikā Eiropas Attīstības fonda daļa "ārējai palīdzībai" samazinājās no 50% līdz 20%.

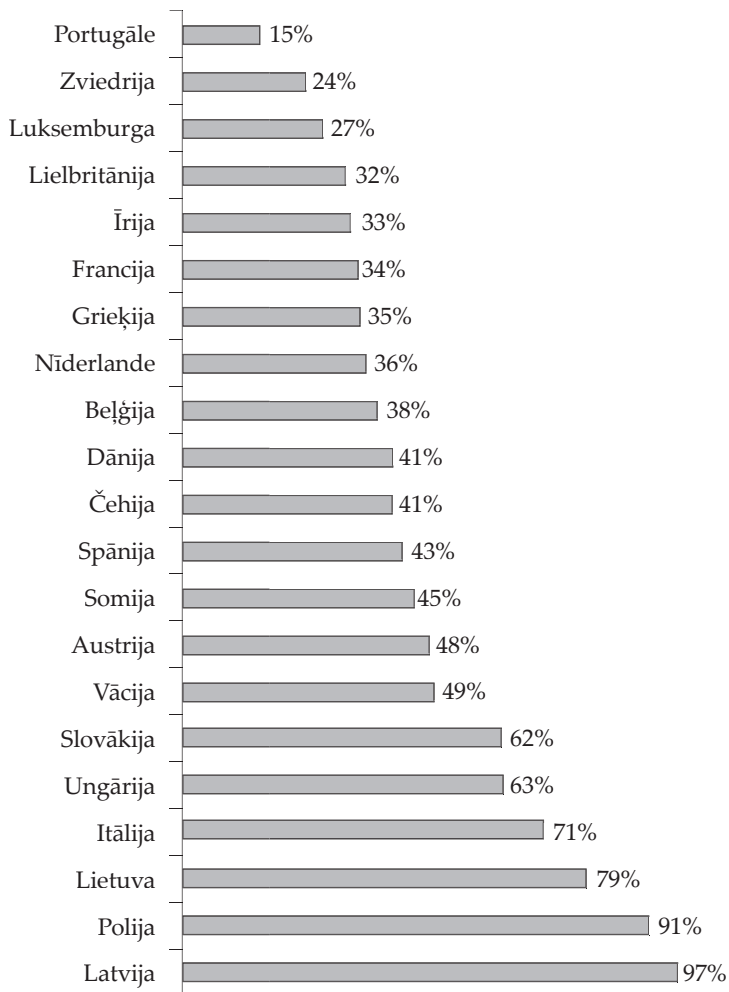
Līgumisku pamatu un principus ES attīstības politikai radīja 1993. gada Māstrihtas līguma 130. pants. Tie nereti tiek dēvēti par "3K":

1. Komplementaritāte – ES attīstības politikai dalībvalstu attīstības politika tikai "jāpapildina". Šeit būtiski pieminēt, ka Māstrihtas līgums daudzās politikas jomās paredzēja spēcīgu eiropeizāciju, taču attīstības politikā – bilaterālismu.

2. Koordinācija – Māstrihtas līguma 130X pants pieprasa dalībvalstīm savstarpēji saskaņot savu attīstības politiku. Arī Amsterdamas līgums, kas paredzēja spēcīgāku ES Kopējo ārējo un drošības politiku (KĀDP), nenovērsa nacionālo valstu savrupu attīstības politiku, lai gan tā ir uzskatāma par integrālu KĀDP elementu.

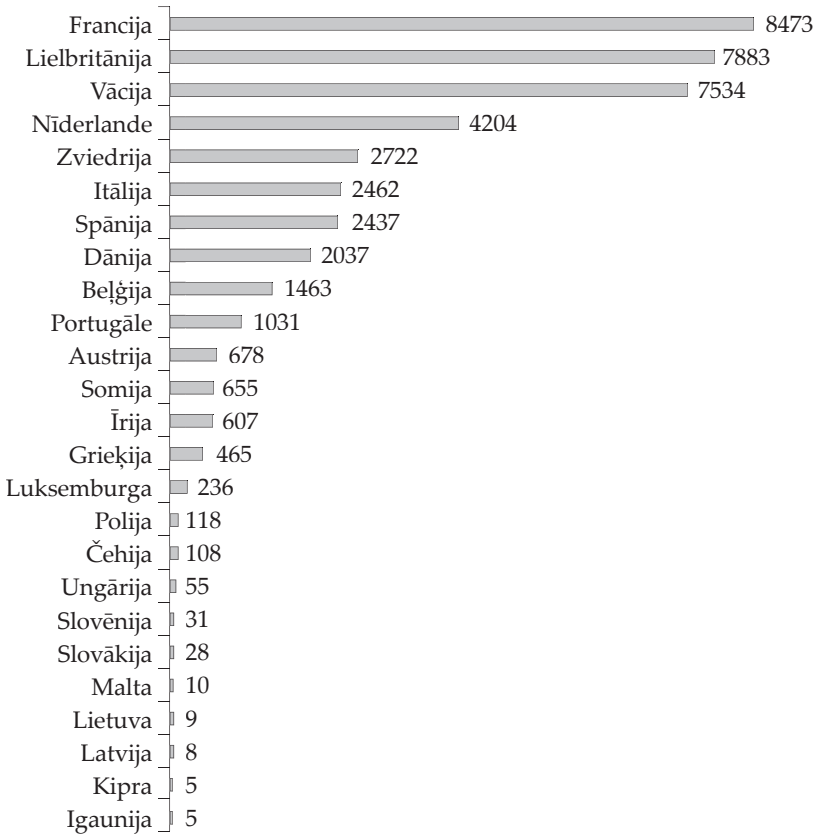
3. Koherence – Māstrihtas līguma 130V pants uzliek ES par pienākumu lēmumos, kas skar attīstības valstis, ievērot attīstības politikas mērķus. ES valstu pārkāpumu saraksts šajā jomā ir garš, īpaši attiecībā uz agrāro protekcionismu.

ES VALSTU OFICIĀLĀ DAUDZPUSĒJĀ ATTĪSTĪBAS PALĪDZĪBA
(% NO KOPEJĀ OFICIĀLĀS ATTĪSTĪBAS PALĪDZĪBAS APJOMA,
2004)

Avots: EU Donor Atlas 2006. Vol. I: Mapping Official Development Assistance. February 2006, EC, OECD, p.10, un LR Ārlietu ministrijas interneta mājaslapā sniegtā informācija par Latvijas sniegto oficiālo attīstības palīdzību, www.mfa.gov.lv, pēdējo reizi aplūkota 10.08.2006. Dati par Kipru, Igauniju, Maltu un Slovēniju nav pieejami.

ES SNIEGTĀS OFICIĀLĀS ATTĪSTĪBAS PALĪDZĪBAS APJOMI
(MILJONOS ASV DOLĀRU, 2004)

Avots: EU Donor Atlas 2006. Vol. I: Mapping Official Development Assistance. February 2006, EC, OECD, p. 7.

Eiropas attīstības politika ietver sevī operācijas un programmas, kas attiecināmas gan uz konkrētiem reģioniem, gan pasaules kontekstu kopumā.

1. Plaisa starp Austrumiem un Rietumiem. Pirmām kārtām Eiropas attīstības politikas uzdevums bija paplašināt tirdzniecību un sadarbību ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm un

tādējādi mazināt plaisu, kas bija izveidojusies starp ES vecajām dalībvalstīm un bijušajām PSRS un NVS valstīm. Šī mērķa īstenošanai PHARE programmai un TACIS programmai (tehniskās palīdzības sniegšanas programma NVS valstīm) tika piešķirti apjomīgi finanšu resursi. 1999. gadā PHARE tika paplašināta ar divām citām programmām, ar mērķi sagatavot valstis dalībai ES – ISPA (Strukturālās politikas pirmsiestāšanās finanšu instruments) un SAPARD (Pirmsiestāšanās pasākumi lauksaimniecībai un lauku attīstībai).

2. Balkāni. CARDS programma ir Eiropas Savienības pamatinstruments stabilizācijas veicināšanai Balkānu valstīs.

3. Barselonas process. Tirdzniecības un sadarbības saišu stiprināšanai ar Vidusjūras valstīm, ko veicināja 1995. gada Barselonas process, bija arī drošības politikas funkcija. Proti, tam bija arī jānovērš migrācija no Magribas. Barselonas procesa mērķis ir līdz 2010. gadam radīt Eiropas–Vidusjūras brīvās tirdzniecības zonu. Vienlaicīgi ES ar ievērojamiem līdzekļiem veicina miera procesu Tuvajos Austrumos un īpaši iesaistās palestīniešu autonomajos apgabalos.

4. Pasaules konteksts. Tirdzniecības un sadarbības attiecību veidošana ar reģionālajām ekonomiskajām kopienām (ASEAN, *Mercosur* un tā dēvētajām Sanhosē valstīm Centrālajā Amerikā), kā arī valstīm Āzijā un Latīņamerikā sniedz iespēju ES virzīt savas intereses pasaules mērogā. ES veido attīstības sadarbību ar ACP valstīm, darbojas ALA programma – palīdzības sniegšana Āfrikas un Latīņamerikas valstīm.

5. Humanitārā palīdzība. ES sniedz plašu pārtikas palīdzību, kā arī palīdzību katastrofu gadījumos un bēgļu lietās. To kopš 1992. gada pamatā organizē ECHO – ES Humanitārās palīdzības birojs, kas tiek finansēts no ES budžeta.

ES attīstības sadarbība tiek veidota un palīdzība sniegta, balstoties uz daudziem ārējo attiecību instrumentiem, kas padara programmu vadīšanu un koordinēšanu sarežģītu un grūtu. Tādēļ mūsdienās tiek diskutēts par politiskās un administratīvās struktūras sistēmas vienkāršošanu efektīvākai palīdzības un sadarbības programmu īstenošanai. ES ārējās palīdzības apjomus sk. 5. tabulā.

ES ĀRĒJĀ PALĪDZĪBA (2002. GADĀ MILJONOS EIRO)

Programma/reģions	Kreditapjomi	Maksājumi
PHARE	1683	1101
ISPA	1109	398
TACIS	444	395
SAPARD	555	124
Pārtikas palīdzība	506	417
Humanitārā palīdzība	520	474
Āzija	575	454
Latīņamerika	333	182
Subsahāras Āfrika	124	119
Vidusjūras telpa	633	705
Tuvie Austrumi	151	138
Balkāni	821	749
Kopā	8438	6052
EDF	1768	1853
Vispārējais budžets+EDF	10206	7905

Avots: Eiropas Komisijas interneta mājaslapa www.ec.europa.eu, pēdējo reizi aplūkots 10.08.2006.

ES dalībvalstu aktivitātes attīstības sadarbības jomā ir sākušās jau 1957. gadā līdz ar Romas līguma parakstīšanu, kas paredzēja arī Eiropas Attīstības fonda dibināšanu ar mērķi sniegt tehnisko un finansiālo palīdzību Āfrikas valstīm. 1975. gadā tika parakstīta Lomes konvencija, kas noteica sadarbības mērķus un principus ar partnervalstīm. Šajā laikā tika uzsākta sadarbība ar Āzijas un Latīņamerikas valstīm, kā arī uz vienlīdzības pamata balstīta sadarbība ar Āfrikas, Karību un Klusā okeāna reģiona valstīm. Tomēr Lomes konvencija nespēja novērst ACP valstu ekonomisko lejupslīdi, un, lai padarītu attīstības sadarbību efektīvāku, 2000. gadā tika parakstīts jauns – Kotonū līgums, kas paredz nostiprināt jaunattīstības valstu un ES sadarbību, sabiedrības un privātā sektora aktīvāku iesaistīšanu attīstības sadarbībā, kā arī skaidrāk un precīzāk definēt stratēģiju un

metodes nabadzības un bada mazināšanai pasaulē. Runājot par šo līgumu, tiek minēts, ka tas ir sākums jaunam Eiropas laikmetam ACP valstīs, jo tas ir noslēgts uz 20 gadiem un risina tirdzniecības un attīstības politikas jautājumus uz citiem pamatiem, nekā tas bija Lomes vienošanās gadījumā. Daudzi šajā līgumā saskata arī Eiropas mēģinājumu atbrīvoties no pēdējām pēckoloniālisma paliekām.

Pirmkārt, Kotonū līgums iezīmē atvadīšanos no ceturtdaļgadsimtu ilgušas ES attīstības politikas, kas tika radīta 1975. gadā ar pirmo Lomes vienošanos. Galvenās pārmaiņas ir saskatāmas tirdzniecības attiecībās. Vienlaicīgi tika pakāpeniski pārtraukta STABEX¹⁴ un MINEX¹⁵ darbība. ES līgumā apņemas konkurētspējīgās ACP valstīs “maigā veidā” ievadīt pasaules tirgos, veicināt reģionālo ekonomisko kopienu veidošanos un ar tām slēgt reģionālos līgumus (REPA). ES nāca pretī 49 vismazāk attīstītajām valstīm, to skaitā 39 ACP valstīm, ar *Everything-but-Arms* iniciatīvu, ar ko 2004. gadā atbrīvoja preču eksportu, izņemot banānu, cukura un rīsu, no visiem nodokļiem, muitas nodevām un kvotām. Kritiķi šajos soļos saskata ACP valstu iesviešanu pasaules skarbjā ekonomiskajā konkurencē, un šāds solis varētu nozīmēt ES atteikšanos no vēsturiskās atbildības. Citi pasaules tirdzniecības liberalizēšanā saskata arī iespējas ACP valstīm.

Otrkārt, ar Kotonū līgumu pieeja Eiropas Attīstības fonda finansēm kļūva atkarīga no cilvēktiesību ievērošanas, demokrātiskiem principiem un labas pārvaldības principiem ACP valstīs. Šie jēdzieni, protams, sevī ietver daudz, bet attiecībā uz ACP valstīm pamatā ir runa par tiesisku valsti un korupcijas mazināšanu.

Treškārt, Eiropas Komisija līgumā ar administratīvām un procedurālām reformām mēģināja atbildēt uz kritiku par sarežģīto finanšu piešķiršanas praksi un projektu norisi. Tādējādi attiecīgā ES Ministru padomes komisija pārrauga finanšu operācijas un rūpējas par to paātrināšanu, vienlaicīgi jātiek regulāri ieviestam projektu norises monitoringam.

Tomēr ar Kotonū līgumu netika atrisināts pamatjautājums – sarežģītais finanšu piešķiršanas process pēc paritātes principa

veidotajā ES Ministru padomē ir ļoti lēns. Tās lēmumi stājas spēkā tikai tad, kad piekrīt puse ES valstu, vismaz divas trešdaļas ACP valstu un EK. Otrkārt, procesu būtiski palēnina kompetenču sadale EK. Pamatā runa ir par Attīstības ģenerāldirektorātu un 2001. gadā radīto ES Sadarbības biroju (*EuropeAid*). Turklāt kompetences, kas attiecas uz attīstības sadarbību (tirdzniecība, vide un agrārā politika), deleģētas vairākiem komisariātiem, kas ne vienmēr darbojas saskaņoti un konceptuāli vienā virzienā. Treškārt, pastiprinot ES delegāciju nozīmi saņēmējvalstīs, Brisele izvairās no decentralizācijas lēmumu pieņemšanas attīstības sadarbībā ar ACP valstīm. Šeit vietā ir atsaukties uz Monterejas konsensu un uzdot jautājumu, cik tālu ES ar ACP valstīm veido partnerattiecības un kur sākas arī ANO un Bretonvudas sistēmās labi pazīstamās varas un kontroles intereses.

Ceturtkārt, Kotonū līgums uzsver ACP un ES parlamentārās asamblejas nozīmi dialogā par demokrātiju un cilvēktiesībām. Tomēr, tāpat kā iepriekš, Eiropas Parlaments nepiedalās ne Eiropas Attīstības fonda budžeta kontrolē, ne valstu atbalsta stratēģiju (*Country Support Strategies*) un valstu stratēģiju pētījumu (*Country Strategy Papers*) veidošanā. Līgums paredz ciešāku nevalstiskā sektora piesaisti – gan privāto uzņēmēju dalību projektu plānošanā un finansēšanā pēc PPP principa, gan nevalstisko organizāciju iesaisti, lai aktivizētu pilsoniskās sabiedrības pašpalīdzības organizācijas. Tomēr līguma atrunas par partnerību un punkti, kas pieprasa pārrunas ar ACP valstīm, nemaina realitāti – ES birokrātija ir tā, kas pieņem visus svarīgos lēmumus. Tādējādi šeit nevar būt ne runas par vienlīdzīgu partnerību vai caurskatāmību, kā arī demokrātisku kontroli.

Piektkārt, par soli uz priekšu noteikti jāuzskata ES uzsāktā valstu diferencēšana grupās. Balstoties uz šādu informāciju, valstu stratēģiju pētījumos jāiestrādā valstīm raksturīgie specifiskie mērķi un uzdevumi, un tādējādi ir panākama lielāka attīstības sadarbības mērķa precizitāte un efektivitāte.

Sestkārt, jau Lomes vienošanās paredzēja ievērojamu politisko un finanšu resursu daudzumu reģionālās sadarbības veidošanai.

Kotonū līgums šos centienus apstiprina un neaprobežojas ar brīvās tirdzniecības līgumiem ar ekonomiskajām kopienām. Ja ES mērķis ir ACP valstis padarīt par pasaules tirgus dalībniekiem un globalizācijas izaicinājumiem atbildēt spējīgām valstīm, reģionālo sadarbības projektu veicināšana sniegs lielāku efektu nekā atsevišķu projektu summa.

ES attīstības sadarbību cenšas balstīt uz ilgtspējīgas, taisnīgas un uz līdzdalību vērstas tautas attīstības (*human development*) un sociālās attīstības principa. Šīs politikas būtiska daļa ir cilvēktiesību, demokrātijas, likuma varas un labas pārvaldības veicināšana. Tomēr līdzās kopienas politikai pastāv katras dalībvalsts nacionālā attīstības sadarbība, kas finanšu apmēra ziņā kopumā ir pieckārt apjomīgāka par kopējo oficiālo daudzpusējo attīstības palīdzību.

Secinājumi

21. gadsimts atkārtoti liek uzdot jautājumu par to, vai multilaterālisms ir piemērots globālo problēmu risināšanas veids un vai tas praksē jebkad ir labi darbojies. Tas ļauj runāt par ieilgušu multilaterālisma un ANO sistēmas krīzi un ir attiecināms arī uz attīstības politiku.

Par labu daudzpusējībai runā tās pasaules problēmas, ar ko 21. gadsimtā sastopas cilvēce, un nacionālo valstu nespēja ar to rīcībā esošajiem unilaterālajiem un bilaterālajiem instrumentiem šīs problēmas risināt. Daudzpusējā attīstības sadarbība sakņojas diskusijā par globālo pārvaldību un globālo struktūrpolitiku, proti, ka globāliem, pāri robežām ejošiem jautājumiem ir iespējamās tikai globālas atbildes, kas rodams daudzpusējā sadarbībā.

Daudzas attīstības sadarbības jomas nav attiecināmas vienīgi uz ANO vai ES – tās kopumā attiecas uz daudzpusējo attīstības sadarbību. Šeit milzīgākā kļūda ir pārāk lielās cerības un gaidas, kas balstās uz kļūdainu pamata pieņēmumu, ka attīstība ir panākama ar ārējiem – naudas, ekspertīzes un personāla – impulsiem.¹⁶

Attīstītās valstis vēlas stingru kontroli pār piešķirto attīstības palīdzību un saglabāt “naudasmaka turētāja” tiesības, savukārt attīstības valstis – aizvien lielāku daudzpusējās palīdzības daļu, lielāku neatkarību no donorvalstīm, lielākas tiesības līdzekļu tālākā sadalē un partnerības principa īstenošanu. Šīs donoru un saņēmēju intereses dažbrīd šķiet nesavienojamas. No otras puses, Bretonvudas organizācijas, lai arī tiek pamatīgi kritizētas, tomēr ir uzskatāmas par ietekmīgām un veiksmīgām daudzpusējās attīstības sadarbības īstenošanā un nesaskaras ar tradicionālo starptautisko institūciju problēmu – finanšu trūkumu. ANO un ES savukārt veicina daudzpusējās attīstības sadarbības idejas pilnveidošanos un transformēšanos atbilstoši starptautiskās situācijas un globālajām izmaiņām, tomēr tieši finanšu trūkums un sociālu principu ievērošana neļauj tām pilnā apmērā īstenot iecerēto. Arī Eiropas Attīstības fonda darbība nav vērtējama kā ļoti veiksmīga, kaut gan tā īsteno progresīvu lēmumu pieņemšanas principu. ANO, PB un ES priekšrocību salīdzinājumu attīstības politikā sk. 6. tabulā.

6. tabula

ANO, PB UN ES PRIEKŠROCĪBU SALĪDZINĀJUMS
ATTĪSTĪBAS POLITIKĀ

Salīdzinošās priekšrocības	ANO programmas	ANO īpašās organizācijas	Pasaules Banka	ES
Neitrālas konsultācijas	xx	xx	x	-
Pieeja finansēm	x	-	xx	xx
Izslēgtas komercintereses	xx	xx	x	-
Pieeja ekspertiem	x	xx	xx	-
Klātbūtne vietā	xx	x	x	xx
Katastrofu palīdzības kapacitāte	xx	x	-	xx

xx – liela priekšrocība; x – maza priekšrocība.

Avots: Dānijas starptautiskās attīstības aģentūras DANIDA interneta mājaslapa www.danida.dk, pēdējo reizi aplūkota 10.08.2006.

Par vienu no attīstības sadarbības veiksmīgas īstenošanas faktoriem starptautiskās organizācijas ir atzinušas attīstības valstu līdzdalību un partnerības principa ieviešanu. Attīstības valstis tādējādi ANO sistēmā ir ieguvušas lielākas līdzdalības tiesības, kas tomēr nav izrādījušās būtiskas nelielā pārdalāmā finanšu apjoma dēļ. Savukārt Pasaules Bankas grupā, kuras rīcībā ir lielākie daudzpusējie attīstības līdzekļi, multilaterālisms ir vērtējams tikai kā fasāde lēmumu pieņemšanai pēc kapitāldaļām. Tikai GEF tiek praktizēta Ziemeļu–Dienvidu paritāte. Šādu praksi OECD atbalsta, tomēr nav ieviesusi, jo tās menedžmentā piedalās Pasaules Banka.

Cits būtisks faktors līdzās finansēm un ekspertīzei attīstības sadarbības īstenošanā ir demokrātiska kontrole. Aplams ir izrādījis priekšstats, ka nacionālas valstis īsteno necaurskatāmu politiku, bet starptautiskas organizācijas spēj to padarīt daudz pārskatāmāku. Pastāvošais dialogs ar nevalstiskajām organizācijām esošajā intensitātē pagaidām neveido pamatu demokrātiskai līdzdalībai un kontrolei. Multilaterālajām attīstības organizācijām, tāpat kā citām starpvaldību organizācijām, piemīt demokrātijas deficīts, un šī problemātika kļūst aktuāla, kad aizvien vairāk lēmumu jāpieņem starptautiskā līmenī. Kritika par vāju koordinācijas funkciju attiecas arī uz Bretonvudas organizācijām, bet jo īpaši uz fragmentētajām ANO struktūrām ar pieaugošo īpašo organizāciju, programmu un fondu skaitu. Šeit tiek runāts par “institucionālo džungļu izciršanu”, UNDP koordinācijas funkcijas stiprināšanu un ECOSOC izveidošanu par rīcībspējīgu institūciju starptautiskajos ekonomiskajos un sociālajos jautājumos – patlaban šajā jomā šī struktūra tikai formāli ir uzskatāma par galveno ANO institūciju.

Pastāv vairākas iespējas starptautiskajām organizācijām uzlabot savas problēmu risināšanas un rīcības spējas. Tomēr pirmām kārtām būtu svarīgi veikt revīziju pienākumu sadalē bilaterāliem un multilaterāliem dalībniekiem, lai izvairītos no funkciju pārklāšanās.

Tādējādi, ja atgriežas pie šī raksta sākumā dotā starptautisko organizāciju dalības modeļa attīstības sadarbībā, jāsecina, ka praksē to ietekmē dažādi blakusfaktori un procesi, kas ir raksturīgi pastāvošajai

starptautiskajai sistēmai un kas būtiski ietekmē katru no atainotajām attīstības sadarbības fāzēm (sk. 8. zīmējumu). Nacionālās valstis lielāko daļu no savas oficiālās attīstības palīdzības novirza bilaterālai attīstības sadarbībai, un diskusijas par daudzpusēju sadarbību noris debašu par finansēšanas apjomiem, veidiem, problēmām, reģioniem u.c. fonā. Gan nacionālo valstu, gan starptautisko organizāciju rīcību ietekmē gan debates par to, vai saņēmējvalsts ir gatava sniegtu palīdzību efektīvi izmantot, gan tas, ka multilaterālisms kopumā "nav populārs", un tas savukārt rada pastāvīgu finanšu nepietiekamību (izņēmums – Bretonvudas organizācijas). Starptautisko organizāciju darbību attīstības politikā ļoti spēcīgi ietekmē pastāvošais lēmumu pieņemšanas process un dažādi procedurāli aspekti (tas īpaši attiecināms uz ANO un ES). Savukārt to, vai sniegtā palīdzība sasniegs savu mērķi, ietekmē vietējā kultūra, vērtības, tradīcijas (to bieži neievēro Bretonvudas organizācijas) un vietējās pārvaldes darbība, bet arī nepietiekama kontrole no starptautisko organizāciju puses par līdzekļu izlietojumu (izņēmums – Bretonvudas organizācijas) un fakts, ka globālās problēmas saista sinerģijas princips – tās ir saistītas, viena spēj radīt otru, un uz tām ir jāiedarbojas vienlaicīgi.

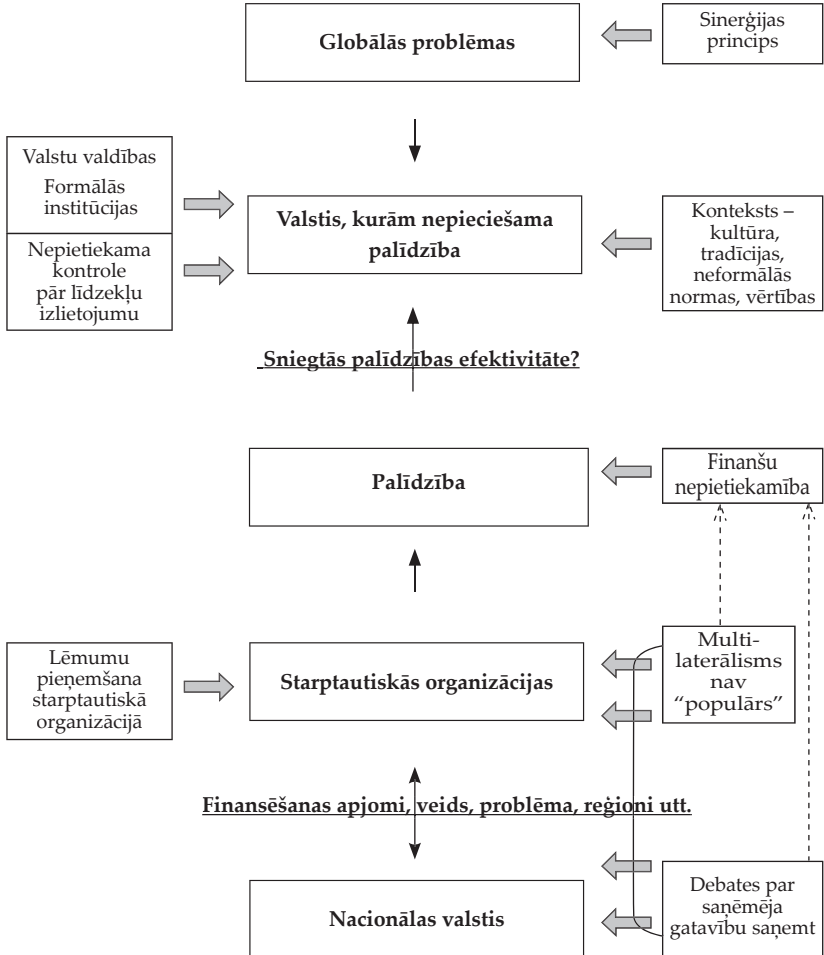
Atbilde uz izvirzīto jautājumu, vai starptautiska organizācija ir/var būt iedarbīgs attīstības instruments, iespējams, rodama tieši ANO un Bretonvudas organizāciju darbības veidos. No vienas puses, industriālās valstis dod priekšroku Bretonvudas sistēmai, jo tā sniedz lielāku drošību par izlietotajiem līdzekļiem un joprojām darbojas pēc Vašingtonas konsensa principa. Šī situācija norāda uz to, ka valstis ir gatavas daudzpusējai sadarbībai pie zināmiem nosacījumiem, kas ļauj neatteikties no nacionālajām interesēm. Tomēr, tā kā attīstības politika sniedzas tālu pāri ekonomiskajam komponentam, Bretonvudas organizācijām tiek pārņemta robusta, sociāli nejūtīga rīcība. Šajā ziņā daudz elastīgāka ir ANO, kas gadu desmitu laikā daudzpusējā attīstības politikā ir spējusi mainīt ne vienu vien paradigmu. Turklāt ANO ir būtiska nozīme sabiedriskās apziņas veidošanā un starptautiski vienotu pamatnoteikumu veicināšanā attīstības jomā. Organizācijas universalitāte, globālā klātbūtne un integrētais mandāts

cilvēktiesību, attīstības, vides un miera jomu savstarpējai sasaistīšanai ir starptautiskajās attiecībās unikāls un nenoliedzams, un šī ANO funkcija ir plaši atzīta. Tomēr šai globālajai organizācijai trūkst tieši tā komponenta, kas piemīt Bretonvudas sistēmai, – nacionālu valstu gatavība iesaistīties tās daudzpusējos projektos un tos finansēt.

Bretonvudas organizācijām un ANO sistēmai raksturīgais ir attiecināms uz attīstības politiku pasaulē kopumā: no vienas puses, nacionālas valstis ir gatavas mainīt savus priekšstatus atbilstīgi starptautiskās sistēmas izmaiņām, tomēr rīkoties tās ir gatavas tikai pie zināmiem nosacījumiem. Ņemot vērā, ka gan ANO (un ES), gan Bretonvudas organizācijas ir uzskatāmas par galvenajiem oficiālās attīstības palīdzības sniedzējiem pasaulē un šīs ir būtiskākās organizācijas, uz kurām paļauties attīstības valstīm, jāsecina, ka starptautiskās organizācijas spēj īstenot daudzpusējo attīstības sadarbību, protams, objektīvi iespējamās robežās. Par progresu veicinošām kopumā ir uzskatāmas atšķirības ANO un Bretonvudas organizāciju darbības principos – viena organizācija veicina globālo apziņu, kamēr otra spēj konsolidēt nacionālas valstis kopīgai rīcībai.

Nereti tiek uzdots jautājums, vai multilaterālisms ir realitāte vai tomēr nākotne. Atbilde acīmredzot ir meklējama mērogos. Ja tiecamies ideāla virzienā, tad īsti daudzpusēja rīcība globālu jautājumu risināšanā ir tikai nākotnē. Ja pieņemam pasauli tādu, kāda tā ir, – ar nacionālajām valstīm, kas to veido, dažādām interesēm, ar draudiem un iespējām, tad jau patlaban pastāvošā daudzpusējā sadarbība reģionālā un globālā mērogā ir uzskatāma par iedarbīgu, tomēr uzlabojamu.

STARPTAUTISKO ORGANIZĀCIJU DARBĪBA ATTĪSTĪBAS JOMĀ –
KOMPLEKSA AINA

Atsauces un piezīmes

- ¹ Ziemeļu–Dienvidu jautājums veido strukturālas konfliktattiecības starp attīstības un industriālajām valstīm, un tās izriet no atšķirīgajām ekonomiskajām, sociālajām un politiskajām attīstības iespējām. Tas attīstības problemātikas ietvaros ir viens no galvenajiem izpētes tematiem politikas zinātnē.
- ² Pēc LR Ārlietu ministrijas sniegtā skaidrojuma oficiālā attīstības palīdzība (*official development assistance* – ODA) ir valsts, pašvaldību un to izpildinstitūciju sniegtā palīdzība attīstības valstīm, lai veicinātu šo valstu ekonomisko attīstību un labklājību. www.mfa.gov.lv, pēdējo reizi aplūkota 10.08.2006.
- ³ 2005. gadā OECD Attīstības palīdzības komitejas (OPK) donoru oficiālā attīstības palīdzība un oficiālā palīdzība veidoja 106,5 miljardus ASV dolāru, savukārt 2004. gadā – 79,5 miljardus ASV dolāru. www.oecd.org, pēdējo reizi aplūkota 10.08.2006.
- ⁴ Valstu grupas nosaukumu veido reģionu angļu nosaukumu pirmie burti – *Africa, Caribic, Pacific* (Āfrika, Karību jūras reģions, Klusā okeāna reģions).
- ⁵ Sk.: EU Donor Atlas 2006. Vol. I: Mapping Official Development Assistance. February 2006, EC, OECD. P. 68.
- ⁶ Datu avots – LR Ārlietu ministrijas interneta mājaslapa www.mfa.gov.lv, pēdējo reizi aplūkota 10.08.2006.
- ⁷ To paredz ES Padomes 2005. gada 24. maija lēmums.
- ⁸ Bretonvudas sistēmu veido Pasaules Bankas grupa (Starptautiskā rekonstrukcijas un attīstības banka (IBRD, *International Bank for Reconstruction and Development*); Starptautiskā attīstības asociācija (IDA, *International Development Association*); Starptautiskā finanšu korporācija (IFC, *International Finance Corporation*); Daudzpusējā investīciju garantiju aģentūra (MIGA, *Multilateral Investment Guarantee Agency*); Starptautiskais investīciju strīdu noregulēšanas centrs (ICSID, *International Center for Settlement of Investment Disputes*)) un Starptautiskais valūtas fonds.
- ⁹ Johannesburgas deklarācija par ilgtspējīgu attīstību pieejama www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POI_PD.htm
- ¹⁰ Vairāk par Tūkstošgades sammitu un tā ietvaros pieņemtajiem dokumentiem sk. <http://www.un.org/millennium/>
- ¹¹ Monterejas konsensa dokuments pieejams http://www.un.org/esa/ffd/monterrey-consensus-excepts-aconf198_11.pdf
- ¹² Vašingtonas konsenss ietver šādus elementus: 1) budžeta disciplīna un budžeta deficīta izskaušana; 2) prioritāšu noteikšana publiskajā budžetā par

labu izglītībai, veselībai un infrastruktūrai; 3) nodokļu reforma ar mērķi paplašināt nodokļu bāzi un pazemināt nodokļu likmes; 4) kapitāla aizplūšanas novēršana un ārvalstu kapitāla piesaistīšana; 5) konkurētspējīgi valūtas maiņas kursi; 6) tirdzniecības liberalizēšana (importa un eksporta muitas samazināšana); 7) ārvalstu tiešajām investīcijām labvēlīgas vides veidošana; 8) vispārēja sabiedrisko uzņēmumu un institūciju privatizācija; 9) regulēšanas, birokratizēšanas un valstiskās ietekmes mazināšana; 10) privātīpašuma tiesību stiprināšana ar tiesiski viennozīmīgu definīciju palīdzību. Šo konceptu savā darbībā īsteno SVF, PB, ASV valdība un starptautiski operējošas finanšu institūcijas.

- ¹³ Metzger M. Internationaler Waehrungsfonds // Volger H. (Hrsg.). Lexikon der Vereinten Nationen. Muenchen/Wien, 2000. S. 300.
- ¹⁴ Eksporta ieņēmumu stabilizēšanas programma 46 lauksaimniecības izejvielām.
- ¹⁵ Eksporta ieņēmumu stabilizēšanas programma 7 minerāliskām izejvielām.
- ¹⁶ Nuschler F. Halbierung der absoluten Armut: die Entwicklungspolitische Nagelprobe // Aus Politik und Zeitgeschichte. 2001. Nr. 18/19. S. 7.

KRISTĪNE RUDZĪTE

Attīstības sadarbība un Latvijas ārpolitika

Diskusijas par attīstības sadarbības saistību ar valstu politiskajiem, ekonomiskajiem un drošības mērķiem pastāv jau sen. Līdz šim galvenās attīstības palīdzības sniedzējas ir bijušas attīstītas, bagātas valstis, kuru koloniālā pagātne, vēlme radīt vai stiprināt politiskās alianses vai arī veidot tolerantāku, atvērtāku un izprošāku sabiedrību savās valstīs ir kalpojusi kā katalizators palīdzības sniegšanai jaunattīstības valstīm un tranzīvalstīm. Līdz ar Latvijas un citu Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu iestāšanos Eiropas Savienībā 2004. gadā pirmo reizi kādai valstij ir jāveido attīstības sadarbības politika ne tik daudz iekšēju, kā ārēju faktoru ietekmē¹ un salīdzinoši īsā laikā no palīdzības saņēmēja domāšanas jāpārorientējas uz palīdzības sniedzēja domāšanu. Ja raugāties vēl detalizētāk, tad redzams, ka faktiski daudzos valsts sektoros Latvija vēl aizvien saņem ārvalsts palīdzību. Latvijai un citām jaunajām Eiropas Savienības dalībvalstīm pašreiz, veidojot šo ārpolitikas atzaru, ir jāvadās vairāk pēc ārēja impulsa, nevis iekšējas nepieciešamības.

Divpusēji sniegtā attīstības sadarbība ir ne tikai instruments citas valsts tautas attīstības veicināšanai, bet arī palīdzības sniedzējvalsts ģeopolitisko interešu īstenošanas instruments. Jāatzīst, ka arī globalizācija ir spēlējusi būtisku lomu attīstības sadarbības ģeopolitiskās nozīmes stiprināšanā: attīstības sadarbība un drošība veido aizvien acīmredzamāku saikni. To apstiprina arī 2003. gada jūnijā pieņemtā Eiropas drošības stratēģija, kas nosaka, ka “drošība ir pirmais nosacījums attīstībai”, un 2004. gadā paplašinātais Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas oficiālās attīstības palīdzības definīcijas skaidrojums, kas tagad ietver arī ar drošību saistītas palīdzības nodrošināšanu.²

Tāpat ir atzīts, ka līdz šim pasaulē attīstības palīdzība tikai daļēji ir veicinājusi tās saņēmējvalstu izaugsmi un samazinājusi nabadzību – un lielākoties tas ir dēļ ierobežotās spējas saņemt attiecīgo palīdzību, palīdzības neatbilstības pašas valsts attīstības plāniem (bieži vien palīdzība nāk kopā ar palīdzības sniedzēja redzējumu par to, kā tā vai cita tautsaimniecības nozare valstī būtu jāattīsta, un šis redzējums var nesakrist ar pašas valsts redzējumu), valstī pastāvošās korupcijas, “nepareizajiem” palīdzības saņēmējiem. Tādējādi attīstības palīdzība vairāk ir kalpojusi citām – ģeostatēģiskām un politiski ekonomiskām interesēm, nevis tautas attīstībai.

Šajā kontekstā raksta mērķis ir palūkoties, kas ir būtiskākie pamatprincipi, kas ietekmē Latvijas attīstības sadarbības politikas veidošanas procesu, pievēršot uzmanību tiem veidiem, kā attīstības sadarbība var būt proaktīvas ārpolitikas³ sastāvdaļa, kas strukturāli saliedētos ar citām Latvijas politiskajām un ekonomiskajām interesēm. Rakstā galvenā uzmanība tiks pievērsta divpusējās attīstības sadarbības politikai.

Politikas veidošanas pamatprincipi

Latvija kā attīstības palīdzības sniedzēja ir tā sauktais mazais jeb jaunais spēlētājs, tomēr arī šajā gadījumā uz attīstības sadarbības politiku var paraudzīties no vismaz diviem aspektiem. Pirmkārt, īstenojot attīstības sadarbības politiku, Latvija sniedz palīdzību trūcīgām un mazāk attīstītām valstīm ar mērķi veicināt šo valstu un to sabiedrību ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību un tādējādi dod ieguldījumu globālu attīstības politikas mērķu īstenošanā. Otrkārt, attīstības sadarbības politika ir arī viens no veidiem, kā valsts var īstenot citus ārpolitiskos mērķus, tas ir, balstoties uz nacionālajām interesēm, noteikt prioritārās sadarbības valstis un tautsaimniecības jomas, kuras valstij ir interese atbalsēt to vai citu savu nacionālo interešu vārdā.

Latvijā attīstības sadarbības politiku uzsāka veidot pirms trim gadiem – 2003. gadā.⁴ Togad Ārlietu ministrijā tika izveidota Attīstības sadarbības nodaļa, kas 2005. gadā pārtapa par Attīstības sadarbības departamentu. 2003. gadā tika pieņemts Attīstības sadarbības

politikas pamatnostādņu dokuments, kas raksturo esošo situāciju valstī un ieskicē turpmāko rīcību. Liela loma Latvijas attīstības sadarbības politikas veidošanā ir bijusi ANO Attīstības programmai. Tā atbalstījusi Ārlietu ministriju attīstības sadarbības politikas koncepciju un normatīvo aktu izstrādē, Latvijas valsts iestāžu ekspertīzes jomu apzināšanā un Latvijas ekspertu datu bāzes izveidē, palīdzības sniegšanas mehānismu (piemēram, grantu programmas u.c.) izveidē un ieviešanā, Ārlietu ministrijas, nozaru ministriju, ar tām saistīto institūciju un citu iesaistīto pušu darbinieku apmācībā, kā arī sabiedrības informēšanā un izpratnes vairošanā par Latvijas attīstības sadarbības politiku.⁵

Sākot ar 2003. gadu, ir tapusi virkne politikas dokumentu, kas iezīmē attīstības sadarbības prioritātes gan īstermiņā, gan vidējā termiņā: Attīstības sadarbības politikas programma no 2006. gada līdz 2010. gadam; Koncepcija finansējuma palielināšanai no valsts budžeta 2006.–2010. gadā Latvijas Republikas attīstības sadarbības politikas īstenošanai; ikgadējie attīstības sadarbības politikas plāni; Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Moldovu un Gruziju 2006.–2008. gadam.

Iemeslus, kāpēc kāda valsts ir gatava palīdzēt citai, var iedalīt divās grupās: humanitārie/ideālistiskie un stratēģiskie/ārpolitiskie palīdzības sniegšanas apsvērumi. Apskatot jautājumu par to, kā valsts var veidot attīstības sadarbību kā proaktīvas ārpolitikas īstenošanas instrumentu, tāpat kā jebkurai citai valstij, arī Latvijai ir jāņem vērā vairākas “nacionālās īpatnības”, kas ietekmē to, kāda attīstības sadarbība var tikt īstenota: pirmkārt, tas ir ārpolitikas veidotāju redzējums par vēlamajiem rezultātiem, ko valsts vēlas panākt ar šo politikas instrumentu, otrkārt, atvēlētā finansējuma apjoms šo mērķu sasniegšanai; treškārt, ekspertīzes pieejamība; ceturtkārt, sabiedrības atbalsts attīstības sadarbībai.

Nacionālās intereses

Lai valsts īstenotu proaktīvu ārpolitiku, šādai politikai ir jābūt kā skaidri definētam un saskaņotam ārpolitikas mērķu kopumam un vīzijai, kā tos sasniegt. Ja politikas formulēšanu skatām kā mainīgo

un nemainīgo lielumu kopumu, kas to ietekmē tieši un netieši, tad saprotams, ka Latvija nekad nebūs liels spēlētājs, jo pastāv daudz valstu, kas šajā jomā strādā ar daudz lielākiem resursiem nekā Latvijā attīstības sadarbībai ir un jebkad būs pieejami. Tomēr tai pašā laikā, vērtējot pēc statistikas datiem, cik daudz finanšu resursu attiecībā pret nacionālo kopproduktu attīstības sadarbībai velta mazas valstis, redzams, ka tieši mazās valstis mēdz būt aktīvas attīstības sadarbības sniedzējas. Līdere ir Dānija, kura attīstības sadarbības politikai atvēlējusi aptuveni 1% no NKP. Pirmajā desmitniekā atrodamas vēl septiņas mazas valstis. Dānijai seko Norvēģija, Luksemburga, Beļģija, Īrija, Somija.⁶ Tas liek secināt, ka mazas un attīstītas valstis saredz šī ārpolitikas instrumenta vērtību, jo tas ļauj tām ļoti tieši īstenot savas intereses kādā citā valstī vai reģionā, kā arī vienlaicīgi veidot atvērtāku un tolerantāku sabiedrību pašmājās.

Viens no būtiskākajiem jautājumiem ir par to, ko maza valsts vēlas panākt, īstenojot šo politiku. Uzreiz gan jāatzīmē, ka, runājot par attīstības sadarbības politiku, ir jānodala daudzpusējā attīstības sadarbības politika, kas visbiežāk izpaužas kā iemaksas starptautiskajās organizācijās un fondos, un divpusējā attīstības sadarbības politika, kuru valsts veido, balstoties uz tās ārpolitiskajām prioritātēm. Kā jau minēts ievadā, šajā rakstā vairāk tiks pievērsta uzmanība divpusējai attīstības sadarbības politikai. Tātad, raugoties mazliet abstraktākā kontekstā, atvirzoties no vispārpieņemtajiem starptautiskajiem attīstības politikas mērķiem, kurus atspoguļo 2000. gadā 191 valsts pieņemtie ANO Tūkstošgades attīstības mērķi, un vērtējot attīstības politiku no nacionālo interešu redzējuma, pirmais pieņēmums, kuru varam izdarīt, ir, ka valsts mērķis, īstenojot attīstības sadarbības politiku, ir starptautiskās varas kapacitātes palielināšana. No šāda pieņēmuma izriet, ka mazai valstij (par kādu uzskatāma Latvija) būtu jāakcentē vara nevis kā ekonomiskās, politiskās, tehnoloģiskās spējas starptautiskajā vidē, bet gan vara kā ietekme.⁷ Mazas valsts proaktīvas ārpolitikas ieguvums būtu kvalitatīvās varas kapacitātes veicināšana. Ja skatāmies detalizētāk, tad attīstības sadarbības politika var sniegt sekojošas iespējas:

Veicināt valsts atpazīstamību / spodrināt valsts tēlu. Lai šo mērķi sasniegtu, attīstības sadarbībai nepieciešams atvēlēt ievērojamus līdzekļus vai arī fokusēt attīstības sadarbību uz noteiktām nozarēm jeb, citiem vārdiem, noteikt specializāciju un salīdzinošo priekšrocību attiecībā pret citām valstīm. Attīstītās valstis var sniegt dažāda rakstura palīdzību, tai skaitā finansiālu, savukārt jauno ES dalībvalstu attīstības sadarbība visbiežāk orientējas uz “pieredzes nodošanu” jeb apmācību un maza apjoma dāvinājumiem. To atzīst arī Latvijas ārpolitikas veidotāji, norādot, ka ierobežotie resursi neļauj Latvijai sniegt palīdzību tādā apjomā, kādā to dara vecās ES dalībvalstis, bet mūsu valsts uzkrātā pārejas procesa pieredze var būt noderīga valstīm, kas tikai šobrīd sākušas demokrātiskās reformas.⁸

Specializācija savukārt iespējama tad, kad valsts ir apzinājusi, kas ir tie (reformu pieredzes) veiksmes stāsti, kurus tā var eksportēt. Pagaidām Latvijas attīstības sadarbības dokumentos noteiktā specializācija ir salīdzinoši plaša. 2005. gadā kā prioritārās sadarbības jomas tika noteiktas: demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības veicināšana; tautsaimniecības attīstības veicināšana; atbalsts valsts pārvaldes, pašvaldību un aizsardzības sistēmas reformu procesā; vides aizsardzība; izglītība, sociālā attīstība, veselība; iekšlietas un tieslietas.⁹ Arī 2006. gadā saglabājies plašs sadarbības jomu skaits: atbalsts valsts pārvaldes, pašvaldību un aizsardzības sistēmas reformu procesā; atbalsts Eiropas un transatlantiskās integrācijas procesā; demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības attīstības veicināšana; izglītība, kultūra, sociālā attīstība, veselība, vides aizsardzība.¹⁰ Ja apskatām kaimiņvalsts Igaunijas pieredzi, tad redzams, ka šeit jomu specializācija ir daudz detalizētāka. Igaunija ir noteikusi trīs jomas: informācijas tehnoloģijas, ekonomiskās reformas un likumdošanas harmonizāciju ar starptautiskajām organizācijām,¹¹ kā tās jomas, kurās valsts fokusēs savu attīstības palīdzību. Jāatzīst, ka Latvijas rīcībā ir vēl viena salīdzinoši priekšrocība, kāda nav attīstītajām valstīm: tā ir pieredze, kas gūta, pēdējo sešpadsmit gadu laikā saņemot citu valstu palīdzību. Šī pieredze ļauj labāk izprast palīdzības saņēmēja mentalitāti un domāšanu valstīs, kurām tagad paši sniedzam atbal-

stu. Šai pieredzei un rūpīgai tās analīzei ir arī jāspēj veidot efektīva attīstības sadarbības politika.

Panākt klātbūtnes efektu globālu jautājumu risināšanā. Latvijas daudzpusējā attīstības sadarbība tiek īstenota kā iemaksas starptautisko organizāciju (piemēram, Eiropas Savienības, ANO, Starptautiskās rekonstrukcijas un attīstības bankas, Starptautiskās attīstības aģentūras u.c.) budžetā un veido aptuveni 91% (jeb ap 5 miljoniem LVL) no attīstības palīdzībai atvēlētajiem finanšu līdzekļiem. Praktiski šo iemaksu tālākai virzībai izsekot nav iespējams, bet būtiskākais tomēr ir panāktais līdzdalības jeb klātbūtnes efekts. Atlikušie 9% jeb aptuveni 150 000 LVL ir divpusējās attīstības sadarbības finansējums, kas tiek novirzīts Moldovai, Gruzijai, Ukrainai, Bosnijai un Hercegovinai, Baltkrievijai, Tadžikistānai, Kirgizstānai, Maķedonijai un atsevišķos gadījumos arī kā humanitārā palīdzība, piemēram, Indonēzijai un Pakistānai. Latvijas (kā mazas valsts) gadījumā būtu pārargri runāt par spēju ietekmēt globālo dienaskārtību, tomēr tai pašā laikā nevar noliegt, ka jebkura attīstības palīdzība sniedz šo līdzdalības efektu, kurš ir atkarīgs arī no finansējuma apmēriem.

“Iezīmēt” savu interešu teritoriju reģionālā mērogā, ietekmēt citu valstu attīstības virzienu / uzvedību saskaņā ar saviem politiskajiem un ekonomiskajiem attīstības mērķiem. 2005. gada attīstības sadarbības plānā tika noteikts, ka par prioritārām sadarbības valstīm ir izvirzītas Gruzija, Moldova, Ukraina un Uzbekistāna, ņemot vērā līdz šim izveidojušos kontaktus, attiecīgo valstu ārpolitisko virzību, Latvijas vēstniecību esamību šajās valstīs un citus aspektus. Plāns arī noteica, ka Latvijas interesēs ir veicināt sadarbību ar Baltkrieviju, tomēr šī sadarbība šobrīd var notikt tikai atsevišķās nozarēs, piemēram, demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības veicināšanā, kravu transporta jomā, vides aizsardzībā.¹² 2006. gadā vērojams prioritāro sadarbības valstu samazinājums no piecām līdz divām valstīm, kā prioritārās valstis definējot Moldovu un Gruziju, ņemot vērā līdz šim izveidojušos kontaktus, šo valstu ārpolitisko virzību un izteikto vēlmi sadarboties ar Latviju, teritoriālo samērojamību, šo valstu kā

attīstības valstu statusu un citus aspektus.¹³ Politikas efektivitātes ziņā, kā arī, ņemot vērā ierobežoto finansējumu, sadarbības valstu skaita samazinājums ir vērtējams pozitīvi, jo ļauj daudz efektīvāk īstenot ārpolitiskās intereses, kuras šajā gadījumā ir valstis, kas veic valsts pārvaldes reformas un par savu mērķi ir izvirzījušas dalību Eiropas Savienībā un NATO.¹⁴ Lai arī dalība minētajās organizācijās ir vēl daudzu gadu jautājums un Latvijas spējas būtiski ietekmēt šo valstu attīstību ir ļoti minimālas, nozīmīgākais, ko spējam sasniegt, ir starpresoru sadarbības attīstība, kas var būt svarīga tālākā nākotnē, jo paredzams, ka šīm valstīm gan ES, gan NATO ietvaros daudzos jautājumos varētu būt līdzīga nostāja kā Latvijai. Tātad šodienas sadarbība ir vērtējama kā ieguldījums politisko alianšu veidošanā nākotnē, gan arī pavisam tieša norāde uz tagadējām valsts spējām un interesēm reģionālā kontekstā.

Īstenot politiski ekonomiskās intereses / uzlabot vidi citām starptautiskās sadarbības formām, piemēram, veicinot ekonomisko sadarbību, investīcijas vai veidojot valsts atpazīstamību gan valsts pārvaldē, gan privātajā sektorā. Ja atskatāmies uz Latvijas kā palīdzības saņēmējvalsts pieredzi, tad redzam, ka valstis ar lielākajām palīdzības programmām Latvijā – Dānija, ASV, Vācija, Zviedrija, Nīderlande – nodrošināja arī lielākās ārvalstu tiešās investīcijas.¹⁵ Tas norāda, ka arī Latvijai par attīstības sadarbību ir jādomā kā par ilgtermiņa projektu. Valsts pārvaldes attīstības sadarbības radītās palīdzības programmas šādā gadījumā darbojas kā savienotājspoms, kas paver vieglāku ceļu privātajam sektoram. Pagaidām Latvijā vēl tikai tiek attīstīts dialogs ar vietējiem uzņēmējiem, lai noskaidrotu to ārvalstu investīciju plānus un samērotu tos ar attīstības palīdzības programmām. Tāpēc tiešais ieguvums no attīstības palīdzības Latvijas privātajam sektoram pagaidām nav “cieti taustāms”.¹⁶

Palīdzēt īstenot valsts drošības politikas mērķus. Jāatzīst, ka ne visa attīstības sadarbība var tikt īstenota vienīgi specializējoties, jo pastāv arī valsts iekšpolitiskās vajadzības, kurām var izmantot attīstības sadarbības finansējumu. Labs piemērs tam, kā attīstības sadarbība

vistiešākajā veidā var kalpot valsts drošības politikas interesēm, ir līdz šim vēl Latvijā nepraktizēts attīstības sadarbības īstenošanas veids – palīdzības projektu īstenošana valstīs, kur Latvija piedalās miera uzturēšanas misijās. Šādi projekti pēckrīzes vai pēckonflikta situācijās var tik īstenoti dažādos sektoros, piemēram, palīdzot iekārtot skolu rajonā, kur ir izvietoti Latvijas miera uzturēšanas spēki. Ņemot vērā to, ka Latvija aktīvi piedalās starptautiskajās miera uzturēšanās operācijās un diez vai var prognozēt misiju skaita samazināšanos, būtiski ir mazināt potenciālos drošības riskus Latvijas karavīriem, ko var panākt, veicinot pozitīvu attiecību veidošanos ar vietējiem iedzīvotājiem un radot pozitīvu attieksmi vietējā kopienā, kur dislocēts Latvijas kontingents. Iesaistot kontingenta karavīrus, kā arī Latvijas nevalstiskās organizācijas atsevišķu projektu īstenošanā, kas vērsti uz vietējo iedzīvotāju sociāli ekonomiskās situācijas uzlabošanu, tiek nodrošināts draudzīgāks noskaņojums pret mūsu karavīriem, starptautisko miera uzturēšanas misiju un Latvijas valsti kopumā no vietējo iedzīvotāju puses. Rezultātā Latvija ar maziem līdzekļiem parāda pasaulei savu pozitīvo vēlmi uzlabot situāciju šajos krīzes reģionos ne tikai ar ieročiem, bet arī ar sociāla rakstura palīdzības projektiem.

Finansējums

Finansējumam ir vistiešākā saistība ar to, cik efektīvu politiku ir iespējams īstenot. Attīstības sadarbības finansējuma jautājums ir jāskata no diviem aspektiem. Pirmkārt, Latvijai ir noteiktas starptautiskās saistības¹⁷ līdz 2010. gadam palielināt attīstības sadarbības finansējumu līdz 0,17% no NKP. Sekojot pārējo Baltijas valstu piemēram, 2005. gadā ar Ministru kabineta lēmumu tika noteikts, ka finansējums tiks palielināts līdz 0,1% no NKP,¹⁸ un šis palielinājums galvenokārt attiecas uz plānoto divpusējo attīstības sadarbību, jo pašreizējais sadalījums starp daudzpusējo un divpusējo attīstības finansējumu nav samērīgs. Apņemšanās pakāpeniski palielināt finansējumu un izmantot Latvijas publiskajā un privātajā sektorā esošo ekspertīzi ir nostiprināta arī Latvijas Ārpolitikas pamatnostādņu dokumentā

2006.–2010. gadam.¹⁹ Sekojot šim mērķim, 2007. gadā Ārlietu ministrija ir iecerējusi panākt pieckārtīgu divpusējai attīstības sadarbības politikai paredzētā finansējuma palielinājumu. Skaitliskā izteiksmē tie būtu 770 000 LVL.

LATVIJAS FINANSĒJUMA ATTĪSTĪBAS SADARBĪBAI
PALIELINĀŠANAS MODELIS

	NKP (f.c., milj. LVL)	Iemaksa ES (milj. LVL)	Iemaksa Eiropas Attīstības fondā (milj. LVL)	Maksājumi starptautis- kajās orga- nizācijās (milj. LVL)	<i>Ad hoc</i> div- pusējā OAP (milj. LVL)	Plānotā div- pusējā OAP (milj. LVL)	% no NKP	Kopā (milj. LVL)
2004	7214,0	3,70		0,68	0,12	0	0,06	4,5
2005	8339,7	4,17		0,70	0,12	0,10	0,061	5,09
2006	9353,7	4,37		0,70	0,12	0,15	0,057	5,34
2007	10334,2	5,50		0,80	0,13	0,77	0,07	7,2
2008	11369,6	5,70	0,87	0,80	0,13	1,60	0,08	9,1
2009	12507,4	5,95	0,90	0,90	0,13	3,42	0,09	11,3
2010	13741,6	6,20	0,94	1,00	0,13	5,43	0,1	13,7

Avots: LR Ārlietu ministrija.

Otrkārt, jāvērtē, kādus mērķus ir iespējams sasniegt ar valsts rīcībā esošajiem finanšu resursiem, kas paredzēti divpusējo sadarbības projektu īstenošanai. Pašreiz divpusējiem attīstības sadarbības projektiem ticis atvēlēts mazs finansējums – 2005. gadā 110 000 LVL. Līdzīga situācija ir arī 2006. gadā, kad iemaksām tika novirzīti 5,34 miljoni LVL un divpusējiem projektiem – 150 000 LVL. Šiem skaitļiem klāt jāērķina arī nozaru ministriju divpusējā sadarbība, kas netiek koordinēta ar Ārlietu ministrijas starpniecību. Tā, piemēram, 2005. gadā nozaru ministriju individuālais attīstības sadarbības finansējums veidoja piecas reizes lielāku summu, nekā valdība bija piešķirusi attīstības sadarbībai, t.i., 541 221 LVL,²⁰ un tai pašā laikā šāds finansējuma izlietojums uzskatāmi norāda arī uz koordinētākas politikas nepieciešamību. Šāds finansējums liedz īstenot liela apjoma attīstības sadarbības

projektus, vēlreiz akcentē palīdzības “specializācijas” būtisko nozīmi. Jāatzīst arī, ka pastāvošā prakse plānot finansējuma izlietojumu viena fiskālā gada robežās samazina iespējas veikt plānošanu vidējā vai ilgākā laika periodā. Šāda pieeja ir pretrunā ar attīstības sadarbībai svarīgiem kritērijiem – palīdzības prognozējamību un tās ilglaicību. Iespējamība plānot finansējumu kaut vai divu – trīs gadu periodā ļautu ne tikai palīdzības saņēmējvalstij īstenot reformas attiecīgajā jomā, bet arī donorvalstij efektīvāk īstenot politiku.

Ekspertīze

Nākamais faktors, kas ietekmē politikas kvalitāti un tās efektivitāti, ir valstī pieejamā ekspertīze. Arī ekspertīzes jautājumu var skatīt vairākos aspektos. Pirmais – politikas veidošanas ekspertīze.

Jau kopš pagājušā gadsimta 90. gadu sākuma Latvija ir veikusi regulāras iemaksas starptautiskajās organizācijās, kas nav prasījis piesaistīt ārpus valsts pārvaldes esošu ekspertīzi. 2004. gadā tika uzsākts apzināt mācībspēkus Latvijas universitātēs, kas varētu nākotnē attīstīt šādu studiju virzienu. 2006. gadā pirmo reizi ir iedalīts finansējums, kurš paredzēts attīstības studiju veicināšanai. Tomēr jāsaprot, ka, ņemot vērā mazo tirgus pieprasījumu pēc šādiem speciālistiem Latvijā, nav paredzams, ka tuvākajā nākotnē būtu lietderīgi attīstīt atsevišķu programmu par attīstības sadarbības jautājumiem. Pašreiz atsevišķās Latvijas augstskolās (Latvijas Universitātē, Vidzemes augstskolā un Rīgas Stradiņa universitātē) attīstības jautājumi ir integrēti citos mācībuursos, un sagaidāms, ka tuvākajā nākotnē varētu tikt veidoti atsevišķi mācību kursi.

Otrs aspekts ir nozaru ekspertīze, kas uzkrāta, veicot reformas dažādos tautsaimniecības sektoros, un kuru attīstības sadarbības politikas dokumenti nosaka kā mūsu potenciālo “preci”. Latvija ir noteikusi savas ekspertīzes jomas sadarbībā ar ANO Attīstības programmu, un šo jomu uzskaitījums ir salīdzinoši plašs, tas ir “atvērts”, un tajā ir iespējami papildinājumi.²¹ Pagaidām tām nepieciešama atkārtota, rūpīga pārskatīšana un šaurāks fokussējums, jo attīstības palīdzības prioritāro jomu noteikšana veicinātu ierobežoto resursu kvalitatīvāku un efektīvāku izlietojumu.

Latvijas gadījumā var runāt par vēl vienu ekspertīzes veidu – tā ir palīdzības saņēmēja pieredze. Ņemot vērā, ka konsultāciju tirgus pasaulē ir ļoti piesātināts, lai ielauztos šajā tirgū, ir jābūt kaut kādam valsts līmeņa produktam, kuru Latvija var pārdot.²² Pēdējos sešpadsmit gadus dažādas valstis mums ir sniegušas un vēl aizvien sniedz palīdzību, un Latvijas rīcībā ir pieredze par to, kāda palīdzība ir bijusi vērtīga un kāda veida palīdzību valsts nespēj izmantot. Minētā ekspertīzes joma ir tā salīdzinošā priekšrocība, kuru iespējams izmantot, īstenojot gan divpusējos projektus, gan arī iesaistoties trīspusējos sadarbības projektos, kur attīstīto valstu palīdzība tiek apvienota ar Latvijas kā palīdzības saņēmēja pieredzi un kopīgi nodota trešajai valstij.

Arī pasaulē nevalstiskais sektors tradicionāli ieņem nozīmīgu vietu attīstības sadarbības projektu īstenošanā, nodrošinot valsts noteiktās politikas īstenošanu. Minētā palīdzība var būt gan ekspertu darbība, gan arī materiāla rakstura palīdzības nodrošināšana, jo NVO sektoram mēdz būt daudz specifiskākas zināšanas par nepieciešamo palīdzību un tās apjomiem. Piemēram, pasaulē labi zināmā NVO "Ārsti bez robežām" saņem aptuveni pusi finansējuma no dažādu valstu valdībām.²³ Jāmin arī tas, ka divpusējās vai daudzpusējās palīdzības programmu īstenošana ar nevalstiskā sektora starpniecību sekmē pozitīvāku atliekmi pret īstenojamajām programmām no palīdzības saņēmēju puses. Latvijā nevalstiskais sektors formāli tika iesaistīts 2004. gadā, kad izveidojās Latvijas Platforma attīstības sadarbībai (LAPAS).²⁴ 2005. gadā kā nozīmīgākais pasākums vērtējams NVO forums Gruzijā. 2006. gadā līdzīgs pasākums tiek plānots arī Moldovā. 2005. gads bija arī pirmais gads, kad LAPAS sāka saņemt valsts finansējumu. 2005. gadā šī summa bija neliela – 11 886 LVL jeb 11,9% no divpusējās attīstības sadarbības finansējuma, 2006. gadā finansējums pieauga nepilnas četras reizes – līdz 65 725 LVL jeb 43,9%.²⁵ Tomēr vienlaicīgi jāatzīst, ka organizācijas kapacitāte un pieredze attīstības palīdzības projektu īstenošanā pagaidām vēl nav liela un aprobežojas ar NVO–NVO līmeņa sadarbību. Jāņem vērā arī, ka Latvijā ne pārāk daudz NVO ir specializējušās attīstības sadarbības jomā. Arī valsti kopumā nepastāv tādas nevalstiskā sektora atbalsta tradīcijas no sabiedrības puses, kādas

tās ir attīstītajās valstīs, kur iedzīvotāji regulāri ziedo nevalstiskajam sektoram, tāpēc saikne starp mūsu sabiedrības locekļiem un palīdzības saņēmēju ir ļoti vāja. Pagaidām lielākais resurss attīstības sadarbības īstenošanā joprojām ir valsts administrācija,²⁶ un nevalstiskais sektors vairumā gadījumu pilda valsts īstenoto attīstības sadarbības politiku.

Runājot par ekspertīzi, noteikti jāmin arī jautājums par privātajiem konsultantiem. Latvijā vērojama tendence, ka valsts darbā strādājošie eksperti, kuri piedalījās politisko, ekonomisko un sociālo reformu īstenošanā, pāriet darbā uz privāto sektoru un kopā ar Rietumu konsultantu firmām piesakās uz attīstības sadarbības pakalpojumu konkursiem, jo, lai startētu individuāli, pašu pieredze ir minimāla. Latvijas firmas lielākoties darbojas kā mazie konsorcijs partneri, tomēr tiek atzīts, ka to individuāla izešana starptautiskajā aprītē ir dažu gadu jautājums, jo pēc pāris gadiem, kad sāksies konkursi par Balkānu valstīm, Moldovu un Ukrainu, būs daudz lielākas iespējas konkurēt arī salīdzinoši zemo izmaksu dēļ.²⁷ Šeit, iespējams, politikas veidotāji varētu pārdomāt, kā izmantot Latvijas konsultantus, lai valsts varētu veiksmīgāk projicēt savus veiksmes stāstus kaimiņu reģiona valstīs, piesaistot kvalificētus vietējos ekspertus.

Sabiedrības atbalsts

Svarīgākais konteksts, kādā būtu apspriežams sabiedrības atbalsta jautājums, ir nepieciešamība veidot tolerantu un atvērtu sabiedrību. Šādas sabiedrības pastāvēšana ir īpaši nozīmīga mūsdienu globalizācijas apstākļos, kad cilvēku, dažādu kopienu un valstu politiskā, ekonomiskā un sociālā nošķirtība aizvien vairāk samazinās. Ja apskatām Skandināvijas valstu attīstības sadarbības politiku, tad redzam, ka sabiedrības tolerances un iecietības veidošana bija viens no nozīmīgākajiem pamatprincipiem, kāpēc šāda politika tika attīstīta.

Sabiedrības domāšanas transformācija no palīdzības ņēmēja uz palīdzības devēju nevar notikt tikai ārēju impulsu rezultātā. Tas ir process, kurā nozīmīgu lomu ieņem arī sabiedrības informēšana un izglītošana, tāpēc atbalstāmas ir rūpīgi pārdomātas sabiedrības informēšanas un izglītošanas aktivitātes.

Līdz šim Latvijā ir veiktas divas sabiedriskās domas aptaujas – 2004. gada jūnijā un 2005. gada decembrī. Pirmās aptaujas, kuru finansēja ANO Attīstības programma, mērķis bija noskaidrot sabiedrības sākotnējo viedokli, attieksmi un zināšanu līmeni par attīstības sadarbību. Otrā sabiedriskās domas aptauja, kura tika finansēta no Ārlietu ministrijas budžeta, tika veikta gadu pēc tam, kad valdība bija piešķīrusi finansējumu attīstības sadarbības politikas īstenošanai un jau tika īstenoti vairāki projekti. Jāatzīmē, ka 2005. gads iezīmējās ar to, ka tika aktualizētas arī Latvijas sabiedrības sociālās problēmas, piemēram, atalgojuma jautājums skolotājiem un policistiem, kas potenciāli varēja samazināt sabiedrības atbalstu “došanai” citām valstīm. Salīdzinot abas aptaujas, redzams, ka to respondentu skaits, kas uzskata, ka Latvijai ir jāpalīdz trūcīgākajām vai mazāk attīstītajām valstīm, nepilnu divu gadu laikā ir pieaudzis par 5% – kopumā 43% respondentu.²⁸ Vadoties pēc aptaujām, redzams, ka lielāka daļa aptaujāto – 29% atbalsta palīdzības sniegšanu bijušajām PSRS republikām, 17% – Āfrikas valstīm un 10% – Balkānu valstīm.

Sabiedriskās domas aptaujas ir sniegušas iespēju fiksēt sabiedrības viedokli par jautājumiem, kur agrāk to īpaši nebija nepieciešams izziņāt. Ņemot vērā, ka līdz šim (2006. gadam) finansējums, kuram būtu nepieciešams sabiedriskās domas viedoklis, t.i., divpusējās attīstības sadarbības projektu īstenošanas finansējums, veido tikai aptuveni 9% no visa attīstības sadarbības finansējuma, šādu aptauju regulāras veikšanas nepieciešamību var apšaubīt, jo ne visām valstī īstenotajām politikas jomām tiek prasīts (un ir vajadzīgs prasīt) sabiedrības viedoklis, it īpaši, ja ir runa par tik mazām summām salīdzinājumā ar valsts kopējo budžetu.

Secinājumi

Tā kā formāli Latvijas attīstības sadarbības politika pastāv tikai trešo gadu un tikai otro gadu saņem valsts finansējumu, pirmais un galvenais secinājums ir, ka tās veidotājiem priekšā stāv vēl daudzi darbi. Par piemēru var minēt nepieciešamību izstrādāt attīstības sa-

darbības politikas vidēja termiņa finansējuma plānošanu. Politikas "jaunums" pagaidām ir galvenais šķērslis, lai nopietni izvērtētu tās efektivitāti. Kā pozitīvs aspekts jāmin, ka gan attīstības sadarbības politikas programmai 2006.–2010. gadam, gan arī 2006. gada attīstības sadarbības politikas plānam ir norādīti rezultatīvie rādītāji, kurus šīs politikas veidotāji plāno sasniegt. Tas dod iespēju jau tuvākā nākotnē ne tikai pašiem politikas formulētājiem, bet arī tās pētniekiem daudz saturiskāk analizēt tās efektivitāti.

Tai pašā laikā nākas apzināties, ka, tā kā nekad nebūsim attīstības sadarbības lielvalsts, ir svarīgi saliedēt attīstības sadarbību ar citām ārpolitiskajām interesēm. Tāpēc jo īpaši nozīmīgi ir identificēt ne tikai trīs – piecas sīkākas specializācijas jomas, kurās Latvija var sevi pozicionēt kā veiksmīgu reformu piemēru, bet arī izcelt savu salīdzinošo priekšrocību – zināšanas, kas iegūtas, pārtopot no palīdzības ņēmēja par palīdzības sniedzēju. Tāpat Latvijai nepieciešams identificēt, kas realizēs attīstības sadarbības projektus nākotnē, kad paredzams finansējuma pieaugums līdz jau iepriekš pieminētajam 0,1% no NKP. Valsts pārvaldes kapacitāte ir salīdzinoši ierobežota, lai papildus veicamajiem pienākumiem varētu īstenot attīstības sadarbības projektus. Jautājums ir, vai to īstenotāji būs NVO vai arī privātie reformu jautājumu konsultanti, kuri pašreiz strādā sadarbībā ar Rietumu konsultāciju firmām.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Dalība Eiropas Savienībā noteica, ka Latvijai ir jāpiedalās tās attīstības sadarbības politikā.
- ² OECD DAC paziņojums 2004. gada 16. aprīlī.
- ³ Autore pieņem, ka valsts proaktivitāte ir noteikts iekšpolitisku un ārpolitisku darbību kopums, kuras tiek īstenotas, lai realizētu globāla vai reģionāla rakstura ārpolitiskos mērķus. Šie mērķi ir balstīti uz idejām par drošību, labklājību, cilvēktiesībām, demokrātiju un ilgtspējīgu attīstību un valsti kā to galveno nodrošinātāju. Proaktivitātes kapacitāti nosaka valstī pieejamie politiskie, ekonomiskie un tehnoloģiskie resursi, kā arī tādi globāla vai reģionāla rakstura ārpolitikas mērķi, kurus atbalsta valdošās politiskās un ekonomiskās interešu grupas.

- ⁴ Attīstības sadarbība – palīdzības sniegšana trūcīgām un mazāk attīstītām valstīm ar mērķi veicināt šo valstu un to sabiedrību ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību un tādējādi sniegt ieguldījumu nabadzības mazināšanai pasaulē.
- ⁵ Ārlietu ministrijas Attīstības sadarbības departamenta sniegtā informācija. Informācija aktuāla 15.08.2006.
- ⁶ World in Figures, The Economist. 2004. P. 40.
- ⁷ *Viotti & Kauppi*. International Relations Theory. London: Macmillan, 1999. P. 44.
- ⁸ <http://www.am.gov.lv/lv/Arpolitika/pamatnostadnes/>, lapa pēdējo reizi aplūkota 12.08.2006.
- ⁹ Attīstības sadarbības politikas plāns 2005. gadam. <http://www.am.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/plans2006/>, lapa pēdējo reizi aplūkota 12.08.2006.
- ¹⁰ Attīstības sadarbības politikas plāns 2006. gadam. <http://www.am.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/plans2006/>, lapa pēdējo reizi aplūkota 12.08.2006.
- ¹¹ Principles of Estonian Development Co-operation. 2003. gada 15. janvāris. http://www.vm.ee/eng/kat_178/aken_prindi/3815.html, lapa pēdējo reizi aplūkota 20.03.2006.
- ¹² Attīstības sadarbības politikas plāns 2005. gadam. <http://www.am.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/plans2006/>, lapa pēdējo reizi aplūkota 12.08.2006.
- ¹³ Attīstības sadarbības politikas plāns 2006. gadam. <http://www.am.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/plans2006/>, lapa pēdējo reizi aplūkota 12.08.2006.
- ¹⁴ Moldova nav noteikusi dalību NATO kā ārpolitisko mērķi, tomēr tā īsteno NATO Individuālo partnerības rīcības plānu, kas nosaka nepieciešamās reformas aizsardzības un drošības sektora jomā.
- ¹⁵ Informācija izmantota no: *Šumilo E., Subbotina T.* Pasaule un Latvija. Rīga, 2002. 71. lpp.
- ¹⁶ Diskusija: Attīstības sadarbība – business, ne tikai ārpolitika. <http://www.politika.lv/index.php?id=6419>, lapa pēdējo reizi aplūkota 28.03.2006.
- ¹⁷ Lai veicinātu šo mērķu īstenošanu, ANO pieņēma lēmumu attīstītajām valstīm kopīgi līdz 2015. gadam palielināt sniegto finansējumu attīstības mērķiem līdz 0,7% no nacionālā kopprodukta (turpmāk – NKP). Lai virzītos uz šo mērķi, ES ir izvirzījusi starpposma mērķi līdz 2010. gadam sasniegt 0,5%

no NKP, tādējādi paredzot pakāpenisku finansējuma palielināšanu attīstības sadarbībai. Līdz ar to ES Padomes Ārējo attiecību padomes 2005. gada 24. maija secinājumos tika noteikts mērķis palielināt finansējumu attīstības sadarbībai – ES kolektīvi līdz 2010. gadam sasniegt 0,56% no NKP un nodrošināt, ka katra ES dalībvalsts sasniedz vismaz 0,51% no NKP, ņemot vērā, ka valstis, kuras ir kļuvušas par ES dalībvalstīm 2004. gadā, tai skaitā Latvija, sasniedz vismaz 0,17% no NKP.

- ¹⁸ Ministru kabineta rīkojums Nr. 77 "Par Konceptiju finansējuma palielināšanai no valsts budžeta 2006.–2010. gadā Latvijas Republikas attīstības sadarbības politikas īstenošanai".
- ¹⁹ <http://www.am.gov.lv/lv/Arpolitika/pamatnostadnes/>, lapa pēdējo reizi aplūkota 12.08.2006.
- ²⁰ Ārlietu ministrijas Attīstības sadarbības departamenta sniegtā informācija. Dati par 2006. gadu vēl nav aprēķināti. Informācija aktuāla 15.08.2006.
- ²¹ Informācijai sk.: <http://www.am.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/eksp/jomas/>, lapa pēdējo reizi aplūkota 12.08.2006.
- ²² Diskusija: Attīstības sadarbība – business, ne tikai ārpolitika. <http://www.politika.lv/index.php?id=6419>, lapa pēdējo reizi aplūkota 28.03.2006.
- ²³ Sins of the secular missionaries // *The Economist*. 27.01. 2000.
- ²⁴ LAPAS apvieno 23 biedru organizācijas, kas pārstāv dažādas ekspertīzes jomas – krimināltiesību politika, tiesiskas valsts stiprināšana, izglītības politika, starpkultūru un bilingvālā izglītība, indivīda seksuālās un reproduktīvās tiesības, bērnu tiesības, dzimumu līdztiesība, demokrātiskas sabiedrības veidošanās veicināšana, sekmējot informācijas atklātību un korupcijas novēršanu u.c.
- ²⁵ Ārlietu ministrijas Attīstības sadarbības departamenta sniegtā informācija. Informācija aktuāla 15.08.2006.
- ²⁶ Diskusija: NVO – attīstības sadarbības atslēgas elements. <http://www.politika.lv/index.php?id=6421>, lapa pēdējo reizi aplūkota 29.03.2006.
- ²⁷ Diskusija: Attīstības sadarbība – business, ne tikai ārpolitika. <http://www.politika.lv/index.php?id=6419>, lapa pēdējo reizi aplūkota 28.03.2006.
- ²⁸ Attieksme pret attīstības sadarbību. Latvijas iedzīvotāju aptauja. Rīga: Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs, 2005. gada decembris. 13. lpp., http://www.am.gov.lv/data/file/l/p/ataskaite_am_sadarbiba122005.pdf, lapa pēdējo reizi aplūkota 29.03.2006.

IVARS INDĀNS

Latvijas intereses NVS reģiona attīstības kontekstā

Ievads

Analizējot Latvijas intereses, rakstā pievērsta uzmanība Latvijas politiskajiem un ekonomiskajiem mērķiem NVS reģionā. Tieši šo mērķu kontekstā svarīgi ir aplūkot NVS reģiona valstu politisko un ekonomisko attīstību. Ekonomiskā analīze ir balstīta uz ANO pētījumu datiem, savukārt iekšpolitisko procesu un demokratizācijas raksturošanai izmantoti organizācijas *Freedom House* dati. Latvijas iespējas ietekmēt attīstības sadarbību NVS valstīs nosaka starptautiskā politiskā vide, kur galvenā loma ir Krievijai, ES un ASV. Izejot no Latvijas kā ES dalībvalsts interesēm, pastāv divi virzieni savu interešu nodrošināšanai NVS reģionā – ES un nacionālās politikas ietvaros. Rakstā ir analizēti kritēriji un NVS valstu atbilstība Latvijas interesēm attīstības sadarbības kontekstā.

Latvijas mērķi

Latvijas interešu noteikšana NVS reģiona attīstībā izriet no valsts politikas mērķiem. Savukārt attīstības sadarbības pamatprincipi balstās uz universālām vērtībām, kas noteiktas ANO. Lai gan attīstības sadarbības mērķis ir sniegt palīdzību trūcīgām un mazāk attīstītām valstīm, veicinot to ilgtermiņa sociālo un ekonomisko tautas attīstību, nodrošinot mieru un drošību pasaulē,¹ attīstības sadarbība kalpo kā ārpolitisks līdzeklis politisko un ekonomisko mērķu sasniegšanā. Šāda reālpolitiska pieeja, no vienas puses, stimulē attīstības sadar-

bību, bet, no otras puses, ierobežo. Stimuli izpaužas tajos attīstības sadarbības aspektos, kur palīdzības sniedzēji un saņēmēji ir abpusēji ieguvēji. Tomēr tajā pašā laikā daudzās attīstības sadarbības jomās, kur trūkst abpusējo interešu un ieguvumu, palīdzība ir nepietiekama un neefektīva.

Reālpolitiskā pieeja attīstības sadarbības politikai ir raksturīga arī Latvijas ārpolitikai, saskaņā ar kuru "Latvijas interesēs ir ekonomiskās izaugsmes, stabilitātes un demokrātijas stiprināšana tuvākajos reģionos. Tāpēc Latvija, iesaistoties attīstības sadarbībā, par savu prioritāti 2006. gadā noteikusi bijušās padomju republikas austrumos no ES – Gruziju un Moldovu."² Šāda pieeja attīstības sadarbībai ir kritiski vērtējama no pozitīvisma un ideālisma skatpunkta, tomēr tā atbilst valsts reālpolitiskajiem mērķiem, kas izriet no Latvijas drošības un ekonomikas interesēm.

Latvijas politiskie mērķi izriet no tādas ES un NATO dalībvalsts statusa, kas robežojas ar NVS. Drošības politika balstās uz to, lai kaimiņvalstīs politiski ekonomiskā sistēma būtu līdzīga vai vismaz radniecīga. Šāda pieeja balstās uz pieņēmumu, ka nevar būt drošība, ja kaimiņi ir nabadzīgi, agresīvi, izolēti. Šādus principus aktīvi aizstāvēja, piemēram, Vācija, īpaši lobējot Polijas uzņemšanu ES un NATO. Līdzīga pieeja bija arī Skandināvijas valstīm 90. gados, iestājoties par Baltijas valstu ātrāku integrāciju Eiropas valstu struktūrās. Tādējādi primārais mērķis bija paplašināt ES un NATO balstīto drošības zonu, kas pamatojas uz tirgus ekonomikas un demokrātijas principiem. No šāda viedokļa Latvijai mūsdienās ir svarīgas ģeogrāfiski tuvākās NVS reģiona valstis – Baltkrievija un Krievija, bet kā ES un NATO dalībnieci – NVS kopumā kā ģeopolitisks veidojums. Ņemot vērā Krievijas nozīmi daudzpusējās attiecībās, Latvijai ir izdevīgi ilgtermiņa sabiedrotie NVS telpā.

Šāds politiskais mērķis izriet arī no Nacionālās drošības koncepcijas, kurā uzsvērts, ka "labas kaimiņattiecības ir neatņemama Latvijas nacionālo drošības interešu īstenošanas sastāvdaļa. Latvija kā ES un NATO dalībvalsts arī turpmāk pievērsīs lielu vērību reģionālās sadarbības nostiprināšanai. Tāpat Latvijas drošības interesēs ir

demokrātisko procesu pieaugoša attīstība ārpus Baltijas jūras valstu reģiona, par prioritāru uzskatot NVS valstu telpu.”³

Tomēr paralēli politiskajiem mērķiem ne mazāk būtiska nozīme ir ekonomiskajiem mērķiem. Līdz ar to Latvijas attīstības sadarbība ir analizējama, vadoties no valsts ilgtermiņa ekonomiskajām interesēm NVS reģionā. NVS reģions var kalpot Latvijas biznesa attīstībai. Izmantojot ES tirgus priekšrocības, Latvijas uzņēmumiem ir liels attīstības potenciāls NVS valstīs. Šis reģions pie noteiktiem politiskiem un ekonomiskiem nosacījumiem var būt izdevīgs Latvijas investoriem. Tuvākā vai tālākā nākotnē Latvijas ekonomikas izaugsmi var ierobežot darbaspēka deficīts. Tas liek domāt par, piemēram, augsti kvalificētā vai nekvalificētā (atkarībā no ekonomiskās attīstības scenārijiem) darbaspēka importu tieši no NVS reģiona valstīm.

No kurām valstīm imigranti Latvijas iedzīvotājiem būtu vairāk vai mazāk pieņemami? SKDS veiktā Latvijas iedzīvotāju aptauja rāda, ka pozitīvāk vērtētu imigrantus no austrumu bloka valstīm jeb bijušās PSRS valstīm. Pirmkārt, Baltkrievija – 43% aptaujāto, Ukraina – 40% aptaujāto, tālāk seko Krievija – 20%, Moldova – 16%.

Avots: SKDS 17.01.2006.

Vienlaikus, Latvijas uzņēmumiem paplašinoties vai pārceļot savas ražotnes uz NVS valstīm, būtiski ir iesaistīt rietumnieciski orientētus un attiecīgi izglītotus vietējos cilvēkresursus. NVS reģions saskaņā ar Starptautiskās migrācijas organizācijas pētījumiem tiek uzskatīts par būtisku nelegālās imigrācijas avotu ES.⁴ Nelegālās imigrācijas potenciālos riskus var mazināt ar mērķtiecīgu un solidāru attīstības sadarbības politiku. Kā piemērs minamas Zviedrijas un Latvijas attiecības pēc valstiskās neatkarības atgūšanas 1991. gadā. Zviedrijas valdība investēja Latvijas izglītības sistēmā, atverot vietējo, uz Rietumu vērtībām un standartiem balstītu ekonomikas augstskolu, kuras absolventi tagad pārstāv zviedru uzņēmumus Latvijā. Līdzīgi mērķi saistās ar Latvijas uzņēmumu ilgtermiņa interesi NVS reģionā.

NVS reģiona attīstības raksturojums

Lai nodrošinātu Latvijas intereses ekonomiskās izaugsmes, stabilitātes un demokrātijas stiprināšanā NVS, svarīga ir šī reģiona analīze, raugoties no ekonomiskās attīstības un demokrātijas perspektīvas.

ANO Attīstības programmas (UNDP) pētījumi⁵ liecina, ka NVS valstis cīnās, lai iekļūtu pasaules tirgos, uzlabotu savus ekonomiskās un sociālās attīstības rādītājus. Šim reģionam jāaskaras ar drošības draudiem, no kuriem visaktuālākie ir narkotiku un cilvēku tirdzniecība. NVS reģiona attīstības problēmas saistāmas ar paredzamā mūža ilguma samazinājumu, bruņoto konfliktu sekām un ekonomikas saīršanu pēc Padomju Savienības sabrukuma. ANO ģenerālsekretāra vietnieks un ANO Attīstības programmas Eiropas un NVS reģiona direktors Kalmans Mižē uzskata, ka starptautiskajai sabiedrībai ir nepieciešama nekavējoša rīcība, lai sekmētu šo problēmu risināšanu.⁶ K. Mižē ir pārliecināts par to, ka, "ja mēs tūlīt nerīkosimies, dažas valstis šajā reģionā [NVS] nerasniegs Tūkstošgades attīstības mērķus", runājot par astoņiem attīstības mērķiem, kurus visas ANO dalībvalstis solīja sasniegt līdz 2015. gadam.⁷ Tie paredz uz pusi samazināt galējo nabadzību, samazināt bērnu mirstību par divām trešdaļām un nodrošināt vispārējo pamatskolas izglītību.

Pārejot uz tirgus ekonomiku, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm neizdevās izvairīties no ražošanas samazinājuma. Ilgāks un dziļāks šis kritums bija tieši NVS reģiona valstīm. Saskaņā ar Pasaules Bankas pētījumu⁸ Centrāleiropas un Austrumeiropas un Baltijas valstīs ražošanas kritums bija vērojams vidēji 3,8 gadus, kamēr NVS – 6,5 gadus. Pētījums arī rāda, ka 2002. gadā IKP apjoms salīdzinājumā ar 1990. gadu NVS valstīs bija 62,7%.

Pēc ANO izstrādātā tautas attīstības indeksa vērtības no NVS valstīm Baltkrievija (56. vieta) un Krievija (60. vieta) atrodas vidējas attīstības valstu grupā. Kopumā vērojams, ka pēdējos gados situācija NVS uzlabojas. Kopš 1999. gada IKP pieaug gandrīz visās NVS valstīs. Līdz ar to vērojami uzlabojumi arī attīstības rādītājos. NVS valstu ekonomikas bija viens no pasaules visstraujāk augošajiem

reģioniem no 2000. līdz 2005. gadam, pateicoties augstām enerģētikas cenām un plašām ekonomikas reformām.⁹

Jaunākie dati liecina, ka nabadzības rādītāji šajās valstīs krīt.¹⁰ Kaspijas jūras naftas un gāzes resursu izmantošana ir palielinājusī ārzemju ieguldījumus Kazahstānā un Azerbaidžānā. Kaut gan Armēnijā tikpat kā nav enerģētikas resursu, tā ir paspējusi piesaistīt ievērojamas ārzemju investīcijas (lielākoties no armēņu diasporas) un ir uzrādījusi labākos ekonomiskos rādītājus no visām NVS valstīm pēdējos 10 gados. Ekonomikas jomā Krievijai pēdējos gados ir izdevies nodrošināt augstu ekonomisko pieaugumu. Lielā mērā budžeta ienākumi ir saistāmi tikai ar izdevīgo naftas produktu cenu pasaules tirgū. Kamēr cenas ir labvēlīgas Krievijai, budžets ir augošs. Riska faktors ir cenu potenciālās svārstības.

Runājot par tālāko NVS valstu izaugsmi, prognozes nav pārāk optimistiskas, jo ekonomiskās reformas NVS valstīs nav konsekvantas. Izaugsme šajās valstīs galvenokārt balstās uz dabas resursu izmantošanu. NVS šobrīd trūkst attīstības virzītājspēka. Jaunajām ES dalībvalstīm tāds ir veco dalībvalstu līmeņa sasniegšana, bet NVS valstīm šāda attīstības parauga nav. Lai gan to ekonomiskās attīstības līmeņi ir dažādi, nepastāv to izlīdzināšanas mehānisms, nav skaidra arī to integrācijas nākotne.

Krievijai, neraugoties uz ekonomisko izaugsmi, nav izdevies īstenot tādas sociālās reformas, kas mazinātu nabadzību un drošības apdraudējumus. To ilustrē fakts, ka Krievija, piemēram, HIV/AIDS izplatības ziņā atrodas pasaules valstu līderu grupā uzreiz aiz Āfrikas reģiona.¹¹ Krievijai līdzīgi kā citām NVS valstīm ar neefektīvu valsts pārvaldi neizdodas apturēt narkotiku un slimību plūsmu, kā arī cilvēku kontrabandu. HIV/AIDS, pret antibiotikām rezistenta tuberkuloze un citas slimības draud kļūt pandēmiskas Krievijas Federācijā, un Krievijas valdība nevēlas vai dažos gadījumos nespēj neko darīt.¹²

Ekonomiskās attīstības jomā var runāt par nosacītu progresu NVS reģionā, bet, raugoties no Latvijas interesēm demokratizācijas procesos, politiskā attīstība ir vērtējama kritiski. Izmantojot starptautiskās organizācijas *Freedom House* metodoloģiju, iespējams

noteikt demokratizācijas pakāpi NVS reģionā.¹³ Šī metodoloģija balstās uz svarīgāko demokrātijas elementu novērtēšanu. Kā redzams, NVS reģionā kopumā vērojama demokrātijas mazināšanās. Šajā jomā pastāv arvien plašāka plaisa starp ES un NVS valstīm. Vienlaicīgi atzīmējamas atsevišķas valstis, kas demokrātijas jomā ir progresējušas vai kas cenšas uzturēt zināmu politiskās brīvības pakāpi (Ukraina, Gruzija, Moldova). Salīdzinājumā ar citām šīs valstis ir visatvērtākās attīstības sadarbības politikas ietvaros. Tomēr kopumā NVS reģionā dominē autoritārisma tendences, kas ir pretrunā ar ES interesēm šajā reģionā.

DEMOKRĀTIJAS INDEKSS NVS REĢIONA VALSTĪS*

Valsts	Vēlēšanas	Pilsoniskā sabiedrība	Mediju brīvība	NVO	Pārvaldes process	Tiesu vara	Korupcija	Indekss Izmaiņas
Armēnija	5,7	3,5	5,5	5,0	5,5	5,2	5,7	5,1 -
Azerbaidžāna	6,2	4,7	6,0	6,0	6,0	5,7	6,2	5,8 -
Baltkrievija	7,0	6,7	6,7	6,7	6,5	6,7	6,0	6,6 -
Gruzija	4,7	3,5	4,2	5,5	6,0	5,0	5,7	4,9 =
Kazahstāna	6,5	5,5	6,5	6,5	6,2	6,2	6,5	6,3 -
Kirgizstāna	6,0	4,5	5,7	6,0	5,7	5,5	6,0	5,6 =
Moldova	4,0	4,0	5,0	5,7	5,7	4,7	6,2	5,0 =
Krievija	6,0	4,7	6,0	5,7	5,7	5,2	5,7	5,6 -
Tadžikistāna	6,0	4,7	6,0	6,0	5,7	5,7	6,2	5,8 =
Turkmenistāna	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	6,5	6,9 =
Ukraina	3,5	3,0	4,7	5,0	5,2	4,2	5,7	4,5 +
Uzbekistāna	6,7	6,5	6,7	6,5	6,2	6,2	6,0	6,4 =

Avots: Freedom House.

* Indekss ir veidots skalā no 1 līdz 7. Indekss 1 nozīmē visaugstākos rādītājus, indekss 7 liecina par viszemākajiem demokrātijas attīstības rādītājiem. ES valstu indekss ir 1,5–2,0 ietvaros. Salīdzinājumam, piemēram, Latvijas demokrātijas indekss 2005. gadā saskaņā ar *Freedom House* skalu ir 2,1. *Freedom House* indeksa veidošanā piedalās vietējie nacionālo valstu un starptautiskie eksperti.

Starptautiskā politika NVS reģionā

Latvijai definējot savas intereses NVS reģiona valstīs, svarīgi ir ņemt vērā starptautisko kontekstu. NVS reģions ilustrē sava veida konkurenci starp ES un ASV, no vienas puses, un Krieviju, no otras puses. ES kaimiņu politika ir vērsta uz NVS valstu sadarbības veicināšanu ar ES, savukārt ASV stratēģiskās intereses NVS reģionā vairāk saistās ar starptautiskās drošības jautājumiem. NVS valstu attīstība lielā mērā ir atkarīga no ES un ASV politikas un mērķiem, taču vienlaicīgi šajā reģionā arvien nozīmīgāku lomu ieņem Krievija.

Svarīgs Krievijas ārpolitikas mērķis ir NVS uzturēšana un stiprināšana. Vienlaicīgi Krievija uzskata, ka tās loma ir nodrošināt NVS stabilitāti un integrējošos spēkus. Šis ārpolitiskais uzstādījums izriet no ekonomiskās un militārās konkurences ar ASV un Eiropas Savienību. Krievijas uzņēmumu ekonomiskās intereses ir saistāmas ar stratēģiskajām interesēm saglabāt pēc iespējas lielāku ietekmi bijušās PSRS telpā, lai nepieļautu vai mazinātu Rietumu konkurenci. Šāds uzstādījums nosaka politisko līdzekļu izvēli ārējās attiecībās ar NVS valstīm (militārā klātbūtne, krievu tautiešu stāvoklis, atsevišķu politisko spēku atbalstīšana, priekšvēlēšanu kampaņu finansēšana, kapitālieguldījumi, retoriski uzbrukumi, pārmetumi).

Krievijas ārpolitiku nosaka tā saucamā ekonomiskā reālpolitika, kas balstās uz birokrātijas atbalstītu autoritārismu un valsts kapitālismu. Šādu iekšpolitisko un ekonomisko sistēmu starptautiskajās attiecībās nostiprina Krievijas militārais potenciāls un kodolarsenāls. Krievijas prezidents Vladimirs Putins, izmantojot šos trīs minētos varas resursus, ir ieinteresēts nodrošināt valsts modernizāciju, ekonomikas uzplaukumu un valsts lielvaras nozīmi starptautiskajā politikā.¹⁴ Putins ir definējis, ka valsts ārpolitikai ir jābūt atkarīgai no labvēlīgu apstākļu nodrošināšanas valsts ekonomiskai attīstībai.¹⁵ Tas nozīmē, ka Krievijas ārpolitika salīdzinājumā ar PSRS, kuras pēctecība tiek ievērota, ir vairāk deideoloģizēta, bet racionālāk pakļaujama ekonomisko interešu nodrošināšanai.

No starptautiskās konkurences izriet arī pretrunīgās attiecības starp Krieviju un Rietumiem. Krievijas politiskajai elitei ir kritiski skeptiska attieksme pret ES, īpaši pēc tās paplašināšanās.¹⁶ Krievija ES uzskata par elitāru klubu, kuru vada milzīga Briseles birokrātija. Krievija lielāku uzsvāru ārpolitiskajās un ekonomiskajās attiecībās ir likusi uz divpusējo attiecību veidošanu, cerot, ka tas automātiski atsauksies uz ES politiku. Ja Krievijas prezidentam ir labas personiskās attiecības, piemēram, ar Francijas prezidentu, tad Krievijas diplomāti ir sagaidījuši piekāpšanos arī no Briseles birokrātijas puses.¹⁷ Krievijai nav savas stratēģiskās pozīcijas attiecībās ar ES. Krievija vairāk vēlas akcentēt divpusējo attiecību nozīmi un uzsvērt savu īpašo lomu. Līdz ar to Krievija ir ieinteresēta, lai ES nebūtu vienotas ārpolitikas, lai tajā būtu pietiekami lielas pretrunas, kas palīdzētu Krievijas pozīciju manevrēšanai.

ES no savas puses ir ieinteresēta veidot un attīstīt partnerību ar Krieviju. Krievija ir nozīmīgs energoresursu piegādātājs, tai ir būtiska ietekme uz saviem kaimiņiem NVS reģionā. Bez Krievijas nav iespējams cīnīties ar daudziem drošības apdraudējumiem – vides piesārņojumu, organizēto noziedzību, narkotisko vielu izplatību, starptautisko terorismu. ES ir ieinteresēta Krievijas demokratizācijā, jo tas ir saistīts ar stabilām un prognozējamām partnerattiecībām. Pirms desmit gadiem eiropieši varēja izvirzīt saukli: "Iesaistīt Krieviju sadarbībā, cik vien tas iespējams, bet vajadzības gadījumā dot tai pretsparu." Šodien psiholoģiskais spēku līdzsvars starp Krieviju un Eiropu ir zināmā mērā mainījies. Krievija ir atguvusi pašlepnumu un pašapziņu, savukārt Eiropa ir nonākusi dziļā krīzē. Kā izteicies pazīstamais Krievijas eksperts Dmitrijs Treņins, šodienas pasaulē ir vairāk Krievijas, bet mazāk – Eiropas, tāpēc arī eiropiešu problēma vairs nav "Krievijas iesaistīšana sadarbībā", bet gan "sadarbība ar Krieviju".¹⁸

Krievijas un citu NVS valstu iesaistīšana sadarbībā ir bijis pietiekami svarīgs ES politikas mērķis, kuram iztērēti apmēram 16 miljardi eiro. Tomēr saskaņā ar ekspertu atzinumiem lielākā daļa no ES ik gadu projektos Krievijai tērētajiem 200 miljoniem eiro ir iztērēta nelietderīgi, Krievijas varas iestādēm piekūrtot palīdzībai,

kuru tām nemaz nevajag, vai ES apstiprinot nereālus projektus. “Mēs izvēlējamies vērtēt 29 Krievijā veiktos projektus, un ar nožēlu jāatzīst, ka 12 gadījumos to mērķi nav sasniegti un tikai pieci projekti ir ar ilgstošu ietekmi. TACIS līdzekļu izlietošanas efektivitāte ir ļoti zema,” paziņoja Eiropas Revīzijas palātas ziņojuma sagatavotājs Jaceks Uckevičs.¹⁹ Krievija gan no sliktā ES naudas menedžmenta tikai ieguvusi, jo vairākos gadījumos nopirktais un projektos neizmantotais aprīkojums – datori, sporta zāles, muitas laboratorijas – palicis tai. TACIS ir palīdzības programma, no kā ES kopš 90. gadu sākuma finansē dažādus projektus NVS valstīs, lai veicinātu pāreju uz tirgus ekonomiku un demokrātijas nostiprināšanos. Gandrīz puse no 7 miljardiem eiro ir izlietota Krievijā.²⁰

ES neveiksmes TACIS programmas ietvaros var skaidrot ar ES politisko kritēriju un efektivitātes trūkumu. Vienlaicīgi apstākļos, kad NVS reģions ir konkurences objekts starp Rietumiem un Krieviju, vietējās elites ir spējušas pielāgoties apstākļiem un savtīgās interesēs izmanto gan Krievijas, gan Rietumu politiekonomisko un militāro klātbūtni. Mazinoties demokrātijas iedarbībai, NVS valstu iekšējos procesos dominē elites grupu cīņas, kurās tiek izmantotas ārējo spēlētāju (Krievija, ES, ASV) intereses.

Latvijas iespējas NVS reģionā

ES ietvars

Latvijas iespējas NVS reģiona valstu attīstībā ir saistāmas ar ES politikajām interesēm. Šajā ziņā Latvijas interesēs ir aktīvi darboties ES politikas efektivitātes veicināšanas jomā, lai ietekmētu procesus NVS reģionā sev labvēlīgā veidā.

Lai gan ES attīstības politika katrai dalībvalstij ir individuāla, tomēr tā tiek koordinēta ES kopējās politikas ietvaros, kā arī realizēta no ES kopējā budžeta, no Eiropas Attīstības fonda vai arī no dalībvalsts budžeta. Viens no galvenajiem Eiropas attīstības sadarbības mērķiem

ir nabadzības un nevienlīdzības mazināšana. Savukārt Latvija, kļūstot par pilntiesīgu ES dalībvalsti, no 2007. gada piedalīsies kopīgajā ES attīstības sadarbības politikā, kas tiek finansēta no ES kopbudžeta. Attīstības sadarbības politikas plānošanā un īstenošanā viens no būtiskiem elementiem ir Latvijas prioritātes Eiropas kaimiņu politikā. Savā ārpolitikā Latvijai jāpievērš īpaša uzmanība Eiropas kaimiņu politikai, jo šīs politikas mērķis ir panākt stabilitātes un labklājības pieaugumu tajās valstīs, kas atrodas tieši aiz Eiropas Savienības, tātad arī aiz Latvijas ārējām robežām. Latvijas interesēs ir pilnveidot ES attiecības ar kaimiņiem, kā arī padarīt attīstības sadarbības mehānismus efektīvākus. Līdz šim bieži vien Eiropas kopīgā ārpolitika tiek aizvietota ar humanitāro palīdzību un “atpirkšanās” politiku, nevis ar mērķtiecīgu atbalsta sniegšanu kaimiņvalstīm, kas būtu orientēta uz ilgtermiņa attīstību.

Ņemot vērā Krievijas pieaugošo nozīmi NVS reģionā, kā arī Krievijas iekšpolitiskās problēmas demokrātijas jomā, Latvijai ir svarīga vienota un koordinēta ES politika. Kā atzīmē ietekmīgā britu laikraksta *Financial Times* grupas analītiķi,²¹ pašreiz ir pēdējais laiks, lai Eiropas Savienība izstrādātu patiesi eiropeisku politiku pret Krieviju. Mēģinot panākt ilgtermiņa stratēģiskās partnerattiecības ar savu neapšaubāmi eirāzisko kaimiņu, Eiropas Savienībai attiecībā uz Krieviju nesvārstoties ir jāizvirza būtiski kritēriji. Šo stratēģisko kritēriju izpilde būs izdevīga ne tikai Eiropas kontinenta nākotnei, bet arī pašai Krievijai.

- Krievijai ir jāatsakās no neoimperiālistiskajiem uzstādījumiem ārpolitikā. Tas attiecas uz Krievijas politiku NVS reģionā. Mūsdienu pasauli nevar veidot ietekmes sfēras. Neoimperiālistiskā iejaukšanās Baltkrievijā vai Ukrainā, Moldovā un Gruzijā ir ne tikai anahroniska, tā nodara kaitējumu arī Krievijas un Eiropas Savienības attiecībām.
- *Pacta sunt servanda*. Līgumiem par energoresursu piegādēm jābūt skaidriem, saistošiem, un tie ir jāievēro. Tas globalizācijas laikmetā ir vajadzīgs arī pašai Krievijas ekonomikai. Krievija ir enerģētiskas superlielvara, un tieši tāpēc tai savu lielvaras statusu ir jāizmanto

ar atbildības sajūtu. Energoresursu piegādātājvalsts statuss Krievijai nedod tiesības šantažēt savus Eiropas patērētājus. Tā nedrīkst patvaļīgi, vadoties no politiskiem motīviem, noslēgt vai atgriezt gāzes krānu, kā arī pazemināt vai paaugstināt cenas.

- Svarīgi, lai Krievija arī savā teritorijā ievērotu vismaz minimālus politiskā tiesiskuma standartus, kas ir priekšnosacījums demokrātiskai attīstībai. ES interesēs ir panākt, lai Krievijas iekšpolitiskos procesus nenoteiktu neopadomju autoritārisms ar valsts kapitālisma izpausmēm ekonomikā.

Lai ilgtermiņā ES politika attiecībā pret Krieviju būtu sekmīgāka, stingru kritēriju izvirzīšana ir svarīgs priekšnosacījums. Kritēriju uzturēšana var izraisīt īslaicīgas problēmas ES un Krievijas attiecībās, bet ilgtermiņā ES politika var sniegt būtisku progresu. Latvijas un Krievijas divpusējās attiecības dažādu objektīvu un subjektīvu faktoru rezultātā ir bijušas smagnējas. Latvijas interesēs ir veidot dinamiskākas starpvalstu attiecības ar Krieviju, kuras politiku tieši ietekmētu iepriekšminētie ES kritēriji. Arī attiecībā uz citām NVS valstīm Latvijas interesēs ir ietekmēt ES politikas efektivitāti. Viena no iespējām ir ES TACIS programmas pilnveidošana un attīstīšana. ES mērķu un tehniskās palīdzības programmu analīze ļauj izvērtēt Latvijas lomu konkrētos sadarbības virzienos.

ES POLITIKA UN TEHNISKĀS PALĪDZĪBAS PROGRAMMAS

Krievija	<p><i>Ekonomiskā sadarbība, nosakot tirdzniecības ierobežojumu atcelšanu; tiesību aktu harmonizāciju; nosacījumus uzņēmumu dibināšanai un darbībai, pakalpojumu sniegšanai, tekošiem maksājumiem un kapitāla plūsmām, konkurencei un intelektuālā īpašuma aizsardzībai. Politiskais dialogs par abpusējo interešu starptautiskiem jautājumiem un sadarbību attiecībā uz demokrātijas un cilvēktiesību principu ievērošanu.</i></p> <p>TACIS programmas ietvaros Krievija kopš 1991. gada ir saņēmusi vairāk nekā 2,6 mljrd. EUR, lai veicinātu pāreju uz tirgus ekonomiku un nostiprinātu demokrātiju un likuma varu. TACIS nacionālā programma Krievijai koncentrējas uz atbalstu institucionālajai, tiesiskajai un administratīvajai reformai, tāpat ekonomiskajai un sociālajai attīstībai, ar zināmu uzsvāru</p>
----------	--

	<p>uz jautājumiem, kas saistīti ar brīvību, taisnību un drošību, ieskaitot tiesu reformu, cīņu pret organizēto noziedzību un terorismu, migrāciju un patvērumu. Krievija piedalās arī TACIS pārrobežu sadarbības programmā, kas ietver sadarbību tādās jomās kā vide, enerģētika un kodoldrošība. No 2004. gada Krievija piedalās arī TACIS kaimiņattiecību programmā. Citi būtiski sadarbības avoti ir Eiropas Iniciatīva demokrātijai un cilvēktiesībām un Eiropas Komisijas Humanitārais birojs, kas ir visnozīmīgākais donors Ziemeļkaukāzam.</p>
Baltkrievija	<p><i>Ņemot vērā A. Lukašenko režīmu, nevar piedalīties ES kaimiņu politikā, kas balstīta uz abpusēju izpratni un kopējām vērtībām, tādām kā demokrātija, likuma vara, cilvēktiesību ievērošana.</i></p> <p>ES tehniskā palīdzība Baltkrievijai saskaņā ar 1997. gada ES Ministru padomes secinājumiem tika ierobežota uz humanitāriem un reģionāliem projektiem vai arī uz projektiem, kas tieši atbalsta demokratizācijas procesu. Laikā starp 1991. un 2004. gadu projektiem Baltkrievijā bija atvēlēts 221 milj. EUR. Kopš 1997. gada Baltkrievijā uzsāktas divas TACIS nacionālās programmas – katra 5 milj. EUR vērtībā, kas paredzētas pilsoniskās sabiedrības veicināšanai. Baltkrievija laikā no 2001. līdz 2003. gadam saņēma 16 milj. EUR no pārrobežu sadarbības, starpvalstu/reģionālās un kodoldrošības programmām. Tehniskā palīdzība Baltkrievijai tika pārtraukta laikā no 2002. līdz 2003. gadam, kad Baltkrievija pārstāja piešķirt nodokļu atbrīvojumu TACIS projektiem. 2003. gada oktobrī Baltkrievija pieņēma dekrētu par starptautisko atbalstu, nodrošinot, ka ES atbalsts ir atbrīvots no nodokļiem. Baltkrievija turpina saņemt atbalstu no TACIS programmas, kuras budžets 2005.–2006. gadam ir 10 milj. EUR.</p>
Ukraina	<p><i>Politika vērsta, lai atbalstītu demokrātiju un ekonomikas pārejas procesu Ukrainā; sasniegtu Eiropas kopējos izaicinājumus (drošība un stabilitāte Eiropā, vide, enerģija un atomenerģijas drošība); nostiprinātu sadarbību ar Ukrainu paplašināšanās kontekstā.</i></p> <p>Tehniskā palīdzība pašlaik ir koncentrēta uz institucionālajām, administratīvajām un tieslietu reformām, īpaši koncentrējoties uz likuma varas nostiprināšanu, atbalstu privātajam sektoram un ekonomiskajai attīstībai, kā arī atbalstu pārejas perioda sociālo seku novēršanai.</p>

Moldova	<p><i>Jaunās Eiropas kaimiņattiecību politikas ietvaros ES pieņēma rīcības plānu sadarbības pastiprināšanai ar Moldovu. Rīcības plānā ir noteiktas šādas prioritātes, lai tuvinātu Moldovu Eiropas Savienībai: Piedņestras konflikta risināšana; tālāka institūciju efektivitātes un stabilitātes nostiprināšana, kas garantē demokrātiju un likuma varu; mediju un vārda brīvības nodrošināšana; administratīvās un tiesiskās kapacitātes palielināšana; tālāki pasākumi nabadzības samazināšanai, lai nostiprinātu privātā sektora virzītu izaugsmi un fiskālu ilgtspējību; investīciju klimata uzlabošana un cīņa pret korupciju; efektīva un visaptveroša valsts robežu administrācija, Moldovas izcelsmes preču efektīvāka kontrole; cīņa ar organizēto noziedzību, tai skaitā ar cilvēku tirdzniecību; migrācijas plūsmu efektīva vadība.</i></p> <p>Laikā no 1991. līdz 1999. gadam caur TACIS programmu Moldova saņēma ap 70 milj. ECU. TACIS programmas prioritātes bija saistītas ar pārtikas ražošanu, apstrādi un izplatīšanu, privātā sektora attīstību un cilvēkresursu attīstību. 2001. gada TACIS rīcības programmas budžets bija 21 milj. EUR.</p>
Gruzija	<p><i>ES stratēģija attiecībām ar Gruziju nosaka trīs jomas, uz kurām tiek koncentrēta ES politika un atbalsta instrumenti: likuma varas veicināšana, laba pārvalde un cilvēktiesību ievērošana, demokrātiskas institūcijas, ieskaitot pilsoniskās sabiedrības stiprināšanu; nabadzības samazināšana; drošības un stabilitātes paaugstināšana caur pasākumiem, kas vērsti uz iekšējo konfliktu novēršanu un risināšanu.</i></p> <p>ES atbalsts Gruzijai periodā no 1992. līdz 2004. gadam veidoja gandrīz 420 milj. EUR. ES humanitārā palīdzība Gruzijai šajā laikā sasniedza 160 milj. EUR. TACIS nacionālās programmas finansējums Gruzijai veido vairāk nekā 110 milj. EUR, bet no Pārtikas drošības programmas Gruzija ir saņēmusi vairāk nekā 70 milj. EUR.</p>

Avots: Eirokonsultants LETA-EPI.

Nacionālais ietvars

Latvijas valdība 2003. gada februārī pieņēma pamatnostādnes, kurās tika definēti Latviju interesējoši reģioni – NVS un Balkānu valstis. Pēc diviem gadiem Latvijas Ārlietu ministrija paziņoja, ka

“Latvija, iesaistoties attīstības sadarbībā, par savu prioritāti divpusējai palīdzībai noteikusi bijušās padomju republikas austrumos no ES”.²² LR Ārlietu ministrija attīstības sadarbībā par savu prioritāti 2006. gadā noteica divas valstis – Gruziju un Moldovu.²³ Minētie oficiālie paziņojumi liecina, ka, piemēram, Balkānu valstis vairs nav Latvijas prioritāte, bet no visām NVS valstīm Latvija ir izvēlējusies Gruziju un Moldovu.

Attīstības sadarbības mērķa valstu izvēli var noteikt dažādi faktori.

- Pirmkārt, Latvijai kā ES un NATO dalībvalstij viens no izvēles kritērijiem varētu būt attiecīgas valsts orientācija ES un NATO virzienā.

Šajā ziņā visprecīzāk atbilst Balkānu valstis, Gruzija, Ukraina un daļēji Moldova. Lai gan Balkānu valstis vēlas pievienoties NATO un iestāties ES, tās neskar Latvijas robežreģionu un ekonomiskās un drošības intereses ir salīdzinoši šaurākas par NVS reģionu. Ukraina un Gruzija ir vienīgās valstis NVS reģionā, kuras par savu stratēģisko mērķi ir izvirzījušas iestāšanos ES un NATO. Savukārt Moldova ir deklarējusi neitralitāti un vēlmi pievienoties ES. Ukraina, Gruzija un Moldova ir trīs valstis NVS reģionā ar salīdzinoši augstāko demokrātijas indeksu. Vienlaicīgi jāņem vērā, ka šīs valstis demokratizācijas procesā ir uz transformācijas ceļa, kas nereti nozīmē iekšpolitiskās krīzes situācijas un nestabilitāti. Iespējams, ka atšķirībā no Latvijas iekšpolitiskās krīzes šajās valstīs var ietekmēt arī ārpolitisko stratēģiju ES un NATO virzienā. Ņemot to vērā, Latvijas interesēs ir nodot iekšējo reformu pieredzi, kas sekmētu Ukrainas, Moldovas un Gruzijas stratēģisku tuvināšanos ES un NATO.

Īstenojot attīstības sadarbības politiku, Latvija ierobežoto resursu dēļ tuvākajā nākotnē nesniegs tiešu finansiālu palīdzību. Svarīgi ir dalīties Latvijas pieredzē valsts pārvaldes reformu īstenošanā, demokrātiskas sabiedrības, sociālās attīstības veicināšanā, vides aizsardzībā un izglītības sistēmas uzlabošanā. Latvijas ekspertu zināšanas un praktiskā pieredze ir līdzekļi, ar kuriem Latvija var sniegt būtisku

ieguldījumu Ukrainas, Moldovas un Gruzijas attīstībā. Šīs valstis ir izdarījušas savu izvēli par labu demokrātiskai attīstībai. Līdzšinējos gados Latvija ir sniegusi savu pieredzi un atbalstu reformu procesiem šajās valstīs. Izprotot Ukrainas stratēģisko nozīmi, Latvijai atbilstoši savām iespējām tuvākajos gados būtu nepieciešams ne tikai izšķirties par savas palīdzības mērķa valstīm (Moldovu un Gruziju), bet arī rast papildu resursus šīs politikas īstenošanai. Latvijai un jaunajām ES dalībvalstīm var būt unikāla un vērtīga loma, lai mudinātu Eiropas Savienību, ASV un plašo demokrātisko valstu saimi pretoties pārējas noguruma kārdinājumam un arī turpmāk nodrošināt pietiekamu politisko uzmanību un resursus, lai palīdzētu šīm valstīm bijušās Padomju Savienības teritorijā cīnīties par reformu konsolidāciju. Tas vistiešākajā veidā ir saistīts ar Latvijas drošības interesēm.

- Otrkārt, Latvijai izvēles kritērijs ir ekonomiskās intereses un sadarbības iespējas.

Aktīvas ekonomiskās attiecības Latvija uztur galvenokārt ar trim NVS valstīm – Krieviju, Baltkrieviju un Ukrainu. NVS valstu grupas īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā 2005. gadā bija 12%, no kuriem 96% veidoja tirdzniecības apgrozījums ar minētajām trim valstīm. Krievijas, Ukrainas un Baltkrievijas ekonomisko attīstību pēdējos gados raksturo strauja izaugsme. Iekšzemes kopprodukts 1998.–2004. gadā Krievijā ir palielinājies par 25%, Baltkrievijā – par 19%, Ukrainā – par 20%. Minētajā laikposmā cenas Krievijā pieauga 2,7 reizes, Baltkrievijā – 13 reizes, Ukrainā – par 80%.²⁴ Tirgus dinamika un attīstības iespējas palielina Latvijas biznesa intereses NVS reģionā.

Jau sākotnēji Latvijas bankas bija cieši saistītas ar klientiem NVS valstīs, galvenokārt Krievijā un Ukrainā. Tās ātri attīstīja norēķinu sistēmas, lai nodrošinātu efektīvu maksājumu veikšanu ārvalstu valūtās. Turklāt tika strauji attīstīti ar investīcijām saistītie pakalpojumi, kas ir svarīgi NVS valstu klientiem. Kopumā banku sektorā izveidojās divi virzieni – viens apkalpo Latvijas tautsaimniecību, otrs koncentrējas tieši uz NVS valstu klientiem.

Latvija var kļūt ne tikai par preču tranzīta valsti, bet arī par informācijas tranzīta centru. Pēdējā laikā Latvijas tirgū vērojams liels aktivitātes pieaugums no NVS valstu kompāniju puses. Latvijas pievienošanās ES šos procesus paātrina vēl vairāk. Savukārt NVS uzņēmējus Latvijā varētu interesēt Eiropā labi saprotams un kvalitatīvs finanšu serviss, kā arī kaimiņvalstu biznesa izpratne un valodas zināšanas. Latvijas uzdevums šajos apstākļos ir parādīt šīs priekšrocības gan vienai, gan otrai pusei. Pozitīvs Latvijas tēls šajos apstākļos mums būtu ļoti noderīgs, jo labi ekonomiskie sakari ar NVS valstīm, pieredze darbam Eiropā ir pietiekami nopietni argumenti finanšu servisu attīstībai. Plānveidīga attīstības sadarbības politika var tikt sasaistīta ar tamlīdzīgu ekonomisko interešu nodrošināšanu.

Latvijas uzņēmumiem paplašinoties, meklējot darbaspēku vai attīstot jaunus preču un pakalpojumu noieta tirgus, NVS valstu nozīme palielinās. Veicot Latvijas uzņēmumu aptauju par darbaspēka piesaistīšanu, visbiežāk minētās valstis ir Baltkrievija, Ukraina un Krievija.²⁵ Šīs trīs valstis visvairāk interesē uzņēmējus arī no biznesa paplašināšanās viedokļa. Attīstības sadarbības politika var veicināt uzņēmumu ilgtermiņa stratēģiskās intereses.

ANO Globālā līguma pasaules līderu sanāsmē tika secināts, ka uzņēmēju prioritāte visā pasaulē ir korupcijas izskaušana, sadarbība ar valdībām un mazo un vidējo uzņēmumu sektora nostiprināšana.²⁶ Tikpat svarīgi, ka liela vērība tika veltīta nepieciešamībai nākotnē veidot arvien ciešāku trīspusējo saikni starp valstu valdībām, uzņēmējdarbību un nevalstisko sektoru, jo tikai šāda saikne spēsot nodrošināt sociāli atbildīgas uzņēmējdarbības vides veidošanos, kā arī korupcijas izskaušanu. Šie principi īpaši aktuāli ir NVS reģiona valstīs, kur, mazinoties demokrātijai, palielinās korupcijas nozīme. No attīstības sadarbības politikas viedokļa raugoties, svarīgi ir tas, lai Latvijas biznesa intereses NVS reģionā saistītos ar minētajiem ANO principiem. Diemžēl ekonomisko attiecību veicināšana NVS valstīs bieži ir saistīta ar uzņēmēju spēju pielāgoties vietējiem tirgus, sabiedrības un valsts apstākļiem. Apstākļos, kad ekonomika NVS reģiona valstīs attīstās, bet politiskās intereses pārstāv šauri un

korumpēti elites grupējumi, pastāv dilemma – iesaistīties un pieņemt “spēles noteikumus” vai izvirzīt savus priekšnosacījumus. Otrā iespēja parasti attiecas uz lielām transnacionālām korporācijām, kuru resursi ļauj efektīvāk ietekmēt citus reģionus. Latvijas uzņēmumiem šajā ziņā iespējas ir daudz ierobežotākas, un tas apdraud efektīvas attīstības sadarbības politikas īstenošanu.

- Treškārt, Latvijai izvēles kritērijs ir nacionālās drošības intereses.

No Latvijas drošības viedokļa raugoties, valsts interesēs ir veicināt attīstības sadarbības politiku ar Krieviju un Baltkrieviju kā robežvalstīm. Attiecībās ar Krieviju prioritāra nozīme ir ES daudzpusējām attiecībām, kas tika aplūkotas sadaļā par ES ietvaru Latvijas iespējām veicināt attīstības sadarbības politiku.

Latvijas interesēs ir demokrātiska un sadarbībai ar kaimiņiem atvērta Baltkrievija. Vērtējot pēdējo 10 gadu politiskos procesus Baltkrievijā, jāatzīst, ka ES politika ir bijusi samērā pasīva un mazrezultatīva. Eiropas politika nav radusi nopietnu atbildi uz opozīcijas pārstāvju sistemātisku iebiedēšanu, arestiem, masu mediju darbības ierobežošanu un vēlēšanu “organizēšanu”. Latvijai būtu konsekventi jāiestājas, lai Baltkrievijas situācija būtu ES ārpolitikas prioritāte. Baltkrievija ir un būs mūsu kaimiņvalsts, tāpēc Latvijai ir īpaši būtiski (iespējams, svarīgāk nekā citām ES dalībniecēm), ka valsts, kura atrodas tepat blakus, ir stabila, prognozējama, demokrātiska un tajā tiek ievērotas cilvēktiesības un citas demokrātiskā sabiedrībā vispārpieņemtas normas.

Latvija Baltkrievijas jautājuma risināšanai varētu, piemēram, atvieglot vīzu režīmu (iespējams, nepieciešama vīzu režīma atcelšana vai vismaz bezmaksas atvieglota vīzu izsniegšana) Baltkrievijas pilsoņiem, lai viņiem tiktu radīta iespēja ceļot un savām acīm redzēt, kādas izskatās demokrātiskas Eiropas valstis, ko viņi nekad neredzēs Baltkrievijas valsts režīma kontrolētajā televīzijā. Vēl svarīgāk būtu Latvijai atrast līdzekļus, piesaistot arī īpašu ES finansējumu, lai Latvijas augstskolās un universitātēs varētu studēt baltkrievu jaunieši,

kurus režīmam pakļāvīgie rektori izslēguši no mācību iestādēm un lieguši iespēju iegūt augstāko izglītību tikai tāpēc, ka viņi tieši vai netieši atbalstījuši demokrātijas veicināšanas aktivitātes.

Latvijai salīdzinoši visplašākās iespējas attīstības sadarbības politikas jomā ir, izmantojot un uzturot ES politisko dienas kārtību attiecībā uz NVS reģiona valstīm. Latvijas reformu pieredzes izplatīšana uz ES un NATO vērstajām NVS valstīm ir būtiskākais elements attīstības sadarbības politikā. Raugoties no nacionālā ietvara, Latvijai stratēģiski svarīgi ir atbalstīt Ukrainu, Moldovu un Gruziju, lai gan no nacionālās drošības un ekonomiskās perspektīvas viedokļa būtisks ir atbalsts Baltkrievijas demokratizācijai.

Atsauces

- ¹ LR Ārlietu ministrija. Attīstības sadarbības politika. www.mfa.gov.lv
- ² LR Ārlietu ministrija. Attīstības sadarbības politika. www.mfa.gov.lv
- ³ LR Nacionālā drošības koncepcija. www.likumi.lv
- ⁴ World Migration 2004. International Organization for Migration.
- ⁵ National Millennium Development Goals: A Framework for Action. UNDP Europe and the CIS, 2006.
- ⁶ Centrāleiropa izceļas, Centrālāzija atpaliek – vēsta 2005. gada globālais pārskats par tautas attīstību. UNDP paziņojums preseī. LETA 07.09.2005.
- ⁷ Turpat.
- ⁸ Transition. The First Ten Years. World Bank, 2002.
- ⁹ CIA: The World Factbook 2005.
- ¹⁰ Centrāleiropa izceļas, Centrālāzija atpaliek – vēsta 2005. gada globālais pārskats par tautas attīstību. UNDP paziņojums preseī. LETA 07.09.2005.
- ¹¹ National Millennium Development Goals: A Framework for Action. UNDP Europe and the CIS, 2006.
- ¹² Krievija kā sabrukusi valsts. Pols Goubls. Diena. 20.08.2005.
- ¹³ Nations in Transit. Freedom House, 2005.
- ¹⁴ Krievijas prezidenta Vladimira Putina ziņojums Krievijas Valsts domei. www.kremlin.ru 09.02.2004.
- ¹⁵ Turpat.
- ¹⁶ Russia-EU Relations. Center for European Policy Studies. July 2005.
- ¹⁷ Turpat.

- ¹⁸ Krievijas attiecības ar Eiropu. Dmitrijs Treņins. Komsomoļskaja pravda. 12.01.2006.
- ¹⁹ Eiropas Revīzijas palātas ziņojums atklāj problēmas. Diena. 23.11.2005.
- ²⁰ Eirokonsultants LETA-EPI dati.
- ²¹ World Economic Forum. Wagstyl Stefan. Editor, Eastern Europe. Financial Times, United Kingdom. Financial Times International media group. 07.05.2006.
- ²² LR Ārlietu ministrija. Attīstības sadarbības politika. www.mfa.gov.lv
- ²³ Turpat.
- ²⁴ Eirokonsultants LETA-EPI dati.
- ²⁵ Vai Latvijai darbaspēka imigrācija? Hansabankas analītiskās diskusijas. 12.06.2006.
- ²⁶ Ziņojums par Tūkstošgades attīstības mērķiem. UNDP, 2005.

AIJA LULLE

Latvijas privātā un nevalstiskā sektora iniciatīvas attīstības sadarbībā

Raugoties uz attīstības sadarbību plašākā izpratnē, var teikt, ka attīstības sadarbība ir jebkurš projekts, kas veicina ekonomisko vai sociālo attīstību palīdzības saņēmējvalstī. Parasti šajos projektos tiek ievērots noteiktu principu kopums; viens no šiem principiem – ir jābūt kopīgām interesēm gan valstij, gan privātajam biznesam. Tas nevar būt projekts tikai ar komerciālu mērķi.

ASV, Rietumeiropas un nu jau arī jauno palīdzības sniedzēju un attīstības sadarbībā iesaistīto valstu, to skaitā Latvijas prakse liecina, ka privātais sektors var darboties ļoti dažādās stadijās. Tas var būt projekta ieviesējs – īstenot konkrētu projektu un par to saņemt valsts finansējumu. Uzņēmēji var arī piedalīties sākotnējā procesā, kad notiek izpētes darbs konkrētajās valstīs, – skatīties, kādu palīdzību Latvijas valsts var sniegt. Tāpat tas var būt neatkarīgs projektu, programmu novērtētājs valsts iekšienē. Attīstības sadarbība reizē ir gan palīdzības sniegšana, gan business.

Attīstības sadarbība kā ārpolitikas instrumenti

Tomēr attīstības sadarbības projekti ir ne tikai business privātajiem uzņēmējiem, bet arī valsts ārpolitika, kas veicina valsts atpazīstamību pasaulē. Ir vērts ieguldīt resursus, lai palīdzētu privātajiem

uzņēmējiem. No valsts viedokļa tā ir valsts vārda lobēšana, kas vēlāk atmaksājas gan komerciālajā, gan politiskajā jomā.

Latvija tikai kopš iestāšanās Eiropas Savienībā (ES) pakāpeniski no palīdzības saņēmējas kļūst par palīdzības sniedzēju. Sabiedriskās domas izpētes dati rāda, ka Latvijas sabiedrība kopumā atbalsta solidaritātes principu – 2005. gadā, tāpat kā 2004. gadā, vairāk nekā četras piektdaļas iedzīvotāju uzskatīja, ka bagātajām valstīm ir jāsniedz palīdzība trūcīgākām un mazāk attīstītām valstīm.¹

Taču, ja šis solidaritātes princips skar pašu valsti, domājot par Latvijas līdzdalību šajā procesā, sabiedrības attieksme ir atturīgāka: tikai divas trešdaļas respondentu piekrīt, ka Latvijai būtu jāsniedz palīdzība trūcīgākām un mazāk attīstītām valstīm. Atbalsts lēni, bet tomēr pieaug: 2004. gadā palīdzības sniegšanu atbalstīja 38%, bet 2005. gadā – 43% iedzīvotāju.

Latvijas situācija ir būtiski atšķirīga no vecajām demokrātijām, kuras ir uzkrājušas lielu pieredzi attīstības sadarbības projektos un kurās labklājības līmenis ir daudz augstāks nekā ES jaunajās dalībvalstīs. Tāpēc nav pārsteidzoši, ka, pēc aptaujāto domām, valstī nav atrisinātas problēmas, kas saistītas ar tās iedzīvotāju labklājību, un tāpēc tā nav gatava sniegt palīdzību citiem: divas trešdaļas no tiem, kuri iebilst pret palīdzēšanu trūcīgākām un mazāk attīstītām valstīm, norādīja, ka Latvija pati ir nabadzīga valsts. Vēl 30% norādīja, ka pirmām kārtām būtu jānodrošina savas valsts iedzīvotāji, un 10% atzīmēja, ka Latvijai pašai vēl ir nepieciešama palīdzība.²

Palīdzības sniegšana galvenokārt tiek saistīta ar ētiskiem apsvērumiem. Tos minēja 28% no iedzīvotājiem, kuri atbalsta palīdzības sniegšanu, 22% respondentu norādīja, ka Latvija ir ieinteresēta sniegt palīdzību, jo tai pašai var nākotnē ievajadzēties atbalstu, bet 17% atbildēja, ka Latvija pati ir saņēmusi šādu palīdzību.

Nepārsteidz arī tas, ka lielākā daļa (71%) aptaujas dalībnieku starp trim galvenajiem argumentiem, kāpēc būtu jāpalīdz citām valstīm, ir minējusi steigšanos palīgā ārkārtas situācijās. Taču visretāk iedzi-

votāji ir atbalstījuši argumentus, kas saistīti ar iespēju gūt labumu, peļņu no šādas rīcības. Tikai 16% uzskata, ka viens no galvenajiem argumentiem, lai sniegtu palīdzību, ir pozitīva Latvijas tēla veidošana, 10% sacīja, ka var palīdzēt, ja tas *dod labumu arī pašiem*, bet 7% par vienu no būtiskākajiem argumentiem ir atzinuši valsts politisko mērķu sasniegšanu.

Bieži – 43% gadījumu – par vienu no efektīvākajiem ir atzīts jau šobrīd praktizētais palīdzības veids – Latvijas reformu pieredzes nodošana ekspertu konsultāciju veidā, bet tikai 17% iedzīvotāju starp efektīvākajiem veidiem ir atzīmējuši naudas došanu Latvijas organizācijām un uzņēmumiem, lai tie īstenotu palīdzības projektus trūcīgās valstīs. Vēl retāk par efektīvu palīdzības sniegšanas veidu uzskatīta naudas došana trūcīgo valstu vietējām organizācijām un uzņēmumiem (9%) vai trūcīgo valstu valdībām (5%).

Šeit veidojas pretruna: iedzīvotāji reti atbalsta argumentus, ka no palīdzības sniegšanas būtu pieņemami gūt arī labumu pašiem sev, taču kā optimālākos veidus, kā īstenot palīdzības sniegšanu vai attīstības sadarbību, atzīmē tieši tos, kas visdrīzāk var sniegt labumu Latvijas uzņēmējiem un valstij kopumā, proti, Latvijas reformu pieredzes nodošanu un ekspertu konsultācijas, kas ir pieprasīts produkts attīstības sadarbības tirgū.

Ar attīstības politikas īstenošanu nodarbojas ne tikai starptautiskās organizācijas vai nacionālās valdības. Ļoti nozīmīgi aģenti attīstības sadarbības ķēdē ir nevalstiskās organizācijas (NVO) un privātie uzņēmumi, kuru intereses un ietekme var pat iespaidot valsts attīstības politikas aprises un virzienus. Pētījumi par oficiālās attīstības palīdzības (*official development assistance – ODA*) palielināšanu apliecina, ka vienkārša palīdzības palielināšana nerada ilgstošus un ekonomiski pamatotus risinājumus.

Taču, ja tiek stiprināta biznesa loma, attīstības centieni ir taustāmi, ilgtspējīgi un palīdz cīņā pret nabadzību.

NVO loma attīstības sadarbībā

Nevalstiskās organizācijas attīstības politikas un attīstības sadarbības projektu īstenošanā parasti darbojas kā savienotājposms starp privāto un valsts sektoru. NVO reaģē ātrāk, parasti lētāk, efektīvāk, tās ir tuvāk cilvēkiem gan savās valstīs, gan arī tur, kur tiek sniegta palīdzība vai īstenoti attīstības sadarbības projekti.

NVO darbojas kā rīcības ticamības aģenti, kā neitrāls sadarbības partneris, neatkarīgs spēlētājs, NVO pasvītro cilvēcisko dimensiju. Galvenais mērķis palīdzības sniegšanai jebkurā zemeslodes vietā ir nabadzības mazināšana pasaulē, tiesiskas, labāk pārvaldītas, demokrātiskākas pasaules veidošana. No aktīva pilsoņa mutes mudinājums to darīt skan ticamāk nekā tad, ja to pauž ierēdnis vai uzņēmējs.

Ja viena valsts otrai sniedz reformu pieredzi ceļā uz demokrātisku un tiesisku valsti, NVO pārstāvji arī daudz atklātāk var runāt par pieļautajām kļūdām procesā, nekā to dara valsts institūciju pārstāvji, un attīstības saņēmēji to ļoti augstu novērtē. Turklāt NVO ir uzkrāta vērtīga pieredze humanitārās jomās, demokratizācijas projektos, pilsoniskas sabiedrības, tiesiskas valsts veidošanā, kādas nav ne valsts institūcijām, ne privātajiem uzņēmējiem.

NVO, kuras īsteno attīstības sadarbību, nereti nonāk kritikas krustugunīs. Pastāv vairāki riski, kas var ietekmēt nevalstisko organizāciju reputāciju: tās var arī nedarboties tikai cēlu mērķu vadītas, bet būt manipulācijas instruments nacionālo valdību vai biznesa rokās. Tādējādi tiek grauta viena no lielākajām vērtībām pilsoniskajās iniciatīvās attīstības sadarbībā.³

Latvijas NVO attīstības sadarbībā

Latvijas Platforma attīstības sadarbībai (LAPAS) ir biedrība, kas dibināta 2004. gada 17. jūnijā un apvieno 24 dalīborganizācijas, kuras

darbojas vai plāno uzsākt darbību attīstības sadarbībā. LAPAS mērķis ir nodrošināt Latvijas NVO labvēlīgu vidi un iespējas attīstības sadarbībai nacionālajā un starptautiskajā līmenī.

Pirms LAPAS dibināšanas Latvijā nebija izplatītas nevalstiskās organizācijas specifiski attīstības sadarbības jomā. Tas ir loģiski skaidrojams, jo līdz iestājai ES Latvija bija palīdzības saņēmējvalsts un tikai dažām sabiedriskajām organizācijām bija individuālu projektu pieredze sadarboties ar citām Rietumvalstu sabiedriskajām organizācijām un nosūtīt organizācijas pārstāvjus īstermiņa konsultācijās uz attīstības valstīm.⁴

Taču divus gadus pēc pievienošanās Eiropas Savienības valstu blokam Latvijā nacionālā līmenī jau darbojas spēcīgas sabiedriskās organizācijas ar augstu kapacitāti, pietiekamiem cilvēkresursiem un labu ekspertīzi attīstības sadarbības jomā. Šīs organizācijas turpmāk arī varētu būt ieinteresētas darboties attīstības sadarbībā.

LAPAS ir uzņemta Eiropas Palīdzības un attīstības NVO konfederācijā (CONCORD), kas Latvijas nevalstiskajām organizācijām paver daudz plašākas tīklošanās, partneru meklēšanas un kopīgu projektu īstenošanas iespējas.

2006. gadā LAPAS pasūtīja pētījumu,⁵ kura mērķis bija padziļināti izpētīt Latvijas sabiedrisko organizāciju vēlmi darboties attīstības sadarbības jomā. Pētījumā tika aptaujātas 47 NVO – gan LAPAS biedru organizācijas, gan arī ārpus platformas esošas nevalstiskās organizācijas, kuras jau darbojas vai arī plāno strādāt ar attīstības sadarbības jautājumiem.

Pētījums atklāj, ka NVO visbiežāk ir strādājušas kā savienotājposms starp Latviju kā palīdzības sniedzēju un Latvijas attīstības sadarbībā noteiktajām prioritārajām valstīm kā attīstības saņēmējām. Pētījumā iekļautās NVO līdz 2006. gada jūlijam bija īstenojušas 10 projektus un aktivitātes Gruzijā, 9 – Baltkrievijā, 9 – Ukrainā, 6 – Moldovā. NVO ir īstenojušas sadarbību arī Azerbaidžānā, Armēnijā, Tadžikistānā, Kirgizstānā, Indijā u.c.

VALSTIS, KURĀS LATVIJAS NVO
IR ĪSTENOJUŠAS PROJEKTUS

Valsts	Īstenoto projektu un aktivitāšu skaits
Gruzija	10
Baltkrievija	9
Ukraina	9
Moldova	6
Azerbaidžāna	3
Armēnija	3
Tadžikistāna	2
Kirgizstāna	2
Indija	2
Kazahstāna	1
Ķīna	1
Namībija	1
Gana	1
Birma	1
Afganistāna	1
Maroka	1
Palestīna	1
Urugvaja	1
Argentīna	1
Šrilanka	1

Avots: Pētījums "Latvijas NVO pieredze un interese darboties attīstības sadarbībā". LAPAS, Rīga, 2006.

Īstenotie projekti un aktivitātes ir vizīšu organizēšana Latvijā vai konkrētajā valstī, līdzdalība starptautiskos pasākumos saņēmējvalstī, atsevišķas konsultācijas, arī aktivitātes, ko Latvijas NVO ir veikušas kādas citas organizācijas realizēta projekta ietvaros. Aptaujātās NVO ir īstenojušas arī trīs – piecu valstu attīstības sadarbības projektus. Projektu ietvaros ir nodota Latvijas pieredze izglītības, sociālās pa-

līdzības, demokrātijas veicināšanas, pilsoniskās sabiedrības attīstības u.c. sfērās, veicināta vietējās sabiedrības iniciatīva. Ir vairāki apmācību projekti.

NVO ir izmantojušas dažādus finanšu avotus projektu un aktivitāšu realizēšanai. Vairāki projekti ir Eiropas Komisijas finansēti, Latvijas NVO ir īstenojušas arī starptautisko NVO, ASV, Lielbritānijas, Vācijas, Zviedrijas valsts institūciju atbalstītus projektus. 2005. gadā, kad Latvijas valdība pirmo reizi piešķīra līdzekļus attīstības sadarbības projektu īstenošanai, vairākas aktivitātes finansiāli ir atbalstījuši arī Latvijas Republikas Ārlietu ministrija.

Sadarbības mehānismi

- Vairākas Latvijas NVO ir īstenojušas sekmīgus projektus ar LR Ārlietu ministrijas finansiālu atbalstu. NVO pozitīvas atsauksmes ir par efektīvu sadarbību, piemēram, vīzu jautājumu kārtošānā. Tomēr palīdzība šādu tehnisku jautājumu kārtošānā ir bijusi iespējama arī projektu nelielā skaita un apjoma dēļ.
- Vairāku NVO pārstāvji atzina par sekmīgu sadarbību ar atsevišķām Latvijas vēstniecībām palīdzības saņēmējvalstīs, taču NVO vēlētos vēl intensīvāku sadarbību, īpaši kontaktu veidošanā un ekspertu piesaistē no Latvijas.
- Atsevišķi NVO eksperti no Latvijas tiek piesaistīti projekta īstenošanai, ja saņēmējvalstij ir informācija par šo ekspertu specifiskajām kompetencēm. Latvijas eksperti no NVO vides tiek uzrunāti starptautiskos pasākumos – konferencēs, semināros u.c., lai aicinātu viņus darboties attīstības sadarbības jomā. Lielā mērā to veicina neformālie kontakti.
- Latvijas eksperti paši atrod partnerus ārvalstīs.
- Latvijas NVO starptautiskos projektos startē kopā ar ārvalstu NVO, kurām ir lielāka kapacitāte, pieredze un līdz ar to spēja vieglāk izpildīt starptautisko organizāciju konkursu administratīvos kritērijus.

Attīstības sadarbība ir jauna joma kā visai Latvijas valstij kopumā, tā arī nevalstiskajam sektoram. Visbiežāk Latvijas NVO, aizsākot attīstības sadarbības projektus, saskaras ar finanšu trūkumu, pārlietu sarežģītām birokrātijas un grantu konkursu procedūrām, grūtībām kontaktu uzturēšanā ar partneru organizācijām saņēmējvalstīs vai citās ES valstīs, ar starptautisku finanšu, kapitāla, citu resursu plūsmu pārvaldību un formalitāšu kārtošanu, vīzu, apdrošināšanas kārtošanu, rīkojot vizītes, izpratnes trūkumu par attīstības sadarbību kā Latvijā, tā saņēmējvalstī, ticamas un pietiekamas informācijas trūkumu par patieso stāvokli palīdzības saņēmējvalstī. Tāpat attīstības sadarbības projektus specifiski ietekmē sarežģītie apstākļi, strādājot citas kultūras un valodas vidē, jārēķinās ar citu mentalitāti, dzimumu stereotipiem, laika plānošanas atšķirībām, valodu barjeru utt.

Paredzams, ka to Latvijas NVO, kas strādā attīstības sadarbības jomā, interese, un, piesaistot pietiekamus finanšu līdzekļus, arī motivācija darboties vairāk šajā jomā nākotnē pieaugs. Uz jautājumu, vai NVO arī turpmāk ir ieinteresētas darboties attīstības sadarbības jomā, 46 no 47 aptaujātajām organizācijām atbildējušas, ka ir ieinteresētas, neskatoties uz pieredzētajām grūtībām, – tas ir vērtējams ļoti pozitīvi.

NVO IEINTERESĒTĪBA TURPMĀK DARBOTIES ATTĪSTĪBAS SADARBĪBĀ

Avots: Pētījums "Latvijas NVO pieredze un interese darboties attīstības sadarbībā". LAPAS, Rīga, 2006.

Privātā sektora loma attīstības sadarbībā

Pārrobežu investīcijas attīstības sadarbības valstīs pēdējo gadu laikā ir augušas ļoti strauji. Ap 75% līdzekļu, kas plūst uz attīstības valstīm, ir privātais kapitāls.⁶ Tomēr tas nepietiekami aizplūst uz visnabadzīgākajām valstīm, paliekot tajās, kas jau ir relatīvi labāk attīstītas.

Privātajam sektoram un investīcijām attīstības valstīs ir jāiet roku rokā, šajās valstīs jāveido attīstībai piemērots daudzpusējs investīciju nosacījumu ietvars. Tāpat valdībām ir jāinvestē zināšanās, infrastruktūrā un institūcijās, lai izprastu privāto investoru motivāciju investēt attīstītajās valstīs, ir jāatbalsta globālo investīciju fondu izveide, caur kuriem tiktu īstenoti sociāli atbildīgi projekti. Investīciju pieredze⁷ attīstības valstīs parāda, ka šis ir viens no vēlamajiem veidiem un ir jāpieliek vairāk pūles, attīstot kanālus, kā paplašināt privāto investīciju virzību uz visnabadzīgākajām valstīm.

Attīstība un uzņēmējdarbība ir organiski saistītas, taču plaši izplatīta nabadzība ir nopietna barjera ilgtspējīgai attīstībai.

Ilgtspējīga attīstība nozīmē līdzsvaru starp investīcijām (valsts vai privātajām) ekonomiskajā un sociālajā jomā, vienlaicīgi rūpējoties, lai netiek nodarīts nesamērojams postījums dabai.

Privātais sektors sniedz nozīmīgu pozitīvu ieguldījumu attīstībā dažādos līmeņos: uzņēmumu veidošanas paraugs attīstības valstīs, korporatīvās kultūras iedibināšana, jaunu darba vietu radīšana, nodokļu nomaksa utt. Tas iniciē arī vietējo biznesu.

Daļa privāto kompāniju iesaistās filantropijā, citas atbalsta uz attīstību orientētas nevalstisko organizāciju idejas visplašākajā mērogā.

Privātās kompānijas ir ierobežotas savā rīcībā, jo tās nedarbojas vakuumā, tās ir spēlētāji noteiktā vidē – likumdošanas, ģeopolitiskajā, neformālajā u.c.⁸ Kompānijas izvairās ieguldīt kapitālu augsta riska valstīs, kurās trūkst pamata infrastruktūras, nav skaidri tiesiskas valsts pamatprincipi, ir augsts korupcijas līmenis.

Politikas veidotāji noteic apstākļus, kādos attīstības valstīs darbojas privātais bizness, proti, nacionālo valstu valdības un starptautiskās

organizācijas lielā mērā noteic pamatu, vai biznesa darbībai ir izveidota piemērota bāze vai ne.

Tādēļ biznesa iesaiste attīstības sadarbībā jau var sākties no atbalsta – ne tikai un ne vienmēr finansiāla, bet drīzāk informatīva, analītiska, ekspertīzes atbalsta, politikas veidotājiem koncentrējoties adekvātu apstākļu radīšanai, lai varētu īstenoties uz biznesu orientētas iniciatīvas, lai tās varētu iesakņoties un pilnveidoties attīstības sadarbības valstīs.

Biznesa ienākšanai attīstības sadarbības valstīs ir nepieciešama:

- skaidra likumdošana;
- pamata infrastruktūra;
- vietējo uzņēmēju potenciāls.

Ja valdības un starptautiskās organizācijas risina šos jautājumus, tiek uzlabota ne vien biznesa vide, bet arī veicināta sociālā attīstība, vairāk izplatītas cilvēktiesības, indivīdiem paveras plašākas iespējas savas dzīves uzlabošanai, izglītībai, veselības aizsardzībai utt.

Skaidra likumdošana ietver tādus aspektus kā transparence, laba pārvaldība, vienlīdzība likuma priekšā, godīga un neatkarīga tiesu sistēma un līgumtiesisko attiecību ieviešana. Tāpat labvēlīgas vides radīšanā nepieciešams atbrīvoties no pārmērīgas birokrātijas pamata uzņēmējdarbībā. Stabils makroekonomikas politikas arī ir svarīgs priekšnoteikums.

Aktīvs mazo un vidējo uzņēmumu sektors ir atslēgas elements izaugsmes veidošanai. Tādēļ labvēlīgas biznesa vides sekmēšanai, kas būtu arī ilgtspējīga attīstības sadarbības valstīs, ir nepieciešams investēt mazo un vidējo uzņēmumu kapacitātes stiprināšanā, ar mācību programmām un atbilstošām stratēģijām jāinvestē cilvēkkapitālā, jo tas kavēs kvalificēta darbaspēka aizplūšanu, ļaus tam attīstīties uz vietas.

Bez pamata infrastruktūras iespējas attīstīties ir ļoti sašaurinātas. Valsts un privātās investīcijas piemērotā infrastruktūrā ir obligāts priekšnosacījums, lai varētu īstenot tirdzniecības un ekonomiskās aktivitātes. Neviens no Tūkstošgades attīstības mērķiem nevar tikt sasniegts bez enerģētikas jautājumu risināšanas, tāpat biznesa attīstībai ir nepieciešami ceļi un ostas.

Biznesa aktivitātes ne tikai rada bāzi komerciālās darbības attīstībai konkrētajā palīdzības saņēmējvalstī, bet arī paver plašākas pilsoniskās iespējas, stiprina indivīdus, nodrošina ilgtermiņa dzīves kvalitātes uzlabojumus un bruģē ceļu sociālajām brīvībām un tiesībām.

Piemēram, Pasaules Banka 2006. gada novērtējumā par sasniegto Tūkstošgades attīstības mērķu īstenošanā norāda, ka neliela mēroga privātie piegādātāji, kas iesaistījās enerģētikas jomā, īpaši elektrifikācijas projektos, kā arī ūdens pieejamības jomā, ir devuši milzīgu ieguldījumu nabadzības mazināšanā vistrūcīgākajās valstīs. Viņu aktivitātes ir sākušas gūt piekrišanu kā dzīvotspējīga alternatīva ikdienā visnepieciešamāko pakalpojumu piegādē.⁹ Šādu uzņēmējdarbības iniciatīvu loma zemu ienākumu valstīs un attālos reģionos ir ļoti nozīmīga. Šie piegādātāji piedāvā atšķirīgus risinājumus Āfrikā, Latīņamerikā un citviet pasaulē. Šādas kompānijas pārdod, sākot ar sarežģītām ūdens sistēmām un dīzeļģeneratoriem līdz ļoti vienkāršiem, individuālās saimniecībās darbināmiem elektroģeneratoriem.

Privātās kompānijas, kas investē attīstības sadarbības valstīs, ideāls ir tāda kompānija, kas rada sociāli atbildīgu biznesa modeli, kuram seko arī vietējie uzņēmēji.

Investējot jaunās biznesa idejās, kas piedāvā inovatīvus produktus un pakalpojumus, kā arī rada jaunas darba vietas un vairo jaunas prasmes attīstības valstīs, privātās kompānijas darbojas kā spēcīgi tirgus ekonomikas attīstības katalizatori.

Pasaules biznesa padome ilgtspējīgai attīstībai (WBCSD) uzskata, ka biznesa investīciju efektivitātes izvērtēšanai būtu jāveido sociālās ietekmes novērtējuma metodoloģija, kas palīdzētu izmērīt biznesa ieguldījumu konkrētās valsts, kopienas, sektora utt. attīstībā. WBCSD ieteic, kur vien tas iespējams, šajā metodoloģijā izmantot ANO Tūkstošgades attīstības mērķus, kas piedāvā starptautiski pieņemtu ietvaru visiem attīstības sadarbībā iesaistītajiem aģentiem.

Iekļaujošā uzņēmējdarbība (angl. *inclusive business*) ir uz ilgtspējīgu attīstību orientēta uzņēmējdarbība, kas vienlaicīgi sniedz labumu gan kopienai attīstības valstī, gan arī pašai kompānijai.

Privātie investori ir ieinteresēti sabiedrības sociālajā attīstībā, iedzīvotāju ienākumu līmeņa paaugstināšanā, patērētāju sabiedrības izveidē, jo vietējie iedzīvotāji bieži ir arī investora sniegtā pakalpojuma vai ražojuma patērētāji, ja vien produkcija netiek radīta tikai eksportam.

Starptautisko, valstisko, pilsonisko iniciatīvu un privātā biznesa sinerģija

Privātā biznesa sadarbība ar NVO, tāpat kā valsts institūciju sadarbība ar nevalstisko sektoru, nereti ir bijusi pamatā biznesa veiksmes stāstiem attīstības sadarbības valstīs.

Pamatojoties uz Tūkstošgades deklarāciju, ANO, Pasaules Banka un Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija vienojās par astoņiem savstarpēji saistītiem **Tūkstošgades attīstības mērķiem** (TAM), kuru īstenošana uzlabos dzīvi tiem, kuriem klājas visgrūtāk:

1. Izskaut galēju nabadzību un badu.
2. Nodrošināt visiem pamatizglītību, kā arī pieeju vidējai izglītībai.
3. Veicināt dzimumu līdztiesību un sieviešu līdzdalību.
4. Mazināt bērnu mirstību.
5. Uzlabot mātes veselību.
6. Apkarot HIV/AIDS, malāriju, citas slimības un mirstību no ārējiem nāves cēloņiem.
7. Nodrošināt vides ilgtspēju.
8. Veidot uz attīstību orientētas globālas partnerattiecības (attīstības sadarbība).

Katram mērķim ir arī konkrēti uzdevumi. Tie katrai valstij atšķiras.¹⁰

Šie mērķi pievērš pasaules iedzīvotāju uzmanību uzdevumiem, kas jāizpilda līdz 2015. gadam, lai sasniegtu mērāmus rezultātus cilvēku ikdienā. Pirmie septiņi mērķi ir saistīti ar nabadzības mazināšanu un Zemes degradācijas novēršanu. Astotais mērķis vēsta par *attīstības sadarbību* starp turīgākām un trūcīgākām valstīm, lai panāktu mazāk attīstīto valstu ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību.

Tūkstošgades attīstības mērķi rada ietvaru visiem attīstībā iesaistītajiem aģentiem, kuriem kopējo mērķu sasniegšanai ir jāstrādā koordinēti.

Uzņēmējdarbības un valstiskās programmas kļūst tuvākas, tās nav pretstatā viena otrai. Tirdzniecība un industriālā attīstība vēsturiski vienmēr ir bijuši dzinuļi nāciju ekonomiskajai izaugsmei. Valdības rada ietvarus, kas vai nu veicina, vai – gluži otrādi – bremzē ekonomisko attīstību.

Cilvēku vēlmes un nepieciešamība pēc noteiktiem produktiem un pakalpojumiem ļoti atšķiras dažādos reģionos un valstīs ne tikai iedzīvotāju ienākumu līmeņa, bet arī kultūras un paražu dēļ. Efektīva tirgus segmentācija ļauj kompānijām dažādot produktus, identificējot, kuri ir nepieciešami un komerciāli veiksmīgāki konkrētajās valstīs.

Tālāk konkrētos starptautisko kompāniju, kā arī Latvijas uzņēmēju un NVO darbības piemēros ir parādīts, kā šajā ietvarā iespējams analizēt attīstības sadarbības rezultātu.

ĀRVALSTU UZŅĒMUMU PIEMĒRI ATTĪSTĪBAS SADARBĪBĀ

Privātais investors	Uzņēmums <i>Unilever</i> pārdod jodizēto sāli Ganā	Uzņēmums <i>Proter & Gamble</i> izplata dzeramo ūdeni attīrošus maisījumus
Risināmā problēma	Joda deficīts, kas negatīvi ietekmē ap 740 miljonu iedzīvotāju attīstības valstīs, radot veselības problēmas, piemēram, vairogdziedzera saslimšanas, garīgās attīstības traucējumus bērniem, smadzeņu bojājumus,	Vairāk nekā miljardam iedzīvotāju pasaulē nav pastāvīgas un drošas piekļuves tīram dzeramajam ūdenim; ap 2,2 miljoniem bērnu mirst ik gadu no novēršamām saslimšanām.

	<p>spontānos abortus, izraisot zīdaiņu nāvi.</p> <p>ANO pētījumi parāda, ka ap 30% bērnu, kas jaunāki par 5 gadiem, ir joda trūkuma radītas veselības problēmas.</p>	<p>Viņi būtu izdzīvojuši, ja uzturā tiktu lietots tīrs dzeramais ūdens.</p>
<p>Biznesa risinājums</p>	<p>Kad Ganas valdība centās mainīt iedzīvotāju paradumus un lietot jodizēto sāli, tas tika piedāvāts nepraktiskos 50 kg maisu iepakojumos, turklāt divas reizes dārgāk nekā parastais sāls. Apstākļos, kad 45% iedzīvotāju dzīvo ar līdzekļiem, kas pat nesasniedz vienu ASV dolāru dienā, šādai veselības kampaņai nebija panākumu.</p>	<p><i>Procter & Gamble</i> 2000. gadā sāka izplatīt produktu PUR® dzeramā ūdens attīrīšanai. Šo produktu lieto, piemēram, Sudānā, Zimbabvē, Bangladešā, Etiopijā, Irākā, cunami skartajos reģionos Dienvidaustrumāzijā un citviet.</p>
<p>TAM mērķi un uzdevumi</p>	<p>Bada izsaukšana – tieša ietekme; bērnu mirstības mazināšana, mātes veselības uzlabošana – netieša ietekme.</p>	<p>Tīra dzeramā ūdens nodrošināšana – tieša ietekme.</p>
<p>Inovatīva pieeja</p>	<p>Pilnībā pārveidota produkcijas izplatīšanas ķēde, lai minimizētu izmaksas. Jauna iepakojumu tehnoloģija, cenu stratēģija, lai produkts 100 gramu iepakojumā par 6 centiem būtu pieejams arī visnabadzīgākajiem.</p>	<p>Produkts sastāv no neliela maisiņa ar ūdeni attīrošiem komponentiem un lietojams nelielam ūdens daudzumam ikdienas patēriņā. Tas efektīvi likvidē baktērijas, vīrusus, parazītus un atsevišķus smagos metālus ūdenī. Katrs mazais maisiņš, kas paredzēt 10 litriem ūdens, kas vidēji ģimenes patēriņam pietiek divām dienām, maksā 10 santīmus. Produkts ir viegli transportējams, uzglabājams un lietojams arī ekstremālos apstākļos.</p>

<p>Sadarbība ar NVO un/vai starptautiskajām palīdzības organizācijām</p>	<p>Kopā ar UNICEF rīko izglītojošas programmas skolās, lai mudinātu iedzīvotājus mainīt ēšanas paradumus, jo tas var būtiski uzlabot viņu veselību.</p>	<p>Bruņotu konfliktu, dabas katastrofu skartās teritorijās ūdeni attīrošos komponentus izplata palīdzības NVO. Notiek regulāra sadarbība ar starptautiskām un vietējām veselības organizācijām palīdzības saņēmējvalstī.</p>
<p>Ieguvumi</p>	<p>1998. gadā 28% Ganas iedzīvotāju lietoja jodizēto sāli; 2002. gadā – jau 50%. Vietējiem piegādātājiem radītas 200 jaunas darba vietas, 400 sievietes ar mikrofinansējuma palīdzību izglītotas veidot mazos uzņēmumus.</p>	<p>Tūlītējai lietošanai pārtikā droša dzeramā ūdens nodrošināšana krīžu skartos reģionos, bērnu mirstības un pieaugušo saslimstības mazināšana. Piemēram, Pasaules veselības organizācijas dati liecina: 514 māsaiņniecību apsekojumā 14 Gvatemalas ciemos konstatēts, ka netīrā ūdenī esošo baktēriju izraisītā caureja ir viens no galvenajiem nāves cēloņiem. Tur, kur tika lietoti ūdeni attīrošie komponenti, saslimšanas gadījumi samazinājās par 40%, atkārtoti bērnu saslimšanas gadījumi – par 50%.</p>
<p>Šķēršļi</p>	<p>Ļoti sliktā infrastruktūra lauku apvidos, neefektīva likumu normu iedzīvināšana.</p>	<p>Vāji izplatīšanas tīkli un neadekvāta veselības izglītība.</p>
<p>Perspektīvas</p>	<p>Produkcijas, biznesa modeļu izplatīšana arī citās Āfrikas valstīs; ir jau uzsākts projekts Nigērijā. Citu produktu, piemēram, ar A vitamīnu un cinku bagātinātu cepumu izplatīšana pēc līdzīga modeļa.</p>	<p>Tiek pilnveidots neatliekamās palīdzības un sociālā marķetinga modelis, kura mērķis ir radīt piekļuvi tīram dzeramajam ūdenim. Iedzīvotāju izglītošanai kompānija uzsākusi sadarbību ar UNICEF.</p>

Pēc līdzīga principa būtu iespējams analizēt arī Latvijas privāto uzņēmumu un NVO pieredzi attīstības sadarbības projektos. Protams, Latvijā, kas pati vēl nesen saņēma palīdzību, nav uzkrāta liela pieredze, kā tas ir vecajām demokrātijām un lielajām kompānijām Rietumvalstīs. Attīstības sadarbības aizsākšanā Latvijā arī vēl nav vērojams, ka aktivitātes tiktu saskaņotas un analizētas saistībā ar Tūkstošgades attīstības mērķiem.

Latvijas īpašā niša pašreizējā stadijā ir konsultāciju sniegšana gan Latvijas nesenās pieredzes dēļ, gan arī tādēļ, ka mūsu konsultanti var konkurēt ar Rietumvalstu ekspertiem atalpojuma ziņā.

LATVIJAS UZŅĒMUMA UN PROFESIONĀLĀS ASOCIĀCIJAS PIEMĒRI KONSULTĀCIJU SNIEGŠANĀ

Uzņēmums, asociācija	SIA <i>Corporate and public management consulting group</i>	Loģistikas un muitas brokeru asociācija
Risināmā problēma	Nepietiekama publiskās pārvaldes kapacitāte Moldovā.	Moldovā jāuzlabo muitas maksājumu iekasēšana un muižošanas caurspīdīgums.
Risinājums	Priekšizpētes veikšana nepieciešamās palīdzības identificēšanai publiskās pārvaldes kapacitātes celšanā, konsultāciju sniegšana. Funkciju audita veikšana publiskajā pārvaldē, rekomendāciju izstrāde labas prakses pārņemšanai.	Muitas brokeru institūcijas izveidošana normatīvajos aktos un praksē, pieredzes nodošana Moldovas muitas pārstāvjiem par muitas maksājumu iekasēšanu un korupcijas mazināšanu.
Izdarītais	Funkciju audits, rekomendācijas labas prakses pārņemšanai sagatavo valsti publiskās pārvaldes reformai. Tikuši organizēti arī pieredzes apmaiņas braucieni uz Latviju,	Projekts ir pavēris iespēju tālākai Moldovas valsts muitas tiesību sistēmas attīstībai, projekta ietvaros valstī sāks veidoties visi nepieciešamie instrumenti:

	<p>lai attīstības sadarbības valsts pārstāvji var praksē pārlicināties, kā šeit funkcionē publiskā pārvalde.</p>	<p>garantiju sistēma, muitas maksājumu atlikšana. Projekta rezultātā notiek asociācijas dibināšana, kas pašfinansēsies, tādējādi nodrošinot projekta ilgtermiņa attīstību.</p>
<p>Latvijai īpašais</p>	<p>Tiek kombinēta Latvijas (un visu trīs Baltijas valstu) unikālā pieredze pārejas procesā, kā arī vispārējā pieredze Austrumeiropā un Centrālāsijas valstīs. Ir būtiski labo praksi ne tikai mehāniski pārlikt, bet adaptēt to atbilstoši situācijai konkrētajā saņēmējvalstī.</p>	<p>Latvijas muitas brokeri Moldovas muitas delegācijai varēja demonstrēt gan prasmi un kompetenci, gan ievērojamu kravu apgrozījumu. Līdz tam Moldovas muitas attieksme pret daudzajiem mazajiem muitas brokeriem bija drīzāk negatīva.</p>
<p>Šķēršļi, pārbaudījumi</p>	<p>Jārēķinās ar sekām, kādas konkrētu modeļu piemērošana var radīt/radīs saņēmējvalstī. Pastāv divi galvenie riski: palīdzības saņēmējvalsts var kļūt atkarīga no donora, un valsts var sākt nekritiski ņemt pretī jebkāda veida palīdzību, padomus. Tas visbiežāk notiek, ja valstij nav skaidras attīstības stratēģijas, ir nepietiekama vietējā cilvēkkapitāla iesaiste.</p>	<p>Problēmas ar informācijas ticamību, visa iegūtā informācija jāpārbauda vairākkārt, no vairākiem avotiem.</p>
<p>Perspektīvas</p>	<p>Nepieciešams nodrošināt un kontrolēt, lai konkrēto rekomendāciju izpildei arī tiktu piešķirts nepieciešamais finansējums un tās tiktu īstenotas praksē.</p>	<p>Projektam būtu vēlama vēl noslēguma stadija, kas palīdzētu tieši projekta ieviešanā, uzņēmēji ir lūguši arī nedaudz paplašināt projektu un palīdzēt pie noteikumu ieviešanas dzīvē.</p>

LATVIJAS NVO PIEMĒRI ATTĪSTĪBAS IZGLĪTĪBAS JOMĀ

NVO	Biedrība "Izglītības attīstības centrs"	Attīstības izglītības biedrība GLEN Latvija
Risināmais jautājums	Bilingvālās sistēmas ieviešana daudzvalodu apstākļos.	Attīstības izglītības skaidrošana un popularizēšana Latvijā.
Risinājums	Bilingvālās izglītības programmu ieviešana Centrālāzijas valstīs – Kirgizstānā, Kazahstānā, Tadžikistānā.	Brīvprātīgo nosūtīšana uz 3 mēnešiem attīstības sadarbības projektos Šrilankā, Ganā, Namībijā, Indijā un Gruzijā.
Izdarītais	Organizētas šo valstu amatpersonu, izglītības sistēmas profesionāļu vizītes uz Latviju, Latvijas ierēdņu, ekspertu viesošānās konkrētajās Centrālāzijas valstīs, novadīti bilingvālās apmācības kursi šo valstu speciālistiem. Kvalitatīvas izglītības nodrošināšanai ir būtiska ietekme uz nabadzības mazināšanu valstī.	Jaunu zināšanu, jaunas pieredzes ieguve attīstības valstīs. Tālāka Latvijas iedzīvotāju izglītošana un izpratnes par attīstības sadarbību veidošana sabiedrībā. Brīvprātīgie pēc atgriešanās sniedz lekcijas Latvijas skolās, iesaistās GLEN Latvija kā nevalstiskās organizācijas darba pilnveidošanā.
Latvijai īpašais	Speciālas Latvijā izstrādātas programmas, balstoties uz Latvijas pieredzi bilingvālās izglītības īstenošanā.	Starptautiski aprobētas pieredzes kombinēšana ar Latvijas neseno pieredzi.
Šķēršļi, pārbaudījumi	Ļoti sāva konkurence ar attīstības sadarbības projektos vairāk pieredzējušām valstīm, konkurencē nereti jāzaudē administratīvu ierobežojumu dēļ. Grūtības rada arī Latvijas sabiedrības neizpratne par attīstības sadarbības projektu nepieciešamību.	Grūtības finanšu piesaistē no vietējiem avotiem.

Perspektīvas	Iemantojot elastīgas, inovatīvas pieejas, jāturpina lobēšanas darbs palīdzības saņēmējvalstīs, plašāk jāizmanto formālie un neformālie tīkli, lai varētu turpināt un paplašināt iesākto darbu Centrālāzijas reģiona valstīs.	Aizvien vairāk jāceļ organizācijas iekšējā kapacitāte, jāklūst spēcīgākam spēlētājam Latvijā, Baltijas valstu līmenī.
--------------	--	---

Perspektīvas nevalstiskajām un privātajām iniciatīvām

Lai nevalstiskā un privātā sektora iniciatīvas varētu īstenoties konkrētos projektos, lai varētu attīstīt un stiprināt savu darbību gan Latvijas valdības noteiktajās prioritārajās valstīs, gan arī paplašināt sadarbību citos reģionos, Latvijai ir jābūt skaidri izstrādātai, stabilai un paredzamai valsts politikai attīstības sadarbības jomā, kas ir saskaņota gan ar NVO, gan ar privātā sektora pārstāvjiem, ir jābūt stabilam valsts budžeta finansējumam un tā pieaugumam attīstības sadarbībai. Pašām NVO un privātajām firmām ir jābūt ieinteresētām un proaktīvi jādarbojas attīstības sadarbības īstenošanā, balstoties uz savu ekspertīzi un piesaistot citus speciālistus, ir jāgūst padziļinātas zināšanas par situāciju saņēmējvalsts nozarē, kurā tiek īstenota attīstības sadarbība, kā arī par kopējo sociālekonomisko stāvokli valstī. Tāpat ir intensīvi jāpapildina zināšanas palīdzības sniegšanas metodēs, to elastīgā pielietojumā, finanšu piesaistē no Eiropas Savienības līdzekļiem un starptautiskām donororganizācijām.

Pašlaik Latvijas iniciatīvas ir sākuma fāzē visos līmeņos: valstiskajā, nevalstiskajā un privātajā. Attiecībā uz NVO un privāto sektoru vismaz trīs gadus pēc iestāšanās ES pastāv ierobežojumi un administratīvi šķēršļi nepietiekamās pieredzes dēļ. Tālāk uzskaitīti vairāki būtiski aspekti un identificētas grūtības, kam NVO un biznesa jomas pārstāvjiem, kas strādā vai plāno darboties attīstības sadarbības jomā, būtu jāpievērš uzmanība.

NVO sektors

Sfēras, kurās NVO būtu gatavas nodot pieredzi. Tās ir: likumdošana, interešu aizstāvība, izglītība, pētniecība, sociālie pakalpojumi un starptautiskās aktivitātes. Ir jāpaplašina šo sfēru klāsts ciešā saiknē ar to padziļinātu izpēti attīstības sadarbības valstīs.

Iesaistīto partneru izglītošana. Gan NVO, gan privātā, gan arī valsts pārvaldes sektora pārstāvjiem ir nepieciešams paaugstināt zināšanu un informētības līmeni par attīstības sadarbību, lai izprastu tās specifiskos un komplicētos aspektus. NVO ir jāpaaugstina iekšējā kapacitāte, lai papildinātu savas zināšanas un apgūtu jaunas metodes attīstības sadarbībā, kā arī lai spētu piesaistīt finansējumu no dažādiem avotiem.

Informēšana Latvijā. Latvijas sabiedrības informēšana un izglītošana par attīstības sadarbības jautājumiem. To, ka pašlaik strādāt ar mērķauditoriju uz vietas Latvijā ir būtiskāk nekā īstenot attīstības sadarbību, ir atzinušas 40 no 47 NVO.¹¹

Privātais sektors

Sfēras, kurās privātais sektors būtu gatavs darboties. Ir jāapzina prioritāro valstu nepieciešamības pašreizējā situācijā un tuvāko gadu laikā un mērķtiecīgi jāceļ kapacitāte palīdzības sniegšanā tieši šajās sfērās. Konsultāciju biznes nav vienīgais, kurā Latvijas uzņēmēji var darboties, ir jāmeklē arī citas jomas, produkti, pakalpojumi utt.

Partnerība ar Rietumvalstīm. Latvijai vēl nav uzkrāta nepieciešamā pieredze, lai patstāvīgi startētu Eiropas Savienības konkursos, tādēļ ir jāveido konsorcijs ar attīstības sadarbībā vairāk pieredzējušiem Rietumvalstu pārstāvjiem un vienlaicīgi, proaktīvi rīkojoties, jāgatavojas posmam, kad Latvijas uzņēmēji jau varēs vienlīdzīgi startēt un arī uzvarēt konkursos par attīstības palīdzības sniegšanu.

Privātā publiskā partnerība. Valstij un privātajam sektoram ir cieši jāsadarbojas, palīdzot veidoties ekspertīzei privāto uzņēmēju rindās.

Privātā partnerība un starptautisko organizāciju tīkla atbalsts. Latvijas Darba devēju konfederācija (LDDK) 2005. gadā no ANO Attīstības programmas pārņēma ANO Globālā līguma partnera statusu Latvijā. Globālā līguma sadarbības tīklā iesaistījušies 12 Latvijā strādājoši uzņēmumi. ANO ģenerālsēkretārs Kofi Annans 1999. gadā Pasaules ekonomiskajā formā aicināja biznesa līderus pievienoties starptautiskai iniciatīvai – Globālajam līgumam (*Global Compact*), ar mērķi apvienot vienotā sadarbībā kompānijas, ANO aģentūras un sabiedriskās organizācijas vienotu sociālo un vides principu ievērošanai.¹² Globālā līguma kustība tika aizsākta 2000. gadā. Pašreiz vairāki simti kompāniju, starptautiskās darba un nevalstiskās organizācijas ir iesaistījušās sadarbības tīklā. Tas var būt arī labs resurss Latvijas privāto uzņēmumu iniciatīvām attīstības sadarbībā, izmantojot starptautisko organizāciju dažādu resursu atbalstu.

NVO un privātajam sektoram kopīgais

Atalgojums. Nozīmīgs faktors ir projektā iesaistīto cilvēku atalgojuma jautājums. Līdz šim vairākos Eiropas Savienības konkursos ir pastāvējusi diferencēta samaksa par to pašu darbu atkarībā no eksperta izcelsmes valsts, proti, Latvijas un citu Austrumeiropas valstu eksperti saņēma mazāku atalgojumu, bet tādējādi arī bija konkurētspējīgi salīdzinājumā ar labāk apmaksātiem kolēģiem no Rietumvalstīm. Taču šāda konkurētspējas uzturēšana nevar būt ilgtspējīga, tādēļ projektos iesaistītajiem ekspertiem ir jāaizstāv un jāpamato savas tiesības saņemt līdzvērtīgu atalgojumu par līdzvērtīgu darbu. Konkurētspējas veicināšanai ir jāmeklē citi ceļi. Konkurētspējīga atalgojuma jautājumam ir jāpievērš uzmanība arī valsts grantu finansējuma sadalē.

Valsts, NVO un privātā sektora uzdevums

Pieredzes apraksti. Kā NVO, tā privātā sektora darbībā trūkst aprakstu par veiksmīgo pieredzi attīstības sadarbības projektos. Veiksmīgās pieredzes apkopošanai un popularizēšanai būtu jāpievērš nopietna uzmanība arī valstiskā līmenī, aprakstot efektīvi īstenotas reformas, inovatīvās pieejas, unikālo pieredzi. Bez šādu veiksmes stāstu popularizēšanas ir ārkārtīgi grūti ieiet attīstības sadarbības tirgū, kur citas valstis darbojas jau ilgāku laiku. Pārliecinošas pieredzes apraksti pavērtu iespēju, ka attīstības valstis pašas vai caur starptautisku organizāciju tīkliem uzrunātu Latvijas ekspertus no NVO vai privātā sektora.

Atsauces

- ¹ SKDS aptauja "Attieksme pret attīstības sadarbību". Rīga, SKDS. 2005. gada decembris.
- ² *Strode I.* Negribīga dalīšanās. Raksts pieejams <http://www.politika.lv/index.php?id=6426> (pēdējo reizi skatīts 10.08.2006.).
- ³ *Cross J. C.* Development NGOs, the State and Neo-Liberalism: Competition, Partnership or Co-conspiracy. Department of Sociology, The American University in Cairo. July, 1997; *Nuschler F.* Entwicklungspolitik. NGOs: Nach der Romantisierung die Entzauberung? Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf.GmbH, 2005. S. 555–569.
- ⁴ Attīstības sadarbība. Dokuments pieejams <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/#1> (pēdējo reizi skatīts 20.07.2006.).
- ⁵ *Šmite S.* Latvijas NVO pieredze un interese darboties attīstības sadarbībā. LAPAS, Rīga, 2006.
- ⁶ A fair globalization: Creating opportunities for all. International Labour Organization, 2004.
- ⁷ Social investment forum. Pieejams resursā www.socialinvest.org (pēdējo reizi skatīts 14.08.2006.).
- ⁸ Business for development. World Business Council for Sustainable Development (WBCSD). Publikācija pieejama <http://www.wbcsd.org/web/publications/biz4dev.pdf> (pēdējo reizi skatīta 14.08.2006.).

- ⁹ Global Monitoring Report 2006 - Millennium Development Goals: strengthening mutual accountability, aid, trade, and governance. Resurss pieejams http://www-wds.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=523679&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187511&theSitePK=523679&entityID=000112742_20060420161637&searchMenuPK=64187511&theSitePK=523679 (pēdējo reizi skatīts 10.08.2006.).
- ¹⁰ Tūkstošgades attīstības mērķi un uzdevumi katrā ANO dalībvalstī pieejami ANO regulāri atjaunotajā statistiskajā informācijā. Sk. ziņojumu par TAM izpildi 2006. gadā. Resurss pieejams <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/default.aspx> (pēdējo reizi skatīts 15.08.2006.).
- ¹¹ Šmite S. Latvijas NVO pieredze un interese darboties attīstības sadarbībā. LAPAS, Rīga, 2006.
- ¹² Therien J.-Ph., Pouliot V. The Global Compact: shifting the politics of international development? // Global Governance 55. ISSN 1075-2846. Vol. 12. Issue 1. January 2006. Sk. arī www.unglobalcompact.org (pēdējo reizi skatīts 14.08.2006.).

Vai importēt rīcībpolitiku?

Ievads

“Irākieši Ādažos mācās neitralizēt lādiņus”¹ – šāds virsraksts avīzē skaidri liecina gan par attīstības sadarbību, gan arī par dažādu ideju un pieredzes nodošanu, pārceļšanu un importēšanu no vienas valsts uz otru. Taču ideju un pieredzes nodošana un pārceļšana nav vienkāršs process. Tajā darbojas gan donorvalstis, gan saņēmējvalstis, ir iesaistīti politiķi un birokrāti, tiek pārņemta gan nozares rīcībpolitika ar institucionālo ietvaru, gan arī pārceļtas tikai atsevišķas iestādes. Tādēļ ir svarīgi rast atbildes uz jautājumiem: kas, kā un kāpēc tiek pārceļts, kas ir iesaistīti pārceļšanā, un kāds ir pārceļšanas rezultāts?

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu ar rīcībpolitikas pārceļšanu saistītajā problemātikā no Latvijas pieredzes perspektīvas. Tas nozīmē, ka rīcībpolitikas pārceļšanas teorētiskais ietvars šajā rakstā ir veidots, ņemot vērā to, kas ir bijis aktuāls Latvijai, pašai sastopoties ar rīcībpolitikas pārceļšanu pagājušā gadsimta 90. gados, nevis apskatot visus ar rīcībpolitikas pārceļšanu saistītos jautājumus. Turklāt visi aprakstītie teorētiskie pārceļšanas aspekti ir izvēlēti pēc to praktiskās pielietojamības saņēmējvalstīs.

Rīcībpolitikas pārceļšanas ietvars

Attīstības sadarbības ietvaros bieži tiek runāts, ka palīdzības sniedzēji importē savu pieredzi un risinājumus uz citām valstīm kā sniegtās palīdzības sastāvdaļu. Arī idejas, kā risināt atsevišķus ar rīcībpolitikas ieviešanu saistītos jautājumus, pati rīcībpolitika vai pat

atsevišķas programmas tiek pārņemtas, nokopētas un importētas no citām valstīm. Tātad rīcībpolitikas pārceļšana (angl. *policy transfer*) ir process, kurā vienas politiskās sistēmas rīcībpolitika, programmas un prakse tiek ielikta citā politiskajā sistēmā.² Taču process, kurā kaut kas tiek pārņemts no vienas valsts un ieviests citā valstī, nav vienkāršs, jo var būt problēmas pārceļšanas stadijā, tāpat var netikt sasniegti vajadzīgie un gaidītie rezultāti. Aizgūto ideju var ieviest tiešā veidā, nerēķinoties ar savas valsts īpatnībām, bet pastāv arī otra varbūtība, ka šī ideja tiek ieviesta pēc adaptācijas posma.

Rīcībpolitikas pārceļšanas procesā darbojas divas puses – donorvalsts un saņēmējvalsts, ja pārceļšana tiek skatīta no starptautisko attiecību perspektīvas. Taču, raugoties no rīcībpolitikas perspektīvas, gan donorvalsts, gan saņēmējvalsts pusē darbojas politiķi, birokrāti, nevalstiskās organizācijas, eksperti un konsultanti, kuriem ir katram sava motivācija iesaistīties rīcībpolitikas pārceļšanā. Arī starptautiskajām organizācijām ir sava loma rīcībpolitikas pārceļšanas kā iekšpolitisko un ārpolitisko problēmu risināšanas instrumenta popularizēšanā. Turklāt rīcībpolitikas pārceļšana ir globalizācijas, tehnoloģiju un komunikācijas līdzekļu attīstības rezultāts, kuru ir izmantojušas starptautiskās organizācijas (piemēram, Eiropas Savienība, Starptautiskais valūtas fonds vai Pasaules Banka), iesakot līdzīgu rīcībpolitiku dažādās valstīs.³

Lai arī rīcībpolitikas pārceļšana tiek saistīta ar globalizācijas un informācijas tehnoloģiju attīstību, ir ļoti grūti pateikt, kurā brīdī rīcībpolitikas pārceļšana kā instruments radās. Teorētiskajā literatūrā tiek minēts, ka rīcībpolitikas pārceļšana kā koncepts tika ieskicēts 20. gs. 90. gadu sākumā, kad dienas gaismu ieraudzīja vairākas starptautiski nozīmīgas publikācijas,⁴ kaut arī pats instruments tiek izmantots krietni vien ilgāk nekā tikai pēdējos piecpadsmit gadus. Valstis mācījās un turpina mācīties cita no citas pieredzes, tādēļ var apgalvot, ka pirmie salīdzinošie pētījumi par valstīm 20. gs. sākumā arī aizsāka "pārceļšanas un mācīšanās ēru". 1996. gadā tiek publicēts D. P. Dolovica (*Dolowitz*) un D. Mārša (*Marsh*) raksts⁵ par teorētisko literatūru, kas aplūko rīcībpolitikas pārceļšanas problemātiku, un abi

autori pēc būtības definē rīcībpolitikas pārceļšanas jēdzienu. Dolovica un Mārša rīcībpolitikas pārceļšanas definīcija tiks izmantota, lai turpmāk izskaidrotu, kā pārceļšana darbojas Latvijā. Turklāt 90. gadu beigās rīcībpolitikas pārceļšana kļūst par tik populāru instrumentu, ka 1999. gadā Lielbritānijā tiek izveidota Nākotnes pārvaldības izpētes programma (angl. *Future Governance Research Programme*) ar 30 projektiem, kuru mērķis ir izpētīt dažāda veida rīcībpolitikas pārceļšanas iniciatīvas.⁶

Latvija ir iesaistījusies attīstības sadarbībā kopš pagājušā gadsimta 90. gadu sākuma, veicot iemaksas starptautiskajās organizācijās.⁷ Aptuveni ap šo laiku Latvija arī sāka iesaistīties rīcībpolitikas pārceļšanā kā saņēmējvalsts. Šādu Latvijas motivāciju noteica tobrīd valstī notiekošā trīskāršā transformācija, jo pārmaiņas skāra ne tikai administratīvo sistēmu, bet arī politisko un ekonomisko sistēmu, taču pārmaiņu aisberga neredzamajā daļā bija jaunas valsts lomas definēšana.⁸ Kombinējot citu valstu pieredzi un rīcībpolitiku ar savām vajadzībām, Latvijai bija iespēja nodrošināt demokrātijas attīstību un ekonomisko izaugsmi. Turklāt Latvijai rīcībpolitikas pārceļšanas izmantošana deva iespēju reaģēt uz iekšējiem un ārējiem izaicinājumiem, kā arī veiksmīgi risināt trīskāršās transformācijas uzdevumus.

Latvija ir deklarējusi, ka attīstības sadarbības ietvaros tā ir gatava dalīties savā pieredzē valsts pārvaldes reformu īstenošanā, demokrātiskas sabiedrības un sociālās attīstības veicināšanā, kā arī vides aizsardzības un izglītības sistēmas uzlabošanā.⁹ Šajā ziņā Latvijas pieredze ir noderīga sevišķi tām valstīm, kuras līdz ar Latviju bija PSRS sastāvā.

Rīcībpolitikas pārceļšanu var iespējot un iespējot daudzi un dažādi aspekti, kuru savstarpējā ietekme var mainīties dažādu ārēju un iekšēju apstākļu dēļ. Apskatot rīcībpolitikas pārceļšanas ietvaru, raksta autore no Dolovica un Mārša piedāvātā teorētiskā ietvara ir atlasījusi tikai tos aspektus, kuriem ir bijusi nozīmīga loma Latvijai kā rīcībpolitikas pārceļšanas saņēmējvalstij un kuri varētu būt būtiski Latvijai kā donorvalstij.

Kopumā būtiskākie rīcībpolitikas pārceļšanas aspekti ir (sk. 1. zīmējumu):

- pārceļšanas veids;
- pārceļšanas tips;
- adaptācijas periods;
- pārceļšanā iesaistītie aktieri;
- idejas, rīcībpolitikas vai programmas izcelsmes vieta;
- nepieciešamība, pamatojums;
- datu avots;
- neveiksmes cēloņi.

Liverpūles universitātes profesors Dolovics uzsver, ka rīcībpolitikas pārceļšana ir ērta un lēta, jo bieži vien idejas un informācija tiek iegūtas konferencēs, komandējumos un pat brīvdienu ceļojumos. Iedvesmošanās ietekmē pārņemtā ideja var izraisīt pārmaiņas, bet rezultāts ir pilnīgi atšķirīgs no oriģinālās rīcībpolitikas.¹⁰ Atdarināšana kā pārceļšanas veids savā ziņā ir līdzīga oriģinālās versijas viltojumam, tikai atšķirībā no pasauleslaveni zīmolu viltotājiem rīcībpolitikas atdarinātājiem nedraud kriminālsods. Atdarīnot rīcībpolitiku, uzsvars tiek vairāk likts uz atsevišķiem tās elementiem, tādēļ atdarinājums var izrādīties gan veiksmīgāks par oriģinālu, gan – gluži pretēji – neveiksmīgāks. Kombinēšanas gadījumā tiek apvienotas vairāku donorvalstu rīcībpolitikas noteiktā jomā, ar mērķi iegūt labāku rezultātu, nekā tas ir pašās donorvalstīs. Spilgts kombinēšanas piemērs ir 1994. gada 21. aprīlī pieņemtais likums “Par valsts civildienestu”, kurā kopā tika salikta gan Vācijas pieredze, gan arī civildienesta pieredze Latvijā starp abiem pasaules kariem. Kopēšana ir pārceļšanas veids, kurā rīcībpolitika vai atsevišķa tās daļa tiek pārceļta no vienas valsts uz otru bez īpašām izmaiņām rīcībpolitikas saturā. Izmantotais pārceļšanas veids sevī ietver noteiktus nosacījumus attiecībā uz pārceļtā objekta tālāko izmantošanu. Iedvesmošanās nozīmē, ka saņēmējvalstij ir jāizstrādā gan rīcībpolitikas saturs, gan arī jānodrošina tās ieviešana. Atdarīnot, kombinējot vai kopējot saņēmējvalsts saņem gatavu rīcībpolitikas saturu, institucionālo ietvaru un ieviešanas instrumentus, taču lielas pūles ir jāiegulda, lai nodrošinātu pārceļtā objekta savietajamību ar saņēmējvalstī esošo rīcībpolitiku, institūcijām un vērtībām.

RĪCĪBPOLITIKAS PĀRCELŠANAS IETVARA SASTĀVDAĻAS

Pārcešanas veids	Iedvesmošanās	Atdarīšana	Kombinēšana	Kopēšana
Pārcešanas tips	Brīvprātīgi	Obligāti	Piespiedus	
Adaptācijas periods	Ir	Atsevišķu elementu adaptācija	Nav	
Iesaistītie aktieri	Politīķi	Birokrāti	Eksperti, "think tanks"	Starptautiskās organizācijas
Izcelsmes vieta	Valsts iekšienē	Cita valsts		
Pamatojums	Atrisināt problēmu	Darba pienākumu sastāvdaļa	Attaisnot notikušu vai ieplānotu rīcību	Labās prakses apgušana
Datu avots	Mediji	Pētījumi	Komandējumi	Dokumentu (vietējo, starptautisko) izpēte
Neveiksmes cēloņi	Pārāk maz informācijas	Nepilnīga pārcešana	Nepiemērota pārcešana	
Fons: sabiedrības vērtības un attieksme, vēsturiskā pieredze				

Avots: Autores interpretācija, balstoties uz: *Dolowitz D.P. A Policy-maker's Guide to Policy Transfer // The Political Quarterly. January 2003. Vol. 74. Issue 1. P. 101–108; Dolowitz D.P., Marsh D. Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making // Governance: An International Journal of Policy and Administration. January 2000. Vol. 13. No. 1. P. 5–24.*

Rīcībpolitikas pārcešanas tips – brīvprātīgs, piespiedu vai obligāts – nozīmē to, cik lielas ir saņēmējvalsts iespējas izvēlēties atiecīgo rīcībpolitiku. Lai arī pēdējā laikā parādās tendence arvien vairāk atteikties no palīdzības, kas piesaistīta nosacījumiem, tomēr rīcībpolitikas obligātā vai piespiedu pārcešana ir rezultāts tām valsts saistībām, kuras tā ir uzņēmusies un kuras līdz noteiktam termiņam ir jārealizē. Turklāt piespiedu vai obligātā pārcešana nav jāsaista tikai ar starptautisko organizāciju sniegto palīdzību attīstības valstīm. Obligātuma raksturu rīcībpolitikas pārcešanā var saskatīt arī ES un NATO ietvaros, jo, esot šo organizāciju dalībnieci, valstij ir jāievēro

organizācijās pastāvošie “spēles nosacījumi”. Tādēļ, ja uz publisko pārvaldi tiek izdarīts globāls vai lokāls spiediens, tad, visticamāk, tiks izmantota rīcībpolitikas pārcelšana, kas ir krietni vien lētāka un vienkāršāka nekā ideju vai institūciju adaptācija. Latvijai kā ES dalībvalstij, lai nodrošinātu nacionālā viedokļa formulēšanu kādā jautājumā un efektīvu līdzdarbošanos ES institūcijā, bija nepieciešams pēc iespējas ātrāk izveidot iekšējo procedūru nacionālo pozīciju izstrādei, kas tika izdarīts, ņemot vērā citu ES dalībvalstu pieredzi un Latvijā radīto valsts pārvaldes struktūru.

Adaptācijas periods nosaka, ka pārceltā rīcībpolitika tiek pielāgota vietējiem apstākļiem – politiskajai, ekonomiskajai un administratīvajai struktūrai. Var būt situācijas, ka tiek adaptēti tikai atsevišķi rīcībpolitikas elementi. Taču ļoti bieži rīcībpolitika tiek pārcelta bez adaptācijas perioda, jo saņēmējvalstij ir noteiktā laikā jāpasniedz noteikti mērķi – un līdz ar to fiziski nav iespējams pilotprojektu un labās prakses veidā veikt pārcelšanai izvēlētās rīcībpolitikas pielāgošanu. Ir grūti izkalkulēt optimālo adaptācijas perioda ilgumu. Tas var svārstīties no dažiem mēnešiem līdz pat vairākiem gadiem, jo adaptācijas ilgumu ietekmē tas, cik politiski, ekonomiski un sociāli atšķirīga vai līdzīga ir donorvalsts un saņēmējvalsts. Jo valstis ir līdzīgākas, jo teorētiski adaptācijas periodam jābūt īsākam, bet, tā kā arī sabiedrības attieksme un vērtības ir būtiski faktori, tad ne vienmēr līdzīgums kādā jomā būs noteicošais faktors. Latvija, Lietuva un Igaunija ir gan politiski, gan ekonomiski un vēsturiski līdzīgas, taču tas nenozīmē, ka pārcelšanas apjoms no Lietuvas un Igaunijas uz Latviju būtu lielāks salīdzinājumā ar Rietumeiropu. Lai arī Latviju un Moldovu nevar saukt par politiski vai ekonomiski līdzīgām valstīm šobrīd, taču kopīgā pagātne PSRS ietvaros ir pietiekams pamats, lai notiktu rīcībpolitikas pārcelšana.

Nākamais jautājums, kas būtu jāapskata: kas ir galvenie rīcībpolitikas pārcelšanā iesaistītie aktieri. Ārvalstu eksperti un konsultanti parasti piedāvā labāko praksi un nepievērš uzmanību saņēmējvalsts politiskajai sistēmai un pieredzei, politiķi cenšas pārņemt vai pat kopēt gatavu rīcībpolitiku, bet birokrāti parasti pievērš uzmanību atsevišķu publiskās pārvaldes programmu pārcelšanai.¹¹ Turklāt iesaistīto

aktieru rīcību nosaka arī pieejamais laiks, jo ekspertiem parasti ir jāiekļaujas projekta laika grafikā, politiķiem – ievēlēšanas perioda laika rāmjos, bet birokrātu darbs ir pakārtots valdību un ministru maiņai.

Dolovics uzsver, ka starptautiskās organizācijas kā rīcībpolitikas pārceļšanā iesaistītais aktieris ietekmē saņēmējvalstis tieši un netieši. Tiešā ietekme ir organizāciju piedāvātā rīcībpolitika un finanšu aizdevuma nosacījumi, bet netiešā ietekme izpaužas organizāciju rīkotajās konferencēs, semināros un pat ziņojumos, kad saņēmējvalstīm tiek nodota informācija.¹² Dolovics apgalvo, ka starptautiskās organizācijas rīcībpolitikas pārceļšanā biežāk izvēlas piespiedu mehānismus. Tātad rīcībpolitikas nepārceļšanas gadījumā būs sankcijas pret saņēmējvalsti. Tiesa gan, situācija ir mainījiesies – un notiek atteikšanās no šāda veida palīdzības, bet vēl 90. gadu beigās Latvijai bija jāievieš Pasaules Bankas ieteikumi, kuru neieviešanas gadījumā Latvija nesāņemtu strukturālo pārkārtojumu aizdevumu.¹³

Jāmin arī importētās rīcībpolitikas izcelsmes vieta. Visbiežāk rīcībpolitika tiek noskatīta citās valstīs. Ļoti reti iedvesma rīcībpolitikas izveidošanai vai pilnveidošanai tiek rasta valsts iekšienē, jo parasti tiek uzskatīts, ka ar iekšpolitisku pieredzi problēmu nav iespējams atrisināt. Turklāt šeit priekšrocība ir ģeogrāfiski lielām valstīm, piemēram, Vācijai, ASV, Francijai, kurās pastāv iespēja vienai pavalstij un provincei mācīties no citas. Latvijas un Centrāleiropas un Austrumeiropas kontekstā izcelsmes vieta – valsts iekšienē ir jāskata vēsturiskā griezumā. 90. gadu sākumā Latvija diezgan daudzus normatīvos aktus un arī Satversmi “pārcēla” no laikā starp abiem pasaules kariem pastāvējušās Latvijas Republikas. Lai arī pastāv uzskats, ka parasti rīcībpolitika tiek pārceļta no kaimiņu valstīm, tomēr globalizācijas laikmetā ģeogrāfiskais attālums nav šķērslis. Piemēram, idejas par Latvijas valsts pārvaldes reformas realizāciju tika rastas gan Lielbritānijā, gan Jaunzēlandē. Interesanti, ka arī sākotnējās idejas par pensiju reformu tika rastas Austrālijā, kaut arī vēlāk tās tika atzītas par radikālām un Latvijai nepiemērotām.¹⁴

Vienmēr, kad valsts izšķiras par rīcībpolitikas pārceļšanu, neatkarīgi no pārceļšanas pakāpes galvenais arguments ir – ja tas strādā

citur, tas strādās arī pie mums. Lai arī tas ir universāls arguments, tomēr pastāv vēl citi argumenti. Politīķi visbiežāk pārceļšanu izvēlas, lai attaisnotu jau faktiski notikušu vai arī tuvākā nākotnē ieplānotu rīcību. Birokrātiem parasti pārceļšana ir darba pienākumu sastāvdaļa. ES valstīs birokrātiem ir jānodrošina rīcībpolitikas funkcionēšana līdzvērtīgā līmenī, tādēļ izpēte un salīdzināšana ir ikdienas darbs. Savukārt attīstības valstu birokrāti parasti lūkojas uz demokrātijas valstīm, lai no tām pārņemtu rīcībpolitiku, kas viņu skatījumā valsti tuvinātu demokrātijas standartu sasniegšanai. Labākās pieredzes apgūšana un problēmas risināšana ir faktiski universāli argumenti, un tos lieto gan politiķi, gan birokrāti, gan arī eksperti.

Iedvesmošanās avots var būt gan komandējumi un dienesta braucieni, gan arī mediji. Taču kopēšanai, atdarināšanai un kombinēšanai jau tiek izmantots vairāk informācijas, tiek pētīti vietējie un starptautiskie dokumenti, analizēti veiktie pētījumi. Rīcībpolitikas pārceļšanā labāk ir izmantot informāciju, kas izskaidro, kā rīcībpolitika darbojas, nevis informāciju par rīcībpolitiku kā tādu. Informācijas kvalitāte par pārceļšanas objektu ir svarīga, jo nepietiekami kvalitatīva un nepietiekama apjoma informācija ir viens no veidiem, kas izraisa neveiksmi. Dolovics uzsver, ka lielākā daļa rīcībpolitikas pārceļšanā iesaistīto aktieru darbojas ar ierobežotu informāciju un aktieri informācijas atlasē vadās no savas uztveres par problēmu.¹⁵ Tādēļ, ja pārceļšanas procesā aktieru starpā pastāv komunikācija un informācijas apmaiņa, ir iespējams skatīt un analizēt pārceļšanas objektu plašākā griezumā.

Rīcībpolitikas pārceļšana neveiksmīga ir tajos gadījumos, ja tiek ignorēti kādi no iepriekš minētajiem pārceļšanas aspektiem. Dolovics uzskata, ka neveiksmīgu rīcībpolitikas pārceļšanu determinē trīs faktori – pārāk maz informācijas par pārceļšanas objektu, nepilnīga pārceļšana vai nepiemērota pārceļšana.¹⁶ Nepietiekams informācijas apjoms par to, kādos apstākļos darbojas attiecīgā programma vai ideja savā mītnes zemē, izraisa neveiksmes un kļūdas šīs programmas vai idejas pārceļšanā, jo nav zināmi darbības apstākļi, bet, nonākot citos apstākļos, programma vienkārši nedarbojas vai arī rada negatīvas sekas. Visbiežāk šo neveiksmes faktoru izraisa tas, ka tiek ignorēta saistība starp pašu

rīcībpolitiku un apstākļiem donorvalstī. Šāda tipa pārceļšanas neveiksmes pamatā ir tas, ka pārceļšanā iesaistītie aktieri ir veikuši tikai virspusēju informācijas izpēti vai arī ir bijis ierobežots laika apjoms.

Nepilnīgas rīcībpolitikas pārceļšanas gadījumā ir pārceļta ideja, bet ne administratīvās struktūras, kas nodrošinātu šīs idejas darbošanos. Var pārceļt gan ideju un administratīvās struktūras, taču institucionālajam ietvaram, kas nav radies valstī attīstības procesā, ir lemta iznīcība vai nīkuļošana. Pastāv arī otra iespēja, ka tiek pārceļtas administratīvās struktūras, bet šīm struktūrām saņēmējvalstī nav skaidra vieta administratīvajā sistēmā – un rodas problēmas ar precīzu veicamo funkciju definēšanu. Latvijā līdzīga situācija veidojās ar tiesībsarga jeb ombuda institūciju 20.–21. gs. mijā. Bija skaidrs, ka Latvijai šāda institūcija ir nepieciešama, taču bija problēmas atrast vietu, kur Latvijas valsts pārvaldes sistēmā tiesībsargs atradīsies.

Visbeidzot, nepiemērota pārceļšana ir saistīta ar valsts politikā, sociālā un ekonomiskā konteksta un pat vērtību ignorēšanu. Piemēram, idejas par pilnīgu maksas medicīnu Latvijā varētu tikt noraidītas, jo tas varētu izraisīt gan politisko, gan sociālo krīzi. Turklāt rīcībpolitikas pārceļšanas neveiksmes cēloņi ir saistīti ar pārceļšanas procesa vadību. Tādēļ, pievēršot uzmanību tam, kā notiek pārceļšanas process, un laikus analizējot procesa un sasniedzamo mērķu saistību, ir iespējams izvairīties no neveiksmes.

Tādēļ jau tajā brīdī, kad valsts izvēlas pārceļšanu kā iespējamo risinājumu problēmām, būtu jāpievērš uzmanība priekšnosacījumiem, kas jāizpilda, lai izvēlētais rīcībpolitikas ieviešana būtu veiksmīga.

L. A. Gans (*Gunn*) tika definējis desmit priekšnosacījumus, kurus var izmantot, lai prognozētu rīcībpolitikas ieviešanas gaitu. Šie priekšnosacījumi ir:

1. Ārējie apstākļi nerada traucējumus ieviešanas aģentu (iestāžu, ekspertu) darbībā.
2. Rīcībpolitikas ieviešanai ir pietiekams laika un resursu apjoms.
3. Ir pieejami kopējie rīcībpolitikas ieviešanai nepieciešamie resursi, kā arī katrā ieviešanas fāzē ir praktiski pieejama visu nepieciešamo resursu kombinācija.

4. Rīcībpolitika ir balsfīta uz atbilstošu cēloņu un seku pieeju.
5. Ir noteikta cēloņu un seku saistība un ir minimizēta šo saistības faktoru ietekme.
6. Pastāv viena ieviešanas organizācija, kuras darbības efektivitāte nav atkarīga no citām. Ja tomēr procesā ir iesaistītas citas organizācijas, tad to skaits un ietekme ir minimāla.
7. Starp rīcībpolitikas ieviešējiem visā ieviešanas procesā pastāv vienošanās par sasniedzamajiem mērķiem un uzdevumiem.
8. Pirms uzdevumu pildīšanas detalizēti un precīzi tiek plānotas darbības, kuras veiks katrs ieviešanā iesaistītais dalībnieks.
9. Starp rīcībpolitikas vai programmas ieviešanā iesaistītajām organizācijām vai personālu ir perfekta komunikācija un darbības koordinācija.
10. Augstākstāvošās amatpersonas vai iestādes var pieprasīt zemākstāvošo pakļaušanos.¹⁷

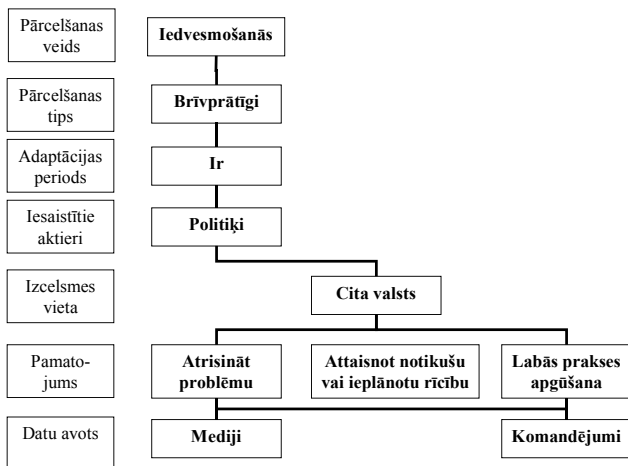
Principā no Gana definētajiem priekšnosacījumiem rīcībpolitikas ieviešanai var secināt, ka saņēmējvalstij ir jābūt izveidotām institūcijām, kas strādās ar pārcelto rīcībpolitiku, ir jābūt personālam un izveidotām procedūrām gan iestāžu iekšienē, gan iestāžu sadarbībā. Tādējādi iestādes, personāls un procedūras, pēc kurām strādā iestādes un personāls, ir tās lietas, kuras būtu ļoti rūpīgi jāizpēta pirms pārcelšanas neatkarīgi no pārcelšanas veida. Septītais ieviešanas priekšnosacījums ir jāskata kontekstā ar otro un trešo. Rīcībpolitikas ieviešēju (t.i., gan politiķu, gan birokrātu) vienošanās par mērķiem un uzdevumiem faktiski ietver arī vienošanos par resursiem. Savukārt nosacījums par rīcībpolitikas balstīšanu uz cēloņu un seku pieeju no rīcībpolitikas pārcelšanas perspektīvas nozīmē, ka pārcelšanai izvēlēta rīcībpolitika vai programma ir atbilstoša problēmai, jo, kā rāda pasaules pieredze, nav jēgas šaut zvirbuļus ar lielgabaliem.

Lai arī rīcībpolitikas pārcelšanas aspekti var savstarpēji kombinēties, tomēr ir saistības starp aspektiem, kas pastāvēs gandrīz vienmēr, un saistības, kuru pastāvēšanas varbūtība ir niecīga. Maz ticams, ka iedvesmošanās notiks piespiedu kārtā vai, ka, kopējot rīcībpolitiku,

vienīgais datu avots būs mediji. Tālāk izklāstītie iespējamās aspektu saistības trīs varianti ir tikai daži, kas apliecina to, ka katra rīcībpoli- tikas pārceļšanas situācija ir unikāla.

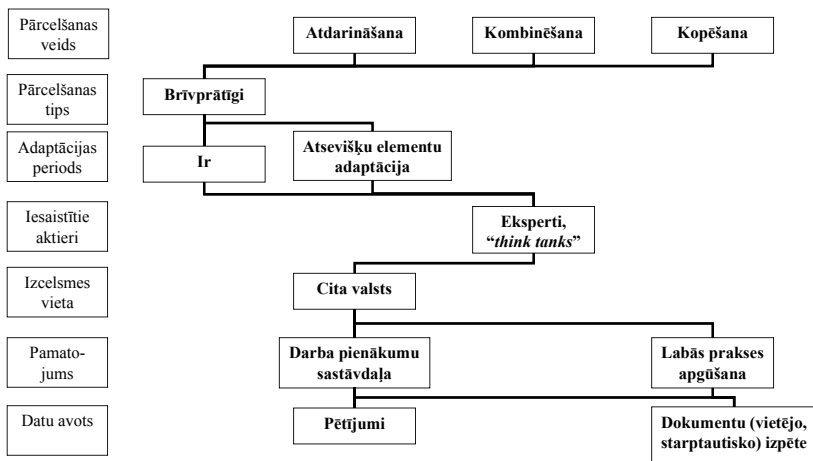
2. zīmējums

IESPĒJAMĀ ASPEKTU SAISTĪBA (1. VARIANTS)

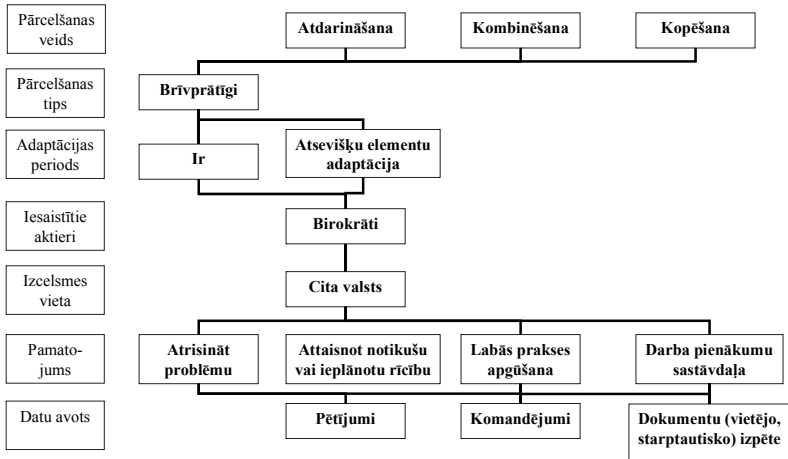

3. zīmējums

IESPĒJAMĀ ASPEKTU SAISTĪBA (2. VARIANTS)

IESPĒJAMĀ ASPEKTU SAISTĪBA (3. VARIANTS)

Rīcībpolitikas pārcelšanas “veiksmes komplekts”

Ņemot vērā gan rīcībpolitikas pārcelšanas aspektus, gan arī priekšnosacījumus rīcībpolitikas ieviešanai, pastāv iespēja nosacīti uzskatīt tādu rīcībpolitikas ieviešanas gaitu un aspektu kombināciju, kur varbūtība, ka rīcībpolitikas pārcelšana necietīs neveiksmi, ir lielāka.

Pirmkārt, izvēloties pārcelšanas veidu, ieteicams izraudzīties iedvesmošanos, atdarināšanu vai kombinēšanu, jo tad pastāv lielāka varbūtība, ka tiks pārdomāts, vai attiecīgā rīcībpolitika der un ir piemērota saņēmējvalstij. Turklāt visi trīs iepriekš minētie pārcelšanas veidi automātiski sevī ietver citas valsts situācijas salīdzināšanu ar situāciju saņēmējvalstī. Līdz ar to jau tiek veikts sākotnējs atbilstības novērtējums.

Otrkārt, pārcelšanai ir jābūt brīvprātīgai. Tas nozīmē, ka saņēmējvalsts ir vairāk vai mazāk izanalizējusi iekšpolitisko situāciju un faktiski pieņēmusi lēmumu, ka, izmantojot citu valstu pieredzi, problēmu var atrisināt visefektīvāk.

Treškārt, noteikti ir jābūt adaptācijas periodam. Adaptācijas perioda neesamība var pakļaut neveiksmei pat ļoti labi veidotu

rīcībpolitiku un programmu tikai tādēļ, ka trūkst laika, lai pielāgotu jauno rīcībpolitiku esošajai administratīvajai praksei.

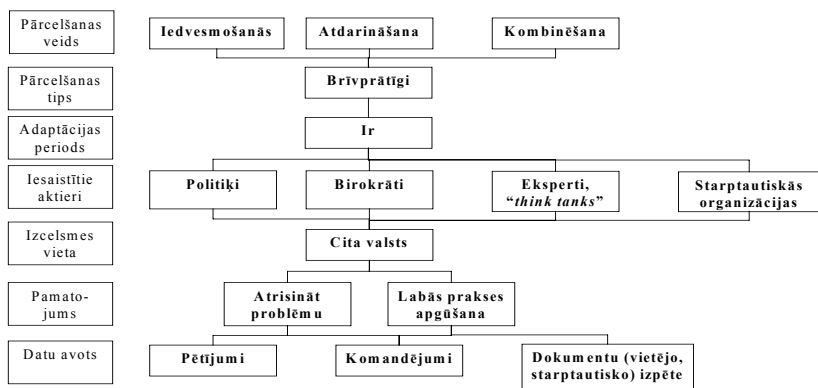
Ceturtkārt, rīcībpolitikas pārceļšanā iesaistītie aktieri nedarbojas katrs atsevišķi un izolēti. Nav būtiski, kurš no aktieriem uzņemas iniciatīvu rīcībpolitikas pārceļšanā, bet ir svarīgi, lai starp tiem būtu komunikācija un panākta vienošanās par mērķiem, kas jāsasniedz, izmantojot rīcībpolitikas pārceļšanu.

Piektkārt, ideālā gadījumā valstij rīcībpolitikas pārceļšana būtu jāizmanto tikai tad, ja ir jāatrisina problēma vai jāapgūst labā prakse, kas nākotnē noderēs vietējās rīcībpolitikas pilnveidošanai. Ja rīcībpolitikas pārceļšana tiks izmantota, lai attaisnotu jau notikušu rīcību jeb *post factum*, būs ierobežots laiks, kas veltīts izpētei, un izpaliks pielāgošanās periods, tas rezultātā radīs rīcībpolitikas pārceļšanas kā instrumenta devalvēšanu. Šādā situācijā pārceļšana būs jau piespiedu instruments, kad kaut kas ir jādara, lai vēlāk vietējās amatpersonas varētu norādīt, ka kāds ieteica valstij nederīgus padomus.

Sestkārt, plānojot un iesaistoties rīcībpolitikas pārceļšanā, aktieriem ir jāgūst pēc iespējas precīzāka un detalizētāka informācija un analīze. Tādēļ vietējo un starptautisko dokumentu izpēte ir nepieciešama, lai gūtu pilnīgu priekšstatu par pārceļšanas objektu.

5. zīmējums

RĪCĪBPOLITIKAS PĀRCEĻŠANAS "VEIKSMES KOMPLEKTS"

Rīcībpolitikas pārceļšanas iespējas un ierobežojumi

Rīcībpolitikas pārceļšana ir instruments, kura lietošanai ir gan pozitīvās, gan negatīvās puses. Pozitīvie aspekti ir vairāki. Pirmkārt, rīcībpolitikas pārceļšana dod iespēju mācīties. Turklāt mācīties var abas puses – saņēmējvalsts un donorvalsts gan laika, gan telpas griezumā.¹⁸ Tas nozīmē, ka var mācīties citas valsts pieredzi šobrīd, bet tikpat labi var ņemt vērā gan pašu, gan arī citu pieredzi pagātnē. Starp citu, tieši mācīšanās aspekts bija pamatā rīcībpolitikas jēdziena attīstībai. Analizējot detalizētāk iespēju mācīties, ir jāmin, ka var mācīties, kāda ir citu valstu rīcībpolitika vai pašu rīcībpolitika pagātnē. Tas nozīmē iegūt informāciju, kā ir risināta viena vai otra problēma. Nākamais etaps mācīšanās procesā ir apstrādāt iegūto informāciju un sintezēt rīcības modeļus, kā vajadzētu vai nevajadzētu rīkoties. Šādā griezumā, piemēram, Latvijas diplomātisko dienestu darbība 1940. gadā un 2004. gadā ir lieliska mācību viela gan pozitīvā, gan negatīvā izpratnē. Pozitīvā izpratnē tā sniedz priekšstatu, ko vajag darīt, bet negatīvā izpratnē – gluži pretēji – ko nevajadzētu darīt līdzīgās situācijās. Tā kā mācās abas puses – saņēmējvalsts un donorvalsts, tad abām ir iespējas, izvērtējot savu līdzšinējo sadarbību, veikt uzlabojumus. Ļoti labi uzlabojumus var redzēt, analizējot dažādas tehniskās palīdzības programmas. Piemēram, kādas Zviedrijas donororganizācijas rīcībā, uzsākot tehniskās palīdzības projektus Baltijā 1989.–1990. gadā, bija ļoti maz informācijas par vietējiem apstākļiem, taču laika gaitā tika uzkrāta gan sadarbības pieredze, gan arī pieredze par reģionu.¹⁹ Jāpiezīmē, ka arī saņēmējvalstīm Baltijā tajā laikā (t.i., 1989.–1990. gadā) bija maz pieredzes darbā ar šādiem projektiem, līdz ar to tas bija abpusējs mācīšanās process.

Otrkārt, jāmin, ka šādai abpusējai mācību stundai pamatā ir abu pušu racionālie mērķi, ko tās vēlas sasniegt.²⁰ Kā norāda I. Sobisa (*Sobis*) un de Vrijs (*de Vries*), ģeogrāfiskais aspekts un kaimiņu attiecības bieži vien bija noteicošais aspekts tam, kura Rietumeiropas valsts sniedza palīdzību konkrētai Centrāleiropas un Austrumeiropas

valstij.²¹ Savukārt Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm palīdzības saņemšana tika saistīta ar iespēju ātrāk pievienoties ES un NATO.

Treškārt, rīcībpolitikas pārcelšana būtu jāuzskata par demokrātisku un savā ziņā universālu instrumentu. Rīcībpolitikas pārcelšana aptver ļoti plašu jautājumu loku. Pārceļšanai var tik pakļautas gan zināšanas par rīcībpolitikas saturu un institucionālo ietvaru, gan arī pati rīcībpolitika, institūcijas, procesi, ideoloģijas un pat attieksme.²² Tādējādi, esot tik plašam pārceļšanai pakļauto jautājumu lokam, katrs saņēmējs var pietiekami precīzi definēt, ko vēlas pārceļt, un ne vienmēr, lai "dabūtu vienu detaļu, ir jāņem viss komplekts".

Runājot par rīcībpolitikas pārceļšanas ierobežojumiem, jāmin, ka katra no iepriekš minētajām iespējām satur noteiktus ierobežojumus. Lai arī pārceļšana var notikt laikā un telpā, tomēr šeit ir loģiskās robežas. Diezin vai 19. gadsimta sākuma valsts pārvaldes institūcijas būs tās, kuras spēs risināt 21. gadsimta problēmas. 200 gadu laikā valsts kā tāda ir būtiski attīstījusies un ir krietni mainījusies izpratne par valsts veicamajiem pienākumiem. Tāpat ir jāšaubās, vai Latīņamerikas valstu pieredze administratīvi teritoriālās reformas veikšanā ir tā, no kuras būtu galvenokārt jāmacās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm. Savdabīgas, interesantas un noderīgas atziņas var gūt arī Latīņamerikas pieredzē, taču diez vai šī pieredze būs noteicošā. Oponējot var apgalvot, ka Lielbritānijas un Francijas valsts pārvaldes struktūras tika importētas uz šo valstu bijušajām kolonijām, taču nav iespējams apgalvot, ka tur importētās sistēmas darbojas tikpat labi kā savās izcelsmes valstīs.

Runājot par telpas un laika dimensiju, rīcībpolitikas pārceļšanā nedrīkst ignorēt sabiedrības vērtības un attieksmi, kā arī vēsturisko pieredzi. Saņēmējvalstij un donoralstij ir jābūt vismaz kopīgai izpratnei par vērtībām, savukārt, lai veidotos kopīga izpratne par vērtībām, valstīm ir jāatrodas kaimiņos vai vismaz pietiekami tuvu. Piemēram, izvēršoties attīstības sadarbībai, Zviedrija vairāk uzņemas atbildību par Baltijas valstīm, bet Vācija – par Čehoslovākiju.²³ Turklāt, raugoties no donora un saņēmēja attiecību aspekta, abām

valstīm ir jābūt vēlmei iesaistīties rīcībpolitikas pārceļšanā un starp abām ir jāvalda tādām diplomātiskajām attiecībām un saskaņai, lai rīcībpolitikas pārceļšana vispār varētu notikt.

Ieteikumi

No rīcībpolitikas pārceļšanas perspektīvas Latvija ir samērā interesants piemērs. Pavisam nesien Latvija bija saņēmējvalsts, bet pēc iestāšanās ES tā ir nokļuvusi arī donora lomā. Līdz ar to no Latvijas pieredzes ir gūstams kas vērtīgs, ko izmantot tām valstīm, kuras ir nolēmušās mācīties no Latvijas pieredzes.

Pirmkārt, donoralsts un saņēmējvalsts attiecības un izpratne ir ļoti būtisks faktors, jo tas atvieglo informācijas iegūšanu par rīcībpolitikas nosacījumiem.

Otrkārt, attīstības sadarbības procesā veidojas situācija, ka noteiktā reģionā savu pieredzi piedāvā gan vairākas donororganizācijas, gan arī vairākas donoralstis, taču ne vienmēr daudzo donoru aktivitātes ir saskaņotas. Saņēmējvalstij ir ļoti grūti atteikties no piedāvātās palīdzības, un tā cenšas apgūt visu piedāvājumu. 90. gadu vidū Latvijā vienlaikus tiek ieviesti PHARE, Pasaules Bankas un SIGMA finansēti projekti, taču gan starp projektu komandām, gan projektus finansējošajām organizācijām komunikācija bija ļoti zemā līmenī, tādēļ projekti pārklājās vai arī bija tādi jautājumi, kuri nebija neviena projekta ietvaros. 1999. gadā uzņēmums *“Berenschot EuroManagement”* veica PHARE finansēta projekta publiskās pārvaldes uzlabošanai pirmās fāzes novērtējumu un ieteica Eiropas Komisijas delegācijai *“kā lielākajai publiskās pārvaldes reformu finansētājai Latvijā uzņemties vadošo lomu un koordinēt PHARE, SIGMA, Pasaules Bankas, Apvienoto Nāciju Attīstības programmas un bilaterālo donoru ieguldījumu”*.²⁴ Tiesa, šis ieteikums tā arī netika ievērots. Tādēļ var ieteikt saņēmējvalstij ņemt vērā šādas situācijas izcelšanās iespējamību un jau laikus domāt par donoru aktivitāšu koordināciju.

Treškārt, rīcībpolitikas pārceļšanas process ir jāvada, jo pārceļšanas veiksmīgumu ietekmē kā pārceļamās rīcībpolitikas saturs, tā pārceļšanas process. Pārceļšanas procesa vadība nozīmē, ka saņēmējvalsts plāno un uzrauga pārceļšanas procesu, lai jau sākuma stadijā nepieļautu kļūdas.

Ceturtkārt, saņēmējvalstij vēl pirms aktīvas iesaistīšanās rīcībpolitikas pārceļšanā ir jāizstrādā sava vīzija par to, kāda tā vēlas būt politiski un ekonomiski. Šāds redzējums par valsts attīstības modeli ir svarīgs, jo pretējā gadījumā, pārceļot dažādas rīcībpolitikas, institūcijas, programmas un idejas, kas nākušas no dažādām valstīm, un nedomājot par daudzo pārceļto objektu savstarpējo savienojamību, var netīšām izveidot nebaudāmu kokteili.

Nobeigums

Rīcībpolitikas pārceļšana ir universāls un plaši izmantots instruments. Nākotnē rīcībpolitikas pārceļšanas izmantošana tikai paliecināsies, jo labās prakses un citu pieredzes apgūšana ir labs veids, kā mācīties no citu kļūdām. Ja rīcībpolitikas pārceļšanu aplūko kā tehnisku procesu, tad pārceļt var gandrīz pilnīgi visu. Ja rīcībpolitikas pārceļšanu analizē no pārceļamo objektu saturiskās perspektīvas, tad pārceļamo objektu loks kļūst mazliet šaurāks, taču vēl arvien saglabājas pietiekami liela izvēle.

Latvijai kļūšana par rīcībpolitikas pārceļšanas donorvalsti ir ne tikai izaicinājums, bet arī atbildīgs uzdevums – gan dalīties savā saņēmējvalsts pieredzē, gan arī, esot donoram, nepieļaut tās kļūdas, kuras pieļāva citas donorvalstis un donororganizācijas Latvijā pirms desmit gadiem.

Rīcībpolitikas pārceļšanu ir ļoti grūti nodalīt no citām rīcībpolitikas veidošanas formām. Un būtībā tas nav arī nepieciešams. Svarīgākais ir tas, ka rīcībpolitikas pārceļšanā iesaistītās puses zina, ka šāds process notiek, un ka puses apzinās pārceļšanas piedāvātās iespējas un ierobežojumus.

Atsauces

- ¹ *Drēziņš A.* Irākieši Ādažos mācās neitralizēt lādiņus // *Latvijas Avīze*. 2006. 10. jūlijs. 4. lpp.
- ² *Dolowitz D. P.* A Policy-maker's Guide to Policy Transfer // *The Political Quarterly*. January 2003. Vol. 74. Issue 1. P. 101.
- ³ *Dolowitz D. P., Marsh D.* Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making // *Governance: An International Journal of Policy and Administration*. January 2000. Vol. 13. No. 1. P. 7.
- ⁴ Piemēram: *Rose R.* What is lesson drawing? // *Journal of Public Policy*. 1991. No. 11. P. 3–30; *Bennett C.* What is policy convergence and what causes it? // *British Journal of Political Science*. 1991. No. 21. P. 215–233.
- ⁵ *Dolowitz D. P., Marsh D.* Who Learns What from Whom: a Review of the Policy Transfer Literature // *Political Studies*. No. 44, P. 343–357.
- ⁶ ESRC. Introduction to the Future Governance Research Programme. 2000. <http://www.hull.ac.uk/futgov> (skatīts 09.08.2006.).
- ⁷ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Latvijas īstenotā attīstības sadarbības politika. www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/?print=on (skatīts 13.07.2006.).
- ⁸ *Verheijen T.* Context and Structure // *Verheijen T. (ed.). Civil Service Systems in Central and Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, 1999. P. 2.
- ⁹ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Latvijas īstenotā attīstības sadarbības politika. www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/?print=on (skatīts 13.07.2006.).
- ¹⁰ *Dolowitz D. P., Marsh D.* Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making. P. 13.
- ¹¹ Turpat, 9.–10. lpp.
- ¹² Turpat, 9.–11. lpp.
- ¹³ Sk.: Latvia-Structural Adjustment Loan. Report No. PIC4181. World Bank, August 16, 1996. Sk. internetā (25.10.2004.) http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1997/09/05/000009265_3971229183655/Rendered/PDF/multi0page.pdf; Latvia-Programmatic Structural Adjustment Loan (PSAL). Report No. PID8581. World Bank, January 7, 2000. Sk. internetā (25.10.2004.) http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/01/20/000094946_00011905350769/Rendered/PDF/multi0page.pdf

- ¹⁴ *Rajevska F.* Social policy in Latvia. Welfare state under double pressure. Project "Poverty, social assistance and social inclusion – Developments in Estonia and Latvia in a comparative perspective". FAFO report No. 498. 2005. P. 30. <http://www.fafo.no/pub/rapp/498/index.htm> (skatīts 09.08.2006.).
- ¹⁵ *Dolowitz D. P., Marsh D.* Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making. P. 14.
- ¹⁶ Turpat. 17. lpp.
- ¹⁷ *Hogwood B. W., Gunn L. A.* Policy Analysis for the Real World. Oxford University Press, 1984. P. 198–206.
- ¹⁸ *James O., Lodge M.* The Limitations of "Policy Transfer" and "Lesson Drawing" for Public Policy Research // Political Studies Review. 2003. Vol. 1. P. 181.
- ¹⁹ *Sobis I., de Vries M.S.* Pawns On A Chessboard. The role of donororganisations during the transition process. Paper for the 14 NISPAcee Annual Conference "Public Administration and Public Policy in Emerging Europe & Eurasia: For Professionalism, Impartiality and Transparency". May, 11–13, 2006, Ljubljana, Slovenia. www.nispa.sk P. 12.
- ²⁰ *James O., Lodge M.* The Limitations of "Policy Transfer" and "Lesson Drawing" for Public Policy Research. P. 181.
- ²¹ *Sobis I., de Vries M.S.* Pawns On A Chessboard. The role of donor organisations during the transition process. www.nispa.sk P. 7.
- ²² *James O., Lodge M.* The Limitations of "Policy Transfer" and "Lesson Drawing" for Public Policy Research. P. 182.
- ²³ *Sobis I., de Vries M.S.* Pawns On A Chessboard. The role of donor organisations during the transition process. www.nispa.sk P. 7.
- ²⁴ *Falcon D.* Public Administration Reform in Latvia. Report on a mid-term evaluation conducted on the PHARE Public Administration Reform Project (98.0471.00). Berenschot EuroManagement, August 1999. P. 21.

IV NODAĻA

Globālo procesu izpratne

VISVALDIS VALTENBERGS

Attīstības izglītības kompetences Latvijā. Kā paaugstināsim savu jūtīgumu?

Emīls Dirkeims ir teicis, ka izglītības transformācijas ir sociālu transformāciju rezultāts. Tā tas ir arī šodien, kad globālie procesi arvien vairāk skar indivīdu un kopienu dzīvi, un rodas nepieciešamība palielināt cilvēces izpratni par tiem. Dziļāka izpratne par cilvēku, kopienu, sabiedrību un pasauli padara cilvēku jūtīgāku atbildīgu lēmumu pieņemšanā. Tā ļauj iedziļināties starptautiskās attīstības prioritātēs un pilnīgāk izprast globālo problēmu cēloņus un sekas.

Latvijas izglītības sistēmas saturā ir integrēta zināšanu, prasmju un vērtību bāze, kas nepieciešama cilvēka dzīvei globalizācijas apstākļos. Pilsoniskās izglītības elementu iekļaušanu mācību programmās 90. gadu vidū noteica Latvijas virzība pretī sociālo institūtu demokratizācijai un vēlme pilnveidot pilsonisko vērtību un ilgtspējīgas attīstības izpratni. Latvijas centieni sasaucās ar kultūras un etniskās dažādības pozitīvu atzišanu arī citās valstīs. To veicināja arī Eiropas Padomes vadlīnijas un ES valstu īstenotā izglītības politika.

Līdz ar Latvijas iesaistīšanos attīstības sadarbības programmās, kas vērstas uz bijušajām padomju bloka valstīm, radusies vajadzība pēc padziļinātām zināšanām par šo valstu politiskajām, ekonomiskajām un tiesību sistēmām. Lai nodrošinātu šo zināšanu ieguvu, augstākajā izglītībā būtu jāveido programmas attīstības izglītības jomā. Šādas programmas varētu veidot, izmantojot universitāšu sadarbību studentu un mācību spēku apmaiņā, kā arī nodrošinot neformālās

attīstības izglītības kompetenču pārnesei no nevalstiskajām organizācijām un ekspertiem, kuriem jau uzkrājusies pieredze darbā attīstības valstīs. Tomēr paši pamati attīstības izglītības kompetencēm būtu jāstiprina jau pamata un vidējās izglītības līmenī. Skolēns jā sagatavo dzīvei sabiedrībā, kur atvērtas robežas, darbaspēka migrācija, kultūru dažādība un dažādas informatīvās telpas ir daļa no ikviena cilvēka ikdienas.¹ Cilvēktiesību un demokrātijas izglītības pamatvērtības būtu jāaplūko vietējo un globālo procesu mijiedarbības kontekstā, neaprobežojoties vienīgi ar eurocentrisku pasaules skatījumu. Skolēni būtu jāiepazīstina gan ar attīstības valstu problēmām, gan sasniegumiem. Jārada piemēri, kā viņi personiski varētu iesaistīties nabadzības mazināšanā pasaulē un ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā.

Galvenie uzdevumi šī raksta ietvaros bija:

- gūt priekšstatu par globālās izglītības un attīstības izglītības tematu klātesamību izglītības saturā un apzināt to integrācijas iespējas izglītības saturā;
- noskaidrot, kāda loma attīstības izglītībai piešķirta Latvijas attīstības sadarbības politikas kontekstā;
- noskaidrot, kādi ir attīstības izglītības organizācijas brīvprātīgo dalībnieku būtiskākie ieguvumi no darba attīstības valstīs.

Rakstā sniegts īss ieskats par attīstības izglītības jēdzienu un apkopotas atziņas no līdzšinējiem pētījumiem, kas ir netieši saistīti ar attīstības izglītību Latvijā. Lai labāk izprastu attīstības izglītībai nepieciešamās kompetences Latvijā, apzinātu attīstības izglītības un ar to saistītu pasākumu ieviešanas iespējas, tika veiktas intervijas ar pieciem ekspertiem. Eksperti tika izvēlēti no dažādām, ar attīstības sadarbību tieši un netieši saistītām darbības jomām. Autoram bija svarīgi iegūt informāciju par neformālajiem attīstības izglītības pasākumiem, tādēļ intervija tika lūgta attīstības izglītības organizācijas vadītājam. Lai iegūtu attīstības projektā iesaistīta dalībnieka perspektīvu, veikta intervija ar brīvprātīgo, kas strādājusi attīstības projektā Namībijā. Nozīmīgu ieskatu par attīstības izglītības lomu augstākajā izglītībā sniedza eksperts, kurš apguvis attīstības stu-

dijas maģistra līmenī Zviedrijas augstskolā un strādājis attīstības projektā Indijā. Lai gūtu ieskatu par attīstības izglītības ieviešanu Latvijas izglītības sistēmā, tika veikta intervija ar UNESCO Latvijas nacionālās komitejas ģenerālsekretāru – izglītības ekspertu, bet intervijā ar bijušo starptautiskās organizācijas līdzekļu piesaistes un komunikāciju vadītāju iegūtas ziņas par pieejām Latvijas sabiedrības informēšanā par attīstības sadarbības un palīdzības jautājumiem.

Kas ir attīstības izglītība?

Formālā termina “attīstības izglītība” vēsture sniedzas 20–25 gadus tālā pagātnē, kad attīstītās valstis aizvien aktīvāk iesaistījās starptautiskās palīdzības sniegšanas un sadarbības projektos.

Kā atzīst izglītības eksperti, attīstības izglītības termins ir grūti formalizējams: “Tas ir vairāk praktisks nekā teorētisks, līdz ar to attīstības izglītībai ir grūti noteikt kvalitātes kritērijus un novērtēt, kas ir laba izglītība un kas nav.”² Tomēr 2004. gadā Attīstības izglītības forums un vairākas nevalstiskās attīstības organizācijas spēja vienoties par attīstības izglītības kopīgu izpratni:

“Attīstības izglītība ir aktīvs mācīšanās process, kas balstās uz solidaritāti, vienlīdzību, iekļaušanu un sadarbību. Labāk izprotot globālu procesu cēloņus un sekas, cilvēks var pāriet no vispārīgas izpratnes par starptautiskajām attīstības prioritātēm pie personiskas līdzdalības un informētas rīcības. Attīstības izglītība veicina visu pasaules pilsoņu piedalīšanos nabadzības samazināšanā pasaulē un cīņā pret atstumtību. Tās mērķis ir palīdzēt ietekmēt ilgtspējīgas ekonomiskās, sociālās, vides un cilvēktiesību politikas.”³

Lielbritānijas Starptautiskās attīstības izglītības institūta izpratnē attīstības izglītības mērķis ir:

“radīt apziņu un izpratni par to, kā globālie procesi ietekmē cilvēku, kopienu un sabiedrību dzīvi un sniedz zināšanas par to, kā katrs indivīds kā aktīvs globālās sabiedrības pilsonis var ietekmēt globālās sabiedrības norises.”⁴

Vadoties no šādas attīstības izglītības izpratnes un uzstādījumiem, var teikt, ka attīstības izglītībai ir šādi uzdevumi:

- likt cilvēkiem apzināties saistību starp viņu personisko dzīvi un citu cilvēku dzīvi visā pasaulē;
- palielināt izpratni par ekonomiskajiem, sociālajiem, politiskajiem un vides faktoriem, kas ietekmē cilvēku dzīvi pasaulē;
- attīstīt prasmes, attieksmes, vērtības, kas veicina sadarbību cilvēku starpā, lai, kopīgi strādājot, spētu panākt plaša mēroga izmaiņas;
- veicināt taisnīgāku un ilgtspējīgāku varas un resursi pārdali pasaulē.⁵

No šiem uzstādījumiem izriet, ka cilvēkam jāamācās pasauli ne tikai izziņāt, bet arī izmainīt. Tātad attīstības izglītībā liela nozīme ir piešķirta līdzdalības prasmju apguvei un izkopšanai: *“Attīstības izglītības ietvaros jāattīsta cilvēku prasmes, attieksmes, vērtības, kas veicina sadarbību viņu starpā, lai tie, kopīgi strādājot, spētu panākt plaša mēroga izmaiņas.”*⁶ Attīstības izglītības uzdevums ir arī sekmēt vietējo, reģionālo un globālo procesu izziņu, uzsverot katra indivīda kā globāla pilsoņa lomu un parādot mikro un makro procesu savstarpējo saistību.

Attīstības izglītības saturā var saskatīt četrus tematiskos lokus. Tie ietver: ētikas jautājumus, dažādības apzināšanos, ilgtspējīgas attīstības jautājumus, kā arī vietējo un globālo procesu savstarpējās mijiedarbības izziņu. Pastāv pieņēmums, ka attīstības izglītības ietvaros izziņātie jautājumi un apgūtās prasmes veicinās individuālās atbildības paaugstināšanos, bet daudzu cilvēku individuālās atbildības apziņas pieaugums kļūs par nosacījumu globālās atbildības pieaugumam visā pasaulē.

ATTĪSTĪBAS IZGLĪTĪBAS SATURS⁷

Temati	Vispārējās prasmes	Vērtības
Ētikas jautājumi/problēmas Dažādība Ilgtspējīga attīstība Saikne starp vietējiem un globālās attīstības jautājumiem	Kritiska izziņa, analīze un refleksija Aktīva mācīšanās un zināšanu praktiska izmantošana	Globālās atbildības veicināšana

Šodien vairākumā valstu attīstības izglītības komponenti jau ir iekļauti mācību programmu standartos. Daudzās valstīs ir īpaši izveidotas attīstības izglītības programmas un atbalsta mehānismi attīstības izglītības aktivitāšu īstenošanai neformālajā izglītībā. Tā kā jaunajās ES dalībvalstīs jau sekmīgi darbojas pilsoniskās izglītības programmas, pastāv uzskats, ka attīstības izglītības piedāvājumu būtu lietderīgi veidot uz jau esošo programmu bāzes, bet globālā skatījuma ienešanai izmantot attīstības izglītības organizāciju, attīstības praktiķu un akadēmiskā sektora pieredzi.

Lai spriestu par attīstības izglītības elementu klātesamību mācību stundā, pedagogam pietiek atbildēt uz dažiem kontroljautājumiem:

- Cik lielā mērā jūsu mācību kurss iezīmē saistību starp konkrētajiem tematiem, jūsu studentu dzīves situācijām un globāliem jautājumiem?
- Cik lielā mērā jūs akcentējat pasniegtā temata aktualitāti pasaules kontekstā?
- Cik daudz vietas jūs savā kursā atvēlat piemēriem no Rietumu industrializētajām valstīm?
- Cik daudz vietas jūs savā kursā atvēlat piemēriem no attīstības valstīm?

- Vai jūs lietojat uzskates materiālus (attēlus, diagrammas), lai attēlotu citas valsts iedzīvotājus un kultūru?
- Vai jūsu kursa saturā ir temati, kas tieši vai netieši saistīti ar ANO Tūkstošgades mērķiem?
- Kas jūsu izveidotā mācību vidē izglītojamajiem signalizē par attīstības jautājumiem pasaulē?
- Kā jūs ievijāt globālo kontekstu savā kursa aprakstā?
- Vai jūsu mācību iestādē mācās studenti no attīstības valstīm? Cik daudz?

Tālāk sniegti daži piemēri, kā izglītojamajam palīdzēt apzināties saistību starp vietējām un globāla mēroga norisēm.

APZINĪES SAISTĪBU "VIETĒJAIS – GLOBĀLAIS"⁸

Daži piemēri, kā palīdzēt apzināties saistību starp vietējām un globāla mēroga norisēm:

- aplūkojot izejmateriālu ceļu no ieguves avotiem līdz gatavai precei veikala plauktā;
- aplūkojot, kā ārvalstu kompānijas un to ražojumi konkurē ar pašmāju ražojumiem;
- aplūkojot, kurām kompānijām pieder pašmāju uzņēmumi, masu saziņas līdzekļi;
- diskutējot par aktuālajām vides problēmām, kuru cēlonis ir cilvēka individuāla un kolektīva darbība/bezdarbība, piemēram, skābie lieti, bioloģiskās daudzveidības mazināšanās, klimata izmaiņas, oglekļa dioksīdu emisija utt.;
- aplūkojot atšķirības ūdens, pārtikas, zemes un citu dabas resursu pieejamībā Latvijā un citās pasaules valstīs;
- iegūstot zināšanas par Latvijā dzīvojošajām minoritātēm;
- efektīvi izmantojot interneta resursus, lai sameklētu vajadzīgo informāciju.

2001.–2006. gadā liela daļa no attīstības izglītības pamatjautājumiem un metodēm vismaz dokumentālā līmenī parādās arī Latvijas skolu mācību programmās. Arī mācību metodikas pilnveidošanā sešu gadu laikā ir sperts milzīgs solis uz priekšu. Pamatizglītībai ir izveidots jauns mācību standarts, bet jauns un laikmetam atbilstošs vidējās izglītības standarts patlaban vēl tiek gatavots. UNESCO Latvijas nacionālās komitejas (LNK) ģenerālsēkretārs Rolands Ozols uzskata, ka būtu nepieciešams paplašināt izpratni par dažām attīstības tēmām vidusskolas līmenī. Pašlaik vidējā izglītībā valda diezgan šaura izpratne par ilgtspējīgas attīstības jēdzienu, jo tas tiek reducēts galvenokārt līdz vides izglītībai. Līdz ar to viss ilgtspējīgas attīstības jautājumu kopums mācību procesā netiek pilnībā aptverts. Savukārt pamatizglītībā ilgtspējīgas attīstības jautājumi ir veiksmīgi integrēti dabaszinību priekšmetos. Mazāk šie jautājumi tiek apskatīti humanitārajos un sociālā cikla mācību priekšmetos.⁹

ANO PIEDĀVĀJUMS SKOLĀM

UNICEF draugu klubs

ANO Bērnu fonda (UNICEF) draugu kluba mērķis ir informēt sabiedrību par bērnu tiesībām un pienākumiem, iespējām iesaistīties bērnu tiesību aizsardzības sistēmas darbā, pilnveidot savas zināšanas attiecīgajā jomā un veicināt izpratni par cilvēktiesību jautājumiem kopumā. Pašlaik draugu klubā iesaistījušās 17 skolas.

UNICEF LNK sniedz dažāda veida informāciju un informatīvus materiālus par bērnu tiesībām un bērnu interešu aizstāvību, nodrošina apmācības un pieredzes apmaiņas tikšanās draugu kluba pārstāvjiem – gan skolēniem, gan viņu skolotājiem – mācību gada laikā reizi divos mēnešos. Šo tikšanās reižu laikā UNICEF LNK draugu kluba pārstāvji dalās pieredzē, informē par notiekošajām aktivitātēm, kā arī ieklausās pieaicinātajos ekspertos, kas sniedz konsultācijas un informāciju par dažādiem jautājumiem, kas ir aktuāli draugu kluba biedriem. Katru gadu UNICEF LNK draugu klubs aktīvi piedalās UNICEF rīkotajā atklātņu tirdzniecības kampaņā, tā sniedzot savu ieguldījumu un atbalstu bērnu tiesību nodrošināšanai.

UNESCO Asociēto skolu projekts

UNESCO LNK Asociēto skolu projekta (ASP) mērķis ir veicināt skolu jaunatnes līdzdalību miera, tolerances un demokrātijas procesu attīstībā Latvijā un pasaulē. Latvijā uzsvars tiek likts uz multikulturālu pilsonisku izglītību un sadarbību starp Baltijas jūras reģiona valstīm.

ASP ietvaros skolām tiek piedāvātas trīs programmas: izglītība ilgtspējīgai attīstībai, pasaules kultūras materiālais un nemateriālais mantojums. Skolas var pieteikties uz kādu no šīm programmām un izstrādāt vai arī īstenot pilotprojektu, kurā meklē mūsdienīgus veidus, kā skolas darbā un mācību programmās izcelt kādu no programmu tēmām. Šajā procesā UNESCO LNK nodrošina skolotāju tālākizglītību gan saturiski, gan metodiski.

Avoti: UNICEF Latvija. www.unicef.lv, aplūkots 23.08.2006.; Asociēto skolu projekts. <http://www.unesco.lv/lat/index/programmes/asp.html>, aplūkots 22.08.2006.

Attīstības izglītība politiskajā dienas kārtībā

2001. gada novembrī ES valstu ministri pieņēma Padomes rezolūciju "Par attīstības izglītību un informētības veicināšanu par attīstības sadarbību Eiropā". Rezolūcijā Padome aicināja Eiropas Komisiju un dalībvalstis saglabāt atbalstu attīstības izglītības jomā skolās, augstskolās, pieaugušo izglītībā, audiovizuālajos medijos, presē un jauniešu organizācijās. Pēc gada Māstrihtā valdību pārstāvji, parlamentārieši, pašvaldību un pilsonisko organizāciju pārstāvji pieņēma deklarāciju, kurā vienojās par attīstības izglītības aktivitāšu veicināšanu, aicinot veidot (stiprināt) nacionālos plānus attīstības izglītībā, piešķirt vairāk finansējuma attīstības izglītības aktivitātēm un integrēt globālo izglītību visos izglītības sistēmas līmeņos.¹⁰ 2003. gada oktobrī t.s. Palermo procesa laikā nevalstiskās organizācijas un valdību pārstāvji vienojās par "integrētu pieeju attīstībai", saistot attīstības sadarbības

un attīstības izglītības aktivitātes un izveidojot budžeta pozīciju, kas domāta NVO informētības un izglītošanas aktivitāšu līdzfinansēšanai attīstības sadarbības jomā. 2005. gada maijā Briselē notika attīstības izglītībai veltīta konference "Informētības veicināšana un attīstības izglītība Ziemeļu–Dienvidu solidaritātei", kurā dalībnieki vienojās par attīstības izglītības pozīciju nostiprināšanu ES attīstības politikā, kā arī rekomendēja piešķirt attīstības izglītībai vismaz 3% no valstu oficiālās attīstības palīdzības (ODA) apjoma. Konferenču gaitā tika pausts atbalsts attīstības izglītības dziļākai integrācijai visu līmeņu izglītībā, kā arī diskutēts par izglītības un informētības pasākumu efektivitātes vērtēšanu. Vairākums dalībnieku piekrita, ka attīstības izglītība būtu jāvērtē ne tikai no attīstības diskursa viedokļa, bet arī no izglītības teorijas un prakses viedokļa. Īpaša uzmanība tika veltīta arī masu saziņas līdzekļu lomai attīstības tematu objektīvākā atspoguļošanā.¹¹

Kopš 60. gadu beigām ES dalībvalstīs attīstības izglītības jomā aktīvi darbojas nevalstiskās organizācijas, arodorganizācijas, baznīcas, migrantu diasporas un cilvēktiesību organizācijas. Lai stiprinātu NVO attīstības izglītībā, tika izveidots GENE (*Global Education Network in Europe*) tīkls un darbojas DEEEP (*Development Education Exchange in Europe*) projekts.¹² Šajā projektā attīstības organizācijas apmainās ar pieredzi, metodoloģiju un meklē partnerus kopīgiem projektiem. 2004. gadā Eiropas Padomes Ziemeļu–Dienvidu centrs ar Nīderlandes Ārlietu ministrijas atbalstu uzsāka programmu attīstības izglītības kvalitātes veicināšanai Čehijā, Ungārijā, Polijā un Slovākijā.

Tā kā jaunajām ES dalībvalstīm nav koloniālas pieredzes un tajās nedzīvo daudz bēgļu un imigrantu no attīstības valstīm, attīstības valstu problēmas bieži vien nenonāk sabiedrības dienas kārtībā un pasākumi nabadzības samazināšanai liekas daudz vajadzīgāki pašu mājās. No jaunajām ES dalībvalstīm plašākas aktivitātes attīstības izglītības jomā 2002. gadā uzsāka Čehija un 2005. gadā arī Polija. Čehijā, sadarbojoties Attīstības centram un Starptautisko attiecību institūtam, notika sabiedrības informēšanas kampaņa. Kampaņas mērķa grupas

bija žurnālisti, politiķi un jaunatne. Polijas kampaņa tika veidota ap ANO Tūkstošgades attīstības mērķiem, lai pievērstu sabiedrības uzmanību cilvēku dzīvei attīstības valstīs. Par vadošajiem moto šajā kampaņā kļuva divi pamišus lietoti apgalvojumi: “Polija ir paradīze 1,2 miljardiem nabadzīgāko pasaules iedzīvotāju” un “Polija ir bagātu cilvēku valsts 1,2 miljardiem pasaules nabadzīgāko cilvēku”.

Pagaidām par abu kampaņu efektivitāti vēl pārāgri spriest, tomēr pēdējā laikā attīstības izglītības speciālistu prātus aizvien vairāk nodarbina doma, kā palielināt attīstības izglītības kvalitāti un tās konstruktīvu sasaisti ar attīstības sadarbības politiku. Šis pārdomas sasaucas ar 2003. gada Parīzes deklarācijas “Par palīdzības efektivitāti” aicinājumu veidot uz rezultātiem orientētas palīdzības sniegšanas sistēmas,¹³ kā arī ar ES Attīstības un humanitārās palīdzības lietu komisāra Luisa Mišela (*Lois Michel*) atzinumu, ka “Eiropas nodokļu maksātājiem būtu jāzina, kur paliek viņu nauda, un kā mēs palīdzam apkarot nabadzību, infekcijas slimības, stiprināt labu pārvaldību, demokrātiju un pamattiesības”.¹⁴ Saskaņā ar šo izpratni attīstības izglītības mērķis būtu palielināt attīstības sadarbības pasākumu redzamību un nodrošināt šo pasākumu efektīvāku plānošanu un ieviešanu. Tomēr vai attīstības izglītība šajā gadījumā nekļūs par ruporu politiķu starptautiskās attīstības redzējumam?

Ko varam spriest no līdzšinējiem pētījumiem?

Attīstības izglītības jomā veiktu salīdzinošu pētījumu rezultātu pagaidām ir visai maz. Plašāks salīdzinošs pētījums tika veikts 2004. gada nogalē, kad Eiropas Komisijas 62.2 veiktajā aptaujā tika novērtētas ES valstu iedzīvotāju zināšanas par ANO Tūkstošgades attīstības mērķiem (*Millenium Development Goals – MDG*).¹⁵ Aptauja parādīja, ka iedzīvotāju zināšanas par ANO Tūkstošgades attīstības mērķiem Eiropā ir visai atšķirīgas: Zviedrijā par šiem mērķiem bija dzirdējuši 27% iedzīvotāju, bet Francijā tikai 4%. Plašākas zināšanas par ANO

Tūkstošgades mērķiem ir to valstu iedzīvotājiem, kuru valdības un nevalstiskās organizācijas ir aktīvāk iesaistījušās sabiedrības informēšanā par attīstības sadarbību. Kā vissvarīgākās prioritātes attīstībai minētas: bruņotu konfliktu un karu samazināšana (65%), mācību un tehniskās ekspertīzes nodrošināšana (49%), kā arī palīdzības palielināšana tām valstīm, kas ir apņēmušās samazināt nabadzību (41%). Latvija šajā aptaujā izceļas ar to, ka tajā ir vismazāk tādu iedzīvotāju, kas uzskata, ka valsts sniegtā palīdzība uzlabo nabadzīgo iedzīvotāju dzīvi attīstības valstīs (19%).¹⁶ Latvijas iedzīvotāju attieksme pret attīstības palīdzību pētīta arī divās LR Ārlietu ministrijas pasūtītās aptaujās.¹⁷ 2005. gada decembrī SKDS veiktās aptaujas rezultāti liecina, ka vairākums (84%) Latvijas iedzīvotāju piekrīt, ka bagātām valstīm ir jāsniedz palīdzība trūcīgākām un mazāk attīstītām valstīm, taču uz pusi mazāk respondentu (43%) atbalsta viedokli, ka Latvijai ir jāpiedalās šāda veida palīdzības sniegšanā. Salīdzinot divu gadu aptaujas rezultātus, var pamanīt, ka sabiedrības attieksme pret palīdzības sniegšanu kļuvusi nedaudz labvēlīgāka. Tomēr aptaujātie joprojām diezgan atturīgi vērtē iespēju personiski iesaistīties palīdzības sniegšanā – 2005. gadā aptuveni puse (49%) respondentu atbildēja, ka paši personiski nebūtu gatavi ziedot naudu, lai palīdzētu trūcīgākām un mazāk attīstītām valstīm. Tomēr 37% norādīja, ka būtu ar mieru ziedot naudu šādam mērķim. Galvenie argumenti par to, ka Latvijai būtu jāsniedz palīdzība, ir, ka tas ir “*cilvēcīgi*” un “*arī Latvijai var kādreiz ievajadzēties palīdzību*”. Respondenti uzsver arī to, ka “*arī Latvijai savulaik tika palīdzēts*”. Galvenais arguments pret to, ka Latvijai būtu jāsniedz palīdzība, ir tas, ka “*Latvija pati ir nabadzīga valsts*” un “*tai vispirms jānodrošina savas valsts iedzīvotāji*”.

No starptautiskajiem salīdzinošajiem izglītības pētījumiem jāmin Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas ikgadējie skolēnu zināšanu novērtējumi (*Programme for International Student Assessment – PISA*), kā arī *Eurydice* ziņojums par pilsonisko izglītību Eiropā, tajā skaitā arī Latvijā.¹⁸ Tomēr no šiem pētījumiem grūti izdarīt viennozīmīgus secinājumus par to, kādas ir Latvijas skolēnu zināšanas par attīstības izglītības tēmām. Šeit noderīgu informāciju

sniedz pētījumi, kas veikti Latvijā pilsoniskās un starpkultūru izglītības jomā. Šajos pētījumos apskatītie jautājumi ir saistīti ar mācību metodiku, skolēnu mācību sasniegumu monitoringu, pasākumiem, kas nodrošina pieejamību pamatplūsmas izglītībai majoritātes valodā minoritāšu skolēniem, pasākumiem, kas nodrošinātu visu skolēnu vecāku iespējas saņemt informāciju par izglītības programmām, bērnu tiesībām un pienākumiem, kā arī ar izglītības saturu (piemēram, mācību grāmatas).

Viens no šādiem pētījumiem ir Marinas Krupņikovas (2004) veiktā analīze par daudzveidības izpausmēm Latvijas mācību grāmatās. Šajā Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra pētījumā autore analizē etnisko pārstāvēniecību grāmatu tekstos 1.–9. klašu mācību grāmatās, kas izdotas Latvijā gan latviešu, gan krievu valodā. Daži teksti analizēti arī ar diskursa analīzes metodēm, lai parādītu, kā šajās mācību grāmatās traktēti sabiedrības integrācijas jautājumi un raksturotas neeiropiešu kultūras. Autore secina, ka gan latviešu, gan krievu mācību grāmatu veidotās “realitātes” “rada monokultūras informācijas telpu”. T.s. trešās pasaules valstis (Āfrikā, Āzijā un Latīņamerikā) ir atainotas no rietumnieku viedokļa, etnocentriskā un augstprātīgā skatījumā. Maza uzmanība pievērsta to vēsturei, sasniegumiem kultūrā, zinātnē utt.¹⁹ Raksturojot nekristīgās reliģijas, tiek izklāstīti šo reliģiju sekotāju “neparastie paradumi”, nevis reliģiju pamatprincipi.²⁰ Islāma aprakstā vairāk vietas veltīts ticības fundamentālistiskajiem aspektiem bez līdzsvarojošajiem piemēriem no šīs reliģijas vēstures un tās nozīmes pasaulē. Migrācijas jautājumi mācību grāmatās tiek aplūkoti vairāk no negatīvā skatpunkta, nemaz neizklāstot pozitīvos ieguvumus (demogrāfiskās situācijas kompensācija, prasmju un zināšanu papildināšana, kultūras daudzveidība), bet migranti tiek atspoguļoti kā “labākas dzīves meklētāji”.²¹ Autore secina, ka citu rasu pārstāvji parasti atspoguļoti “primitīvā un arhaiskā vidē”, bet eiropieši parādīti galvenokārt “modernā un progresīvā vidē”.²² Var novērot arī, ka mācību grāmatās ir ļoti maz Latvijas mazākumtautību stereotipu, bet lielākā daļa stereotipu attiecināma uz citu nāciju aprakstu.²³ Pētījuma autori iesaka turpmāk izvairīties

no etnocentriska viedokļa un augstprātīgas attieksmes pret valstīm ārpus Eiropas, kā arī sniegt citu kultūru, reliģiju un tradīciju objektīvāku raksturojumu. To var panākt, izvairoties no “neparastiem, “eksotiskiem” sekundāriem faktiem vispārinājumu vietā”.²⁴

Sabiedrības izpratni par politiku, valsti, nāciju un globāliem procesiem ietekmē arī universitāšu pasniedzēji un pētnieki, galvenokārt sociālo un humanitāro zinātņu pārstāvji, tāpēc ir svarīgi redzēt, kādus diskursus izplata un reproducē šo disciplīnu pārstāvji savos tekstos un runās. Marija Golubeva (2005) ir veikusi Latvijas sociālo un humanitāro zinātņu pārstāvju rakstu diskursu analīzi, kurā centusies noteikt nacionālisma / etātisma, kā arī profesionalizācijas / internacionalizācijas un komercializācijas / internacionalizācijas diskursu klātesamību augstskolu mācību spēku rakstītajos tekstos. Tekstu analīzei izmantotas T.van Dijka (*van Dijk*) un R.Vodaka (*Wodak*) (1999) izstrādātās diskursu analīzes metodes, kas palīdz identificēt minētos diskursus, izmantojot iepriekšēju pieņemumu, attaisnojumu, diskursīvās identitātes konstrukcijas un rasistiskā diskursa elementus. M. Golubeva secina, ka humanitāro zinātņu fakultāšu mācību spēku rakstītajos tekstos ir vairāk izteikti nacionālisma / etātisma diskursi, bet mazāk sastopami profesionalizācijas / internacionalizācijas diskursi, kas liek domāt, ka humanitāro zinātņu pārstāvji savos rakstos un izteikumos redz starptautisko ietekmi un brīvo tirgu kā draudu savu disciplīnu sociālajai un kultūras misijai un dažkārt pārmet valstij un politiķiem, ka tie nerada jaunu ideoloģisku ietvaru “nacionālās identitātes” un “tradicionālo vērtību” saglabāšanai.²⁵ Gluži pretējas tendences vērojamas Sociālo zinātņu fakultātes mācību spēku tekstos. Autore uzskata, ka šo tendenci nosaka Sociālo zinātņu fakultātes nodaļu mācību spēku aktīvāka iesaistīšanās starptautisko organizāciju finansētos starpdisciplināros pētījumu projektos (piemēram, darbs pie ANO Attīstības programmas pārskatiem par tautas attīstību), kā arī strukturālas pārmaiņas un inovācijas fakultātes organizācijā, kamēr humanitāro zinātņu pētniecības nozarē pieejamais valsts finansējums uzliek par pienākumu ieturēt zināmas ideoloģiskās nostādnes.²⁶

Abi minētie pētījumi atklāj saskares punktus starptautiskajiem un nacionālajiem diskursiem Latvijas izglītībā. Atvērtībai, dažādības atzišanai pretī nostājusies tieksme “pēc vienotas latviskas izglītības”. Liesma Ose recenzijā par M. Golubevas veikto pētījumu atzīst, ka padomju gados marginalizētā latviešu valoda un kultūra mēģina nostiprināt savas pozīcijas izglītības politikas līmenī t.s. “slēptajā mācību programmā (*hidden curriculum*), akcentējot ideju: pareizs = latvisks”.²⁷

Lai arī Latvijas izglītības sistēmā ir izteikti attīstības izglītības elementi, dažkārt globālie procesi tiek aplūkoti vienīgi Latvijas robežu ietvaros, aizmirstot plašākas kopsakarības. *“Latvija ir tikai viens mazs punktiņš uz kartes. Var, protams, priecāties, ka Latvijā ir tīrs gaiss, taču nepamanīts paliek fakts, ka smagā ražošana pārvietojas uz attīstības valstīm. Būtu arī jauki, ja cilvēki saprastu, ka Eiropas subsīdijas Latvijas zemniekiem nav tik brīnišķīga lieta, jo tās neveicina lauksaimniecības produkcijas iepirkšanu no Dienvidiem, kur tās ražošanas izmaksas būtu krietni vien zemākas [...] Mēs esam kā objekti gleznā, taču mēs nevaram redzēt visu gleznu kopumā. Lai to redzētu, ir jāizkāpj no tās, un, kad tas ir izdarīts, daži cilvēki mums var pavaicāt – kur ir Eiropa, nevis kur ir Latvija. Tā ir fokusa un perspektīvas maiņa,”* pētījumos secināto netieši apstiprina GLEN Latvija vadītāja Anda Vaiče.²⁸

Neformālās izglītības ieguvums – neatsverama pieredze un paaugstināts jūtīgums

Pirms veikt praktiskus pasākumus attīstības valstīs, nepieciešams pilnīgāk apzināt šo pasākuma īstermiņa un ilgtermiņa ietekmi uz vietējo kopienu. Te ar attīstības teoriju vispārēju pārzināšanu var izrādīties par maz. Dažādas informatīvās un sociālās telpas liek apgūt arī starpkultūru komunikācijas iemaņas, kuras tiek liktas lietā saskarē ar dažādu rasu, kultūru un etnosu pārstāvjiem. Attīstības projektu plānošana un realizēšana prasa paaugstinātu jūtību pret

vietējo kopienu sociālajām un kultūras īpatnībām. Šī jūtība var izveidoties tikai reālas projekta plānošanas un realizācijas gaitā. To uzskatāmi parāda GLEN Latvija projekta dalībnieces I. Salenieces piedzīvotais Namībijā. 2005. gada vasarā viņa pavadīja trīs mēnešus Namībijas pilsētīnā Oučo, palīdzot sociāli atstumtās bušmeņu cilts jauniešiem plānot un realizēt ienākumu gūšanas projektus. Tā kā cilts locekļi ir mednieki un klejotāji, viņi pārvietojas saskaņā ar sezonālajām izmaiņām un dzīvnieku migrāciju un laika gaitā nav uzkrājuši ievērojamus ekonomiskos resursus. Arī sava īpatnējā izskata dēļ cilts locekļi ir pakļauti aizspriedumiem un diskriminācijai gan no baltajiem, gan melnādainajiem iedzīvotājiem. I. Saleniece atzīst, ka pirmais solis bija cilvēku izglītības līmeņa un motivācijas celšana. Tādēļ pusi no savas prakses viņa kopā ar kolēģi izmantoja, strādājot ar katru cilvēku individuāli, apzinot katra spējas un talantus. Viņas mācīja jauniešus veidot projekta tāmi, strādāt ar datoru, palīdzēja uzlabot viņu valodas zināšanas.²⁹ GLEN projekta dalībniece atzīst, ka konkrētajā gadījumā efektīvāks izrādījās individuālais darbs, nevis darbs grupā.³⁰ Vietējie iedzīvotāji bija vairāk orientēti katrs uz savu primāro vajadzību apmierināšanu, līdz ar to plāni par kopīgajām uzņēmējdarbības idejām nerealizējās. Projekta dalībniece min šādu piemēru: vietējie iedzīvotāji bija nolēmuši deļot tautas deļas vietējā suvenīru veikala priekšā, lai palielinātu savus ienākumus. *“Pasākums izdeļās, iedzīvotāji nopelnīja naudu, taču nespēja vienoties, kā šo naudu sadalīt. Līdz ar to projekts bija jāpārtrauc, jo konflikts par naudas dalīšanu varētu novest pie kopienas šķelšanās un degradēt komunikāciju kopienas locekļu vidū,”* stāsta projekta dalībniece.³¹ Plānojot projektus attīstības valstīs, ik reizi nākas sastapties ar iepriekš neprognozētiem apstākļiem. Projekta dalībnieces pieredze parāda, ka galvenais neformālās attīstības izglītības uzdevums ir nevis ieviest projektus, bet gan iegūt zināšanas par to, ko reāli nozīmē šādu projektu ieviešana noteiktā kopienā vietējo sociālo, ekonomisko un kultūras reāliju kontekstā.

Neformālās attīstības izglītības pasākumi ir lieliska iespēja cilvēkam papildināt savas teorētiskās zināšanas ekonomiskās attīstības

un ilgtspējīgas attīstības jomā. GLEN projektu dalībnieki nereti apvieno savu darbu attīstības projektos ar pētījumu veikšanu. GLEN dalībnieki veikuši projektus sieviešu uzņēmējdarbības veicināšanas, muzeju pedagogijas un cunami izglītības jomās. GLEN Latvija organizācijas vadītāja norāda, ka projektu dalībnieki iepazīst sevi negaidītos apstākļos, mācās izdzīvot ar ierobežotu lietu daudzumu, pārvērtē lietu svarīgumu, iemācās, kad paļauties un kad nepaļauties uz citiem. I. Valaine uzskata, ka, piedaloties attīstības projektos, brīvprātīgie apgūst starpkultūru komunikācijas prasmes – nepārzinot vietējās paražas, viņi tomēr prot *“izkulties no situācijas un neaizvainot citus cilvēkus ar saviem aizspriedumiem un pieņēmumiem”*.³² Šādas situācijas var gadīties ik uz soļa, tādēļ zināšanas par kultūras īpatnībām ir ļoti svarīgas. Tā, piemēram, sveicienu, apskaujoties ar tuvu draugu, citur var tulkot kā seksuālās uzmākšanās aktu.

A. Vaiče atzīmē, ka attīstības projektu dalībnieki paplašina savu līdzšinējo pieredzi: *“Cilvēks, kas strādājis sabiedriskajās attiecībās, iemācās labi filmēt, veidot sižetus, uzturēt blogu, ievietot tajā audiomateriālus.”*³³ Dzīvojot jaunā vidē, cilvēks iemācās labāk saskatīt ekonomiskās un sociālās reālijas tepat Latvijā. GLEN projekta dalībniiece I. Valaine, kas Indijā veica pētījumu par bērnu nodarbinātību, atzina, ka tikai pēc Indijā gūtās pieredzes viņa tagad arī Rīgas ielās spēj pamanīt ielu bērnus.³⁴ Viens no attīstības izglītības mērķiem ir indivīdu sociālās atbildības palielināšanās. Šādu viedokli apstiprināja visi aptaujātie eksperti.

Cilvēki, kas atgriežas no attīstības valstīm, var kļūt par nozīmīgu līdzdalības resursu valsts attīstības sadarbības politikas veidošanā. Pagaidām GLEN Latvija sevi nav pozicionējusi kā organizācija, kuras mērķis būtu ietekmēt valsts attīstības sadarbības politiku, lai arī organizācijas sadarbība ar Gruziju saskan ar Latvijas attīstības sadarbības politikas prioritātēm. Attīstības izglītības organizācijām ir būtiska loma, lai veicinātu sabiedrisko atbalstu attīstības sadarbībai, tomēr vienlaikus aktuāls ir jautājums par to, vai nevalstiskās organizācijas atbalsta tādu attīstības politiku, kāda tā ir jaunajās ES dalībvalstīs. Kā piemēru A. Vaiče min gadījumu, kad attīstības sadarbības politikas

budžetos ir iekļauti arī līdzekļi militārās sadarbības projektiem. Pret šādu pieeju iebilstu vairums attīstības organizāciju.³⁵ Jāatzīmē, ka attīstības sadarbība neietver ne komerciālās, ne militārās aktivitātes. Tomēr tā uzskaita, piemēram, karavīru patērēto laiku un tērētos valsts / pašvaldību līdzekļus nemilitāriem mērķiem, piemēram, atjaunojot karā sagrautās skolas. Tātad attīstības sadarbības aktivitāšu mērķim ir jābūt civilam.

Komentējot iedzīvotāju neticību, ka Latvijas piedalīšanās palīdzības sniegšanā var būt nozīmīga, R. Ozols uzsver, ka iesaistīšanās attīstības sadarbības īstenošanā un palīdzības sniegšanā ir cieši saistīta ar iedzīvotāju pilsonisko līdzdalību.³⁶ Ja paši iedzīvotāji spēs sajust, ka viņi var ietekmēt savu dzīvi, viņi spēs noticēt, ka spēj palīdzēt arī citiem: *“Mēs paši esam radījuši priekšstatu par to, ka sistēma, kurā dzīvojam, ir slikta un tajā neko mainīt nav iespējams.”* Šis priekšstats ir tik spēcīgs, jo ticība saviem spēkiem tiek nomākta jau ļoti agri: *“Ja bērns netic un neredz, ka spēj lietas izmainīt skolā, viņš nevarēs mainīt kaut ko augstskolā un sabiedrībā.”*³⁷ Uzskatāms piemērs, pēc R. Ozola domām, ir skolu pašpārvaldes, kurās bērna vēlme kaut ko mainīt tiek savlaicīgi *“atsista”*.³⁸ *“Skolotājiem ir izveidojies savs priekšstats par to, ko bērni drīkst darīt, un viņi negrib piedot skolēniem kļūdas. Līdz ar to skolēnu pašpārvalžu darbs daudzās skolās ir noreducēts līdz klubu līmenim.”*³⁹

Attīstības izglītības ieviešana – būvēsim uz jau esošajiem pamatiem

Lai attīstības izglītība tiktu iekļauta izglītības programmās, nepieciešams, lai izglītības eksperti, akadēmiskā sektora pārstāvji un politiķi atzītu tās nozīmi mācīšanās procesā un lai valstī darbotos ekspertu, konsultantu un nevalstisko organizāciju tīkls, kas varētu īstenot neformālās attīstības izglītības pasākumus.⁴⁰ Neformālajā attīstības izglītībā nozīmīgu lomu spēlē nevalstiskās organizācijas, baznīcas, arodorganizācijas, diasporas grupas, migrantu tiesību aizstāvības organizācijas, attīstības valstu iedzīvotājiem izdevīgas

tirdzniecības veikali (*fair trade shops*). Latvijā šāds tīkls vēl nav izveidojies un attīstības izglītības pilnveidošanās ir lielā mērā atkarīga no valsts un starptautisko organizāciju realizētajām grantu programmām. Tāpēc attīstības izglītības jomā būtu jādomā par ilgtermiņa stratēģiju, kas paredzētu, ka noteikti attīstības izglītības elementi tiek iekļauti formālajās izglītības sistēmās un finansēti no valsts budžeta.

Jauna izglītības satura un metožu ieviešanu skolās Latvijā nevar skatīt atrauti no skolotāju un skolu ikdienas problēmām. R. Ozols norāda uz vairākām problēmu jomām: izglītības politikas ilgtermiņa plānošanas trūkumu, problēmām, kas saistītas ar skolotāju sagatavošanu augstskolās un pašreizējo piedāvājumu skolotāju tālākizglītības jomā.⁴¹ Aktuāls ir jautājums par atbalsta sistēmām skolotājiem, ar to domājot, piemēram, profesionālo, psiholoģisko palīdzību, slodzes samazināšanu administratīvo jautājumu kārtošānā, atbalstu jaunu mācību līdzekļu un mācību programmu izstrādē, skolotāju darba vides sakārtošanu, un motivācijas mehānismiem: *“Apzinoties visus šos apstākļus, kļūst skaidrs, cik daudz laika skolotājiem atliek, lai aizdomātos līdz attīstības valstu problēmām. [...] Praktiskā dzīve noliek visu pie vietas.”*⁴² Risinājums varētu būt sistēma, kas nodrošinātu skolotājiem iespēju mācību gada laikā noteiktu laiku piedalīties dažādos projektos, kur skolotāja prombūtnes laikā viņš tiktu aizvietots.⁴³

Svarīgs ir jautājums par to, kā attīstības izglītības elementu ieviešana skolās varētu ietekmēt izglītības un sabiedrības savstarpējās attiecības. R. Ozols uzskata, ka pašreizējā sasaiste starp izglītību un sabiedrību ir diezgan vāja.⁴⁴ To parāda sabiedrības novēlotā reakcija uz dažādu jauninājumu ieviešanu izglītībā. *“Ikviens, kas gājis skolā, var pretendēt uz redzējumu par to, kas būtu jāmāca un kā, tomēr realitāte ir tā, ka gan sabiedrība, gan izglītība ir mainījusies,”* saka R. Ozols.⁴⁵ Viņš arī novērojis, ka sabiedrība vēlas atrisināt savas problēmas, ieviešot skolā jaunus mācību priekšmetus. Tā tas bija, piemēram, ar kristīgās mācības un ētikas mācību priekšmetu ieviešanu, kā arī jautājumā par Latvijas vēstures kā atsevišķa priekšmeta mācīšanu. *“Jautājumam*

būtu jābūt nevis par to, vai mācīt, bet gan – kā mācīt."⁴⁶ Šodien, kad daudzas valstis vairs neizceļ savas vēstures mācīšanu kā atsevišķu priekšmetu, rodas jautājums: pēc kādas metodoloģijas būtu jāmača Latvijas vēsture, ja tā tiek izcelta ārpus pasaules konteksta, un kā būtu jāpasniedz notikumi, kas risinājušies pirms 1918. gada. "*Kā tad mēs runāsim par Latviju atšķirtu no visas pasaules, ja Latvija vēl nemaz nebija?*" jautā R. Ozols.⁴⁷

Pēc viņa domām, arī sabiedrības ierosinājumi vadīties tikai pēc vienas mācību grāmatas joprojām liecina par kritiskās domāšanas trūkumu lielā sabiedrības daļā.⁴⁸ Tajā pašā laikā Latvijā jau ir izveidojies profesionalizēts sabiedrisko attiecību sektors, kas, izmantojot dažādus komunikāciju instrumentus, vēršas pie šiem nekritiski domājošajiem cilvēkiem un tāpēc spēj samērā vienkārši ietekmēt sabiedrisko domu.⁴⁹

Aptaujātie eksperti uzskata, ka attīstības tematu mācīšanai pamatskolās un vidusskolās nebūtu jāveido jauns priekšmets, ņemot vērā, ka pamata zināšanas un prasmes jau iekļautas pamatskolu un vidusskolu mācību standartos. A. Vaiče uzskata, ka attīstības izglītības veicināšanā nav jāsāk no nulles, tomēr pedagogiem jābūt vairāk izglītotiem par attīstības jautājumiem un pamata zināšanas jāprot pasniegt kā būtiskas un interesantas.⁵⁰ "*Viena lieta būtu ģeogrāfijas stundā pateikt, ka Gana ir viena no lielākajām kakao audzētājām un eksportētājām, bet otra – pastāstīt, no kā tiek gatavots Ganas tradicionālais ēdiens fufu, kā dzīvo cilvēki, kāda ir vietējā kultūra,*" saka A. Vaiče.⁵¹ Piemērots veids, kā bagātināt mācību saturu, būtu sadarboties ar organizācijām, kas pēc apstiprinātām programmām varētu piedāvāt skolēniem atraktīvu un izsmeļošu skatījumu par attīstības valstīm, uzaicinot lektoros ar reālu attīstības darba pieredzi. Līdzīgs attīstības izglītības modelis jau darbojas Polijā. Arī Somijā pedagogi ir galvenā attīstības izglītības projektu mērķa auditorija. Tur programmas "*Globālais izaicinājums*" ietvaros Ārlietu ministrijas un Nacionālās izglītības padomes sadarbības rezultātā pedagogiem tiek organizēti semināri un izglītojošas darbnīcas par attīstības jautājumiem. Arī I. Saleniece uzskata, ka Latvijā lielāks uzsvars būtu liekams uz

skolotāju izglītošanu, veidojot sadarbības projektu starp Ārlietu un Izglītības ministriju.⁵² Kā zināšanu avotu varētu izveidot nevalstisko sektoru. Vidusskolās un pamatskolās būtu vēlams rīkot attīstības tēmām veltītas nedēļas. Svarīgi būtu motivēt arī pašus skolēnus sagatavot informāciju par attīstības valstīm, izmantojot tīmekļa resursus. Līdzīgus mācību spēku izglītošanas pasākumus varētu realizēt augstskolu pasniedzējiem.⁵³

Attīstības tēmas augstākajā izglītībā

Cilvēkam, kas apguvis attīstības tematus pamatskolā un vidusskolā, veidojas izpratne par pasauli kā interaktīvu veselumu, un, papildinot savas zināšanas augstskolā, viņš jau spēs ieņemt noteiktu pozīciju dažādu attīstības scenāriju apspriešanā. Attīstības studiju programmās nepieciešams panākt globālo perspektīvu un globālās realitātes satikšanos. To var panākt, sniedzot līdzsvarotu attīstības teorētisko un praktisko redzējumu.

Šobrīd augstākās izglītības mācību programmās ir vērojams abstrahēts starptautisko sistēmu skatījums, kas maz ko vēsta par cilvēku dzīves patieso kvalitāti attīstības valstīs. *“Ar prātu jau mēs katrs saprotam, ka ir dažādas attīstības realitātes, taču attīstība tikai ierastajā ekonomiskajā izpratnē ne vienmēr nozīmē cilvēku laimi un prieku,”* saka attīstības izglītības organizācijas vadītāja A.Vaiče.⁵⁴ Viņa min gadījumu, kad GLEN projekta dalībnieks rīkoja pasākumu, lai mazinātu mānītību Šrilankas ciema iedzīvotāju vidū, skaidrojot viņiem cunami vilņu patieso izcelsmi. *“Protams, neviens neveica aptauju par to, cik daudz cilvēku ticēja māņiem pirms un pēc šī projekta,”* piebilst A. Vaiče. *“Tomēr ir svarīgi, ka ar šiem cilvēkiem vispār kāds par to runāja vienkāršā un saprotamā veidā, jo lielās attīstības organizācijas bija atjaunojušas cunami izpostītās mājas okeāna piekrastē, kurās tagad neviens vietējais vairs nevēlas dzīvot. Mājas stāv tukšas, jo cilvēki baidās tur atgriezties. Kāda vairs tur attīstība? Kāda sociālā un ekonomiskā stabilitāte?”*⁵⁵

Augstākās izglītības ieguvējs parasti tiek uzlūkots kā specializētas zināšanas ieguvis indivīds, kurš aizpilda noteiktu nišu darba tirgū un nodrošina valsts ekonomisko mērķu sasniegšanu. Augstākā izglītība tiek uzverta kā eksporta prece, kas ir saistīta ar noteikta sektora vai valsts salīdzinošajām priekšrocībām kādā jomā. Tomēr uz augstāko izglītību var paraudzīties arī plašāk. Situācijā, kad attīstīto valstu ekonomikas vairs nespēj konkurēt pasaules tirgos ar to rīcībā esošajiem dabas resursiem un darbaspēku, par galveno resursu kļūst zināšanas un sistēmas, kas nodrošina to uzkrāšanu, apmaiņu, pārnesi un pārdali. Augstākās izglītības uzdevums šajās sabiedrībās ir sagatavot adaptīvu komandas spēlētāju, kurš elastīgi spēj reaģēt uz izmaiņām, spēj sadarboties informācijas ieguvē un ir gatavs dalīties savās zināšanās ar pārējo sabiedrību. Abas augstākās izglītības izpratnes nav viena otru izslēdzošas, drīzāk papildinošas, jo nacionālās ekonomikas joprojām kalpo kā atskaites punkti globālajā sistēmā, bet, palielinoties darbaspēka mobilitātei, darba tirgus pieprasa aizvien lielākas adaptācijas spējas.⁵⁶

DIVAS AUGSTĀKĀS IZGLĪTĪBAS IZPRATNES⁵⁷

Šaurākā izpratne	Plašākā izpratne
<u>Produkts:</u> specializēts un zinošs indivīds, kuram sabiedrībā ir noteikta ekonomiskā loma	<u>Produkts:</u> reflektēt spējīgs un adaptīvs komandas spēlētājs, kurš radoši un elastīgi spēj reaģēt uz izmaiņām
<u>Uzdevums:</u> prasmīga darbaspēka sagatavošana ekonomiskajai izaugsmei	<u>Uzdevums:</u> atbildīgu globālu pilsoņu sagatavošana visa mūža garumā
<u>Pētniecība:</u> pētniecība, kas balstās uz noteikta sektora vai nacionālajām salīdzinošajām priekšrocībām	<u>Pētniecība:</u> starptautiska sadarbība izpētē un informācijas apmaiņā
<u>Zināšanu sabiedrība:</u> augstākā izglītība ir eksporta prece, un tā nodrošina ekonomisko mērķu sasniegšanu	<u>Zināšanu sabiedrība:</u> augstākā izglītība pirmkārt kalpo sabiedrībai. Daudzveidīgas partnerības veicina zināšanu sadali sabiedrībā

Šobrīd Latvijā vairāk dominē šaurākā izglītības izpratne, saskaņā ar kuru tautsaimniecībā tiek pieprasīts gatavs produkts – eksperts, kas varētu nodot savas zināšanas attīstības valstīm. Par to liecina, piemēram, LR ĀM Attīstības sadarbības politikas programmas 2006.–2010. gadam rīcības virzieni, kas paredz apzināt un sagatavot vairāk ekspertu valsts un starptautisko organizāciju finansētajiem attīstības projektiem.⁵⁸

Aptaujātie eksperti bija vienisprātis par to, ka Latvijā pašlaik vēl ir ļoti maz cilvēku ar darba vai studiju pieredzi attīstības valstīs, bet attīstības studijas maģistra līmenī pagaidām iespējamās vienīgi ārzemēs. Trūkst arī kompetenču specifiskās jomās, piemēram, zināšanas par bērnu veselības jautājumiem Āzijas valstīs. Prognozējams, ka pieprasījums pēc cilvēkiem vietējā un starptautiskajā darba tirgū aizvien palielināsies. Līdz ar to augstākās izglītības programmās lielāks uzsvars liekams uz Āzijas, Latīņamerikas un Āfrikas valstu studijām. Piemērota varētu būt attīstības sadarbības maģistrantūras programmu izveide, kurās studenti pilnveidotu jau iegūtās zināšanas politoloģijā, ekonomikā, vides zinībās, veselības un citās zinātnēs attīstības sadarbības kontekstā.

Zināšanu “eksports”

Latvijas pieredze pārvaldes, pašvaldību un ekonomisko reformu procesā var būt noderīga NVS valstīm Eiropas un transatlantiskās integrācijas procesā. Latvijas reformu pieredzes nodošana tiek minēta arī kā attīstības sadarbības politikas mērķis, un tā īstenošanā jau iesaistījušies dažādu nozaru speciālisti. Arī cilvēki, kas piedalījušies attīstības izglītības projektos, norāda, ka jauno ES valstu jauniešus jau var ieraudzīt kā aktīvus līdzdalībniekus attīstības projektos.

I. Valaine atzīmē, ka jauno ES valstu jaunieši kopumā ir aktīvāki, iesaistoties attīstības projektos, un viņu galvenās priekšrocības ir krievu valodas zināšanas un pēcpadomju mentalitātes pārzināšana. Interesanti, ka šī pieredze palīdz labāk izprast arī citu attīstības valstu

situāciju. *“Strādājot Indijā, es novēroju vairākas tās pašas lietas, kas mums bija padomju laikā un pēc tam, piemēram, korupcija valsts pārvaldē. Manai vācu partnerei, ar kuru kopā strādāju, vajadzēja daudzas lietas prasīt man, kaut viņa Indijā pirms tam jau bija bijusi trīs reizes,”* saka I. Valaine.⁵⁹ Viņa apstiprina viedokli, ka jauno ES dalībvalstu ekspertīzes pārnese uz bijušā padomju bloka valstīm varētu būt efektīva, ņemot vērā Latvijas profesionāļu praktisko pieredzi. Piemērotākais mehānisms šādai pieredzes nodošanai būtu trīspusējās attīstības sadarbības programmas, kurās savienotos jauno ES valstu kompetences un attīstīto donorvalstu finansējums. I. Valaine uzskata, ka nozīmīgu ieguldījumu attīstības veicināšanā bijušās padomju bloka valstīs jauno ES valstu iedzīvotāji var sniegt arī *“no tālienes”*, skaidrojot bagātajām donorvalstīm Baltkrievijas vai Ukrainas norises.⁶⁰

Būt radošiem, bet reālistiem

Domājot par sabiedrības atbalstu Latvijas attīstības sadarbības politikai, intervētie eksperti atzina, ka jābūt reālistiem. Pašreizējos apstākļos nevar gaidīt, ka valsts pēkšņi piešķirs milzu līdzekļus attīstības sadarbībai. Daudz būtiskāk ir izglītot cilvēkus par to, kādi ir efektīvākie attīstības instrumenti. Aptaujātie attīstības izglītības organizācijas projektu dalībnieki uzskata, ka starptautiskās attīstības veicināšana Latvijā vairāk tiek saistīta ar vienpusēju palīdzības sniegšanu attīstības valstīm, tomēr jāatceras, ka attīstības sadarbībā nekad nav iesaistīta tikai viena puse. *“Mums jāpanāk, lai Eiropa īstenotu atbildīgu politiku, kuras rezultātā cilvēki attīstības valstīs spētu paši sevi pabarot. Tad nebūtu nedz migrācijas problēmu, nedz tās izraisīto negatīvo seku,”* saka GLEN Latvija vadītāja A. Vaiče.⁶¹ Attīstības projektu dalībniece I. Valaine norāda, ka patlaban Latvijā valdošā *attīstības palīdzības* izpratne būtu jāaizstāj ar *attīstības sadarbības* izpratni, jo attīstības sadarbība tiek īstenota nevis kā vienpusēja beznosacījumu palīdzība, bet gan kā sadarbība starp vienlīdzīgiem partneriem: *“Mācot organizācijas brīvprātīgos, mēs uzsveram, ka viņi nebrauc tikai palīdzēt,*

bet viņi brauc arī mācīties. Projektiem noslēdzoties, viņi ir daudz ieguvuši, un, atbraucot atpakaļ, viņi var dot iedvesmu citiem."⁶² I. Valaine norāda, ka komunikācijā ar Latvijas sabiedrību ir būtiski nošķirt attīstības palīdzību no attīstības sadarbības: *"Palīdzšana asociējas galvenokārt ar naudas došanu. Ja sabiedrībai jautā: "Vai vēlaties palīdzēt?" – atbilde, visticamāk, būs noraidoša; taču, ja vaicās: "Vai vēlaties sadarboties?" – daudzi teiks, ka jā.*"⁶³ Tādēļ lielāku atbalstu attīstības sadarbības politikai Latvija varētu iegūt, iesaistoties trīspusējās sadarbības programmās, kur Latvijas eksperti sniegtu savas zināšanas, izmantojot attīstīto valstu finansējumu ar salīdzinoši mazāku Latvijas līdzfinansējumu.⁶⁴

Latvijā, līdzīgi kā citās pasaules valstīs, ir daudz cilvēku, kurus nesaista attīstības jautājumi. *"Diezin vai uzreiz vajadzētu mesties zem tankiem, lai mēģinātu šo sabiedrības daļu pievērst pasaules mīlestībai un attīstības politikai,"* domā bijusī UNICEF līdzekļu piesaistes un komunikāciju vadītāja Kristīne Liepiņa.⁶⁵ Veicot pasākumus, kas saistīti ar starptautisko konvenciju ieviešanu bērnu tiesību jomā, K. Liepiņa ir novērojusi, ka žurnālistu izpratne par attīstības jautājumiem ne vienmēr ir pietiekama, jo viņiem trūkst praktisku zināšanu un uzskatāmu piemēru, kas ilustrētu problēmu nozīmīgumu.⁶⁶ *"Problēmu var parādīt kā nozīmīgu, ja to saista ar konkrētu cilvēku dzīvi vai arī parādīt, kā šī problēma vai arī tās sekas ietekmēs iedzīvotājus Latvijā,"* saka K. Liepiņa.⁶⁷ Tomēr, ja mērķa grupu neuzrunā argumenti *"par pasauli kā kopīgām mājām"*, pilsonisko līdzdalību un globālo solidaritāti un ja cilvēki nevēlas vai nespēj saskatīt saistību starp vietējo un globālo procesu izraisītajām sekām, ļoti piemērota ir skaitļu valoda. *"Var izstāstīt, cik maksā problēmas novēršana šodien un cik tā maksās pēc desmit gadiem, kad būs jau iestājusies pandēmija. Līdz ar to pragmatiski liksies iesaistīties jau šodien,"* saka K. Liepiņa.⁶⁸ Ja cilvēki saprot problēmas būtību un to, cik varētu maksāt pasākumi šīs problēmas novēršanai, viņi ir gatavi ziedot. Ziedotāji parasti atsaucas uz summām, kuras līdzekļu piesaistītājs viņiem norāda, tādēļ cilvēki parasti ziedo mērķtiecīgi, iegādājoties piemēram, mācību komplektu "Skola kastē" par 90 latiem.⁶⁹ Šādi viens cilvēks ar savu ziedojumu spēj nodrošināt,

ka vienā skolā bērni var atsākt mācības. I. Saleniece domā, ka valsts komunikācija ar sabiedrību par Latvijas aktivitātēm attīstības darbībā ir jāpadara saprotamāka: *“Cilvēkiem būtu jāsaprot, kam tieši mēs dosim, kāpēc un kādā veidā.”* Komunikācijā vajag izmantot reālus piemērus, valstis un situācijas, domā I. Saleniece.⁷⁰

VISU VAR IELIKT KASTĒ

Skola kastē

Skola kastē ir mācību komplekts, kas paredzēts skolas darbības tūlītējai atjaunošanai 72 stundas pēc ārkārtas situācijas. Šajā komplektā ietilpst nepieciešamie mācību piederumi, lai nodrošinātu darbu vienai klasei – 80 skolēniem. Kastē ir burtnīcas, zīmuļi, dzēšgumijas, lineāli, transportieri, šķēres, pulksteņi, reizrēķina tabulas un citi piederumi, kas nepieciešami skolas darbības tūlītējai atjaunošanai. Kastu saturs nav pielāgots noteiktai kultūrai; tā, piemēram, burtnīcās nav iedrukāta sānu līnija, tādējādi tajās var rakstīt abos virzienos. Kastes var papildināt ar mācību līdzekļiem vietējā valodā. Kastes izstrādāja UNICEF eksperti, un tās pirmo reizi tika izmēģinātas Ruandas bēgļu nometnēs 1994. gadā.

Secinājumi un ieteikumi

1. Attīstības izglītība palīdz cilvēkiem apzināties saistību starp viņu personisko dzīvi un citu cilvēku dzīvi pasaulē, palielina izpratni par ekonomiskajiem, sociālajiem, politiskajiem un vides procesiem, kas ietekmē cilvēku dzīvi pasaulē, kā arī attīsta prasmes, kas vajadzīgas, lai, kopīgi strādājot, panāktu plaša mēroga izmaiņas.

2. Latvijas izglītības sistēmā ir iekļauti globālās izglītības un attīstības izglītības elementi, tomēr dažkārt globāli procesi tiek aplūkoti vienīgi Latvijas robežu ietvaros, aizmirstot par plašākām kopsakarībām. Eksperti uzskata, ka pasaules attīstības tematu mācīšanās pamatskolās un vidusskolās nebūtu jāveido jauns priekšmets, ņemot vērā, ka pamata zināšanas un prasmes jau iekļautas pamatskolu un vidusskolu mācību standartos, tomēr liela uzmanība jāvelta skolotāju tālākizglītībai par pasaules attīstības tēmām. Šajā procesā

būtu jāiesaista nevalstiskās organizācijas, augstskolas un jaunieši ar praktisku darba pieredzi attīstības valstīs, kas palīdzētu skolotājiem nodot zināšanas skolēniem interesantā un atraktīvā veidā.

3. Ir jāpārskata attīstības valstu un mazākumtautību kultūru attēlojums mācību grāmatās, lai novērstu deformētu priekšstatu veidošanos par attīstības valstu iedzīvotājiem un kultūru.

4. Pašreizējās aktivitātes attīstības izglītības jomā vairāk vērstas uz iedzīvotāju informēšanu par pasaules attīstības jautājumiem. Ņemot vērā, ka Latvijā vēl nav izveidojusies spēcīga atbalsta bāze attīstības sadarbībai, šīm aktivitātēm varētu būt diezgan nepastāvīgs raksturs. Rodas šaubas, vai tā varētu nodrošināt attīstības izglītības procesa nepārtrauktību.

5. Attīstības sadarbības "ekspertīzes eksportam" formāli ir dota zaļā gaisma. Arī aptaujātie eksperti apstiprina viedokli, ka jauno ES dalībvalstu ekspertīzes pārnese uz bijušā padomju bloka valstīm varētu būt izdevīga.

6. Tomēr ekspertīze ir ne tikai "jāeksportē", bet arī jāveido. Zināšanu nodošana attīstības valstīm bez zināšanu uzkrāšanas un tālāk nodošanas noteiktām sabiedrības grupām pašu mājās drīz vien kļūst par elitāru un pašpietiekamu nodarbi, kas neveicina dziļākas izpratnes veidošanos par attīstības jautājumiem un mazina sabiedrības atbalstu attīstības politikai.

7. Aptaujāto brīvprātīgo programmas dalībnieku būtiskākie ieguvumi no darba attīstības valstīs ir *"prasmes un zināšanas par to, kuram uzticēties"*, *"drosme"*, *"atvērtība"*, *"vērtīgums"*, *"zināšanas par to, ko spēj un ko nespēj"*, *"uzmanība pret citu cilvēku"*.

8. Augstākajā izglītībā patlaban trūkst kvalitatīva piedāvājuma attīstības studijās. Piemērota varētu būt attīstības sadarbības maģistrantūras programmu izveide, kurās studenti pilnveidotu jau iegūtās zināšanas politoloģijā, ekonomikā, tiesībās, vides zinībās, veselības un citās zinātnēs starptautiskās attīstības kontekstā.

Nobeigums

Jautājumi par attīstības izglītības lomu starptautiskās attīstības politikas kontekstā, par tās integrēšanu izglītības sistēmā un par tās kvalitāti ir aktuāli arī šodien. Ir skaidrs, ka pašos pamatos attīstības izglītība ir cieši saistīta ar identitātes jautājumiem, tādēļ šī jēdziena ienākšana publiskā diskursā vēl raisīs diskusijas. Aptaujāto ekspertu sacītais liek domāt, ka “zināšanas par tālām zemēm” nav tikai kārtējā “prasība no Eiropas”. Tas ir veids, kā paaugstināt savu jūtīgumu pret sevi un citiem. Tā ir arī savas personības pārbaude, spēja uzticēties un drosmē rīkoties. K. Liepiņa uzskata, ka, lai ieņemtu pozīciju attīstības jautājumos, cilvēkam ir jābūt starptautiskai darba vai izglītības pieredzei. Viņa novērojusi, ka daļā sabiedrības pastāv uzskats, ka cilvēki, kuriem ir šāda pieredze, ātri kļūst par kosmopolītiem, kas *“nemīl savu dzimto zemi, atbraucot pieprasa milzīgas algas utt.”*⁷¹ Tomēr, viņasprāt, šo cilvēku dzīvē aizvien lielāku nozīmi ieņem dzīves kvalitātes jautājumi, kuri upurēti uz kvantitatīvo ekonomiskās attīstības rādītāju altāra. Līdz ar to viņi neredz iespēju šīs vērtības piepildīt *“pastāvošās sistēmas”* ietvaros: *“Tie, kuri aizbrauc, dara to tāpēc, ka ir izsmēlušī savus spēkus, cīnoties ar pastāvošu sistēmu. Aizbraucot viņi no šīs sistēmas n robežojas. Viņi vairs nespēj būt tik aktīvi, kā viņi vēlētos būt, un vienkārši aizbēg.”*⁷² Raksturojot tipisku GLEN attīstības projektu dalībnieku, A. Vaiče uzsver, ka viņš vairāk domā par pašaktualizāciju caur darbu, nevis tīksminās par Rietumu kultūras uzburto attālo valstu eksotiku un pārākumu apziņu: *“Projektu dalībnieki ir gatavi pamest savas iesāktās karjeras vai arī mācības. Viņi ir gatavi doties uz Āfriku vai Āziju, turklāt nevis tāpēc, lai pamācītu vietējos iedzīvotājus, kā dzīvot, vai papriecātos par dabu un paskatītos uz tiģeriem, bet gan tāpēc, lai varētu strādāt kopā ar vietējiem iedzīvotājiem.”*⁷³

Atsauces

- ¹ Golubeva M. Skola – etniskās nošķirtības uzturētāja vai pārvarētāja // Politika.lv. 13.12.2005. Pieejams <http://www.politika.lv/index.php?id=6094>, aplūkots 28.08.2006.

- ² Quality, Impact and Assessment in Development Education and Public Awareness // Working paper. European conference on Awareness-Raising and Development Education for North-South solidarity. Brussels, 18–20 May, 2005. P. 1.
- ³ Development Education Forum. November, 2004.
- ⁴ Development Education Association (DEA). What is Development Education? Pieejams <http://www.dea.org.uk/dea/deved.html>, aplūkots 30.05.2006.
- ⁵ DEA. Global Perspectives in Higher Education. The Improving Practice Series. 2003. P. 8. Pieejams <http://www.dea.org.uk/adult/publications.html>, aplūkots 28.08.2006.
- ⁶ Turpat.
- ⁷ Avots: DEA. Global Perspectives in Higher Education. The Improving Practice Series, 2003. P. 9. Pieejams <http://www.dea.org.uk/adult/publications.html>, aplūkots 28.08.2006.
- ⁸ Adaptēts no: DEA. Learning in a Global Society: Guidelines for Policy and Practice in Adult Learning. July, 2001. P. 4. Pieejams <http://www.dea.org.uk/adult/publications.html>, aplūkots 28.08.2006.
- ⁹ Intervija ar UNESCO Latvijas nacionālās komitejas ģenerālsekretāru Rolandu Ozolu, 17.08.2006.
- ¹⁰ EU Council. Development education and raising European public awareness of development cooperation 08.11.2001. Pieejams http://www.dgcd.be/documents/en/topics/european_conference_public_awareness/council_resolution.doc, aplūkots 28.08.2006.
- ¹¹ European conference on Awareness-Raising and Development Education for North-South solidarity. Brussels, 18–20 May, 2005. Konferences materiāli, t.sk. rekomendācijas pieejamas: http://www.euforic.org/awareness-sensibilisation/detail_page.phtml?&username=guest@euforic.org&password=9999&groups=AWARE&workgroup=&page=recommendations, aplūkots 28.08.2006.
- ¹² <http://www.glen-europe.org/>, www.deep.org.
- ¹³ Paris Declaration on Aid Effectiveness: Ownership, Harmonisation, Alignment, Results. Paris, February 28 – March 2, 2005. Pieejams <http://www.oecd.org/dataoecd/0/27/34504737.pdf>, aplūkots 28.08.2006.
- ¹⁴ European Commission “Commissioner Louis Michel calls on new Member States to be active players in development policy” IP/05/219, 25.02.2005.
- ¹⁵ Eurobarometer. Attitudes towards Development Aid. Special Eurobarometer 222/62.6. February, 2006. Pieejams http://www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_222_sum_en.pdf, aplūkots 28.08.2006.

- ¹⁶ Eurobarometer. Attitudes towards Development Aid. Special Eurobarometer 222/62.6, February, 2006. P. 14.
- ¹⁷ Avoti: SKDS. Attieksme pret attīstības sadarbību: Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2005. g. decembris; SKDS. Attieksme pret attīstības sadarbību: Latvijas iedzīvotāju aptauja. 2004. g. jūnijs. Abi pētījumi pieejami <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/info/>, aplūkots 31.05.2006.
- ¹⁸ Directorate-General for Education and Culture. Citizenship Education at School in Europe. Latvia. National Description - 2004/05. Eurydice, European Commission, 2005. Pieejams <http://www.eurydice.org>. Sk. arī: Council of Europe. All-European Study on Politics for Education for Democratic Citizenship (EDC). Regional Study Northern Europe Region, 2003. Pieejams http://www.coe.int/t/dg4/education/edc/Source/Pdf/Documents/2003_22rev1All-EuropeanStudySouthernEuropeRegion_En.PDF, aplūkots 28.08.2006.
- ¹⁹ *Krupņikova M.* Daudzveidība Latvijas mācību grāmatās. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2004. 80.–81. lpp. Pieejams <http://www.politika.lv/index.php?id=6125>, aplūkots 28.08.2006.
- ²⁰ Turpat.
- ²¹ Turpat.
- ²² Turpat.
- ²³ Turpat.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ *Golubeva M.* Departments and Discourses: The discourses of nation, state, society and knowledge in the departments of Humanities and Social Sciences in the University of Latvia. Open Society Foundation, International Policy Fellowships, 2006. P. 20. Pieejams <http://www.politika.lv/index.php?id=9900>, aplūkots 28.08.2006.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ *Ose L.* Izglītības krāsa – daudzveidība // Politika.lv. 13.12.2005. Pieejams <http://www.politika.lv/index.php?id=6151>, aplūkots 28.08.2006.
- ²⁸ Intervija ar organizācijas “GLEN Latvija” vadītāju Andu Vaiči, 10.08.2006.
- ²⁹ Intervija ar organizācijas “GLEN Latvija” attīstības projekta dalībnieci Ilzi Salenieci, 18.08.2006.
- ³⁰ Turpat.
- ³¹ Turpat.
- ³² Intervija ar organizācijas “GLEN Latvija” attīstības projekta dalībnieci Ievu Valaini, 08.08.2006.
- ³³ Intervija ar organizācijas “GLEN Latvija” vadītāju Andu Vaiči, 10.08.2006.

- ³⁴ Turpat.
- ³⁵ Turpat.
- ³⁶ Intervija ar UNESCO Latvijas nacionālās komitejas ģenerālskretāru Rolandu Ozolu, 17.08.2006.
- ³⁷ Turpat.
- ³⁸ Turpat.
- ³⁹ Turpat.
- ⁴⁰ Integration of Global and Development Education in Education Systems // Working paper. European conference on Awareness-Raising and Development Education for North-South solidarity. Brussels, 18–20 May, 2005. P. 3.
- ⁴¹ Intervija ar UNESCO Latvijas nacionālās komitejas ģenerālskretāru Rolandu Ozolu, 17.08.2006.
- ⁴² Turpat.
- ⁴³ Turpat.
- ⁴⁴ Turpat.
- ⁴⁵ Turpat.
- ⁴⁶ Turpat.
- ⁴⁷ Turpat.
- ⁴⁸ Turpat.
- ⁴⁹ Turpat.
- ⁵⁰ Intervija ar organizācijas “GLEN Latvija” vadītāju Andu Vaiči, 10.08.2006.
- ⁵¹ Turpat.
- ⁵² Intervija ar organizācijas “GLEN Latvija” attīstības projekta dalībnieci Ilzi Salenieci, 18.08.2006.
- ⁵³ Turpat.
- ⁵⁴ Intervija ar organizācijas “GLEN Latvija” vadītāju Andu Vaiči, 10.08.2006.
- ⁵⁵ Turpat.
- ⁵⁶ UNESCO. World Declaration and Framework for Priority Action for Change and Development in Higher Education, 09.10.1998. Pieejams http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=7152&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, aplūkots 28.08.2006.
- ⁵⁷ DEA. Association of University Teachers. Globalisation and Higher Education. London, 1999. P. 7. Pieejams <http://www.dea.org.uk/adult/publications.html>, aplūkots 28.08.2006.
- ⁵⁸ Latvijas Republikas Attīstības sadarbības politikas programma no 2006. gada līdz 2010. gadam. MK rīkojums Nr. 76. 09.02.2006. Pieejams <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/pamatdokumenti/programma/>, aplūkots 28.08.2006.

- ⁵⁹ Intervija ar organizācijas "GLEN Latvija" attīstības projekta dalībnieci Ievu Valaini, 08.08.2006.
- ⁶⁰ Turpat.
- ⁶¹ Intervija ar organizācijas "GLEN Latvija" vadītāju Andu Vaiči, 10.08.2006.
- ⁶² Intervija ar organizācijas "GLEN Latvija" attīstības projekta dalībnieci Ievu Valaini, 08.08.2006.
- ⁶³ Turpat.
- ⁶⁴ Turpat.
- ⁶⁵ Intervija ar bijušo UNICEF līdzekļu piesaistes un komunikāciju vadītāju Kristīni Liepiņu, 15.08.2006.
- ⁶⁶ Turpat.
- ⁶⁷ Turpat.
- ⁶⁸ Turpat.
- ⁶⁹ Turpat.
- ⁷⁰ Intervija ar organizācijas "GLEN Latvija" attīstības projekta dalībnieci Ilzi Salenieci, 18.08.2006.
- ⁷¹ Intervija ar bijušo UNICEF līdzekļu piesaistes un komunikāciju vadītāju Kristīni Liepiņu, 15.08.2006.
- ⁷² Turpat.
- ⁷³ Intervija ar organizācijas "GLEN Latvija" vadītāju Andu Vaiči, 10.08.2006.

Intervētie eksperti

1. Attīstības izglītības nevalstiskās organizācijas vadītājs.
2. Starptautisko attīstību studijas maģistra programmas absolvents, nevalstiskās attīstības izglītības organizācijas projektu koordinators ar pieredzi attīstības projektos.
3. Attīstības projekta brīvprātīgais.
4. UNESCO Latvijas nacionālās komitejas ģenerālsēkretārs, izglītības eksperts.
5. Bijušais starptautiskas organizācijas līdzekļu piesaistes un komunikāciju vadītājs.

ILZE VASARIŅA

Uz zināšanām balstīta attīstības sadarbība

Līdz ar pirmā finansējuma paredzēšanu budžetā plānotai divpusējai palīdzībai 2004. gadā,¹ kā arī prioritāšu definēšanu attīstības sadarbības (*development co-operation*) jomā var teikt, Latvija oficiāli ir pārkāpusi noteiktu robežu savā attīstībā, jo no valsts, kas saņem palīdzību, kļuvusi par valsti, kas palīdzību sniedz. Arī iepriekš Latvija iesaistījies oficiālās palīdzības sniegšanā jaunattīstības un pārejas ekonomikas valstīm, taču tikai netieši, veicot regulāras iemaksas starptautiskajās organizācijās.

Lai arī līdzšinējā Latvijas pieredze attīstības sadarbības projektos ir visai niecīga, finansējums no valsts budžeta divpusējās sadarbības projektiem ir salīdzinoši mazs un iespējas ierobežotas, tomēr, runājot par palīdzības sniedzējvalsts iespējām un ekspertīzes jomām, kuras piedāvā Latvija, ārpus plānošanas, stratēģiju un citu politisku dokumentu izstrādes bez ievērības nevar palikt arī palīdzības saņēmējvalstu intereses. Teorētiskā līmenī tas paredz aplūkot attīstības sadarbību no "reālā palīdzības subjekta"² – sabiedrību, kopienu, sociālo grupu, indivīdu – pozīcijām.

Raksta galvenais mērķis ir aktualizēt jautājumu par zināšanām kā vienu no pamatnosacījumiem kvalitatīvas un, galvenais, efektīvas palīdzības sniegšanā, vienlaicīgi norādot uz pētnieku lomu zināšanu iegūšanā par noteiktu reģionu un valstu sabiedrību kultūras īpatnībām, kas veidojušās noteiktā vēsturiskā, politiskā un ekonomiskā kontekstā, un šo zināšanu pielietojumu attīstības projektos, kas var būt izšķiroši svarīgs priekšnosacījums veiksmīgai mērķu sasniegšanai.

Pirmkārt, rakstā tiks aplūkotas tās zināšanas, kādas attīstības politikas ietvaros par "mērķsabiedrību" var piedāvāt pētnieki, kā

arī tas, cik nepieciešamas un lietderīgas tās ir attīstības sadarbības projektu izstrādē, plānošanā un ieviešanā.

Otrkārt, ņemot vērā definētās prioritātes un iespējamās palīdzības sniegšanas formas, kādas uzņēmumies īstenot Latvija attīstības sadarbības ietvaros,³ atsevišķi ir jāaplūko zināšanu kopumus, kas nepieciešams konsultāciju un ekspertīžu sniegšanas procesā. Šeit būtiski pieminēt vispārējos morāles principus, kas jāievēro, lai starp saņēmējvalsts pārstāvjiem un ekspertiem no citām valstīm veidotos veiksmīga sadarbība. Tāpat jānorāda uz ekspertu profesionālās sagatavotības un personiskas ieinteresētības nepieciešamību. Šajā sadaļā tuvāk tiks analizēti arī daži ar Moldovu un Gruziju saistīti problēmjautājumi – pozitīvās un negatīvās iezīmes līdzšinējā un turpmākā sadarbībā.

Zināšanas par kopienu attīstības sadarbības ietvaros

Attīstības sadarbība tiek definēta kā palīdzības sniegšana trūcīgām un mazāk attīstītām valstīm ar mērķi veicināt šo valstu un to sabiedrību ilgtermiņa sociālo un ekonomisko attīstību, tādējādi sniedzot ieguldījumu nabadzības mazināšanai pasaulē.⁴ Problēmu loks, kas jārisina, lai sasniegtu izvirzīto mērķi, ir ļoti plašs – sākot ar vispārējiem sociālās attīstības un beidzot ar specifiskiem lokālās pārvaldības jautājumiem. Tomēr, kā vairākkārt norādīts šajā grāmatā, attīstības sadarbība tikai no vienas puses uzlūkojama kā labdarība.

Balstoties uz Tūkstošgades attīstības deklarācijā izvirzītajiem mērķiem, attīstītās valstis sola palielināt palīdzības apmērus tām nabadzīgajām valstīm, kas demonstrē “labo gribu” mobilizēt iekšējos resursus, uzņemoties īstenot politiskās reformas, stiprināt valsts un pašvaldību institūciju darbību, apkarot korupciju un citas vājas pārvaldības pazīmes.⁵ Šāda veida uzstādījums jau pašos pamatos paredz mazāk attīstīto valstu un to sabiedrību stratificēšanu atkarībā no to vēlmes un iespējām sekot attīstīto valstu izvirzītajiem mērķiem.

Attīstības sadarbība var tikt uzlūkota un skaidrota arī kā viens no ārpolitikas instrumentiem, kas kalpo attīstīto valstu interesēm. Tieši šī iemesla dēļ attīstības sadarbība bieži vien tiek reducēta uz attīstības sadarbības mērķu definēšanu, politisko un ekonomisko prioritāšu noteikšanu, stratēģiju un programmu izstrādāšanu, izdevumu-ieguvumu analīzi utt., aizmirstot par sabiedrību un cilvēkiem, kurus reāli skars sniegtā palīdzība, par plānoto un īstenoto projektu atbilstību “mērķauditorijas” interesēm.

Kritisks ir antropologs Marks Hobarts (*Mark Hobart*), apgalvojot, ka attīstības projekti ir tikai liels bizness ar mafijai raksturīgām iezīmēm.⁶ Kā norāda autors, bieži vien attīstības politikas galvenā problēma slēpjas ne tikai nezināšanā par “mērķsabiedrību”, bet arī iegūto zināšanu ignorēšanā un noraidīšanā. Viņaprāt, jaunattīstības un pārejas ekonomikas valstu problēmas bieži vien tiek definētas, balstoties uz šo ignoranci un nevērību.⁷ Tas, pēc autora domām, kavē veiksmīgu attīstības projektu īstenošanu.

Iepriekšminēto iemeslu dēļ daudzi attīstības projekti sākotnēji piedzīvojuši neveiksmi, nesniedzot gaidīto pozitīvo rezultātu. Pasaules Bankas, ANO Attīstības programmas, ASV Starptautiskās attīstības aģentūras u.c. organizāciju sliktā pieredze to darbības pirmsākumos novedusi pie secinājuma, ka projektu izstrādes un plānošanas procesā nepieciešams ņemt vērā vietējo kopienu kultūras īpatnības, tradīcijas, dzīvesveidu, institūciju darbības principus, vērtības un neformālās normas utt. Projektu sponsori un realizētāji ir atzinuši, ka ir nepieciešamas zināšanas, ko iespējams gūt tikai ilgstoša pētnieciskā darba rezultātā.

Pētniecības nozīme attīstības projektu kontekstā tiek pamatota ar informācijas, specifisko lokālo zināšanu nepieciešamību par vietējām kopienām, to ekonomiskajiem, ekoloģiskajiem, sociālajiem un kultūras nosacījumiem un dzīves apstākļiem, lai “attīstības aģentiem” palīdzētu adaptēt vispārīgos, standartizētos un formāli izstrādātos starptautiskos projektus lokālajām īpatnībām un kopienu vajadzībām. Tieši pētnieku zināšanas par kopienām nodrošina attīstības projektu maksimāli efektīvu ieviešanu un iepriekš paredz, kā arī

veiksmīgas sadarbības gadījumā novērš to iespējamo negatīvo ietekmi.⁸ Šajā procesā sevišķi tiek novērtēts antropologu ieguldījums. Tam ir vairāki iemesli.

- *Pirmkārt*, antropologu skatījumā nav mazu vai lielu sabiedrību. Antropologi pēta arī skaitliski mazas kopienas, kuru īpatnības bieži vien tiek ignorētas vai, vēl ļaunāk, stereotipizētas. Vienas sabiedrības ietvaros līdzās var eksistēt vairākas pilnīgi atšķirīgas kopienas, un zināšanas par to atšķirībām var būt ļoti noderīgas attīstības projektu sākotnējās plānošanas procesā.
- *Otrkārt*, jebkura attīstības politika, jebkura palīdzība vietējai kopienai nozīmē sociālās un ekonomiskās pārmaiņas, tāpēc ir jāizvērtē, kā kopiena varētu reaģēt uz šīm pārmaiņām. Daudzi projekti izgāžas, jo to radītāju zināšanas par “mērķauditoriju” ir pārāk mazas. Pētnieka uzdevums ir sniegt maksimāli detalizētu informāciju, lai šādu situāciju nepieļautu.
- *Treškārt*, zināšanas, ko piedāvā pētnieki, palīdz apzināties kultūru atšķirības, kas pastāv starp projektu radītājiem un tiem, kam šie projekti domāti. Zināšanas un to ietveršana attīstības programmās nozīmē runāt kopienas valodā, respektējot un atzīstot citas kultūras īpatnības.
- *Ceturtkārt*, pētnieki var apzināt dažādu ekonomisko un sociālo problēmu risināšanas alternatīvas, ko piedāvā pašas vietējās kopienas. Problēmu risinājumam ne vienmēr ir nepieciešami speciāli attīstības projekti, reizēm pietiek tikai ar nelielu finansiālu atbalstu no malas. Tāpat pētnieks ir tas, kas spēj novērtēt, vai attīstības projekts, kas veiksmīgi realizēts vienā valstī, būs tikpat veiksmīgs arī citā.
- *Piektkārt*, pētnieks sniedz priekšstatu par kopienas kompleksitāti un sociālo institūciju savstarpējo saistību. Tas nozīmē iepriekš paredzēt, kā pārmaiņas vienā institūcijā atsauksies uz citām.⁹

Tomēr zināšanas vien veiksmīgu rezultātu nenodrošina. Filips Karls van Ufords (*Philip Quarles van Ufford*) kā piemēru min reģionālās attīstības projektu Indonēzijā, kas tika realizēts pagājušā

gadsimta 70. gados, sadarbojoties Indonēzijas un Nīderlandes valdībām. Projekta sākotnējā koncepcija paredzēja informācijas apkopošanu par konkrēto reģionu, lai vēlāk izstrādātu stratēģiju nabadzības mazināšanai šajā reģionā. Lai arī informācija tika apkopota, projekts izgāzās. Informācijas apkopošana turpinājās, taču stratēģija tā arī netapa, jo viss pētnieciskais darbs tika ievirzīts pārāk akadēmiskā gultnē bez reāla pielietojuma nabadzīgo atbalstam.¹⁰

Tika radīta jauna, it kā veiksmīgāka attīstības politika, kura balstījās uz mācīšanos un zināšanu akumulēšanu attīstības projektu ieviešanas procesā un vietējo resursu un zināšanu iesaistīšanu, taču projekta vēlākais monitorings parādīja, ka arī šajā gadījumā projekta īstenošana nav bijusi veiksmīga, lai gan oficiālās atskaites liecināja par pretējo.

Minētajā piemērā neviena no plānošanas stratēģijām neattaisnoja izvirzīto mērķi. "Plānošana no augšas" (angl. *from above*) izgāzās, jo izpētes darbam nesevoja reāla rīcība. "Plānošana no apakšas" (angl. *bottom up*) izgāzās, jo, iesaistot vietējos resursus, netika ņemtas vērā lokālās varas attiecības, kā arī pārmaiņas sabiedrības struktūrā, kādas šajās attiecībās ieviesa konkrētais attīstības projekts. Tā vietā, lai mazinātu nabadzību un uzlabotu dzīves kvalitāti visā reģionā, plānotā palīdzība sasniedza tikai dažas "izredzētas" cilvēku grupas, vēl vairāk veicinot sabiedrības noslāņošanu. Oficiāli šī neveiksme tika noklusēta, tādējādi apstiprinot iepriekš izvirzīto apgalvojumu par nevērību pret kopienas vajadzībām, kā arī palīdzības formālo raksturu.¹¹

Attīstības projekti bieži vien tiek kritizēti arī par izpratnes trūkumu attiecībā uz laika periodu, kurā plānotās pārmaiņas iespējams realizēt. Projekts ir ne tikai jāuzsāk, bet arī veiksmīgi jānoslēdz, tāpat jāizvērtē tā ietekme uz konkrētā reģiona attīstību ilgtermiņā. Ir vairāki piemēri, kas parāda, ka īstenoto attīstības projektu patiesie rezultāti novērtējami ne tikai pēc vairākiem gadiem, bet pat vairākiem gadu desmitiem.

Pēc Karla van Uforda domām, ir divi sociāli lauki, kuros izvērsama diskusija par zināšanu uzkrāšanu un zināšanu trūkumu jeb ignorēšanu. Pirmkārt, attiecībās starp projekta īstenošajiem,

amatpersonām, ierēdņiem un vietējo kopienu. Un, otrkārt, projektu īstenotāju attiecībās ar donororganizācijām, kuru rīcībā ir resursi projektu īstenošanai un turpināšanai.¹² Tas ir varas attiecību jautājums, jo vairumā gadījumu palīdzības sniedzēju un palīdzības saņēmēju attiecības tiek veidotas, vadoties pēc palīdzības sniedzēja iegūtajām zināšanām un domāšanas kategorijām,¹³ nevis lai abu pušu sadarbības procesā rastu kopsaucēju.

Neraugoties uz visu iepriekšminēto attīstības politikas kritiku, jānorāda – ne jau vienmēr attīstības projekti ir neveiksmīgi. Kā viens no pozitīviem piemēriem būtu minams attīstības projekts Haiti 80. gados, kas paredzēja samērā noplicinātā un erozijai pakļautā reģiona apmežošanu. Projekta izstrādē tika izmantotas padziļinātas zināšanas par kopienas saimniekošanas, zemkopības un tirdzniecības principiem. Ar vietējo pašvaldību palīdzību tika izvēsta plaša informēšanas kampaņa, kuras laikā skaidrots racionālais ieguvums no koku stādīšanas kopienai saprotamā valodā, pieņemamā un akceptējamā veidā. Projekta ieviešanas procesā tika uzsvērta arī vietējo iedzīvotāju izvēles brīvība, respektīvi, koku stādīšana nekādā veidā netika uzspiesta. Tika izstrādātas precīzas rekomendācijas par koku stādīšanas principiem, lai maksimāli samazinātu zaudējumus, kas rastos, apmežojot līdz šim lauksaimniecībā izmantoto zemi. Tika ņemts vērā, ka vietējiem iedzīvotājiem taustāms ieguvums nepieciešams maksimāli ātri, tāpēc izvēlēti ātri augoši koku stādi, bet galvenais – koku stādi vietējiem iedzīvotājiem nodoti īpašumā, sniedzot rīcības brīvību attiecībā uz iegūtās koksnes izmantošanu vēlāk. Rezultātā attīstības projekta izvirzītais mērķis tika pārsniegts vairākkārtīgi. Četru gadu laikā tika plānots iestādīt trīs miljonus stādu 6000 zemnieku saimniecībās, taču rezultātā izdevās iestādīt divdesmit miljonu stādu 75 000 zemnieku saimniecību. Kā vēlāk parādīja projekta monitorings, zemes apmežošana turpinājās arī pēc projekta realizēšanas beigām, pat vēl vairāk – iedzīvotāji koksni novērtēja kā resursu nākotnes labklājībai.¹⁴

Protams, ir jāsaprot, ka līdz šim aplūkotie piemēri vairāk attiecināmi uz lielu starptautisko organizāciju darbību un pētniecisko praksi.

Ir jāsaprot, ka tikai lielas starptautiskās organizācijas ar ievērojamiem finansiāliem resursiem var atbalstīt ilgtermiņa pētnieciskos projektus, tomēr nav arī tā, ka Latvijai šajā jomā nebūtu nekādu iespēju. Ņemot vērā Latvijas apņemšanos attīstības sadarbības ietvaros piedāvāt konsultācijas mazāk attīstītām valstīm, turpmākā raksta daļa tiks veltīta tam zināšanu kopumam, kāds nepieciešams veiksmīgai sadarbībai tieši konsultāciju procesā.

Zināšanu nozīme konsultāciju procesā

Ir noteikts, ka Latvija attīstības sadarbības ietvaros tiešu finansiālu palīdzību nesniedz, bet dalās savā pieredzē valsts pārvaldes reformu īstenošanā, demokrātiskas sabiedrības, sociālās attīstības veicināšanā, vides aizsardzībā un izglītības sistēmas uzlabošanā.¹⁵ Šāda nostāja sakrīt ar Tūkstošgades deklarācijā pausto viedokli, ka politiskās un institucionālās kapacitātes celšana ir tā sfēra, kurā palīdzība no malas ir visvairāk nepieciešama.¹⁶ Latvijai tas nozīmē sniegt virkni konsultāciju un semināru Moldovas un Gruzijas valsts un pašvaldību, kā arī nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, kas šobrīd no Latvijas puses jau tiek darīts. Šādu praksi iespējams aplūkot rīcībpolitikas pārcelšanas (angl. *policy transfer*) ietvaros, jo pēc būtības jebkura veida konsultācijas nozīmē atsevišķu rīcībpolitikas ideju nodošanu un pārņemšanu.¹⁷

Pēc antropologa Pola Stubsa (*Paul Stubbs*) domām, globalizācijas procesiem, it sevišķi, ja runā par transnacionālu rīcībpolitikas modeļu pārcelšanu, ir milzīga nozīme varas diskursa atražošanai jaunās formās. Autors īpaši uzsver, cik nepiemērota mēdz būt transnacionālā ekonomiskā, politiskā vai sociālā palīdzība, ja tā tiešā vai netiešā veidā saistīta ar iejaukšanos kopienas kultūrā un jautājumos, kas skar kopienas identitāti. Šāda palīdzība ne tikai neveicina attīstības projektu īstenošanu, bet nereti izsauc pretestību un nosodījumu vietējās kopienās.¹⁸ Pats autors savā pētnieciskajā un arī konsultāciju darbā vairākkārt saskāries ar vietējo iedzīvotāju un ekspertu skeptisko attieksmi pret ārvalstu konsultantiem.

Gan pētnieciskā pieredze labklājības politikas modeļu pārceļšanā, gan konsultatīvais darbs dažādās ar miera uzturēšanu saistītās nevalstiskajās organizācijās bijušajās Dienvidslāvijas republikās ļāvis autoram nonākt pie vairākiem būtiskiem secinājumiem par internacionālo aģentu ietekmi uz vietējām kopienām.

Stubss aktualizē jautājumu par konsultanta zināšanām, ņemot vērā, ka tās uzkrātas citā vidē, citos vēsturiskos un politiskos apstākļos, citā sociālkulturālā kontekstā. Atšķirīgā pieredze ir pamatā komunikācijas barjerām, kas veidojas starp ekspertiem noteiktos rīcībpolitikas jautājumos un vietējiem iedzīvotājiem. Autora personiskā pieredze liecina, ka konsultanti bieži vien tiek uztverti kā apvainotāji (angl. *consultant as an insultant*), kas neveicina savstarpējo sadarbību un izpratni.

Atšķirībā no ilgtermiņa attīstības projektiem konsultācijas tiek sniegtas ļoti īsā laika periodā, tādējādi izslēdzot iespēju iedziļināties problēmas būtībā. Plaisu starp konsultantu un konsultācijas saņēmēju padziļina arī tas, ka attīstības sadarbības projektu plānošanas procesā palīdzības saņēmējs tiek uztverts kā labuma guvējs, labuma saņēmējs vai klients, nevis ilgtermiņa sadarbības partneris, ar kuru nepieciešams uzturēt ilgstošas un uz savstarpēju cieņu balstītas attiecības.

Tāpat kā attīstības projektu īstenošanā, arī konsultāciju darbā iezīmējas nepieciešamība konsultāciju darbu pakārtot zināšanām par vietējo kopienu. Stubss norāda, ka ar katru jauno projektu, kas tiek īstenots, aizvien samazinās plaisa starp konsultāciju un pētniecisko darbu, lai gan abas šīs sfēras ir būtiski atšķirīgas vairākos aspektos.

- *Pirmkārt*, konsultācijas parasti ir īstermiņa projekti, kuru laikā saglabājas distance un atsvešinātība starp konsultantu un konsultāciju saņēmēju, savukārt pētnieciskais darbs ir ilgstošs un paredz lokālo zināšanu absorbēšanu.
- *Otrkārt*, konsultāciju darbs vērsts uz problēmu risināšanu, savukārt pētnieciskais darbs – uz problēmu definēšanu.
- *Treškārt*, konsultāciju procesā tiek izmantoti abstrakti koncepti, "gatavas" idejas, šabloni, kuru saturs un būtība bieži vien netiek

izskaidrota vai apspriesta. Pētnieciskajā darbā vairāk tiek pievērsta uzmanība sociālajām konstrukcijām, kas raksturīgas vietējai kopienai.

- *Ceturtkārt*, konsultāciju atskaites ir formālas un rakstītas profesionālā valodā. Tās raksturo cirkulāra loģika tādā nozīmē, ka tiek rastas atbildes uz visiem uzdotajiem jautājumiem un neviena problēma netiek atstāta neatrisināta. Savukārt pētnieciskā darba gaitā iegūtā informācija tiek pasniegta paskaidrojošā veidā. Šajās atskaitēs var tikt norādīts arī uz jaunām, līdz šim neapzinātām problēmām.
- *Piektkārt*, paralēli visam iepriekšminētajam konsultāciju un pētnieciskajā darbā pastāv atšķirības vairākos ar ētiku saistītos jautājumos, piemēram, informācijas sniedzēja (respondenta) konfidencialitātes nodrošināšanā vai arī sniegto rekomendāciju un konsultāciju kvalitātes un atbilstības vietējās kopienas interesēm nodrošināšanā.¹⁹

Antropologu pieredze rāda, ka, veicot pētniecisko darbu, nepieciešams maksimāli pielāgoties vietējās kopienas locekļiem, lai iegūtu pēc iespējas detalizētāku un vērtīgāku informāciju. Būtisks ir pat apģērbs. Pēc Stubsa domām, pielāgošanās vietējai situācijai un vietējo iedzīvotāju paradumiem ir nepieciešama arī konsultāciju darbā. Pēc viņa domām, piemēram, ANO ierēdņus simbolizē pārspīlēta "tīrība", kas nevis veicina palīdzības sniedzēja un palīdzības saņēmēja tuvināšanos, bet akcentē citādību un atsvešinātību.²⁰

Latvijas pieredze

Zināšanu nepieciešamības perspektīvā vērtējot Latvijas prioritātes attīstības sadarbības jomā, izvēle sniegt atbalstu Moldovai un Gruzijai ir bijusi pareiza. Izvirzītās prioritātes ir balstītas ne tikai uz apsvērumiem, kas saskan ar Latvijas ārpolitiskajām un ekonomiskajām interesēm konkrētajos reģionos, bet arī ņemot vērā tās priekšrocības, ko sniedz zināšanas par atbalsta reģioniem, to ekonomiskās, politiskās un sociālās attīstības galvenajiem šķēršļiem tanzītperiodā.

Konsultāciju veiksmīgu rezultātu un savstarpēju sapratni veicina arī līdzšinējās sadarbības pozitīvs novērtējums.²¹ Ir rasta kopīga valoda ar atbalstīto valstu valdības, pašvaldību un nevalstisko organizāciju pārstāvjiem, ko apliecina paustā vēlme pēc ciešākas sadarbības nākotnē.²² Latvija ir apņēmusies arī turpmāk uzturēt dialogu ar Moldovu, lai novērtētu līdz šim sniegtās palīdzības efektivitāti un tālākās sadarbības laikā modificētu un optimizētu palīdzības darbu atbilstoši Moldovas interesēm.²³ Šāda apņemšanās, vismaz konceptuāli, vērtējama kā vēlme rast objektīvas un padziļinātas zināšanas par Moldovu, kas ir pirmais solis ceļā uz zināšanām balstītu konsultāciju darbu.

Tāpat zināšanu nozīme sadarbības jomā tiek novērtēta Latvijas attīstības sadarbības politikas plānā 2006. gadam, paredzot finansiālu atbalstu zinātniskiem projektiem, kas saistīti ar attīstības sadarbības problemātikas un jauno kaimiņu iniciatīvas jautājumu izpēti, kā arī sabiedrības attieksmes novērtēšanu un veidošanu.²⁴ Tas gan vēl nenozīmē, ka iegūtās zināšanas tiks izmantotas konsultatīvā darba uzlabošanai.

Moldovas pieredze attīstības sadarbības ietvaros līdz šim ir bijusi veiksmīga un izmaiņas (vismaz publiski) novērtētas pozitīvi, bet attīstības sadarbība ar Gruziju jau pašos pirmsākumos ir bijusi sarežģītāka. Iepriekšējo konsultāciju gaitā nācies secināt, ka, neskatoties uz Gruzijas institūciju un starptautisko donoru panākto vienošanos par sektoriem, kuros ir veicamas reformas, pastāv atšķirīgs viedoklis par prioritāri veicamajiem pasākumiem. Tāpat, neskatoties uz to, ka ekonomiskās attīstības un nabadzības mazināšanas programmas un citi apjomīgi stratēģiskie dokumenti ir informatīvi un analītiski attiecībā uz esošo situāciju Gruzijā, tie augstāk tiek vērtēti no starptautisko donoru puses, nevis pašas Gruzijas. Vairāku institūciju pārstāvji atzinuši, ka šos dokumentus neuzskata par aktuāliem un atbilstošiem patiesajai šodienas situācijai Gruzijā. Šādu attieksmi rada arī fakts, ka kopējais prioritāšu klāsts, kas definēts stratēģiskajos dokumentos, veido ļoti lielu apjomu, ko vienlaicīgi risināt nav iespējams.²⁵

Gruzijas pētnieki par kļūdainu uzskata arī pašu attīstības sadarbības sākumposmu 90. gadu sākumā, kad Rietumu organizācijas

postpadomju valstīs mēģināja ātros tempos iedzīvināt individuālistiskos Rietumeiropas standartus, neņemot vērā daudzu gadu kolektīvisma pieredzi un sabiedrības vērtības.²⁶

Gruzijas sniegtais novērtējums par līdzšinējo sadarbību norāda uz visām tām problēmām, kas izriet no zināšanu trūkuma par lokālo kopieni: attīstības mērķu definēšana, neizvērtējot un pat ignorējot vietējās kopienas prioritāri risināmās problēmas, formāla pieeja palīdzības sniegšanai, situācijas izpēte un analītiskais darbs atrauti no reālās prakses. Šāda situācija neveicina attīstības projektu īstenošanu Gruzijā. Pastāv risks, ka sniegtā palīdzība tiks noraidīta, konsultāciju procesā gūtās zināšanas ignorētas un ieteikumi problēmu risināšanā nepieņemti.

Polš Stubss norāda, ka šāda situācija ir tipiska gadījumos, kad problēmu risināšana notiek "no augšas". Ar sadarbības attīstību risināmās problēmas tiek definētas, tiekoties starptautisko organizāciju un konkrēto valstu varas institūciju pārstāvjiem.²⁷ Šo tikšanos laikā kopienas problēmas un to risināšanas iespējas tiek aplūkotas plašākā globālo problēmu kontekstā, nevis, kā tas būtu daudz pareizāk, meklējot specifiskos problēmu cēloņus un risināšanas veidus. Apspriešanās ar "labklājības subjektu" – cilvēkiem, kuru labā attīstības mērķi tiek definēti un vēlāk īstenoti, vairumā gadījumu nenotiek. Arī pats konsultāciju darbs norisinās, rīkojot seminārus un apmācības nevis tiem, kuriem jānodarbojas ar attīstības programmu īstenošanu, bet dažādu organizāciju direktoriem, valdes priekšsēdētājiem, vadītājiem.²⁸ Vai šie cilvēki apgūto pieredzi un zināšanas nodod tālāk, kontrolēts netiek.

Varētu iebilst, ka līdz šim saņemtās pozitīvās atsauksmes no Latvijas atbalstītajām valstīm liecina, ka būtiskas problēmas konsultāciju darbā nepastāv, tomēr jānorāda, ka pozitīvā vērtējuma sniedzēji arī ir valstu, ministriju, pašvaldību un nevalstisko organizāciju vadītāji, nevis cilvēki, kuri tieši nodarbojas ar rīcībpolitikas īstenošanu. Tāpat netiek apkopota informācija par strukturālo pārmaiņu iespaidu uz vietējo sabiedrību un tās attieksmi pret šīm pārmaiņām.

Zināšanu nepieciešamību konsultāciju procesā var aplūkot arī no palīdzības sniedzējvalsts skatpunkta. Izvērtējot ministriju piedāvātās

ekspertīzes jomas, rodas pamatots jautājums par zināšanu kvalitāti, kādu varam piedāvāt citām valstīm. Tādas ekspertīzes jomas kā reģionālā politika, mājokļu politika, iecietības veicināšanas programma, primārā veselības aprūpe, dzimumlīdztiesība, ceļu fondu dibināšana, ceļu drošība, vides aizsardzība u.c.²⁹ liek uzdot jautājumu par pieredzi, kādu gatavojamies nodot citām valstīm. Daudzas no piedāvātajām ekspertīzes jomām skar virkni sfēru, kas pašā Latvijā vēl nav sakārtotas vai kas tikai formāli pastāv likumdošanā. Tāpat par daudzām ekspertīzes jomām nav veikta politikas analīze, kas izvērtētu šo politiku ietekmi uz sabiedrību, dažādām sociālām grupām un indivīdiem Latvijā, nemaz nerunājot par to ietekmi uz citām kultūrām. Šāda situācija norāda uz nevēribu, neieinteresētību attīstības jautājumu risināšanā citās valstīs, kā arī uz palīdzības sniegšanas formālo raksturu.

Protams, jāņem vērā, ka strukturālo pārmaiņu procesā visas ieinteresētās puses apmierināt nav iespējams, tomēr laba rīcībpolitika jāveido, samērojot ieguldījumus un izdevumus, tai skaitā izvērtējot, kādā veidā konkrēti rīcībpolitikas modeļi tiek pieņemti un apgūti "mērķsabiedrībā", cik lielu sabiedrības daļu skar īstenotās reformas, vai tās neveicina sabiedrības stratifikāciju, līdzšinējo institūciju stabilitāti u.tml. Atbildība par sniegtās informācijas kvalitāti un efektivitāti jāuzņemas gan palīdzības sniedzējvalstīm, gan nevalstiskajām organizācijām, gan arī pašiem ekspertiem personiski.

Nobeigums

Lai arī attīstības sadarbības jomā Latvijai līdz šim bijusi maza pieredze un attīstības projektiem piešķirtais finansējums ir salīdzinoši niecīgs, Latvijai ir unikāla iespēja apkopot un mācīties gan no citu valstu pieredzes attīstības sadarbības projektu īstenošanā, gan arī savas pieredzes, kas gūta kā palīdzības saņēmējvalstij, izvērtējot kā veiksmīgo, tā neveiksmīgo attīstības projektu scenārijus.

Viens no būtiskākajiem veiksmīgas sadarbības pamatnosacījumiem ir zināšanas par vietējo kopienu, uz kuru orientēta palīdzības

sniegšana. Zināšanas par "mērķsabiedrības" vēsturi, kultūru, politisko, ekonomisko un sociālo situāciju var būtiski veicināt savstarpējās izpratnes veidošanos starp palīdzības saņēmējvalsti un sniedzējvalsti. Tas ir viens no priekšnosacījumiem gan efektīvai projektu īstenošanai, gan veiksmīgai ilgtermiņa sadarbībai neatkarīgi no projekta rakstura, ilglaicīguma vai apjoma. Zināšanu nepieciešamība nozīmē pētniecisko resursu piesaisti attīstības sadarbības projektos. Pētnieciskā darba un zināšanu nozīme Latvijā atzīta arī oficiāli, paredzot atbalstu dažādiem ar izpēti saistītiem projektiem.

Nobeigumā jāuzsver, ka citu valstu kopienu kultūras respektēšana, personiskas atbildības uzņemšanās par attīstības projektu veiksmīgu realizāciju, dialoga uzturēšana ar valstīm, kurām palīdzība tiek sniegta, patiesa ieinteresētība šo valstu sabiedrības labklājībā un dzīves kvalitātes paaugstināšanā var sniegt labumu ne tikai palīdzības saņēmējvalstij, bet arī sniedzējvalstij. Kā galvenais ieguvums būtu minama Latvija tēla un reputācijas spodrināšana starptautiskā kontekstā.

Atsauces

- ¹ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: Attīstības sadarbība.
- ² *Stubbs P.* Globalization, Memory and Welfare Regimes in Transition // *International Journal of Social Welfare*. Blackwell Publishing Ltd., 2003. P. 321.
- ³ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: Attīstības sadarbība.
- ⁴ Turpat.
- ⁵ Human Development Report. Millenium Development Goals: A compact among nations to end human poverty. UNDP, 2003. P. 145.
- ⁶ *Hobart M.* Introduction: The Growth of Ignorance // *Hobart M.* (ed.). *An Anthropological Critique of Development*. London: Routledge, 1993. P. 2.
- ⁷ Turpat. 1. lpp.
- ⁸ *Peoples J., Bailey G.* Hymanity. An Introduction to Cultural Anthropology. Wadsworth, 2000. P. 5–6.
- ⁹ Turpat.

- ¹⁰ *Quarles van Ufford P.* Knowledge and Ignorance in the Practices of Development Policy // *Hobert M. (ed.). An Anthropological Critique of Development.* London: Routledge, 1993. P. 135.
- ¹¹ Turpat. 136.–137. lpp.
- ¹² Turpat. 137. lpp.
- ¹³ *Hobart M.* Introduction: The Growth of Ignorance. P. 2.
- ¹⁴ *Peoples J., Bailey G.* Hymanity. An Introduction to Cultural Anthropology. P. 345–347.
- ¹⁵ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: Attīstības sadarbība.
- ¹⁶ Human Development Report. Millenium Development Goals: A compact among nations to end human poverty. P. 150.
- ¹⁷ *Dolowitz D. P.* A Policy-maker's Guide to Policy Transfer // *The Political Quarterly.* 2003. Vol. 74. Issue 1. P. 101.
- ¹⁸ *Stubbs P.* Globalization, Memory and Welfare Regimes in Transition. P. 322.
- ¹⁹ Turpat. 322.–333. lpp.
- ²⁰ Turpat. 334. lpp.
- ²¹ LR Ārlietu ministrija. Sadarbības politika. Septembris 2005. Nr. 1.
- ²² Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: Attīstības sadarbības politikas plāns 2006. gadam.
- ²³ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Moldovu.
- ²⁴ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: Attīstības sadarbības politikas plāns 2006. gadam.
- ²⁵ Latvijas valsts stratēģija attīstības sadarbībai ar Gruziju 2006.–2008. gadam.
- ²⁶ *Sulaberidze A.* On Certain Factors that Determine the Present Transformation of Society and the Family in Georgia // *Sociological Review.* 2004. Vol. 43. P. 76.
- ²⁷ *Stubbs P.* Globalization, Memory and Welfare Regimes in Transition. P. 324.
- ²⁸ Turpat.
- ²⁹ Latvijas Republikas Ārlietu ministrija: Latvijas iespējamās ekspertīzes jomas.

SOLVITA DENISA

“Attīstības sadarbība”: Latvijas perspektīva un retrospekcija (Latvijas mediju analīze)

Pēdējos gados ir sākusies Latvijas politiskās identitātes transformācija no palīdzības saņēmējas valsts par palīdzības sniedzējvalsti. Šajā procesā svarīga ir ne tikai jauna politiskā diskursa veidošanās, bet arī mediju radītais diskurss. Latvijas palīdzību citām valstīm apzīmē ar jēdzienu “attīstības sadarbība”. To politiķi, ierēdņi un eksperti skaidro kā jaunu un nepieciešamu procesu, kura rezultātā Latvija apliecinās savus sasniegumus politikā un ekonomikā, kā arī atlīdzinās savu morālo parādu, proti, palīdzot citiem, “atmaksās” par Latvijai sniegto palīdzību.

Rakstā aplūkots “attīstības sadarbības” atspoguļojums Latvijas presē. Publikācijās atainots ne tikai oficiālais viedoklis, palīdzības sniegšanas loma valsts prestiža pieaugumā, tās lielā morālā nozīme, bet arī ekonomiskā izdevīguma aspekts un iespēja sevi pasargāt no strauja viesstrādnieku pieplūduma.

Pētījumā analizētas laikrakstu “Diena” un “Час” publikācijas 2005. gadā, kurās aplūkotas Latvijas palīdzības sniegšanas iespējas Moldovai. Pastāv atšķirības šī jautājuma atspoguļojumā latviešu un krievu presē, īpaši tas vērojamas Moldovas attiecību ar Krieviju un Eiropas Savienību vērtējumā.

Termina “attīstības sadarbība” lietojums plašsaziņas līdzekļos

Jēdziens “attīstības sadarbība” (*development co-operation*) Latvijas publiskajā telpā ir jauns, tas tikai ienāk aprītē. Arī preses izdevumos “attīstības sadarbība” pagaidām neparādās bieži. Jēdziena konkrēto izmantojumu faktiski nosaka tā lietotājs – galvenokārt dažādi eksperti, nevis žurnālisti. Plašai auditorijai zināšanas par šo jēdzienu ir “izskaidrošanas” stadijā, izpratne vēl tikai veidojas.

Termina jaunradi un ieviešanās gaitu raksturo arī tā lietojums masu medijos, to diskursi. Proti, zināšanas top komunikatīvajā procesā.¹ Izmantojot vairākas kritiskās diskursa analīzes (*critical discourse analysis*) pieejas, iespējams konstatēt, kā jēdziens “attīstības sadarbība” ienāk aprītē, kā ar mediju tekstu starpniecību veidojas sabiedrības zināšanas par tā saturu un kā tās iekļaujas ikdienas diskursā.

Šajā rakstā aplūkotas arī jēdziena “attīstības sadarbība” galvenās intertekstuālās saiknes, kurām galvenokārt piemīt oficiāls raksturs, – tās politisko telpu savieno ar mediju telpu. Tā kā diskurss vienlaikus ir gan radošs, gan radāms, tad rakstā galvenā vērība veltīta tam, kā plašsaziņas līdzekļos veidojas jauna sociāla prakse, proti, kā “vara” jēdzienu “attīstības sadarbība” pārraida auditorijai, proti, sabiedrībai.²

Eksperti, kas lieto jēdzienu “attīstības sadarbība”, pārsvarā ir Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas ierēdņi, sabiedrisko organizāciju līderi, politiķi, kas saistīti ar starptautisko attiecību jomu. Teksta radīšanas līmenī, kuru Normans Ferklavs (*Fairclough*) uzskata par diskursīvo praksi, “attīstības sadarbība” parasti izskan intervēto personu vai ekspertu tiešajā runā. Piemēram, tie ir oficiālie paziņojumi (proti, teksts tapis kādā noteiktā iestādē, nevis medijos un pārstāv īpašu žanru), kurus publicē plašsaziņas līdzekļi. Turklāt jēdziens “attīstības sadarbība”, kā jau minēju, ir jauns, daudziem nezināms, nesaprotams un neierasts, tālab ik reizi preses publikācijās tiek dots tā konkrēts izskaidrojums. Tieši šie skaidrojumi ļauj izsekot “attīstības sadarbības” kopējam diskursam, kas no politiskās dienas kārtības tiek “pārcelts” mediju dienas kārtībā.

Intertekstuāli aplūkojot “attīstības sadarbības” lietojumu, iespējams konstatēt trīs diskursu pamatgrupas:

“attīstības sadarbība” – ekonomika;

“attīstības sadarbība” – politika;

“attīstības sadarbība” – sociālie un kultūras faktori.

Nenoliedzami, visas šīs grupas ir savstarpēji saistītas, tomēr katrai no tām piemīt savas īpatnības, tālab tās ir analizējamas tikai diskursa un arī zemteksta salīdzinošā aspektā. Tādēļ rakstā katras konkrētās grupas analīze nav stingri norobežota, bet secīgi pāriet no vienas grupas uz nākamo. Jau minētie teksta, veltīta attīstības sadarbībai, tapšanas nosacījumi liecina, ka diskursīvajā (teksta radīšanas) praksē dominē valsts – varas – oficiālā pozīcija.

“Attīstības sadarbības” diskursa analīze veikta, izmantojot publikācijas par Moldovu, jo tā ir viena no valstīm, kas ir Latvijas divpusējas sadarbības un palīdzības prioritāšu sarakstā.³ Šo publikāciju analīze ļauj izsekot, kā veidojas “attīstības sadarbības” diskurss vienas valsts kontekstā, vai mediju nostāja atšķiras no valsts pozīcijas, vai pastāv atšķirības krievu un latviešu preses izdevumos. Īpaša vērība šajā rakstā veltīta latviešu un krievu mediju telpu analīzei.⁴

Valsts identitātes transformācija. “Kāda ir Latvijas loma pasaulē?”

“Attīstības sadarbība” šobrīd tiek pozicionēta kā Latvijas ārpolitikas prioritāte. Tas nozīmē arī valsts ārpolitikas pāreju jaunā pakāpē, Latvija no lūdzējvalsts pārtop par donorvalsti jeb devēju. Tādējādi jēdziens “attīstības attīstība” raksturo arī Latvijas kā valsts jaunas identitātes veidošanos.

Jēdziens “attīstības sadarbība” nozīmē ne tikai palīdzību tiem, kas ir nabadzīgāki, bet arī sadarbību palīdzības sniegšanā.⁵ Varas oficiālie pārstāvji, izplatot informāciju par “attīstības sadarbību”, ne tikai ideoloģiski leģitimē terminu, bet arī pašu procesu konkrētas auditorijas priekšā. Termina “attīstības sadarbība” lietošana tiek saistīta

ar Latvijas pāreju jaunā politiskās un ekonomiskās attīstības līmenī. Faktiski šo pārejas periodu nosaka atbildes meklējumi uz jautājumu: “Kāda ir Latvijas loma pasaulē?”⁶

Informācijas sniedzēji norāda, ka mainās valsts pozīcija, transformējas tās loma. Agrāk Latvijai aktīvi tika sniegts finansiāls un nefinansiāls atbalsts, bet tagad ir iesācies jauns posms – Latvija ir gatava būt tāda pati kā tās valstis, kas agrāk tai sniedza palīdzību, un dalīties ar tiem, kuriem šodien nepieciešama palīdzība. Paziņojumos aktīvi tiek izmantota unifikācijas diskursīvā stratēģija – apvienojot sabiedrību, veidojas kolektīvais “mēs”, un uzrunāta tiek visa Latvija un nācija.

Publikācijās tiek apgalvots, ka Latvija ir nobriedusi pieredzes nodošanai tālāk, un pamatojums tam ir valsts piederība Eiropas Savienībai un dalība NATO. Tiek sniegta arī atbilde uz jautājumu: kāpēc citas valstis ir ieinteresētas saņemt palīdzību tieši no Latvijas? – Tāpēc, ka Latvija ir sasniegusi savus stratēģiskos mērķus un to atzīst arī to valstu pārstāvji, kas vērsas pēc palīdzības.⁷ Taču konkrētie Latvijas ekonomiskie sasniegumi, rakstot par “attīstības sadarbību”, netiek minēti.

Galvenā intertekstuālā līnija, kas vērojama dažādās preses publikācijās, – palīdzības sniegšana citiem ir loģiska no valsts attīstības skatījuma. Tomēr tiek skaidrotas arī problēmas, kas rodas, valstij no palīdzības ņēmējas kļūstot par palīdzības sniedzēju. Latvija pagaidām vēl meklē savu nišu starptautiskajā “donoru–devēju” darbības jomā. Jēdzienā “attīstības sadarbība” un tās realizācijā tiek iekļauta ideja, ka, atbalstot citas valstis, Latvija varēs: 1) celt savu prestižu, 2) palielināt savu ietekmi un 3) attīstīt nacionālās intereses.⁸

Mediji akcentē, ka pieredze, kas uzkrāta laikposmā pēc neatkarības atgūšanas, ir visvērtīgākais, ar ko dalīties. “Attīstības sadarbība” ir arī sava veida pašapliecināšanās starptautiskās politikas arēnā, jauna identitāte, raugoties gan no politikas, gan ekonomikas, gan kultūras viedokļa. “Attīstības sadarbība” ir jauna sociālā prakse.

Tādējādi “sekmīgas iekšpolitikas” pieredze, kurai pievienoti labi pazīstamie simboli – ES un NATO, kļūst par pamatu valsts jauna

līmeņa ārpolitikai un iespējai sevi apliecināt augstākā līmenī – kā palīdzības sniedzējvalstij. Te nozīmīga Latvijas attīstības retrospektīva – “attīstības sadarbības” ietvaros Latvijai tika sniegta palīdzība, savukārt tās rezultātā Latvija panāca iestāšanos ES un NATO. Latvijas sasniegumi preses publikācijās tiek saistīti ar palīdzību no ārpuses, ko valsts saņēmusi visus iepriekšējos gadus. Tā ietvēra:

- dāvinājumus,
- neatmaksājamo palīdzību,
- projektu līdzfinansējumu,
- konsultantu un ekspertu palīdzību,
- palīdzību, kas Latvijai deva iespēju sakārtot daudzas jomas, sniedza zināšanas, kas šeit nebija pieejamas.⁹

Kaut arī kopumā ārvalstu sniegtā palīdzība tiek vērtēta pozitīvi, pašas Latvijas kā palīdzības sniedzējas diskursā parādās jauns faktors: nododot pieredzi citiem, ir jāņem vērā mums palīdzējušo ārvalstu kļūdas:

Kāda palīdzība mums bija vērtīga, kāpēc dažkārt ārvalstu palīdzība nesniedza gaidītos rezultātus. Tieši šīs zināšanas var padarīt Latvijas sniegto palīdzību efektīvu un vērtīgu.¹⁰

Latvijas uzdevums ir izanalizēt savu palīdzības sniedzējvalstu pagātnes kļūdas un, nepieļaujot līdzīgas, veidot “attīstības sadarbības” attiecības ar valstīm, kurām nepieciešama palīdzība. Sniedzot palīdzību citiem, iegūstama jauna loma starptautiskajā arēnā.

Valsts un bizness

Preses diskursa ekonomikas aspekts pastiprina fragmentāciju. “Attīstības sadarbības” praktiskā realizācija veido jaunu “mēs” – Latviju, sabiedrību, indivīdus u.c., kas palīdz citām valstīm. Turklāt Latvijas spēju sniegt palīdzību, pieprasījumu pēc tās nosaka valsts iekšējā attīstība, spēja konkurēt ar citiem, būt labākiem par citiem. Vairākās publikācijās par “attīstības sadarbību” uzsvērta ir tieši konkurence:

Kā “Dienai” pastāstīja Moldovas Ārlietu ministrijas preses dienesta vadītājs Jurijs Vitjons, noslēgtā vienošanās ar Lietuvu paredzot lietuviešu speciālistu palīdzību dažādās sfērās Moldovai noteikto ES prasību īstenošanai. Lietuva apņēmusies dalīties savā pieredzē par to, kas paveikts pirms iestāšanās ES, ko par savu mērķi pasludinājusi arī Moldova.¹¹

Savdabīgajā palīdzības tirgū Latvijai ir jābūt konkurētspējīgai. No vienas puses, pastāv konkurence palīdzības sniedzējvalstu starpā, no otras puses, arī privātās uzņēmējdarbības līmenī. Valsts interešu kontekstā Latvijas uzņēmēji veido starptautiskos kontaktus un izstrādā projektus.

Politisko un ekonomisko interešu interdiskursivitāte izpaužas arī presē izmantotajā terminoloģijā. Piemēram, kādā publikācijā teikts, ka “savu pieredzi Latvija varētu pārdot citām pasaules valstīm”.¹² Palīdzības sniegšana tiek nodēvēta par pārdošanu. Arī “attīstības sadarbībā” pastāv pieprasījums un piedāvājums, ko iespējams raksturot ekonomikas terminos.

Latvijas veiksmīgā saimnieciskā attīstība tiek pozicionēta kā produkts vai prece, turklāt tā ir pieprasīta. Valsts politiskās intereses palīdzēt citām valstīm sakrīt ar šo pieprasījumu, jo citas zemes (“viņi”) ir ieinteresētas to saņemt un valstiskā līmenī mūdina Latviju sniegt šo atbalstu. Turklāt, kā jau minēju, sniedzot palīdzību, Latvija iegūst pozitīvas valsts tēlu, iekļaujas ekonomiski spēcīgu valstu vidū un līdzinās saviem agrākajiem palīdzības sniedzējiem.

Lūkojoties retrospektīvi, preses diskursā Latvijai sniegtā palīdzība netiek uzskatīta par biznesu, kurā izmantoti vietējie resursi. Tajā pašā laikā tiek atzīts, ka Latvija gatavojas izmantot to valstu resursus, kurām tā sniedz vai sniegs palīdzību. Akcentēts tiek tas, ka viena valsts, palīdzot otrai, atbalsta arī savus uzņēmējus. Preses publikācijās īpaši uzsvērts, ka valsts “attīstības sadarbības” programmai nedrīkst būt kāds konkrēts komerciāls mērķis.

“Attīstības sadarbības” tematika presē iekļaujas ekonomikas diskursā. Presē publicētajos rakstos tā raksturota kā valstij jeb “mums” un palīdzības saņēmējiem savstarpēji izdevīga:

*Attīstības sadarbība ir ne tikai valsts ārpolitikas interešu jautājums, bet arī lieliska iespēja privātajiem uzņēmumiem nopelnīt.*¹³

Latvijas kā donorvalsts darbības ekonomiskais izdevīgums tiek pieminēts visai piesardzīgi. To nosaka sabiedrībā esošās morāles un ētikas normas, palīdzības sapratnes tradicionālā korelācija ar nesavtīgumu.

Bizness vai ētika/morāle

Presē, veidojot zināšanu par jēdziena “attīstības sadarbība” saturu, liela vērība ir veltīta kultūras, ētikas un morāles aspektiem. Mediju konceptuālā funkcija piedāvāt zināšanas un priekšstatus mijiedarbojas ar diskursīvo stratēģiju – jēdziena “attīstības sadarbība” reprezentāciju. Īpaši spilgti tas izpaužas tieši sociālās prakses līmenī, kurā skarts palīdzības sniegšanas ētiskais un morālais aspekts un “attīstības sadarbības” iespējamā sasaiste ar biznesa interesēm. Tādējādi savstarpēji savijas ekonomikas, politikas un kultūras diskurss, kas aptver vērtību un identitātes jautājumus.

Viens no presē minētajiem iemesliem, kāpēc Latvijai jāpalīdz konkrētām valstīm, ir norāde, ka tā vai citādi palīdzība tām jau tiek sniegta. “Attīstības sadarbības” politikas realizācija tālab ir tikai sava veida stratēģija jeb “naturalizācija”, kā jau sniegto palīdzību leģitimēt valsts politikas līmenī. Tiek uzsvērts, ka, kamēr politiķi un valsts vadītāji tikai domā, palīdzības sniegšana citām valstīm jau notiek:

*Palīdzība jau ir sniegta pensiju reformas un sociālās aizsardzības sistēmas jomā, pašvaldību finanšu sistēmas jautājumos, dabas aizsardzības jomā, muitas, informācijas tehnoloģiju pielietošanas un vadības sistēmu, kā arī enerģētikas un transporta statistikas jautājumos.*¹⁴

Viena no galvenajām presē akcentētajām “attīstības sadarbības” nostādņēm – tā ir “*morāli ētiska, nevis pragmatiska politika*”.¹⁵ Taču šī dominējošā pozīcija jeb “morālais pienākums” konfrontē ar apgal-

vojumiem par saimniecisko izdevīgumu, kas arī parādās plašsaziņas līdzekļos. Valsts ekonomikas un privātās uzņēmējdarbības interešu pamatā ir peļņas ieguve. Prese atzīst:

*Sava vārda lobēšana, kas vēlāk noteikti atmaksājas.*¹⁶

Jāatzīst, ka palīdzēšana kā bizness preses diskursā ir pretsvars morālajam faktoram. “Attīstības sadarbība” ir ne tikai labdarība, tā ietver arī atklātu interesi nopelnīt.¹⁷ Vēlos atgādināt, ka, rakstot par Latvijas sniegto palīdzību, prese uzsvēra, ka tā ir “dāvinājumi”, “ne-atmaksājama palīdzība” utt.¹⁸

Plašsaziņas līdzekļos tiek rakstīts par palīdzības programmām nepieciešamo finansējumu un uzsvērts, ka Latvijas budžetā tām tiek atvēlēts pārāk maz līdzekļu. Intertekstuāli jāsecina: ja Latvija nevar “attīstības sadarbībā” investēt lielas summas, tad tā jākoncentrē kādā šaurā sfērā.¹⁹ Savukārt tas nozīmē Latvijas kā palīdzības sniedzējvalsts pareizās nišas atrašanu globālajā kompleksā “attīstības sadarbība”. Arī dalīšanās pieredzē nevar būt universāla, citiem ir jānodod tās atsevišķas (labākās) jomas.

Perspektīva: pieredze kā eksporta prece

Pastāv sakarība starp ideoloģiskajiem “unifikācijas” un “fragmentācijas” modiemi, kas rodas no kopējiem faktiem, kuri mainās atkarībā no interdiskursivitātes. To valstu loks, kurām Latvija var konkrēti palīdzēt, ir visai šaurs. Turklāt, runājot par konkrētu palīdzību citām valstīm, galvenokārt tiek apcerētas to divpusējās attiecības. Piemēram, palīdzības jautājumi Eiropas Savienības un citu organizāciju kontekstā netiek aplūkoti.

Parasti prese min vairākus politiskos, ekonomiskos, sociālos un kultūras faktoros, kāpēc citas valstis ir gatavas saņemt Latvijas palīdzību. Piemēram, krievu valodas prasme, jo to pārvalda cilvēki gan Latvijā, gan palīdzības saņēmējvalstīs. Nozīmīgs faktors ir arī

kopējā (padomju laika) vēsture un kultūra, jo tā palīdz veidot abpusēji saprotamu kultūras praksi, kas sekmē kontaktu dibināšanu un vienošanās noslēgšanu. Arī šo faktoru apcerē vērojams pieprasījuma un piedāvājuma diskurss un Latvijas jaunās lomas starptautiskā arēnā formulējums.

Preses publikācijās tiek nosauktas daudzas Latvijas kā palīdzības sniedzējvalsts priekšrocības salīdzinājumā ar citām valstīm, piemēram:

- *lielas priekšrocības salīdzinājumā ar Rietumeiropas konsultantiem;*
- *izveidotie kontakti;*
- *valstu politiskā virzība un vēlme sadarboties;*²⁰
- *kopēja politiskā (padomju) pagātne;*
- *zinām, kādas ir Rietumeiropas politisko konsultantu kļūdas;*
- *mēs, neviens jūs;*²¹
- *veiksmes stāsts pasaules tirgū;*²²
- *mūsu konsultācijas ir lētākas;*²³
- *pāši tam esam izgājuši cauri;*²⁴
- *primārā pieredze*²⁵ *u.c.*

Definējot konkrētas jomas, kurās Latvija varētu sniegt palīdzību, tiek atgādinātas 20. gs. 90. gados realizētās reformas, dažādu pārvaldes un kontroles iestāžu veidošana. Piemēram, tirgus uzraudzības sistēmas, likumdošana, uzņēmēju organizāciju veidošana.²⁶ Prese uzsver, ka Latvija spēj sniegt palīdzību,

*sākot no valsts pārvaldes stiprināšanas, ekonomiskās attīstības, pilsoniskas sabiedrības veidošanas un beidzot ar infrastruktūras projektiem, tā ietver visu veidu aktivitātes nabadzības, sociālo, ekonomisko un tiesisko atšķirību mazināšanai pasaulē.*²⁷

“Attīstības sadarbības” jēdziens un tā ienākšana aprītē spilgti parādās publikācijās par Latvijas starptautiskās palīdzības sniegšanu Moldovai un iespējamajiem sadarbības plāniem. Tālāk rakstā analizēts “attīstības sadarbības” diskurss laikrakstos “*Уаc*” un “*Diena*”, rakstot par Moldovas un Latvijas attiecībām.

Moldova

Šī pētījuma ietvaros analizēti visi laikrakstos “*Yac*” un “*Diena*” 2005. gadā publicētie raksti, kuros minēts Moldovas vārds. Atlasītie materiāli ļauj gūt priekšstatu par “attīstības sadarbības” preses diskursu, par Moldovas kā valsts reprezentāciju Latvijas plašsaziņas līdzekļos un par šīs valsts problēmām, kuru risināšanā būtu noderīga Latvijas palīdzība.

Laikrakstu “*Yac*” un “*Diena*” publikācijās par Moldovu dominē divi diskursi – ekonomikas un politikas. Turklāt ir vērojamas atšķirības abu avīžu interesēs. Tā laikraksts “*Yac*” lielāku uzmanību pievērš Moldovas attīstības ekonomiskajiem aspektiem, bet laikraksta “*Diena*” prioritāte ir šīs valsts politiskā situācija. Tomēr nedrīkst abu laikrakstu nostājas krasi nodalīt, jo ekonomikas un politikas diskurss publikācijās par Moldovu ir savstarpēji saistīts. Arī “*Yac*” raksta par politiku un “*Diena*” – par ekonomiku, lai gan retāk, turklāt šim tematam atvēlēta otršķirīga loma.

Moldovas ekonomikas uzlabošana – Latvijas darba tirgus aizsardzība

Rakstot par Moldovu, laikrakstos “*Yac*” un “*Diena*” nav vērojams vienots ekonomikas diskurss. Abi izdevumi atzīst, ka šī valsts ir viena no nabadzīgākajām Eiropā. Šis fakts parādās ne vien Moldovai veltītos rakstos, bet daudz biežāk kā rindiņa pārskatos par Eiropas ekonomiku un saimniecisko rādītāju tabulās. Laikraksti arī aplūko Moldovas nabadzības iemeslus un apcer tās tālākās sekas. Piemēram, “*Diena*” raksta:

Deklarētie centieni liberalizēt ekonomiku, tai kļūstot atvērta, var nest finansiālu ieguvumu. Kā raksta “Nezavisimaja Moldova”, Moldova līdz ar dienvidrietumu Ukrainu un ziemeļaustrumu Ukrainu ir viens no nabadzīgākajiem Eiropas reģioniem, kur ekonomikā dominē lauksaimniecība, ir viens no zemākajiem urbanizācijas līmeņiem, bet transporta infrastruktūra ir mazattīstīta un sadrumstalota. Cerības uz ieguvumiem no jaunas reģionālās sadarbības tiek saistītas ar NVS

struktūrām alternatīvo GUUAM, kur bez moldāviem iekļāvušās Ukraina, Gruzija un Azerbaidžāna.²⁸

Viens no Moldovas nabadzības iemesliem ir augstais bezdarba līmenis, turklāt tā sekas ietekmē arī Latviju. Moldova tiek pieminēta publikācijās par viesstrādniekiem, kas ierodas Latvijā, par legālo un nelegālo darba tirgu. Ekonomikas globālais raksturs, darbaspēka migrācija ir viens no preses minētajiem faktoriem, kas mudina Latviju palīdzēt Moldovai. Tādējādi būtu iespējams aizkavēt Moldovas darbaspēka straujo ieplūdumu Latvijā, kas savukārt varētu pasliktināt abu valstu attiecības:

Galvenās valstis, kas šodien eksportē nelegālus, pa lejupejošu līniju ir Ukraina, Moldova un Krievija (ukraiņus ļoti bieži notver ar lietuviešu pasi). Ir arī eksotiskāki varianti: kā baltieši no Rīgas cenšas izlidot rumāņi, kaukāzieši un pat afgāņi.²⁹

Latvija kļūst par sava veida koridoru. Jāpiebilst, ka Moldovas viesstrādnieku jautājums, par kuru raksta gan laikraksts "Diena", gan arī "Uac", visai maz ir skarts oficiālajā diskursā:

Galainākumā, pēc Krīgera atzinuma, Latvijai būs nepieciešams importēt darbaspēku "no valstīm, kas atrodas uz austrumiem no mums" (lasī: Baltkrievija, Moldova, Ukraina utt.). Pēc neoficiāliem datiem, moldovi un ukraiņi jau šodien lielā skaitā sastopami Latvijas jaunbūvēs. Nav izslēgts, ka viņi piedalīsies arī oktobrī gaidāmajā protesta akcijā Doma laukumā ...³⁰

Laikrakstā "Diena" Moldova tiek pozicionēta kā ārkārtīgi nabadzīga valsts, savukārt "Uac" raksta arī par Moldovas galvenajām ekonomikas nozarēm, to attīstību, kādi ir tās plusi veiksmīgam startam Eiropas arēnā:

Uzturēšanās laikā man radās priekšstats, ka piedņestrieši dzīvo nebūt ne slikti, kaut arī pieticīgi. Daudzi, tāpat kā viņu kaimiņi no Moldovas un Ukrainas, dodas peļņā uz ārzemēm, lai gan laikrakstos es atradu ne mazums sludinājumu par oākancēm.³¹

Kaut arī republikā darbojas lieli uzņēmumi (piemēram, Ribņicā ar pilnu sparū strādā bijusī Moldāvijas metalurģiskā rūpnīca, jaudas ziņā ceturtā Eiropā, Tiraspolē – lie-la vīna rūpnīca "Kvint", Benderos – apavu fabrika, kuras produkcija ir iecienīta daudzās valstīs), iedzīvotāji zina, kas ir bezdarbs.³²

Moldovu, Ukrainu un Baltkrieviju Latvijas prese uzskata par zemēm, no kurām, visticamāk, plūdis darbaspēks uz Latviju. Trūkstot noteiktiem argumentiem par palīdzības nepieciešamību, tiek izmantotas norādes – kāpēc gan mēs nevarētu palīdzēt Moldovai sakārtot ekonomiku, jo tad mēs aizstāvētu paši sevi. Jau tagad Latvijā ir mājās pirmie Moldovas viesstrādnieki. Latvijas rūpes par Moldovu savā ziņā ir arī rūpes par Latviju. Un, kā atzīmē laikraksts “Час”, runa ir nevis par darbavietu trūkumu Moldovā, bet gan par Latvijas un Moldovas ekonomikas attīstības līmeni.

Ekonomikas stāvokļa iemesli meklējami politikā

Gan “Час”, gan “Diena” Moldovas ekonomikas sliktu stāvokli saista ar tuvību Krievijai un tās ietekmi. Turklāt Krievijas ietekme tiek vērtēta dažādi – tā ekonomikas diskurss nemanāmi pārtop politiskajā diskursā, kas ir atšķirīgs laikrakstā “Час” un “Diena”.

Laikraksts “Час” uzsver Moldovas attiecību ar Krieviju pozitīvos aspektus, savukārt “Diena” Krieviju uzskata par šķērslī Moldovas ceļā uz Eiropas ekonomiski attīstītas valsts statusu.

LAIKRAKSTU “ЧАС” UN “ДИЕНА” NOSTĀDŅU PAR MOLDOVAS EKONOMISKO ATTĪSTĪBU SALĪDZINĀJUMS

“Час”	“Diena”
<p>Skaidrs, ka “Gazprom” iniciatīva šajās valstīs tiek uztverta kā politiska. Iespējams, tā tas arī ir – ja jau Baltija, Moldova, Ukraina un Gruzija acīmredzami ieņem nedraudzīgu pozīciju attiecībā uz Maskavu, tad kāpēc gan Krievijai būtu faktiski jāsubsīdē šīs valstis ar miljardiem dolāru gadā?</p> <p>Pēc visa spriežot, Maskava patiešām ir nogurusi no batālijām ar NVS partneriem,</p>	<p>Iespējams, ka Moldova esot smēlusies iedvesmu no Ukrainas piemēra un tagad cenšas būtiski mainīt ārpolitiskos orientierus. Tajā pašā laikā Kišīņevai nevajadzētu izturēties vienaldzīgi pret ekonomisko sankciju draudiem. Jāņem vērā, cik liela nozīme Moldovas ekonomikā ir vīna un lopkopības produktu eksportam uz Krievijas tirgu un kurināmā iegādei no Krievijas par labvēlīgākām cenām.</p>

kas grib kļūt par “rietumniekiem”, bet energoresursus no “austrumiem” saņemt nepavisam ne par Rietumu cenām.³³

Ievēribas cienīgi, ka NVS sadalīšanas divās daļās faktiski jau atzīst arī Krievijā – neilgi pirms Kazaņas sammita anonīms “avots Kremļa administrācijā” atklāti draudēja sodīt šķeltniekus vismaz ar Krievijas energoresursu piegādes ierobežošanu.³⁴

“Moldova saņem no Krievijas nedaudz vairāk kā vienu miljardu kubikmetru gāzes gadā,” uzsvēra ierēdnis. “Es nedomāju, ka Krievijas ekonomika kļūs daudz bagātāka, palielinot gāzes cenas.” Sak, jūs jau esat bagāti, par nabagiem nekļūsiet.

Un, visbeidzot, kas jau ir pavisam smieklīgi, premjers paziņoja par gatavību piesaistīt Krievijas biznesu naftas ieguvei Moldovā. “Pēc mūsu rīcībā esošajām ziņām, Moldovas teritorijā ir naftas krājumi,” paziņoja Tarļevs. “Mēs pašlaik meklējam naftas ieguves kompānijas, un, ja Krievijas bizness ir tam gatavs, mēs ar lielāko prieku to uzņemsim.” Tiesa gan, speciālisti šos paziņojumus uzņēma visai skeptiski. Grūti ticēt, ka Pasaules Bankas vērtējumā visnabadzīgākā Eiropas valsts pārvērtīsies par otru Kuveitu.³⁵

Turklāt no apmēram miljons moldāviem, kas devušies darba meklējumos uz ārzemēm, puse strādājoš Krievijā.³⁶

Redzot rupjas ietekmēšanas politikas izgāšanos, Maskava mēģina mainīt taktiku, kā to pirms divām nedēļām vērojām arī Putina padomnieka Jastržembska vadītās delegācijas vizītes laikā Latvijā. Mērķis ir veidot izdevīgas “ekonomiskas attiecības” kā pamatu “jaunai politiskai konjunktūrai”, kas veicinātu Maskavai draudzīgu partiju rašanos, pēc vizītes skaidroja šeit sabijušais Krievijas parlamenta deputāts. Krievijas elektrības monopola vadītājs Anatolijs Čubais šis “jaunās attiecības” raksturo vēl atklātāk – kā “saņemšanu ekonomiskajās spēlēs” un Krievijas lielo kompāniju “ārēju ekspansiju”.³⁷

Četru bijušās PSRS valstu – Gruzijas, Ukrainas, Azerbaidžānas, Moldovas – līderi piektdien Kišiņevā vienojās iedvest jaunu elpu kādreiz izveidotajā GUUAM starptautiskajā organizācijā. Spītējot Krievijas skaļi paustajiem pārmetumiem par muguras pagriešanu un “oranžo revolūciju” izplatīšanu, prezidenti vienojās paplašināt sadarbību starp Melnās jūras baseina un Baltijas valstīm, kā arī meklēt jaunus risinājumus separātistu radītajām problēmām GUUAM dalībvalstīs, īpaši – Gruzijā un Moldovā.³⁸

Laikrakstā “*Час*” vērojama Moldovas un Krievijas ekonomiskā un politiskā tuvuma attaisnošana, īpaši tad, ja runa ir par energoresursiem vai citām jomām, kas Moldovai ir izdevīgas. Tiek atzīts, ka Moldova jau tā ir nabadzīga, bet valsts piekoptā eiropeskā vai antikrieviskā politika vēl vairāk padziļina valsts ekonomisko krīzi un mazina iedzīvotāju labklājību. Krievijas ekonomiskais spiediens var ietekmēt Moldovas pārtikas ražošanas nozari un vīna ražošanu, jo šo produkciju eksportē uz Krieviju un tās ražošanā tiek izmantoti Krievijas energoresursi.

Arī laikrakstā “*Diena*” Moldovas ekonomikas krīze tiek skaidrota ar tās un Krievijas politikajām attiecībām. Taču to maiņa paver Moldovai ceļu uz Eiropas ekonomisko tirgu. “*Diena*” krīzi uzskata par neizbēgamu, savukārt tās risinājumu – par Eiropas perspektīvu. Arī “*Час*” piemin Eiropas tirgu, taču uzsver, ka tas Moldovai joprojām ir slēgts.

Moldovas politiskā kursa maiņu laikraksts “*Diena*” vērtē viennozīmīgi – jo politiski tuvāk Moldova būs Eiropai, jo tās ekonomika būs brīvāka no Krievijas. Pašreizējie procesi tiek uzskatīti par ietekmes sfēru pārdalīšanu. Laikrakstā “*Diena*” jaunais Moldovas politiskais kurss tiek aplūkots kā “atbrīvošanās” no Krievijas, bet avīze “*Час*” procesu vērtē citādi: tā ir Rietumu ietekmes paplašināšanās.

Latviešu un krievu presē, rakstot par Moldovas un Krievijas, kā arī Moldovas un Eiropas attiecībām, pastāv atšķirīgs notikušo ģeopolitisko pārmaiņu vērtējums.

LAIKRAKSTU “*ЧАС*” UN “*ДИЕНА*” NOSTĀDŅU PAR MOLDOVAS ĢEOPOLITISKĀ STĀVOKĻA IZMAIŅĀM SALĪDZINĀJUMS

“ <i>Час</i> ”	“ <i>Diena</i> ”
<p><i>Tas ir Krievijas faktors – atrašanās līdzās Krievijai un attieksme pret Eiropu. Taču mēs uzskatām, ka vara Moldovā pieder komunistu un Vladimira Voronina radikālo nacionālistu sarkanbrūnajai</i></p>	<p><i>Kremļa satraukums.⁴⁶</i></p> <p><i>Komunisti un opozīcija vienojas centienos tuvināties ES un atbrīvoties no Maskavas valģiem.⁴⁷</i></p>

*aliansei, kas pastāv, pateicoties Rietumu atbalstam, kas gatavi sniegt atbalstu ikvienam antikrieviskam politiskam iedīglim. [...] Piedņestrieši redz sevi kā neatņemamu Krievijas Federācijas sastāvdaļu. Otra puse ir par neatkarīgu Piedņestras valsti... Taču uz Eiropu mēs netiecamies un būt par daļu no Moldovas arī negribam! Mēs jūtamies kā krievi, kas uz visiem laikiem ir saistīti ar Piedņestru. 1992. gada karš visus ir konsolidējis.*³⁹

*Kopš Gruzijas "rožu revolūcijas" 2003. gada ziemā līdz Ukrainas "oranžajai revolūcijai" 2004. gada ziemā, neskaitot Moldovas un Kirgizstānas epizodes, Krievijas ĀM pēdējā laikā saņem "ģeopolitiskas pļaukas" no savas bijušās ietekmes zonas. Likās, šis process turpināsies līdz bezgalībai, ņemot vērā Krievijas diplomātu neprasmī izveidot partnerattiecības ar saviem bijušajiem satelītiem. Bailēs no Krievijas spiediena turpināšanās ukraiņi, gruzīni un azerbaidžāņi nosprauda kursu uz ES.*⁴⁰

*.. "Demokrātisko Moldovu", tad kļūs iespējams arī izlīgums ar Krieviju. Tad netiks ieviestas vīzas Moldovas pilsoņiem, nebūs ne sarunu par atsevišķas gāzes kompānijas izveidošanu Piedņestrā kopā ar "Gazprom", ne embargo "Baltā stārķa" un Moldovas vīnu piegādei. Taču, ja Voroniņš saistīs savas cerības ar "jaunajiem draugiem", proti, Gruziju un Ukrainu, tad tās ir beigas – kā mēdz teikt, velti mīlēts...*⁴¹

*Moldovas ārpolitikas kursa maiņa palīdzina Krievijas satraukumu, jo Kremļis ar bažām vēro Eiropas valsts attālināšanos no Maskavas ietekmes zonas.*⁴⁸

*..apsūdzēja Krieviju centienos ietekmēt vēlēšanu rezultātu.*⁴⁹

*"International Herald Tribune" rakstā par Moldovu norāda uz to, ka opozīcija prezidentu V. Voroniņu, neraugoties uz viņa runām par demokrātiju, tomēr saucot par korumpētu un neveiklu valsts vadītāju, kuru vienīgi apstākļi spiežot aplāpēt savas diktatoriskās tiesmes.*⁵⁰

*Kādreiz promaskaviskie komunisti saņaidojušies ar Krieviju un ir par valsts integrāciju rietumos.*⁵¹

*Par galveno teritoriālo konfliktu katalizatoru uzskatāma ārzemju karaspēka klātbūtne, Krievijas karavīri. Moldovas un Gruzijas vadītāji uzsvēruši, cik viņiem ir nozīmīgas labas attiecības ar Krieviju. Saasinoties abu valstu attiecībām iepriekšējā mēneša laikā, Krievijas Valsts dome pieprasīja valdībai apsvērt iespējas pasludināt pret Moldovu ekonomiskās sankcijas, kas gan neattiektos uz separātiski noskaņoto Piedņestras republiku, kur nenotiek Moldovas parlamenta vēlēšanas un kur joprojām, neraugoties uz starptautisko vienošanos pārkāpumu, atrodas Krievijas armija.*⁵²

Antikrieviski raksturi. Turklāt interesanti, ka uz galveno lomu “antikrieviskajā asī” pretendē Ukraina, Moldova un Gruzija – lielākās Krievijas parādnieces. Pēc visa spriežot, tās vienkārši demonstratīvi negrib kārtot savus parādus civilizētā veidā un attiecībās ar Maskavu ir izvēlējušās šantāžas un draudu politiku.⁴²

Kā atbildes pasākumu Krievijas Valsts dome pieņēma paziņojumu “Par rekomendējamiem atbildes pasākumiem attiecībā uz Moldovas Republiku sakarā ar Moldovas varas iestāžu ieturēto kursu uz situācijas saasināšanos visapkārt Piedņestrai”. Šajā dokumentā konkrēti tiek piedāvāts ieviest sankcijas pret Kišiņevu. Deputāti iesaka atteikties no Moldovas alkohola un tabakas produkcijas piegādes Krievijai (atskaitot to, kas ražota Piedņestras teritorijā) un noteikt vīzu režīmu Moldovas pilsoņiem (atskaitot Piedņestras iedzīvotājus).⁴³

Turklāt interesanti, ka uz vadošo lomu šajā “Antikrieviskajā asī” pretendē Ukraina, Moldova un Gruzija – Krievijas galvenie parādnieki. Spriežot pēc visa, tās demonstrē nevēlēšanos samaksāt savus parādus civilizētā veidā un attiecībās ar Maskavu izvēlas šantāžas un draudu politiku.⁴⁴

Un vēl kāda interesanta nianse. Par spīti visiem šiem antikrieviskajiem paziņojumiem, Moldova cer saglabāt ar Krieviju

Pašlaik faktiski visa Moldovas augstākā politiskā vadība – prezidents, valdība un parlamenta vairākums – atbalsta ciešākus kontaktus ar ASV un Eiropas Savienību.⁵³

Ukrainas, Gruzijas un Moldovas ciešāka sadarbība mazina Maskavas dominēšanu ekspadomju telpā.⁵⁴

Vēsums pret Maskavu.⁵⁵

Starp Moldovu un Krieviju attiecības vēl vairāk pasliktinājās pirms parlamenta vēlēšanām 6. martā. Sākumā Kišiņeva izraidīja divdesmit divus Krievijas pilsoņus, kas uzdevās par vēlēšanu novērotājiem, vēlāk tieši pirms vēlēšanām neļāva iebraukt vēl simt citām personām, kas sevi uzskatīja par novērotājiem. Politiski karstā februāra laikā Moldovā tika aizturētas divas māsas no Krievijas, kas tika apsūdzētas nelegālā naudas ieviešanā. Abas sievietes joprojām ir aizturētas.⁵⁶

Moldovas parlamenta vēlēšanās zaudējusi Krievija. Vakar Moldovā notikušajās parlamenta vēlēšanās uzvarējusi stilizēta “vīnogu revolūcija”. Balsu skaitīšana vēl nav pabeigta, taču ir skaidrs, ka Kremlis var atvadīties no kārtējā “pavalstnieka”. Iepriekšējās vēlēšanās ar promaskavisku platformu uzvarēja komunisti (viņi ieguva 71 no 101 deputātu mandāti), bet to līderis Vladimirs Voronins kļuva par valsts prezidentu (Moldovā prezidentu ievēlē parlaments). Draudzība

siltas ekonomiskās attiecības. Tas pats Vasilij Tarļevs, piemēram, paziņojis par nodomu panākt Moldovas agrorūpnieciskās produkcijas atgriešanos Krievijas tirgū. Atgādināsim, ka maijā Krievija apturēja agrorūpnieciskās produkcijas eksportu no Moldovas, tāpēc ka tā "neatbilst standartiem". Premjers izlikās, ka Moldovai tas neko īpaši nav kaitējis: "Mēs pārorientējāties uz citiem tirgiem un tagad piegādājam šo produkciju aptuveni 50 valstīm, to skaitā Eiropas Savienībai." Tiesa gan, nav pārāk ticams, ka Moldovas vīna rūpnīcas spēj iztikt bez gigantiskā Krievijas tirgus, jo tās nespēj sekmīgi konkurēt ar Spānijas, Francijas un citu Eiropas vīndaru produkciju.⁴⁵

ar Maskavu izrādījās neilga un galīgi neauglīga Moldovai vitāli svarīgā jaunatājumā – valsts faktiskās teritoriālās integritātes atjaunošanā.⁵⁷

Gruzija, Ukraina un Moldova grib Krievijas lomas mazināšanu postpadomju telpā.⁵⁸

Ievērojot Ukrainas, Gruzijas un Moldovas centienus samazināt saimniecisko atkarību no Maskavas, organizācijas turpmākā darbībā plānots attīstīt jaunus preču un transporta plūsmas koridorus, kas varētu nodrošināt alternatīvu energoresursu ieguvu.⁵⁹

Bijušie vasaļi apvienojas, Kremli paranoja aug.⁶⁰

Bažas par ietekmes mazināšanos valda arī Kremlī, jo Gruzija, Ukraina un Moldova pēdējā laikā attālinājušās no Maskavas ietekmes zonas un paudušas vēlmi pievienoties Eiropas Savienībai.⁶¹

Savukārt Krievijai būs jāpievelk kārtējais ķeksītis pēdējo gadu ārpolitisko sakāvoju ailitē.⁶²

Maskavai tas bija trieciens, jo Kremlis bija cerējis starptautiski apliecināt sevi kā spēku, kas spēj rast risinājumu konfliktiem "tuvajās ārzemēs".⁶³

Raksturojot Krievijas un Rietumu valstu attiecības, presē parasti tiek rakstīts par Moldovu, Ukrainu un Gruziju kā valstu kopumu. Visas šīs valstis gan “*Уаc*”, gan “*Diena*” pieskaita pie Antikrievijas grupas. Tai piederošās valstis vieno vēlme iestāties Eiropas Savienībā un NATO. Abi laikraksti raksta arī par NVS krahu, uzsverot, ka šī savienība eksistē teorētiski, praksē valstis, kas tajā ietilpst, ir jau izraudzījušās citus attīstības ceļus.

Laikraksts “*Уаc*” Moldovas pāreju no prokrieviskās uz antikrievisko grupu sasaista ar valsts zaudējumiem ekonomikā (tieši Moldova saimnieciski visvairāk zaudē no izmaiņām Rietumu virzienā). Savukārt “*Diena*” atzīst, ka lielākus zaudējumus pārmaiņu dēļ cieš Krievijas Federācija, nevis Moldova. “*Уаc*” uzsver, ka Moldova pati ir vainīga pie savas ekonomiskās situācijas pasliktināšanās, jo tās ir sekas izraudzītajai attiecību maiņai ar Krieviju.

Laikrakstā “*Diena*”, kā jau minēju, lielāka uzmanība tiek pievērsta nevis ekonomiskajam, bet politiskajam aspektam. Tāpēc arī Moldovas politiskā kursa maiņas radītās ekonomiskās sekas gandrīz nemaz netiek aplūkotas, galvenie politiskie zaudētāji ir tieši Krievija–Maskava–Kremlis.

Preses publikācijās līdzās pašreizējo Moldovas un Krievijas politisko attiecību raksturojumam rodams arī retrospektīvs atskats uz Latvijas attīstību kopš neatkarības atgūšanas. Moldova par vienu no saviem mērķiem nosauc iestāšanos Eiropas Savienībā un NATO. Latvija šo mērķi jau ir sasniegusi. Process, kurš Latvijai jau ir pagātnē, mediju skatījumā nu ir sācies Moldovā. Piemēram, laikraksts “*Уаc*” izceļ, ka Moldovā gaidāma krievu valodas nozīmes un lietojuma samazināšanās, kā arī prognozē problēmas izglītības sistēmā.

Sociālie un kultūras faktori

Laikrakstu “*Dienas*” un “*Уаc*” publikācijās, kurās minēta Moldova, aplūkoti arī “attīstības sadarbības” sociālie un kultūras faktori. Vispildīgāko akcentu guvusi nacionālo minoritāšu problēma. Tās diskurss plašāk izvērstas laikrakstā “*Уаc*”. Moldovas iedzīvotāji tiek

reprezentēti kā “bijušie mūsējie”, turklāt daļa no viņiem runā krievu valodā. Tiek apspriests valodas statuss, kolektīvā vēsture. Turklāt šajā diskursā vērojama sakarība – kamēr Moldova atrodas Krievijas ietekmes zonā, tikmēr arī nacionālo minoritāšu problēma nepastāv. Piemēram, Piedņestras reģiona aprakstā lasāms:

Moldovā nekādu spriedzi arī saistībā ar Piedņestru es nemanīju. Par politiku tur interesējas mazāk nekā Latvijā. Ielās ir izkārtnes, norādes, paziņojumi, reklāma krievu valodā redzama nedaudz mazāk kā moldovu valodā. Kišiņevā izkārtne divās valodās ir norma, pat valsts iestādēs.

Tiraspoli pamatā apdzīvo krievi. Ukraini un moldovi vairāk dzīvo lauku apvidos. Bet starp Tiraspoli un Benderiem ir arī bulgāru ciemats Parkani. Visi dzīvo draudzīgi, par ko, starp citu, liecina arī jaukto laulību pieaugums.⁶⁴

Laikraksta “Diena” nostādne atšķiras no “Час” dominējošā diskursa. “Diena” gandrīz nepiemin Moldovas nacionālās minoritātes un valsts iedzīvotāju etniskā sastāva īpatnības. Šajā laikrakstā dominē kopējās padomju vēstures un iespējamās kopējās eiropēiskās nākotnes diskurss.

Savukārt avīzes “Час” uzmanības lokā ir valodas jautājums, proti, krievu valodas aizsardzība. Laikraksts raksta arī par organizāciju, kura saucas līdzīgi Latvijas krievu skolu aizsardzības štābam. Jāiebilst, ka laikrakstā “Час” visai maz tiek rakstīts par Piedņestru un tās problēmām. Pastāvošais reģiona konflikts ar centru tiek tikai pieminēts, galvenokārt sociālajā un kultūras aspektā:

Attieksme pret Moldovas kaimiņiem pašlaik ir mierīga. Piedņestrā nav aizmirsts 1992. gads, kad tur plosījās nepietiekts karš. To atceras kā vēstures mācību. Bet neizmanto politikas taisīšanai. Lai gan, nenoliedzami, kopš tā laika neviens ASV pārstāvis nevar viņus komandēt, kādā valodā citam ar citu sarunāties, kādas valstis atbalstīt, kam pakļauties, kuru nemīlēt. Viņi izcīnījuši šīs tiesības. Kā arī tiesības mācīties dzimtajā valodā. Republikā darbojas aptuveni desmit pašmāju augstskolas un Ukrainas un Krievijas augstāko mācību iestāžu filiāles.⁶⁵

Arī laikrakstā “Diena” Piedņestras krīze tiek aprakstīta kā politisks konflikts, turklāt tāds, kas sniedzas pāri vienas valsts robežām. Krievijas lomu šajā krīzē laikraksts vērtē negatīvi, akcentējot iespēju,

ka Kremļis Piedņestras jautājumu izmantos savās politikajās manipulācijās. “Diena” uzsver Eiropas Savienības vēlmi atrisināt pastāvošo konfliktu. Laikraksts Piedņestras krīzi atspoguļo kā šķērsli Moldovas ceļā uz Eiropas Savienību.

ES UN KRIEVIJAS DISKURSA LAIKRAKSTĀ “DIENA”
SALĪDZINĀJUMS

Eiropa (ES)	Krievija
<p><i>Brisele vēlas atrisināt Piedņestras problēmu pirms 2007. gadā paredzētās Moldovas kaimiņvalsts Rumānijas uzņemšanas ES.⁶⁶</i></p> <p><i>Moldovas valdība apsūdzēja Krievijas atbalstītos politiskos un kriminālos spēkus centienos destabilizēt situāciju pirms gaidāmajām parlamenta vēlēšanām, vēstīja Reuters. Preses konferencē ES galvenajā mītnē Briselē V. Tarļevs paziņoja: “Mēs esam satraukti, ka pēdējā laikā zināmi politiskie un kriminālie spēki no ārienes mēģina ietekmēt Moldovas sabiedrisko domu. Šiem politiskajiem spēkiem ir nodaļas Tiraspolē, kur tiek atmazgāta nauda, un dažādi spēki cenšas ietekmēt vēlētajus, solot viņiem milzīgu naudu par destabilizējošu akciju rīkošanu.”⁶⁷</i></p>	<p><i>Šāda notikumu virzība ir kārtējā Krievijas diplomātiskā neveiksme, jo tieši Krievija, konflikta radītāja, pretendēja uz Piedņestras problēmas galvenā risinātāja lomu. Maskava klusuciešot uzņēma ģeopolitisku sakāvi.⁶⁸</i></p> <p><i>Maskavā esot sapratuši to, ka Kišiņevu varot ietekmēt, vienīgi īstenojot attiecīgu politiku Piedņestrā.⁶⁹</i></p> <p><i>Moldovas ceļā uz ES ir neatrisinātais Piedņestras konflikts un pretlikumīgā Krievijas karaspēka klātbūtne Moldovas teritorijā.⁷⁰</i></p>

Paužot atšķirīgu attieksmi pret Piedņestras problēmu, “Час” un “Diena” piedāvā dažādas konflikta atrisināšanas perspektīvas. Avīze “Час” par pozitīvu risinājumu uzskata Krievijas ietekmes saglabāšanu, bet “Diena” Moldovas nākotni saista ar Eiropu un akcentē tās pozitīvo lomu.

“Diena” Latviju ļoti noteikti pozicionē kā Eiropas daļu, kas spēj palīdzēt Moldovai ceļā uz Eiropu. Gan “Diena”, gan “Чac” uzskata, ka Latvijas “attīstības sadarbība” ar Moldovu nozīmē palīdzību šai valstij integrēties Eiropa.

Eiointegrācijas pieredzes eksports

Jau minēju, ka gan “Dienas”, gan “Чac” publikācijas liecina – Latvijas pieredze ir noderīga citām valstīm. Kaut arī tieši pieredzes nozīmi uzsver abi laikraksti, taču tās vērtējumu attiecībā uz integrāciju Eiropas struktūrās “Diena” un “Чac” atspoguļo dažādi. “Diena” veido Latvijas veiksmes diskursu un Latviju pozicionē kā Eiropas daļu un Eiropas “ģimenes” locekli. Piemēram:

Baltijas piemērs ir iedvesmojis Ukrainu, Gruziju un Moldovu, kas pēdējo pāris gadu laikā mainījušas savu ārpolitikas kursu un vēlas nostiprināt attiecības ar ES valstīm, lai kādu dienu kļūtu par pilntiesīgām ģimenes locekļēm.⁷¹

“Dienas” skatījumā Latvijas pieredze ir unikāla (tā tāda ir ne tikai iekšpolitikā, bet arī starptautiskajā arēnā). Turklāt tas ir ne vien Latvijas pašvērtējums, bet arī Eiropas institūciju un politiķu atzinums. Tā ANO Attīstības programmas Eiropas un Neatkarīgo valstu savienības biroja direktors un ANO ģenerālsekretāra vietnieks Kalmans Mižē intervijā “Dienas” komentētājam Pēterim Strautiņam Latvijas pieredzi nosauc par “fenomenālu attīstību”.⁷² Arī citās publikācijās laikraksts uzsver to, ka starptautiskā mērogā Latvija jau tiek uzskatīta par valsti, kas spēj un kuras pienākums ir sniegt palīdzību citām valstīm. Piemēram:

Šonedēļ uz visu triju Baltijas valstu parlamentiem tiek nosūtītas vēstules ar aicinājumu nosūtīt uz Kišiņevu speciālistu grupas, kas palīdzētu moldāviem veikt dažādas reformas – arī parlamenta un valdības darba uzlabošanā.⁷³

Apspriežot jau konkrētas palīdzības sniegšanu, presē izskan ekspertu viedokļi, arī viņu zināšanas un kompetence savā veidā leģitimē Latvijas spēju sniegt palīdzību citām valstīm. Piemēram, “Dienā” izskan Latvijas Nacionālās bibliotēkas direktora Andra Vilka domas:

Tas, ka pasaulē vajag vairāk un vairāk demokrātisku valstu, un no tā izrietēja tēze par valstīm, kas tikko nostājušās uz demokrātijas ceļa, – Gruzija, Moldova, Ukraina, un ka Latvijai jāatbalsta valstis, kas bija tajā pašā valstu grupā, kur mēs. Mums jāizprot, ka Latvija nevar būt valsts, kas tikai visu laiku gaida, ka viņai kāds palīdzēs, bet pirmoreiz var sākt domāt, kā palīdzēt citiem.⁷⁴

Ekspertu uzskatu izklāsti vairāk sastopami laikrakstā “Diena”, taču dažkārt ekspertu viedokļi publicēti arī avīzē “Čac”. Laikraksts īpašu vērību velta Latvijas pieredzes nodošanas pozitīvajam aspektam, tiek uzsvērts, ka tas ir nevis abstrakts, bet gan konkrēts “process”, kura rezultātā iespējams iegūt praktisku labumu. “Čac” skaidro:

Kopējā preses konferencē Vaira Vīķe-Freiberga solīja, ka Latvija atbalstīs Moldovu jautājumos, kas saistīti ar integrāciju Eiropas Savienībā, jo Latvijai taču uzkrājusies solīda pieredze šajā jomā. Pēc Vīķes-Freibergas teiktā, Latvija varētu dot padomus Moldovai jautājumos, kas saistīti ar parlamentāro sadarbību, robežu un muitu. Turklāt mūsu Eiropas Savienības eksperti varētu apmācīt Moldāvijas ierēdņus.

Savukārt Vladimirs Voronins atzīmēja, ka Latvija varētu palīdzēt Moldovai sociāli ekonomisko jautājumu risināšanā, jo mūsu valsts ir Eiropas Savienības locekle un tai ir pieredze darbā ar eirostrukturām. Pēc Moldovas prezidenta vārdiem, viņš cer, ka 2007. gadā Moldova kļūs par pilntiesīgu Eiropas Savienības loekli.⁷⁵

Lai gan arī avīzē “Čac” parādās raksti, kuros Latvijas pieredze atzīta par pozitīvu, tādu, kuru ir vērts nodot citām valstīm, citās publikācijās dominē sarkasms. Latvijas spēja sniegt palīdzību tiek vērtēta kā “nenopietna”. Par galveno Latvijas mērķi, uzsākot attīstības sadarbību un sniedzot palīdzību, tiek nosaukta Moldovas attālināšana no Krievijas. Turklāt šajā attālināšanas politikas uzsvērumā tiek apvienots politiskais un ekonomikas diskurss. “Čac” raksta:

Par Moldovu vispār nav īstas skaidrības. Lieta tā, ka pie varas šajā brīnišķīgajā “Baltā stārķa” un “Lidijas” zemē ir komunisti. Gan prezidents Vladimirs Voronins ir komunist, gan parlaments ir “sarkans” un tā tālāk tādā pašā garā. Kas var vienot demokrāti līdz kaulu smadzenēm Vīķi-Freibergu un uzticīgo sekotāju Marksa un Ļeņina mācībai? Taču ne jau tikai kopēja nepatika pret Krieviju? Un vēl – ko nozīmē “palīdzēt Moldovai”? Atbalstīt tur “oranžo” revolūciju? Bet Kišiņeva arī bez kādām

tur revolūcijām karo ar Krieviju. Tiesa, pagaidām gan nesekmīgi – kā noskaidrojies, Krievija bez “Baltā stārķa” iztikt varēs, bet, lūk, Moldāvijai bez Krievijas gāzes un elektroenerģijas kaut kā siltāk nekļūst.”

Sadarboties Viķes-Freibergas kundze gatavojas pamatā ar Gruziju, Moldovu un Ukrainu. Ar Ukrainu pirmām kārtām. “Galvenais,” pauž rūpes Latvijas prezidente, “ir noskaidrot, kā varētu palīdzēt Ukrainai. Līdz ar to, kā atzīst Eiropas Padomes ģenerālsekretārs Terijs Deiviss, ir pienācis laiks pildīt tos solījumus, kurus jau pirms gada deva eiroierēdņi.” Starp citu, arī Kišiņevu un Tbilisi gaida liela laime: “Mums jānoskaidro virkne jautājumu. Un viens no galvenajiem – kā mēs nākotnē spēsim sadarboties, kurp virzīsies Ukrainas, kā arī Gruzijas un Moldovas intereses. Kā mēs spēsim palīdzēt cits citam.”⁷⁶

Aprakstot pieredzes nodošanas perspektīvu, “Час” retrospektīvi paraugās uz Latvijas integrācijas Eiropā procesu un tajā gūto pieredzi, kuru iespējams nodot citiem. Laikraksts uzsver:

Moldova, šķiet, nolēmusi itin visā ņemt piemēru no Latvijas. Nesen kļuva zināms, ka Kišiņeva pieņēmusi lēmumu būvēt jaunu radaru, lai, kā ziņo varas iestādes, “modernizētu pretgaisa aizsardzības karaspēku”.

Interesanti, ka sarunas par radaru sākās pēc tam, kad septembra sākumā Moldovu apmeklēja Latvijas Aizsardzības ministrijas valsts sekretārs Edgars Rinkevičs. Vizītes gaitā, pēc preses sniegtajām ziņām, puses vienojās attīstīt militāri politisko sadarbību un “dalīties pieredzē”. Rīga palīdzēs Kišiņevai izstrādāt plānu, lai iestātos NATO. Un arī radara būvē, jādāmā, palīdzēs. Pieredze, kā zināms, ir...⁷⁷

Konkrētā palīdzība, kas jau sniegta, tiek pašlaik sniegta vai vēl tiks sniegta Moldovai, publikācijās ir reti pieminēta. Turklāt parasti par Moldovu netiek runāts atsevišķi, bet gan kopā ar Gruziju un Ukrainu.

Secinājumi

Jēdziens “attīstības sadarbība” Latvijas plašsaziņas līdzekļos šobrīd ir jāuzskata par “svešķermeni”. Tā lietojums un sapratne lasītāju un žurnālistu vidū ir visai vāja. “Attīstības sadarbība” galvenokārt ir tikai politiķu un ekspertu vārdu krājumā. Lai gan viņi savos paziņo-

jumos un komentāros to skaidro, šis termins popularitāti nav guvis. Jēdziens “attīstības sadarbība” masu medijos parādās visai reti. Arī rakstot par valstu sadarbību un palīdzības sniegšanu, plašsaziņas līdzekļi iztiek bez tā.

Jēdziena nelietošana vai tā vājais lietojums liecina, ka palīdzības citām valstīm izpratne auditorijas uztverē nesaistās ar politiķu un ekspertu piedāvāto jēdzienu “attīstības sadarbība”, šo procesu iespējams raksturot, izmantojot citus, daudz ierastākus jēdzienus.

Rakstā aplūkotais attīstības sadarbības Moldovas piemērs sniedz ieskatu gan oficiālajā diskursā, gan jēdziena “attīstības sadarbība” skaidrojumā masu medijos, gan palīdzības iespējamības izvērtējumā. Moldovai veltītajās publikācijas sadarbības attīstība interdiskursivitāti iegūst, aplūkojot palīdzību kā perspektīvu un kā Latvijai sniegtās palīdzības retrospekciju.

Atsauces un piezīmes

- ¹ Par zināšanu un rīcības mijiedarbību un kontroles nozīmi šajā procesā tuvāk sk.: *van Dijk T. Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage, 1998.
- ² Šī pētījuma pamatā ir diskursa pētniecības pieeju apvienojums, proti, N. Fērklava trīs dimensiju modelis, kas ļauj izsekot jēdziena “attīstības sadarbība” nozīmes veidošanās procesam, kā arī Dž. Tompsona un T. van Deika (*van Dijk*) pētījumi par idoloģiju. Sk.: *Fairclough N. Media Discourse*. Oxford: Blackwell. 1995; *Thompson J. Ideology and Modern Culture*. Cambridge: Polity Press. 1990; *van Dijk T. Ideology: A Multidisciplinary Approach*.
- ³ Attīstības sadarbība. <http://www.mfa.gov.lv/lv/Attistibas-sadarbiba/> (Skatīts 04.06.2006.)
- ⁴ Detalizētākai analīzei izraudzīti laikraksti “Diena” un “Uac”. Abas avīzes ir vienas no visvairāk lasītajām savas auditorijas vidū.
- ⁵ *Riekstiņš M. Pienākusi mūsu kārtā palīdzēt // Diena*. 2004. 3. febr. 2. lpp.
- ⁶ *Hermanis V. Ārpolitika un diplomātija ir zilēšana // Neatkarīgā Rīta Avīze*. 2005. 17. sept. 2. lpp.
- ⁷ *Sedliņa I. Mūsu pieredze var noderēt citiem // Latvijas Vēstnesis*. 2005. 9. sept. 6. lpp.

- ⁸ *Hermanis V.* Ārpolitika un diplomātija ir zilēšana.
- ⁹ *Riekstiņš M.* Pienākusi mūsu kārtā palīdzēt.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ *Klimovičs A.* Sammitā tiekas revolūciju valstu līderi // *Diena*. 2005. 22. apr. 8. lpp.
- ¹² *Sedliņa I.* Latvijas veiksmes stāsts pasaules tirgū // *Latvijas Vēstnesis*. 2005. 10. aug. 6. lpp.
- ¹³ Turpat.
- ¹⁴ *Riekstiņš M.* Pienākusi mūsu kārtā palīdzēt.
- ¹⁵ *Hermanis V.* Ārpolitika un diplomātija ir zilēšana.
- ¹⁶ *Sedliņa I.* Latvijas veiksmes stāsts pasaules tirgū.
- ¹⁷ *Sedliņa I.* Mūsu pieredze var noderēt citiem.
- ¹⁸ *Riekstiņš M.* Pienākusi mūsu kārtā palīdzēt.
- ¹⁹ *Sedliņa I.* Latvijas veiksmes stāsts pasaules tirgū.
- ²⁰ *Sedliņa I.* Mūsu pieredze var noderēt citiem.
- ²¹ Turpat.
- ²² *Sedliņa I.* Latvijas veiksmes stāsts pasaules tirgū.
- ²³ Turpat.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Turpat.
- ²⁶ Turpat.
- ²⁷ *Bērziņa G.* Pārtikušais latvieti, aizdomājies! // *Diena*. 2004. 25. sept. 2. lpp.
- ²⁸ *Klimovičs A.* Nabadzīgā Moldova cer uz eiointegrāciju // *Diena*. 2005. 28. apr. 10. lpp.
- ²⁹ *Самагин А.* Экспорт украинцев в Ирландию: с литовцем, через Латвию // *Час*. 2005. 22 окт.
- ³⁰ *Мараховский В.* Профсоюзы: митинговать на Домской площади будут украинцы и молдаване // *Час*. 2005. 1 сент.
- ³¹ *Дубровский В.* Как живут в стране белого аиста // *Час*. 2005. 31 авг.
- ³² Turpat.
- ³³ *Николаев А.* Развод по-казански // *Час*. 2005. 25 авг.
- ³⁴ *Рискин А.* Пустой стакан//*Час*. 2005. 29 авг.
- ³⁵ *Николаев А.* Молдавия желает стать Кувейтом.
- ³⁶ *Klimovičs A.* Moldova noraida Krievijas plānus // *Diena*. 2005. 2. marts. 9. lpp.
- ³⁷ *Ozoliņš A.* Frontes//*Diena*. 2005. 25. apr. 2. lpp.
- ³⁸ *Klimovičs A.* Bijušās PSRS valstis vienojas par ciešāku sadarbību // *Diena*. 2005. 23. apr. 9. lpp.

- ³⁹ *Енгаишев И.* У Штаба русских школ появился побратим // Час. 2005. 8 авг.
- ⁴⁰ *Матов И.* Кому хорошо от кризиса ЕС? // Час. 2005. 7 июня.
- ⁴¹ *Рискин А.* Итоги двойной игры // Час. 2005. 8 марта.
- ⁴² *Рискин А.* Эх, ось, еще ось! // Час. 2005. 2 дек.
- ⁴³ Молдавия наловила российских шпионов и контрабандистов // Час. 2005. 21 февр.
- ⁴⁴ *Рискин А.* Эх, ось, еще ось!
- ⁴⁵ *Николаев А.* Молдавия желает стать Кувейтом.
- ⁴⁶ *Kasparāns Ģ.* Moldova meklē konflikta risinājumu // Diena. 2005. 10. jūnijs. 9. lpp.
- ⁴⁷ *Klimovičs A.* Nabadzīgā Moldova cer uz eiointegrāciju.
- ⁴⁸ *Kasparāns Ģ.* Moldova meklē konflikta risinājumu.
- ⁴⁹ *Vēvers J.* Pirms vēlēšanām Moldovā neielaiž simt krievu // Diena. 2005. 7. marts. 8. lpp.
- ⁵⁰ *Klimovičs A.* Moldāvu komunistiem jāvienojas ar opozīciju // Diena. 2005. 8. marts. 1. lpp.
- ⁵¹ *Klimovičs A.* Moldovā prognozē komunistu uzvaru // Diena. 2005. 5. marts. 10. lpp.
- ⁵² Turpat.
- ⁵³ *Klimovičs A.* Moldāvu prezidents atkal komunisti // Diena. 2005. 5. apr. 7. lpp.
- ⁵⁴ *Klimovičs A.* GUUAM var apbedīt NVS // Diena. 2005. 12. marts. 10. lpp.
- ⁵⁵ Turpat.
- ⁵⁶ Turpat.
- ⁵⁷ *Rodins A.* Moldovas izvēle // Diena. 2005. 7. marts. 2. lpp.
- ⁵⁸ *Klimovičs A.* Sammitā tiekas revolūciju valstu līderi.
- ⁵⁹ *Klimovičs A.* Kišiņevā sammitā tiekas revolūciju valstu līderi // Diena. Piektdiena. 2005. 22. apr. Ārzemju ziņas (8. lpp.)
- ⁶⁰ *Ozoliņš A.* Frontes.
- ⁶¹ *Širovs P.* Lukašenko nodrošinās ar Putina atbalstu // Diena. 2005. 23. apr. 1. lpp.
- ⁶² *Rodins A.* Moldovas izvēle.
- ⁶³ Turpat.
- ⁶⁴ *Дубровский В.* Как живут в стране белого аиста // Час. 2005. 31 авг.
- ⁶⁵ Turpat.
- ⁶⁶ Reuters, LETA, BNS. Moldova lūdz ES palīdzību // Diena. 2005. 8. jūn. 7. lpp.

- ⁶⁷ *Klimovičs A.* Moldova noraida Krievijas plānus.
- ⁶⁸ *Rodins A.* Piedņestra atgrieziesīes Moldovā // *Diena*. 2005. 25. jūl. 2. lpp.
- ⁶⁹ *Klimovičs A.* Moldova noraida Krievijas plānus.
- ⁷⁰ *Kasparāns Ģ.* Moldova meklē konflikta risinājumu.
- ⁷¹ *Kasparāns Ģ.* PSRS veselības pārbaude // *Diena*. 2005. 28. maijs. 20. lpp.
- ⁷² *Strautiņš P.* Latvijai ir unikāla reformu pieredze // *Diena*. 2005. 29. jūl. 2. lpp.
- ⁷³ *Klimovičs A.* Nabadzīgā Moldova cer uz eiointegrāciju.
- ⁷⁴ *Arāja D.* Buša vēstījumi Latvijā // *Diena*. 2005. 9. maijs. 3. lpp.
- ⁷⁵ *Радионов В.* Коммунист Воронин взял курс на Евросоюз // *Час*. 2005. 27 сент.
- ⁷⁶ *Рискин А.* Демократии в Европе должны расширяться // *Час*. 2005. 12 дек.
- ⁷⁷ *Николаев А.* Радар для Черноморско-Балтийской дуги // *Час*. 2005. 20 сент.

Rakstu autori

Artūrs ALKSNIS – Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Politikas zinātnes nodaļas maģistrants. 2006. gadā studējis Briseles Brīvās universitātes (Beļģija) vasaras skolā par Eiropas Savienības ārējām attiecībām. 2005. gadā LU ieguvis bakalaura grādu politikas zinātnē, saņemot LU Rektora atzinības rakstu par darbu politikas zinātnes nozarē, starptautiskās politikas apakšnozarē. 2003. gadā studentu apmaiņas programmas *Socrates/Erasmus* ietvaros studējis Turku universitātes (Somija) Sociālo zinātņu fakultātes Ziemeļu un Eiropas studiju nodaļā. Pētnieciskās intereses: starptautisko attiecību teorija, Eiropas Savienības ārējās attiecības, Francijas ārpolitika.

Solvita DENISA – Latvijas Universitātes doktorante komunikācijas zinātnē. Akadēmiskās intereses saistītas ar starpkultūru komunikāciju. Pētnieciskajā darbībā koncentrējas uz mediju pētījumiem starpkultūru kontekstā. Kopš 2004. gada Stratēģiskās analīzes komisijas Jauno zinātnieku foruma locekle.

Gunda IGNATĀNE – Latvijas Universitātes politikas zinātnes doktorante. Studējusi politikas zinātņi LU, Berlīnes Humbolta universitātē (Vācija) un Freiburgas Alberta Ludviga universitātē (Vācija). Latvijas Valsts prezidentes Vairas Viķes-Freibergas dibinātās Stratēģiskās analīzes komisijas (SAK) priekšsēdētāja vietiece un SAK Jauno zinātnieku foruma vadītāja. Autore vairākām zinātniskām publikācijām par

Apvienoto Nāciju Organizācijas nozīmi starptautiskā miera un drošības uzturēšanā. Galvenās pētnieciskās intereses: starptautiskās organizācijas globalizācijas apstākļos un ANO globālā politika.

Ivars IJABS – Latvijas Universitātes Politikas zinātnes nodaļas doktors un lektors. Studējis filozofiju un politikas zinātni Latvijā, Vācijā un Islandē. Pētnieciskās intereses saistās ar politikas teoriju, sociālo filozofiju un politisko ideju vēsturi Latvijā.

Ivars INDĀNS – Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks, Latvijas Universitātes politikas zinātnes maģistrs. Galvenās pētnieciskās tēmas saistītas ar sabiedrisko procesu attīstību starptautisko attiecību kontekstā. Aktuālāko publikāciju un rakstu tematika – imigrācijas un darbaspēka brīvas pārvietošanās jautājumi, sabiedrības integrācijas procesi Eiropas Savienības politikas ietvaros. Kā eksperts piedalās LR Labklājības ministrijas organizēto ES struktūrfondu projektu nodarbinātības jomā izvērtēšanas darbā.

Kristīne KRŪMA – Lundas universitātes (Zviedrija) doktorante, tur ieguvusi arī maģistra grādu starptautiskajās tiesībās. Kopš 1999. gada lektore Rīgas Juridiskajā augstskolā un no 2000. līdz 2006. gadam lektore arī LU Juridiskajā fakultātē. Piedalījies dažādosursos Orhūsas, Ūmeo, Oslo, Helsinku, Galvejas un Turku universitātēs, bijusi stažiere Eiropas Komisijas juridiskajā dienestā un viespētniece Maksa Planka institūtā Heidelbergā un Migrācijas tiesību centrā Neimegenā. *Baltic Yearbook of International Law* redakcijas locekle. Kopš 2006. gada *Odysseus Network* (akadēmisks tīkls juridiskām studijām imigrācijas un bēgļu jautājumos Eiropā) biedre.

Aija LULLE – Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļas doktorante, Stratēģiskās analīzes komisijas Jauno zi-

nātnieku foruma locekle, Latvijas Sociologu asociācijas valdes locekle. Akadēmiskās intereses saistītas ar migrācijas studijām, darba tirgus izpēti, kā arī robežu pētniecības jautājumiem.

Līva MUIŽNIECE – absolvējusi Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes Filozofijas nodaļas maģistra programmu, studējusi filozofiju arī Maincas universitātē (Vācija) *Socrates/Erasmus* starptautiskās studentu apmaiņas programmas ietvaros. Pētnieciskās intereses saistītas ar Aristoteļa filozofiju, kognitīvo semantiku un formālo ontoloģiju. Kopš 2004. gada rudens darbojas Stratēģiskās analīzes komisijas Jauno zinātnieku forumā. Kopš 2005. gada rudens ir LU Vēstures un filozofijas fakultātes Kognitīvo zinātņu un semantikas centra biedre. Piedalījies starptautiskā simpozija “Paradokss: Loģiskie, kognitīvie un komunikatīvie aspekti” organizēšanā, vairākkārt uzstājies zinātniskās konferencēs, ir vairāku filozofisku publikāciju autore.

Sandija NOVICKA – 2002. gadā absolvējusi Latvijas Universitātes Juridisko fakultāti, 2003. gadā ieguvusi maģistra grādu starptautiskajās un Eiropas Savienības tiesībās Rīgas Juridiskajā augstskolā. Kopš 2004. gada starptautisko publisko tiesību lektore Rīgas Juridiskajā augstskolā. Strādā zvērinātu advokātu birojā “Lejiņš, Torgāns & partneri”. Darba pieredze un profesionālā interese saistīta ar Eiropas Savienības tiesībām, investīciju strīdu risināšanu.

Iveta REINHOLDE – ieguvusi doktora grādu politikas zinātnē Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē. LU SZF Politikas zinātnes nodaļas docente. Pētnieciskās intereses saistītas ar publiskās pārvaldes un administrācijas jautājumiem gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā. Pētījusi publiskās pārvaldes reformas gaitu un efektivitāti Latvijā, kā arī apskatījusi, kā ES ietekmē nacionāli dalībvalstu publisko pārvaldi.

Toms ROSTOKS – ieguvis bakalaura un maģistra grādu politikas zinātnē Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē. Šobrīd studē LU doktorantūrā starptautisko politiku un kopš 2002. gada strādā par lektoru LU SZF Politikas zinātnes nodaļā. Doktorantūras studiju laikā pusotru gadu pavadījis Vācijā kā pētnieks Berlīnes Humbolta universitātes Ziemeļeiropas institūtā. Autors vairākām zinātniskām publikācijām par reģionālo sadarbību Baltijas jūras reģionā. Publicējies arī sabiedriskās politikas portālā www.politika.lv un Latvijas dienas laikrakstos. Galvenās pētnieciskās intereses: reģionālā sadarbība Baltijas jūras reģionā, Latvijas ārpolitikas analīze un ES politika un institūcijas. Latvijas Politologu asociācijas biedrs.

Kristīne RUDZĪTE – Latvijas Universitātes politikas zinātnes doktorante. Londonas Ekonomikas un politikas zinātnes skolas maģistre starptautiskajā politiskajā ekonomikā, kā arī LU bakalaure un maģistre politikas zinātnē. Zināšanas papildinājusi arī Hallas universitātē Lielbritānijā un Kopenhāgenas universitātē Dānijā. Pašreiz strādā LR Aizsardzības ministrijā par Divpusējās sadarbības nodaļas vadītāju. Latvijas Politologu asociācijas biedre. Galvenās pētnieciskās intereses: mazo valstu ārpolitikās proaktivitātes iespējas, attīstības sadarbība un globalizācijas ietekme uz valsts rīcībspēju.

Visvaldis VALTENBERGS – Latvijas Universitātes doktorants, Vidzemes augstskolas lektors Valmierā. Stažējies Helsinku universitātē. Maģistra grādu politikas zinātnē ieguvis *New School for Social Research* Ņujorkā. 2005. gadā nominēts ASV Valsts departamenta starptautiskajai līderības programmai. Asistējis nedokumentēto Latīņamerikas valstu migrantu noziedzības novēršanas pētījumā Bruklīnas kopienās. Vadījis pētījumu par bijušo ieslodzīto iekļaušanu Vidzemes reģionā, kā arī par inovatīviem vietējās pārvaldes risinājumiem Vidzemes un Latgales pašvaldībās. Akadēmiskās intereses: mūsdienu politikas teorija, informācijas un komunikāciju tehnoloģiju loma demokratizācijā un migrācijas politika.

Ilze VASARIŅA – Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļas maģistra programmas studente. Akadēmiskās intereses: dzimtes studijas, vēsture un sociālā atmiņa, sociālā trauma, mediju ietekme. 2003. gadā piedalījies starptautiskajā konferencē “Dzīvesstāsti – vēsturē, kultūrā, sabiedrībā. Mutvārdu vēstures loma personīgās un kultūras identitātes vērtējumā” ar referātu “Multikulturālisma iezīmes dzīvesstāstos. Divkopienu sabiedrība vai multikulturālisms?”. Pētnieciskā darbība koncentrēta uz vēstures un laikmeta refleksiju mūsdienu sabiedrībā gan teorētiskā, gan empīriskā līmenī. LU Kristapa Morberga konkursa stipendiāte 2003./2004. gadā. Pašreiz strādā *Media House*, ikdienas darbs saistīts ar tirgus, mārketinga un mediju pētījumu datu analīzi un interpretāciju.

Strategic Analysis Commission
under the Auspices of the President
of the Republic of Latvia
Research papers
No. 4(10)/2006

Latvia and Development Co-operation

“Zinātne” Publishers
Riga 2006
In Latvian

Stratēģiskās analīzes komisija
Zinātniski pētnieciskie raksti
Nr. 4(10)/2006

Latvija un attīstības sadarbība

Redaktore *Ināra Stašulāne*
Korektors *Aivars Kļaviņš*
Maketētāja *Margarita Stoka*

Formāts 60x90/16. SIA Apgāds "Zinātne",
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050.
Reģistrācijas apliecība nr. 40003576967.
Iespiesta SIA tipogrāfija "Pērse",
Aizkraukles iela 21, Rīga, LV-1006.